

84

7-60

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ ՏԻՒՄԱ

890.43
S. 1
Lw. 2

ԿՈՄՍ ՄՕՆԹԷ - ՔՐԻՍՏՐՕ

ՖՐԱՆՍԵՐԷՆԷ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԱԾ

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ԼԱՏՈՐ

Թ Ի Ի 9

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ
Ե. Մ. ՍԷԹԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ
1927

ՏՊԱՐԱՆ, ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ ԵՒ ԹՂԹԱՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

Յ. Մ. ՍԷԹԵԱՆ

Կ. Պոլիս, Սիմպիլիի խան Թիւ 28

Nº 84

Կ Ո Մ Ս

ՄՕՆԹԷ - ՔՐԻՍԹՕ

Ա. Գ Լ ՈՒ Խ

ՕՐԷՆՆԵՐ

Տեսանք թէ օրիորդ Տանկլար և օրիորդ տ'Արմիլլի ի'նչ հանգարտութեամբ կարող եղան իրենց փախուստը ի դործ դնել. պատճառը սա էր որ տան մէջ ամէն մարդ իրենց գործին զբաղած ըլլալուն՝ ուշադրութիւն չէին ըրած:

Թողունք սեղանաւորը որ սնանկութեան գործին մէջ ճակատը քրտինքով պատած, իր անշափ պարտքերը կարգադրելուն վրայ խորհի, եւ դառնանք տիկին Տանկլարին, որ այդ հարուածին սաստկութենէն չուարած, քիչ մը կենալէ յետոյ՝ իր սովորական խորհրդակիցը՝ Լիւսիէն Տըպրէն տեսնելու գացած էր:

Իրօք, տիկին Տանկլար կը յուսար որ այդ ամուսնութիւնը կատարելով վերջապէս էօթէնիի բնութիւնն ունեցող աղջկան մը վրայ տաղտկալի հսկողութիւն ընելէ պիտի ազատէր. ընկերային կապերը հաստատող գաշինքին մէջ մայր մը իր աղջկան վրայ հեղինակութիւն ունենալու համար պէտք է միշտ խոհեմութեան օրինակ մը և կատարելութեան տիպար մը ըլլայ:

Սակայն տիկին Տանկլար շատ կը վախնար էօթէնիին խելացիութենէն եւ օրիորդ տ'Արմիլլիին խրատներէն. քանի մը անգամ դիտած էր իր աղջկան ուղղած արհամարհոտ նայուածքը Տըպրէի վրայ. ինչ որ կը ցուցնէր թէ իր մտերիմ քարտուղարին հետ ունեցած սիրահարական եւ դրամական յարաբերութեանց գաղտնիքը էօթէնի գիտէր. ընդհակառակը՝ աւելի խորունկ մտածելով տիկին Տանկլար կրնար հասկնալ թէ էօթէնի կ'ատէր Տըպրէն, ոչ թէ իր հայրենի տան մէջ այդ երիտասարդը գայթակ-

ղուծեան քար մը ըլլալուն համար. այլ պարզապէս այն երկու-
տանիներուն կարգը կը դասէր, զորս Դիոգինէս կը ջանար մար-
դոց կարգէն դուրս հանել, եւ որոնց Պլատոն, դարձուածաւոր
խօսքով մը երկոտանի եւ անփետուր կենդանի անունը կուտար:

Տիկին Տանկլար իր հեռատեսութեամբ, (գլխաղդաբար այս
աշխարհիս մէջ ամէն մարդ հեռատեսութիւն մը ունի, որ ուրիշ-
ներունը տեսնելու արդելք կ'ըլլայ) շատ կը ցաւէր Էօթէնիին
ամուսնութիւնը ետ մնալուն համար, ոչ թէ սա մտածումով որ
այդ ամուսնութիւնը յարմար ու վայելուչ էր և աղջիկը եր-
ջանիկ պիտի ընէր, այլ սա պատճառաւ որ այդ ամուսնութիւնը
ազատութիւն պիտի չնորհէր իրեն:

Ուստի, ինչպէս ըսինք, տիկին Տանկլար Տըպրէին տունը
գացած էր, որ բոլոր հանդիսականներու պէս ամուսնութեան
պայմանագրութիւնը ստորագրելու արարողութեան եւ անոր հե-
տեանքը եղող գայթակղութեան ներկայ գտնուելէ յետոյ՝ ա-
ճապարած է սրճարանը քաշուիլ: Հոն քանի մը բարեկամներու
հետ այն դէպքին վրայ կը խօսէր, որ աշխարհիս մայրաքաղաքը
կոչուած և ոչինչ բաներու համար աղմուկ հանող քաղաքին
երեք մասին խօսակցութեան առարկայ դարձած էր այդ պահուն:

Զհաւատալով դռնապանին խօսքին, որ ըսած էր թէ երի-
տասարդը տունը չէր, տիկին Տանկլար սև շրջագգեստ մը հագած
ու քօղով մը ծածկուած դէպի Տըպրէին սենեակը տանող սան-
դուխէն վեր ելած էր: Այդ միջոցին Տըպրէ գբաղած էր բարե-
կամի մը յանկուցիլ խօսքերը մերժելու, որ կը ջանար զինքը
համոզել թէ տեղի ունեցած սոսկալի դժբախտութենէ յետոյ իր
պարտքն էր՝ իբրեւ տան բարեկամ՝ օրիորդ Էօթէնի Տանկլարի
հետ ամուսնանալ, երկու միլիոն ֆրանքն ալ ստանալով:

Տըպրէ յաղթուիլ ուղող մարդու մը պէս ինքզինքը կը պաշտ-
պանէր որովհետեւ այդ դաղափարը շատ անգամ իր մտքին մէջներ-
կայացած էր արդէն. բայց որովհետեւ Էօթէնիին եւ անոր անկախ
ու գոռող բնութիւնը կը ճանչնար, մերթ բոլորովին պաշտպանե-
ղական դիրք մը կը բռնէր, ըսելով թէ այդ միութիւնը բոլորո-
վին անկարելի էր. սակայն ներքնապէս այդ դատապարտելի
դաղափարը կը տածէր, որ ամէն բարոյագէտներու ըսածին նա-
յելով, ամէնէն առաքինի եւ ամէնէն անաղարտ մարդուն միտքը

անդամ կը դրուէ միշտ, նոր սրտին խորութեանց մէջ պահու-
եալ, ինչպէս սատանան խաչին ետեւը:

Նոյն միջոցին տիկին Տանկլար մերս մտաւ Լիւսիէնի սենե-
կապանին առաջնորդութեամբ, քօղարկուած եւ սրտաթունդ:
Պանաչ փոքր սրահին մէջ սպասեց, ծաղիկներով լեցուն երկու
ամաններուն մէջտեղը նստելով, զորս ինքը նոյն առտու զրկած
էր: Տըպրէ, ճիշտը ըսելով, այնպիսի խնամքով տեղաւորուած
շտկած և կարգի դրած էր որ խեղճ տիկինը ներեց անոր բա-
ցակալութիւնը:

Ժամը տասնին քսան մնացած, տիկին Տանկլար պարապ
տեղը սպասելէ ձանձրացած, նորէն իր կառքը նստու և իր տունը
վերադարձաւ:

Հարուստ կիներէն ոմանք անպատիւ կիներուն կը հաւասա-
րին, երբ սովորաբար կէս գիշերը անցած իրենց տունը կը վե-
րադառնան:

Էօթէնի որչափ ալ զղուշութիւն ի գործ դրած էր մեկնելու
ատեն, տիկին Տանկլար ալ նոյնչափ զղուշացած էր տունը մըտ-
նելու համար, սրտի անձկութեամբ ու թեթեւ քայլերով իր
սենեակին սանդուխէն վեր ելաւ, որ ինչպէս գիտենք, Էօթէնիին
սենեակին կից էր:

Իր վարմունքին վրայ թիւր մեկնութիւններ առաջ բերե-
լէն շատ կը վախնար, խեղճ կիներ դոնէ այդ կէտին մէջ իրա-
ւունք ունէր, ընտանիքին համար իր աղջկան ունեցած հաւա-
տարմութիւնը եւ անոր անմեղութիւնը կը ճանչնար:

Էօթէնիին դրան առջեւ ականջ դրաւ, բայց բնաւ ձայն մը
չլսելուն, ներս մտնել ուղեց, սակայն դրան նիզը զբուած էր:

Տիկին Տանկլար կարծեց թէ Էօթէնի, նոյն իրիկուան սոս-
կալի յուզումէն յոգնած, անկողինը մտած էր եւ կը քնանար:

Օրիորդ սենեկապանուհին կանչեց ու հարցուիորձ ըրաւ:

— Օրիորդ Էօթէնին, պատասխանեց սենեկապանուհին,
օրիորդ տ'Արմիլի հետ իր սենեակը մտաւ, և անոր հետ թէյը
խմելէն յետոյ ճամբեց զիս, ըսելով թէ պէտք չունի ինծի:

Անկէ ի վեր սենեկապանուհին իր գործով զբաղած էր, և
ամէնուն պէս ինքն ալ երկու օրիորդները իրենց սենեակը կը
կարծէր:

Ուստի տիկին Տանկար, առանց ամենափոքր կասկած մը ունենալու, պառկեցաւ, բայց իր մարդոց մասին սիրտը հանդարտելով՝ պատահած դէպքին մտածումը պաշարեց միտքը:

Որչափ եղածներուն վրայ կը մտածէր, այնչափ պայմանագրութեան տեսարանը կը ծանրանար. գայթակղութիւն մը չէր ան. այլ աղմուկ մը. խաղքութիւն մը չէր, այլ անուանարկութիւն մը:

Այն ատեն տիկին Տանկար մտաբերեց որ քիչ մը առաջ խեղճ Մէրսէտէսի ամուսնոյն և գաւկին պատահած դժբախտութեանը սէջ անոր վրայ չէր գլխացած:

— Էօթէնի կորստեամէ ա՛լ, ըսաւ իւրովի, մենք ալ կորստեամէ ենք, որովհետեւ պատահած դէպքը նախատինք մըն է մեզի համար, մեր ընկերութեան մէջ խայտառակութիւն մը խորունկ արիւնշալի եւ անբուժելի վէրք մը կը դառնայ:

«Երջանիկ է Էօթէնի, որ իր զարմանալի բնաւորութեամբ, շատ անգամ սոսկում պատճառած է ինծի, մըմնջեց տիկին Տանկար:

Ու իր երախտագէտ նայուածքը դէպի երկինք բարձրացուց: Ծածկագէտ նախախնամութիւնը պատահելիք դիպումներուն համեմատ, ամէն բան կանխաւ կը կարգադրէ, և երբեմն պակասութիւն մը եւ մոլութիւն մը անգամ երջանկութեան պատճառ կը դարձնէ:

Յետոյ իր մտածումը ընդլայնելով, ինչպէս կ'ընէ անդունդի մը մէջ ինկող թռչունը իր թեւերը տարածելով, Գավալգանթին միտքը բերաւ:

— Այն Անտրէան թշուառական մը, գող մը և մարգասպան մըն է ուրեմն. սակայն Անտրէա այդպիսի ձեւեր ունի, որոնք եթէ ոչ կատարեալ գոնէ կէս դաստիարակութիւն մը ունենալը կը ցուցնէին. մեծ հարստութեան երեւոյթով և պատուաւոր անունները կ'ընթացէ՝ ընկերութեանց մէջ մտաւ:

Այդ բաւիղին մէջ գործերը ինչպէս պէտք է տեսնել: Որո՞ւ դիմելու էր այդ անտանելի կացութենէն սղատելու համար:

Տիկին Տանկար իր սիրած անձէն օգնութիւն փնտռող կնոջ եռանդովը Տըպրէին դիմած էր: Տըպրէ միայն խրատ մը կրնար տալ անոր, որպէսզի իրմէ աւելի զօրաւոր մէկուն դիմէ:

Այն ատեն տիկին Տանկարի միտքը ինկաւ Պ. տը Վիլֆօրը: Գավալգանթին ձերբակալել տալ ուղղող Պ. տը Վիլֆօրն էր. որ իրենց ընտանիքին մէջ անգթօրէն մեծ վրդովում կը պատճառէր, իբրեւ թէ օտար ընտանիք մը ըլլար:

Բայց ոչ, կը մտածէր տիկին Տանկար, ընդհանուր դատախազը անգութ մարդ մը չէր, այլ իր պարտքին գերի դատաւոր մը և օրինապահ ու աշտոյժ բարեկամ մըն էր, որ ըրիտ բայց ապահով ձեռքով մը կ'իջեցնէ հարուածը. դահիճ մը չէր ան, այլ վիրաբոյժ մը, որ կ'ուզէր Տանկարի ընտանիքին պատիւը ապահովել կորստեամէ երիտասարդին անուանարկութենէն, զոր իբրեւ իրենց փեսացուն կը ներկայացնէին ամենուն:

Եւ որովհետեւ Պ. տը Վիլֆօր Տանկարի ընտանիքին բարեկամը ըլլալովը այդ տեսակ ընթացք մը կը բռնէր, տարակոյս չկար որ ընդհանուր դատախազը Անտրէայի ով ըլլալը գիտէր և անոր ընթացքը կը դիտէր:

Տիկին Տանկար խորհելով կը տեսնէր որ տը Վիլֆօրի ընթացքը իրեն համար նպաստաւոր էր:

Սակայն ընդհանուր դատախազին անողոքութիւնը անկէ անդին անցնելու չէր. հետեւեալ առտու տիկինը տեսնելու պիտի երթար զայն, և պիտի խնդրէր որ եթէ չէր կրնար դատաւորի պարտքը զանց ընել, գոնէ ներողամիտ ըլլայ:

Տիկին Տանկար անցեալ յիշատակները պիտի նորոգէր և օգնութեան պիտի կանչէր զանոնք. մեղապարտ բայց երջանիկ ժամանակը յիշելով պիտի ազաջէր որ Պ. տը Վիլֆօր գործը գոցէ կամ գոնէ թողու որ Գավալգանթին փախչի, ու անկէ ետքը յանցաւորը փնտռելու ելլէ:

Այս մտածումներէն յետոյ՝ տիկինը կրցաւ հանգիստ քնանալ:

Հետեւեալ առտու ժամը իննին արթնցաւ, ու առանց իր սենեկապանուհին կանչելու և առանց փոքր ձայն մը հանելու՝ առջի իրիկուան պէս պարզօրէն հագուեցաւ. սանդուխէն վար իջաւ, տունէն դուրս ելաւ և մինչեւ Բրովանս փողոցը քալեց ու հոն կառք մը վարձելով Պ. տը Վիլֆօրի տունը գնաց:

Ամսէ մը ի վեր, այդ անիծեալ տունը մաքրանոցի մը տը-

խուր երեւոյթը ունէր. սենեակներուն մէկ մասը ներքին և արտաքին կողմէն փակուած էր, գոց փեղկերը միայն օդ առնելու համար վայրկեան մը կը բացուէին. այն ատեն կը կարծէին թէ այն պատուհանին առջեւ սպասաւորի մը այլայլած դէմքը կը տեսնեն, և անմիջապէս պատուհանը կը գոցուէր գերեզմանին վրայ փակուած կախարիչին նման, և դրացիները իրարու կ'ըսէին մեղմածայն:

— Արդեօք այսօր ալ ընդհ. դատախազին տունէն դադարի մը ելլելը պիտի տեսնենք:—

Այդ տխուր տունը տեսնելով տիկին Տանկլար սարսուռ մը զգաց. կռքէն իջաւ, և վհատած քայլերով գոց դրան մօտեցաւ ու զանգակը հնչեցուց:

Հազիւ զանգակին երրորդ հնչիւնին. որ տան ընդհանուր տխրութեանը մասնակից էր կարծես. դռնապանը երեւցաւ իր խօսքերը դուրսէն լսուելու չափ դուռը բանալով:

Կին մը տեսաւ, որ վայելչօրէն հագուած էր, և օտար մէկը կ'երեւէր իրեն, սակայն դուռը աւելի չբացաւ:

— Բայց ի՞նչու չես բանար, ըսաւ տիկին Տանկլար:

— Տիկին, նախ ըսէք ինծի թէ ո՞վ էք դուք. հարցուց դռնապանը:

— Ես ո՞վ եմ. չե՞ս ճանչնար զիս,

— Այսուհետեւ մարդ չեսք ճանչնար, տիկին:

— Խենթեցեր ես միթէ, բարեկամ, գոչեց տիկինը:

— Ո՞ւրկէց կուգաք:

— Ո՛հ, անտանելի է այդ ընթացքը:

— Տիկին, ինծի եղած հրամանը աս է, կը ներէք. անունիդ ի՞նչ է:

— Պառոնուր Տանկլար, քսան անգամ զիս տեսած ես:

— Կարելի է, տիկին. հիմա ի՞նչ կը խնդրէք:

— Ո՛հ, ի՞նչ տարօրինակ մարդ ես եղեր, և այդ ամբարտաւանութեանդ համար Պ. տը Վիլֆօրին պիտի դանգատին: Տիկին անբարտաւանութիւն չէ աս, այլ զգուշութիւն մը. առանց Պ. տ'Ավրինիի հրամանին կամ առանց ընդհ. դատախազին հետ խօսելիք մը ունենալու. մարդ չի կրնար այս տունը մտնել:

— Ես ալ ճիշդ ընդհ. դատախազին հետ գործ ունիմ:

— Ստիպողակո՞ն է:

— Աչքովդ կը տեսնես. որովհետեւ կառքիս պատրաստուելու անգամ չսպասեցի. բայց վերջացնենք. ահա այցետմաս. տիրոջ տա՛ր շուտով:

— Տիկինը մինչեւ դարձս պիտի սպասէ:

— Այո՛, գնա:

Դռնապանը փողոցին մէջ թողլով՝ տիկին Տանկլարը, նորէն գոցեց դուռը:

Ստոյգ է որ տիկին Տանկլար երկար ատեն չսպասեց. վայրկեան մը ետքը՝ անցնելու չափ լայնութեամբ դուռը բացուեցաւ, տիկին Տանկլար ներս մտաւ և դուռը փակուեցաւ դարձեալ:

Դռնապանը բակը հասնելուն պէս առանց աչքերը դրան վրայէն վերցնելու, դրպանէն սուրիչ մը հանեց և սուլեց:

Պ. տը Վիլֆօրի սենեկապանուհին սանդուխին վրայ երեւան եկաւ:

— Տիկինը թող ներէ մեր բարի դռնապանին, ըսաւ սենեկապանը, տիկին Տանկլարը դիմաւորելովը, որովհետեւ տրուած հրամանը աս է, և Պ. տը Վիլֆօր խնդրեց որ ձեզի ըսեմ թէ տարբեր կերպով չէր կրնար վարուիլ:

Բակին մէջ մատակարար մը կար, գոր նոյն զգուշութիւններով ներս մտցուցած էին և որուն բերած ապրանքները կը քննէին:

Տիկին Տանկլար սանդուխէն վեր ելաւ, տան տխրութիւնը խորին տպաւորութիւն մը գործած էր իր սրտին վրայ և վիշտը կը մեծցնէր, սենեկապանը անոր առջեւէն քայլելով և միշտ անոր վրայ հսկելով՝ դատաւորին սենեակը մտցուց զայն:

Տիկին Տանկլար թէեւ իր մտածումովը զբաղած, սակայն ծառաներուն վարուելակերպը այնչափ անարժան երեւցաւ որ սկսաւ գանգատիլ:

Բայց Վիլֆօր իր վիշտերէն ծանրացած գլուխը վեր առնելով՝ անոր երեսը նայեցաւ այնպիսի տխուր ժպիտով մը, որ ներքին ցաւէն, իսկոյն, անհետացաւ:

— Ներեցէք, իրենց սոսկումէն այդպէս վարուեցան ծառաներս և ես չեմ կրնար մեղադրել զանոնք. կասկածուելով իրենք ալ կասկածոտ եղան:

Տիկին Տանկլար լսած էր որ դատաւորը սոսկումի մատնուած էր, բայց եթէ իր աչքերովը չտեսնէ՝ երբեք պիտի չհաւատար որ անոնց սոսկումը այդ աստիճան ըլլայ:

— Ուրեմն դուք դժբախտ էք, պարոն, ըսաւ տիկին Տանկլար:

— Այո՛, տիկին, պատասխանեց դատաւորը:

— Ձէ՞ք ցաւի ինծի համար:

— Անկեղծ սրտով, տիկին:

— Գիտէ՞ք ինչ բանի համար եկած եմ:

— Ձեր գլուխը եկածներուն վրայ պիտի խօսիք, այնպէս չէ՞:

— Այո՛, պարոն, սոսկալի դժբախտութիւն մըն է աս:

— Այսինքն ձախորդութիւն մը:

— Ձախորդութիւն կ'ըսէք, գոչեց տիկին Տանկլար:

— Ափսո՛ս, տիկին, պատասխանեց ընդհ. դատախազը իր անխռով հանդարտութեամբը, սկսայ անդարմանելի եղող դէպքերը միայն դժբախտութիւն կոչել:

— Է՛հ, պարոն, կը կարծէ՞ք որ մոռցուի...:

— Ամէն բան կը մոռցուի, տիկին, ըսաւ Վիլֆոր. եթէ աղջկանդ ամուսնութիւնը այսօր չկատարուի, վաղը կրնայ կատարուիլ, եթէ վաղն ալ չըլլայ, ութը օրէն կ'ըլլայ: Ձեմ՝ կարծեր որ օրիորդ Էօթէնիին նշանածին համար կը ցաւիք:

Տիկին Տանկլար անոր գրեթէ հեգնական այդ հանդարտութիւնը տեսնելով, ապշութեամբ նայեցաւ դատաւորին երեսը:

— Բարեկամի՞ մը քով եկած եմ թէ՛ դատաւորի, հարցուց կինը տխրագին վսեմութեամբ մը:

— Տիկին, գիտէ՞ք որ բարեկամի մը տունը կը դռնուիք, պատասխանեց Վիլֆոր, որուն այտերը սկսան քիչ մը շառագունիլ: այդ ապահովութեան վրայ:

Իրօք, այդ ապահովութիւնը իր և տիկին Տանկլարի միտքը գրաւող դէպքերէն տարբեր դէպքերու կ'ակնարկէր:

— Ուրեմն, ըսաւ տիկինը, աւելի քաղցրութեամբ վարուեցէք ինծի հետ, սիրելի Վիլֆոր, իբր բարեկամ խօսեցէք հետս և ոչ իբր դատաւոր և երբ ես յետոյ դժբախտութեան մը մէջ կը գտնուիմ, մի՛ ըսէք ինծի որ ուրախ ըլլամ:

Վիլֆոր խոնարհութիւն մը ըրաւ:

— Երբ դժբախտութեանց խօսուիլը կը լսեմ, տիկին երեք ամսէ ի վեր դժնգակ սովորութիւն մը ստացած եմ որ իմ գլխի դժբախտութեանց վրայ կը սկսիմ մտածել, և եսասիրաբար այդ համեմատութիւնը ընելով, միտքս անով կը գրաւուի: Ահա այս պատճառաւ իմ դժբախտութեանցս քով ձեր դժբախտութիւնները ձախորդութիւն կ'երեւին ինծի. ահա ինչու համար իմ աղետալի կացութեանս մէջ ձերը նախանձելի կացութիւն մը կ'երեւի. — բայց թողունք այդ խօսքերը, որոնք ձեզի հաճելի չեն երեւիր: Ի՞նչ կ'ըսէիք, տիկին...:

— Սիրելիս, եկայ ձեզի հարցնելու թէ, այդ նենգաւորին գործը ի՞նչ եղաւ, յարեց տիկին Տանկլար:

— Նենգաւոր կ'ըսէք, կրկնեց Վիլֆոր, ստուգիւ, տիկին, սովորութիւն ըրած էք որ երբեմն գործերը կը թեթեւցնէք և երբեմն կը ծանրացնէք. Պ. Անտրէա Գալալզանդին կամ լաւ ևս է ըսել, Պ. Պէնէտէթթօն նենգաւոր կ'անուանէք, կը սխալիք, տիկին, Պ. Պէնէտէթթօն կատարեալ մարդասպան մըն է:

— Պարոն, ձեր ըսածին ստուգութիւնը չեմ ուրանար, սակայն ո՛րչափ արագութեամբ զինուիք անոր դէմ, այնչափ շուտ պիտի կործանէք մեր ընտանիքը: Օ՛հ, ատեն մը մոռցէք զայն. փոխանակ անոր ետեւէն իյնալու՝ ձգեցէք որ փախչի:

— Շատ ուշ եկաք, տիկին, հրամանները արդէն տրուած են:

— Եթէ ձերբակալեն զայն...: Բայց կը կարծէ՞ք որ բռնուի:

— Կը յուսամ:

— Եթէ ձերբակալին զայն բանտի մը մէջ ձգեցէք, միշտ լսած եմ որ բանտերը լեցուն են:

Ընդհ. դատախազը ժխտական շարժում մը ըրաւ:

— Գոնէ մինչև որ աղջիկս ամուսնանայ, յարեց տիկինը:

— Անկարելի է, տիկին, աստիկանութիւնը օրէնք ունի:

— Ինծի՞ համար ալ, ըսաւ տիկին Տանկլար կէս մը ժպտելով և կէս մը ծանրախոյ չեչտով:

— Ամենուն համար, ինչպէս նաև ինծի համար ալ, պատասխանեց Վիլֆոր:

— Ա՛հ, գոչեց տիկինը, առանց այդ հառաչանքին խօսք մը աւելցնելու:

Վիլֆոր աշխարհի նայուածքով մը անոր երեսը նայեցաւ, որով իր գիմացիներն գաղափարները կը քննէր:

— Այո՛, գիտեմ ինչ ըսել կ'ուզէք, յարեց ընդհ. դատախազը հանրութեան մէջ տարածուած այն սոսկալի տարածաշնորհներէն, ըսել ուզելով թէ երեք ամսէ ի վեր զիս սուգի մէջ ընկղմող բոլոր այդ մեռեալները բնական մահուամբ մեռած չեն և թէ վախճանի ալ հրաշքով ազատեցաւ մահուանէ:

— Այդպիսի բան մտքէս չէր անցներ բնաւ, ըսաւ իսկոյն տիկին Տանկլար:

— Այո՛, ձեր մտքէն կ'անցնէր, տիկին, և իրաւամբ անշուշտ կը մտածէիք և մեղմածայն դուք ինքնին կ'ըսէիք:

«Դուն որ գործուած յանձանքի մը համար դատախազ կ'ըլլաս, ինչո՞ւ համար չուրջ աշխարհի յանցանքներ կան, որոնք անպատիժ մնացած են, պատասխան տո՛ւր:»

Տիկին Տանկլարի գոյնը նեղեց:

— Այդ խօսքը ինքնին կ'ըսէիք, այնպէս չէ՞, տիկին:

— Այո՛ կը խոստովանիմ:

Ուրեմն ես ալ Պատասխան տամ ձեզի:

Վիլֆոր իր թիկնաթուր տիկին Տանկլարի, աթուրին մօտեցուց, յետոյ երկու ձեռքերը գրասեղանին վրայ կռթնցնելով և ձայնը սովորականէն աւելի մեղմացնելով, յարեց.

— Այնպիսի յանցանքներ կան, որոնք անպատիժ կը մնան. որովհետեւ յանցաւորները չենք ճանչնար, և յանձաւորի մը տեղ անմեղին գլուխը ջախջախել կը վախնայ մարդ. բայց երբ յանցաւորները կը ճանչցուին, (Վիլֆոր իր ձեռքը գրասեղանին դիմաց կախուած խաչելութեան երկնցնելով) տիկին, որոնք որ ալ ըլլան պէտք է որ մեռնին: Հիմա սնդրոսի երգումը ընելէ հետոյ համարձակեցէք այդ թշուառականին համար ներում խնդրելու:

— Բայց պարոն, ապահով էք որ ըսածնուն չափ յանցաւոր ըլլայ, յարեց տիկին Տանկլար,

— Մտիկ ըրէք ահա անոր վրայ առնուած տեղեկութիւնները. Պէնէտէթօ տասնըվեց տարեկան հասակին մէջ նախ հինգ տարուան թիապարտութեան դատապարտուած էր իր խարդա-

խութեանցը համար. այդ երիտասարդէն չատ բաներ կը սպասուէր, ինչպէս որ ալ թիապարտութենէ կը փախչի և մարդասպանութիւն կ'ընէ:

— Ո՞վ է այդ դժբախտ երիտասարդը:

— Ո՞վ դիտէ, սրիկայ մը, Քորսիքացի մը պիտի ըլլայ:

— Մէկը չփնտռեց զայն:

— Երբեք, մէկը չի ճանչնար իր ծնողքը,

— Բայց Լուքքայէն եկող անձը ո՞վ է:

— Իրեն պէս ուրիշ դաւաճան մը, գուցէ իր մեղսակիցն է:

Տիկին Տանկլար ձեռքերը իրարու միացուց:

— Վիլֆոր, ըսաւ իր ամէնէն քաղցր և ամէնէն սիրալիք ձայնովը:

— Յանո՛ւն երկնից, յանցաւորի մը համար ինչ ներում մի խնդրէք տիկին, պատասխանեց ընդհ. դատախազը աշխարհի հաստատամտութեամբ մը, որ միանգամայն իր պաղարիւնութիւնը կը ցուցնէր:

«Ո՞վ եմ ես, եթէ ոչ օրէնքը. ձեր տրտմութիւնը տեսնելու համար օրէնքը աչք ունի միթէ, ձեր քաղցր ձայնը լսելու համար ականջ ունի. միթէ օրէնքը խելք ունի որ ձեր փափուկ խորհուրդներուն միտ դնէ: Ո՛չ տիկին, օրէնքը կը հրամայէ, և երբ օրէնքը կը հրամայէ՝ պէտք է որ պատժէ:

«Կրնաք ըսել թէ ես կենդանի էակ մըն եմ և ոչ օրինաւոր մը. մարդ մը և ոչ հատոր մը: Ինծի նայեցէք, տիկին, շուրջս դիտեցէք, միթէ մարդիկ իբր եղբայր վարուեցան ինծի հետ, միթէ զիս սիրեցի՞ն, հոգացի՞ն և խնայեցին. միթէ մէկը Պ, տը Վիլֆորի համար չնորհ մը խնդրե՞ց և այս չնորհ եղա՞ւ. ոչ. ոչ. ոչ. այլ Պ. տը Վիլֆոր միշտ հարուած կրեց:

«Կ'ուզէք ինծի հետ խօսիլ այն քաղցր և եռանդալիս աչքերով որոնք կը յիշեցնեն թէ պէտք է ամչնամ ձեռնէ, ո՞վ կին. այսինքն ո՞վ յուշկապարիկդ: Թող այնպէս ըլլայ, այո՛, ձեր այն գիտցածին համար և գուցէ... գուցէ ուրիշ բանի համար ալ ամչնամ ձեռնէ:

«Բայց վերջապէս ես ալ գուցէ ուրիշներէն աւելի չարաչար

ախարելէս ի վեր ուրիշներուն զգեստները թոթուեցի որ վէրքը գտնեմ, և գտայ, կրնամ իսկ ըսել մարդկային տկարութեան կամ չարութեան կնիքը երջանկութեամբ և ուրախութեամբ գտայ:

«Որովհետեւ այն մարդիկը, որոնց յանցաւոր ըլլալը կը ճանչնայի, և այն յանցաւորները, զորս կը պատժէի, սոսկալի բացառութիւն մը չըլլալուս մէկ մէկ կենդանի և նոր ապացոյցներ էին: Ափսո՛ս, ափսո՛ս, ափսո՛ս, մարդիկ անօրէն են. ուրեմն անոնց անօրէնութիւնը ապացոյցով հաստատենք և պատժենք զանոնք:

Վիլֆոր այդ վերջին խօսքերը այնպիսի տենդոտ բարկութեամբ մը արտասանեց որ կատաղի մարդու մը պերճախօսութիւնը կուտար անոր լեզուին:

— Բայց. յարեց տիկին Տանկլար վերջին փորձ մը ընելու ջանալով, կ'ըսէք թէ երիտասարդը օրիկա, որբ և ֆանպաշտպան է:

— Աւելի գէշ, աւելի գէշ, և կամ աւելի լաւ, Նախախնամութիւնը այսպէս ըրաւ, որպէս զի իր վրայ լացող մէկը չգտնուի:

— Տկարին վրայ բռնութիւն բանեցնել է ատ, պարոն:

— Մարդասպանութիւն ընող տկարին:

— Անոր անպատուութիւնը իմ տանս պատիւն ալ պիտի աղարտէ:

— Ի՛նչ ընեմ, միթէ մահն ալ տունս մտած չէ՞:

— Ո՛հ, պարոն, գոչեց տիկին Տանկլար, քանի որ դուք ուրիշներուն վրայ բնաւ չէք գլթար, գիտցած եղիք որ ուրիշներն ալ ձեր վրայ պիտի չգլթան:

— Թող այնպէս ըլլայ, ըսաւ Վիլֆոր սպառնական շարժումով մը, իր թեւը գէպի երկինք վերցնելով:

— Գոնէ այդ թշուառական երիտասարդին դատը ուրիշ նիստերու ձգեցէք, եթէ իրօք ձերբակալուած է, որով վեց ամիս գործը մոռցնելու պատճառ պիտի ըլլաք:

— Չեմ կրնար, ըսաւ Վիլֆոր աակաւին հինգ օր ունիմ. քննութիւնը կատարելու համար հինգ օր պէտք եղածէն աւելի

ատեն ըսել է ասկէ զատ, չէք հասկընար տիկին որ ես ալ մոռնալու պէտք ունիմ: Երբ կ'աշխատիմ, որովհետեւ գիշեր ցորեկ պարապ կեցած չունիմ, երբ կ'աշխատիմ այնպիսի ժամեր կան ուր ինքզինքս կը մոռնամ, և երբ ինքզինքէս դուրս կ'ելլեմ մոռեալներու պէս երջանիկ եմ. սակայն այդ բանը լաւագոյն է քան թէ նեղութիւն կրելը:

— Պարոն, երիտասարդը փախաւ, ձգեցէք որ փախչի. անհողութիւնը գլթալու ղիւրին կերպ մըն է:

— Բայց արդէն ըսի ձեզի թէ շատ ուշ է. լուսնալուն պէս հեռագիրը քաշեցինք, և այս ժամուս...:

— Պարոն, ըսաւ սենեկապանը, ներս մտնելով, բարապան մը ներքին գործոց նախարարին կողմէն այս հեռագրալուրը կը բերէ:

Վիլֆոր նամակը առաւ և շուտով խզեց անոր կնիքը:

Տիկին Տանկլար սոսկումէն կը սարսռար, իսկ Վիլֆոր ուրախութենէն կը դողար:

— Ձերբակալուեցաւ, գոչեց Վիլֆոր, Գոմբիէնեի մէջ ձերբակալեր են զայն, ա՛լ լմեցաւ:

Տիկին Տանկլար գոհնատած ոտքի ելաւ:

— Մնաք բարով, պարոն, ըսաւ:

— Երթաք բարով, տիկին, պատասխանեց ընդհ. դատախազը, գրեթէ ուրախութեամբ մինչեւ դուռը տանելով զայն:

Յետոյ գրասեղանին դառնալով.

— Ամէն բան կատարեալ է, ըսաւ աջ ձեռքին կռնակովը նամակին դարնելով, դատելու համար խարդախ մը, երեք գող և երեք հրձիւքներ ունէի, միայն մարդասպան մը կը պակսէր, ահա ան ալ ունեցանք, աղւոր դատավարութիւն մը պիտի ունենանք:

Բ. Գ Լ Ո Ւ Խ

Ե Ր Ե Ի Ո Յ Թ Ը

Ինչպէս ընդհ. դատախազը տիկին Տանկլարի ըսած էր, Վալանթինն ապաքինած չէր տակաւին:

Պարտասած եւ ուժաբեկ, անկողինը պտուկած էր, և իբր սենեակին մէջ տիկինն տը Վիլֆորէն իմացած էր այն ամէն ղէպքերը, զորս քիչ մը առաջ պատմեցինք, այսինքն Էօթէնիի փախուստը և Անտրէա Գալալգանթիի կամ աւելի ճիշտը, Պէնէտէթթոյի ձերբակալութիւնը, ինչպէս նաև անոր վրայ ծանրացած մարդասպանութեան ամբաստանութիւնը:

Սակայն Վալանթինն այնչափ տկար էր որ այդ պատմութիւնը այնքան ազդեցութիւն չգործեց իր վրայ, որչափ պիտի ընէր, եթէ իր սովորական առողջութեան վիճակին մէջ գըտնուէր:

Իրօք իր հիւանդ ուղեղին մէջ և աչքերուն առջև տարօրինակ գաղափարներով և մտացածին խորհուրդներով խառն աղօտ գաղափարներ ու անորոշ կերպարանքներ կը ներկայանային, որոնք գրեթէ անմիջապէս կ'անյայտանային և իր զգացումները կ'արթնցնէին:

Յորեկը Վալանթինն իր գոյութեան վրայ գոնէ իր թոռան սենեակը տանել կուտար և հոն կը մնար իր հայրական խանդավառութիւնն նայուածքը անոր վրայ յառելով. յետոյ Վիլֆոր ալ դատարանէն դառնալով՝ մէկ-երկու ժամ իր հօրը և զուգինքն քով կ'անցընէր:

Ժամը վեցին Վիլֆոր իր սենեակը կը քաշուէր. ժամը ութին Պ. տ'Ալբրինիի կուգար՝ ծաղկատի աղջկան համար պատրաստուած գիշերուան դեղը ինք բերելով. յետոյ Նուարթիէն ալ իր սենեակը կը տանէին:

Վերջապէս երբ ամէն մարդ հիւանդին սենեակէն կը հեռանար, բժիշկին կողմէ որոշուած հիւանդապահուհի մը Վալանթինի վրայ կը հսկէր, և ան ալ ժամը տասնին կամ տասնութ մէկին, Վալանթինի քնացած միջոցին կը հեռանար:

Վար իջնելու ատեն՝ Վալանթինի սենեակին բանալիները Պ. տը Վիլֆորին կը յանձնէր, այնպէս որ միայն տիկինն տը Վիլֆորի և փոքր էտուարի սենեակներէն անցնելով հիւանդին քովը կարելի էր երթալ:

Ամէն առտու Մորէլ Նուարթիէի սենեակը կ'երթար Վալանթինի վրայ լուր առնելու համար. սակայն դարմանալի բան որ օրէ օր Մորէլ մտահոգութիւնը կը նուազէր:

Նախ որ Վալանթինն ալ օրէ օր աւելի կ'աղէկնար, թէև ջղային սաստիկ տագնապի մը ենթակայ էր. երկրորդ՝ իր չփութութեան մէջ Մօնթէ-Քրիսթոյի դիմած ատեն կոմսը իրեն ըսած չէ՞ր որ եթէ Վալանթինն երկու ժամէն չմեռնէր, պիտի ազատէր:

Վալանթինն կենդանի էր տակաւին, և չորս օրեր ալ անցած էին:

Այդ ջղային տագնապը Վալանթինը անհանգստութեան կը մատնէր անոր քնացած, կամ աւելի ճիշտը, անոր թմբրութեան ատենն իսկ. այն ատեն գիշերային լուութեան և կրակարանին վրայ գրուած սպիտակ կիճէ ցայգականթեղին կէս մթութեան մէջ այն ստուերները կը տեսնէր, որոնք հիւանդներու սենեակը կը լեցունէին, և իրենց քստմնելի թեւերով սենեակը կը շարժեն:

Այն ատեն իրեն այնպէս կը թուէր թէ մերթ իր մօրուն կը տեսնէ որ իրեն կը սպառնար, և մերթ Մորէլը, որ իր բազուկները իրեն կ'երկարեր, և մերթ իր սովորական կեանքին օտար եղող էակներ, ինչպէս Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսը:

Իր զառանցանքի ժամերուն, մինչեւ իսկ կարասիները շարժուն ու թափառիկ կ'երեւէին, և այս բանը առտուան մինչեւ ժամը երկու կամ երեքը կը տեւէր. յետոյ ծաղկատի աղջիկը ծանր քունի մը մէջ կ'ընկղմէր և մինչեւ առտու կը քնանար:

Էօթէնիի փախուստին և Պէնէտէթթոյի ձերբակալութեան լուրերը լսած իրիկունը Վիլֆորի, տ'Ալբրինիի, և Նուարթիէի մեկնելէն յետոյ, Վալանթինի զառանցանքին առարկաները սկսած էին երեւիլ: Սէն-Ֆիլիբ եկեղեցիին ժամացոյցը տասնըմէկ կը հնչէր, և Վալանթինի հիւանդապահուհին բժիշկէն

պատրաստուած ըմպելին հիւանդին ձեռքին մօտ սեղանին վրայ դնելէն և սենեակին դուռը փակելէն ետքը, ծառաներուն քով երթալով՝ երեք ամսէ ի վեր ընդհանուր դատախազին աղէտալի պատմութիւնները մօտիկ բրած էր։ Այդ միջոցին հիւանդին զգուշութեամբ փակուած սենեակին մէջ անակնկալ տեսարան մը պարզուած էր։

Դրեթէ տասը վայրկեանէ ի վեր հիւանդապահուհին հեռացած էր անկէ։

Վալանթին ժամէ մը ի վեր տմէն գիշերուան ջերմին ենթակայ, ակամայ իր գլուխը կը յանձնէր ուղեղին, յուզումնալից, միօրինակ և եռանդազին աշխատութիւնը շարունակելու համար որ անդադար կը հոգնէր, նոյն դադափարները և նոյն մտացածին տեսիլները յղանալու։

Եւ ահա, ցայգական թեղին պատրոյգէն տարօրինակ ձաճանչներ կը ցայտէին, և անոր դողդոջուն ցոլացումին մէջէն Վալանթինի այնպէս կ'երեւէր թէ կրակարանին մօտ պատին խոռոչաւոր կողմը գտնուող գրադարանին մեղմօրէն բացուիլը կը տեսնէր, առանց անոր ծխիկներուն ձայնը լսուելու։

Ուրիշ ատեն Վալանթին կրնար զանգակին մետաքսէ ժապաւէնը ձեռքը առնել և օգնութիւն կ'անչել. սակայն իր այդ կացութեանը մէջ զարմանքը գրաւող բան մը չկար։

Այնպէս համոզուած էր որ զինքը շրջապատող երեւոյթները իր զառանցանքին արդիւնքն են. որովհետեւ ամէն առտու կը տեսներ որ գիշերուան երեւոյթներուն հետքը անգամ չէր մնար և ցորեկուան լոյսին հետ աներեւոյթ կ'ըլլային անոնք։

Դրան ետին մարդկային գէմք մը տեսնուեցաւ։

Վալանթին իր տենդին մէջ այդ տեսակ երեւոյթներուն ընտանեցած ըլլալուն՝ չէր վախնար անոնցմէ. միայն թէ իր աչքերը լաւ մը բացաւ, որպէս զի տեսնէ թէ Մորէլն էր երեւցողը։

Երեւոյթը իր անկողնոյն մօտենալով կեցաւ. խորին ուշադրութեամբ մօտիկ ընողի մը կերպարանքը ունէր ան։

Այդ միջոցին կանթեղին լսյալ գիշերային այցելուին գէմքին զարկաւ։

— Ան չէ, մըմնջեց հիւանդը։

Ու կարծելով թէ երազ կը տեսնէ սպասեց որ մարդը անեղեւոյթ ըլլայ. ինպէս երազի ատեն կը պատահի, և կամ ուրիշ անձի փոխուի։

Իր բազուկները բռնեց, և անոր ուժգին բաբախումը զգալով միտքը եկաւ որ այդ տարածամ երեւոյթները անհետացնելու լաւագոյն միջոցը դեղը խմելն էր, իր յուզումները հանդարտեցնելու նպատակաւ բժիշկէն խնդրած այդ ըմպելին զովութիւնը Վալանթինի ջերմը թեթեւցնելով ուղեղը կը հանդարտեցնէր. և քիչ մը ատեն տաքնապը կը նուաղէր։

Ուստի Վալանթին իր ձեռքը երկնցուց, որպէսզի դեղը պարունակող գաւաթը առնէ. բայց իր դողդոջուն բազուկը անկողնէն դուրս երկարած միջոցին՝ երեւոյթը առաջուրնէ աւելի շուտով երկու քայլ ևս մօտեցաւ անկողնոյն, և ծաղկափաղջկան այնչափ մօտ հասաւ որ հիւանդը անոր շնչառութիւնը լսեց և այնպէս կարծեց թէ իր ձեռքը կը բռնէ։

Այս անգամ մտացածին, կամ աւելի ճիշդը, ճշմարիտ երեւոյթը սաստկացուց Վալանթինի զգացումները։ Հիւանդը ակաւ իր թմբուցութիւնը թոթուել և արթնութիւնը ստուգել. տեսնելով որ տեսածը ցնորք մը չէ և խելքը գլուխն է՝ վախցաւ։ Վալանթինի ձեռքը բռնելուն նպատակն էր արգիլել զայն։

Վալանթին ձեռքը քաշեց մեղմօրէն։

Այն ատեն, երեւոյթը, որուն աչքերը իր վրայէն չէր հեռանար և որուն նայուածքը աւելի պաշտպանողական կ'երեւէր քան թէ սպառնական, գաւաթը առաւ, ճրագին մօտեցուց, և կարծես անոր թափանցկութիւնը ու յստակութիւնը քննելու համար ըմպելիին նայեցաւ։

Բայց այդ առաջին փորձով չբաւականացաւ։

Այդ մարդը, կամ աւելի ճիշդը այդ երեւոյթը, որ խիստ կամաց քալելուն, իր քայլերուն ձայնը օթոցին վրայ չէր լսուեր դգալ մը ըմպելիէն առաւ ու խմեց։

Վալանթին այդ գործողութիւնները խոր ապշուածեամբ կը գիտէր։

Անշուշտ կը կարծէր որ այդ երեւոյթը չուտով անհրեւոյթ պիտի ըլլար և անոր տեղ ուրիշ տեսարան մը պիտի պարզուէր սակայն մարդը փոխանակ ստուերի մը պէս անհրեւոյթ անալու իրեն մօտեցաւ և գաւաթը վալանթինին երկարելով՝ յուղուած ձայնով մը ըսաւ.

— Խմեցէ՛ք հիմա...

Վալանթին սարսառաց:

Առաջին անգամն էր որ այդ երեւոյթներէն մէկը կենդանի ձայնով կը խօսէր իր հետ:

Բերանը բացաւ որ ձայն մը հանէ. բայց մարդը չըթուեց ներուն վրայ դրաւ մօտը:

— Պ. Մօնթէ-Քրիսթօ կո՛մսն է, մըմնջեց Վալանթին:

Ծաղկաւոր աղջկան աչքերուն մէջ նկարուած սարսափը, անոր ձեռքերուն դողդոջիւնը, վերմակին տակ կծկուելու համար ըրած արագ շարժումը յայտնի կը ցուցնէին իր համոզմանը դէմ ունեցած վերջին պայքարը, այդպիսի պահու մը Մօնթէ-Քրիսթօյի ներկայութիւնը, դաղտնի երեւակայական ու անըմբռնելի պատի մը մէջէն իր՝ սենեակը մտնելը անկարելիութիւններ կ'երեւէին Վալանթինի գրգռուած մտքին:

— Մարդ մի՛ կանչէք և մի՛ վախնաք, ըսաւ կոմսը. կասկածի մը երեւոյթն ու մտահոգութեան մը ստուերն անգամ ձեր սրտէն հեռացուցէք, ձեր առջեւ երեւցած մարդը, որովհետեւ այս անգամ իրաւունք ունիք, Վալանթին, տեսածնիդ անհրեւոյթ տեսիլ մը չէ, ձեր առջեւ երեւցած մարդը այնպիսի խանդաղատալի հայր մը և այնպիսի պատուաւոր բարեկամ մըն է որ երբէք մտքերնէդ անցուցած չէք:

Վալանթին պատասխան մը չգտաւ տալու, իրեն հետ խօսողին ձայնէն այնչափ կը վախնար, որ իր ձայնը անոր հետ խառնելու կը սոսկար. սակայն իր սարսափահար նայուածքը կ'ուզէր ըսել. «Եթէ ձեր դիտաւորութիւնները անմեղ են, ինչո՞ւ ուրեմն այս պահուս հոս կը գտնուիք»

Իր հիանալի խորամտութեամբը՝ կոմսը ծաղկաւոր աղջկան սրտէն բոլոր անցածները հասկցաւ:

— Մտիկ ըրէք, ըսաւ. կամ գոնէ երեսո նայեցէք. աչքերս

կարմրած են և դէմքս սովորականէն աւելի գունատ է. պատճառը սա է որ չորս գիշերէ ի վեր վայրկեան մը աչքս չի գոցեցի, չորս գիշերէ ի վեր ձեր վրայ կը հսկեմ, ձեզ կը պաշտպանեմ, ու ձեր Մաքսիմիլիէն բարեկամին համար կը պահպանեմ ձեզ:

Ուրախութենէն, հիւանդին այտերը կարմրեցան իսկոյն, որովհետեւ կոմսին արտասանած անունը իր կասկածը փառատեց:

— Մաքսիմիլիէն... կրկնեց Վալանթին, այդ անունին արտասանութիւնը քաղցր թուելուն համար. ուրեմն Մաքսիմիլիէն ամէն բան խոստովանեցա՞ւ ձեզի:

— Ամէն բան. ինծի ըսաւ որ իր կեանքը ձեր կեանքէն կախում ունի և ես խոստացայ որ ձեզ մահուանէ ազատեմ:

— Խոստացա՞ք մահուանէ ազատել զիս:

— Այո՛:

— Ուրեմն բժիշկ էք դուք:

— Այո՛, և այս միջոցիս Աստուած ինէ աղէկ բժիշկ մը չէր կրնար զրկել ձեզի. հաւատացէք ինծի:

Իմ վրաս հսկեցիք, կ'ըսէք յարեց Վալանթին մտահոգութեամբ մը. բայց ուրկի՞ց, ես չտեսայ ձեզ:

Կոմսը իր ձեռքը գրագարանին կողմը երկարեց:

— Այս դրան ետին պահուած էի, ըսաւ, և այս դուռը քովի տանը մէջ կը բացուի, զոր ես վարձած եմ:

Վալանթին ամօթխած հպարտութեան շարժումով մը աչքերը դարձուց, և խիստ մեծ սոսկումով մը ըսաւ.

— Պարոն, ձեր այդ ըրածը տարօրինակ անխոհեմութիւն մըն է, և ձեր չնորհած պաշտպանութիւնը թշնամանքի մը կը նմանի.

— Վալանթին, ըսաւ կոմսը, ձեր վրայ այնչափ երկարատեւ հսկելու միջոցիս՝ իմ տեսածներս էին ձեր սենեակը եկողները, ձեզի համար պատրաստուած կերակուրները և ըմպելիները, երբ այդ ըմպելիները վտանգաւոր երեւէին ինծի, հիմակուան պէս ներս կը մտնէի, գաւաթնիդ կը պարպէի և այն թոյօնին տեղը առողջարար ըմպելի մը կը դնէի, որ ձեզի համար

պատրաստուած մահուան տեղ՝ կեանք կը շնորհէր ձեզի:

— Թոյն և մահ՝ կ'ըսէք, գոչեց Վալանթին, կարծելով թէ շնորհն զառանցանքի մէջ կ'ընայ. ինչ խօսքեր են ասոնք պարոն:

— Լռէ՛, աղջիկս, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, իր մատը չըրթունքներուն վրայ դնելով, այո՛, թոյն ըսի, և կը կրկնեմ, մահ պատրաստուած էր ձեզի համար. բայց նախ խմեցէք սա դեղը: (Կոմսը իր գրպանէն սրուակ մը հանեց, ու անոր պարունակած կարմիր ջուրէն քանի մը կաթիլ բաժակին մէջ կաթեցուց): Ասկէ ետքը ուրիշ բան մի առնէք այս գիշեր:

Վալանթին ձեռքը երկարեց, բայց գաւաթին չդպցուցած, սոսկումով ետ քաշեց:

Մօնթէ-Քրիսթօ գաւաթը առաւ և կէսը խմելէն յետոյ՝ Վալանթինին ներկայացուց, որ ըմպելիին մնացեալը խմեց ժպտաբեր:

— Ո՛հ, այո՛, ըսաւ ծաղկատի աղջիկը, իմ գիշերային դեղերուս համը ունի, այն ըմպելիին, որ սրտիս զովութիւն և ուղեղիս հանդարտութիւն կուտայ, շնորհակալ եմ, պարոն շնորհակալ եմ:

— Ահա այս կերպով չորս գիշեր կարող եղաք ապրելու, Վալանթին ըսաւ կոմսը: Սակայն ես ինչպէս կ'ապրէի, ո՛հ ինչ անտանելի ժամեր կ'անցընէի, և ինչ անհելի տառապանքներու կը մատնուէի, երբ ձեր գաւաթին մէջ մահացու թոյնին դրուիլը կը տեսնէի, և կը վախնայի որ մի գուցէ զայն կրակաբանին մէջ թափելու ատեն չունեցած. դուք խմէք:

— Գաւաթիս մէջ մահացու թոյն դրուիլը տեսնելով՝ տառապանքներ կը կրէիք, կ'ըսէք, պարոն, յարեց Վալանթին սոսկումով. ուրեմն՝ եթէ գաւաթիս մէջ թոյն դրուիլը տեսաք, անշուշտ թոյնը դնող անձն ալ տեսած էք:

— Այո՛, տեսայ, պատասխանեց կոմսը:

Վալանթին իր անկողինն մէջ ելաւ նստաւ, ձիւնէն աւելի սպիտակ կուրծքը բանուած բարակ կտաւով ծածկելէ յետոյ, որ զառանցանքի պաղ քրտինքով խոնաւցած ըլլալէն զատ՝ սոսկումի սառած քրտինքն ալ կը սկսէր անոր խոռոչներէ:

— Դուք տեսա՞ք զայն, յարեց նորատի աղջիկը:

— Այո՛, ըսաւ կոմսը, երկրորդ անգամ ըլլալով:

— Այդ ինչ սոսկալի խօսք է որ կ'ընէք, պարոն ինծի հաւատացնել ուզածնիդ գոխային բան մըն է: Ինչ իմ հօրս տան և իմ սենեակիս մէջ ու իմ վշտի անկողնոյս մէջ կ'ուզեն սպաննել զիս. ո՛հ, հեռացէք ասկէ, պարոն, դուք իմ խիղճս կը փորձէք, և աստուածային բարութեան դէմ կը հայհոյէք, անկարելի է, պարոն չի կրնար ըլլալ:

— Միթէ այն ձեռքէն թունաւորողներուն մէջ առաջի՞նն էք դուք, Վալանթին: Ձեր չուրջը Պ. տը Սէն-Մէրանին տիկին տը Սէն-Մէրանին և Պարուային մեռնիլը չտեսա՞ք Պ. Նուարթիէին մեռնիլն ալ պիտի չտեսնէի՞ք, եթէ այդ ձերունին երեք տարիէ ի վեր սովորութիւն ըրած չըլլար իր դեղերուն մէջ թոյն գործածել և թոյնին դէմ թոյնով պայքարիլ:

— Ո՛հ, Աստուած իմ, ըսաւ Վալանթին. ուրեմն այս է պատճառը որ գրեթէ ամսէ ի վեր մեծ հայրս կը պնդէ որ իր ըմպելիները գործածեմ:

— Անոր ըմպելիները կէս մը չորցած նարինջի կեղեւի պէս դառն համ մը ունին, այնպէս չէ՞, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ:

— Այո՛, այո՛:

— Ո՛հ, հիմա ամէն բան կը հասկնամ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ ուրեմն ձեր մեծ հայրն ալ գիտէ որ ձեր տան մէջ թունաւորիչ մը կայ և գուցէ թունաւորիչն ալ ճանչնայ: Դուք անոր խիստ սիրելի թոռը ըլլալնուդ ձեզ մահացու թոյնէն զգուշացուցեր է, և այդ մահացու թոյնը, վարժուած ըլլալնուդ ազդեցութիւն չէ գործած, ահա ինչպէս դուք կենդանի մնացած էք դեռ. պատճառը չէի կրնար հասկնալ որ չորս օր առաջ այնպիսի զօրաւոր թոյնով թունաւորուած ըլլալէ յետոյ տակաւին չէք մեռած:

— Բայց ո՞վ է այդ թունաւորիչը, այդ մարդասպանը:

— Ես ալ ձեզի կը հարցընեմ: Գիշերը ձեր սենեակը մէկուն մտնելը տեսած չէ՞ք միթէ:

— Այո՛: Ծառ անգամ կը կարծէի թէ ուրուականներ կը տեսնեմ. որոնք ինծի կը մօտենային, կը հեռանային և աներեւոյթ կ'ըլլային. բայց կը կարծէի որ իմ տենդիս տաղնապէն առաջ եկած երեւոյթներ էին անոնք, և հիմա ալ երբ դուք սեն-

եակա մտաք, երկար ատեն կարծեցի թէ կամ կը զառանցեմ, և կամ կ'երազեմ:

— Ուրեմն ձեր կեանքին թշնամի եղող անձը չէ՞ք ճանչնար:

— Ո՛չ ըսաւ Վալանթին. բայց ի՞նչ պատճառաւ իմ մահուանս պիտի փափաքի:

— Ուրեմն հիմա պիտի ճանչնաք զայն, ըսաւ, Մօնթէ-Քրիսթօ, ականջ դնելով:

— Ի՞նչ կերպով, հարցուց Վալանթին, իր շուրջը նայելով սարսափահար:

— Որովհետեւ այս գիշեր ոչ տենդ ունիք և ոչ զառանցանքի մէջ կը գտնուիք. վասնզի այս գիշեր արթուն էք. ահա կէս գիշեր կը հնչէ, և յարգասպաններուն ժամանակը կէս գիշերն է:

— Տէր Աստուած. տէր Աստուած, ըսաւ Վալանթին, իր ձակտէն մարգարտի նման վազած քրտինքը սրբելով ձեռքովը:

Իրօք, ժամացոյցը կէս գիշեր կը հնչէր յամր և տխրագին անոր իւրաքանչիւր հնչիւնը ծաղկատի աղջկան սրտին վրայ պղինձէ ուռի հարուածներ կ'իջեցնէին կարծես:

— Վալանթին, շարունակեց կոմսը, բոլոր ուժերնիդ ամփոփեցէք, ձեր սրտին բաբախումը զսպեցէք, ձայներնիդ ձեր կոկորդին մէջ արգիլեցէք, քուն ձեւացուցէք և պիտի տեսնէք. այո՛, պիտի տեսնէք:

Վալանթին կոմսին ձեռքը բռնեց:

— Կարծեմ թէ չչուկ մը կը լսեմ, ըսաւ, հեռացէք հոսկէ:

— Մնաք բարով, պատասխանեց կոմսը, և կամ ցըտե-սութի՛ւն:

Յետոյ այնպիսի տխուր և հայրական ժպիտով մը, որմէ ծաղկատի աղջկան սիրտը երախտագիտութեան զգացումով շարժեցաւ, գրադարանին դրան մօտեցող ոտքին ծայրերուն վրայ կոխելով:

Բայց զայն գոցելէն առաջ, երեսը վերստին դարձնելով. ըսաւ.

— Շարժում մի՛ ընէք, բնաւ ձայն մի՛ հանէք թող ձեզ քնացած կարծեն, եթէ ոչ՝ գուցէ օգնութեան հասնելէն առաջ, սպաննել ուղեն ձեզ:

Ու այդ սոսկառիթ պատուէրէն յետոյ՝ կոմսը դրան ետին աներեւոյթ եղաւ, որ իր վրայ գոցուեցաւ լուծեամբ:

Գ. Գ Լ Ո Ի Խ

Լ Ո Ն Ի Ի Ս Թ

Վալանթին առանձին մնաց. Սէն. Ֆիլիբ եկեղեցիին ժամացոյցէն ետ մնացող երկու ուրիշ ժամացոյցներ կէս գիշեր հնչեցին յաջորդաբար:

Յետոյ՝ քանի մը հեռաւոր կառքերու ձայներէն զատ՝ ամէն կողմ լուծիւնը տիրեց:

Այն ատեն Վալանթինի բովանդակ ուշադրութիւնը իր սենեակին ժամացոյցին վրայ կեդրոնացաւ, որուն ձօճանակը երկվայրկեանները կը նշանակէր:

Երկվայրկեանները համբելով՝ դիտեց որ անոնք իր սրտի բաբախումէն կրկնակի աւելի յամր էին:

Սակայն դարձեալ կը տարակուսէր, անմեղ Վալանթին չէր կրնար երեակայել որ մէկը իր մահուան փափաքի. ինչո՞ւ համար, ի՞նչ նպատակաւ, և ի՞նչ չարութիւն մը գործած էր որ թշնամի մը ունենար:

Վախ մը չուներ որ քնանար:

Սոսկալի մտածում մը միայն իր միտքը գրաւած էր. աշխարհիս մէջ անձ մը կար որ զինքը սպաննելու փորձ ըրած էր, և դարձեալ պիտի փորձէր:

Ի՞նչ պիտի ընէր Վալանթին եթէ այս անգամ նոյն անձը թոյնին չաղդելէն տաղտկացած, Մօնթէ-Քրիսթօյի ըսածին պէս սուրի դիմէր, եթէ կոմսը օգնութեան հասնելու ատեն չունենար, եթէ վերջին վայրկեանին հասնելով Մորէլը չկարենալ տեսնել:

Այս մտածումին մէջ, որ իր դէմքը կապոյտ տոգունութեամբ մը և սառած քրտինքով մը պատեց, Վալանթին պատրաստուած էր զանգակին ժապաւէնը քաշելու և օգնութիւն կանչելու:

Բայց իրեն այնպէս թուեցաւ թէ գրադարանին դրան մէջէն կոմսին աչքերուն փայլիլը կը տեսնէ. այն աչքերուն որոնք իր վրայ կը հսկէին, և այն աստիճան զինքը ամօթահար կ'ընէին որ

ծաղկատի աղջիկը մտովի կը հարցընէր թէ արդեօք կոմսին այս անխորհուրդ բարեկամութեան փոխարէն պիտի կրնա՞ր իր երախտագիտութիւնը յայտնել:

Այդպէս երեսուն վայրկեան և վալանթինի համար երեսուն անվերջ դարեր անցան:

Վերջապէս ժամացոյցը հնչեց:

Նոյն միջոցին կոմսը գրողարանին տախտակը քերեց եղունգովը հաղիւ լսելի ըլլալու աստիճան, որով վալանթինի կ'իմացնէր թէ միշտ կը հսկէ և կը հրամայէր որ արթուն կենայ:

Վալանթինի այնպէս թուեցաւ որ գրողարանին զիմացի կողմը, այսինքն էտուարի սենեակին մէջ տախտակամածին վրայ ոտնաձայներ կը լսէ:

Իր դրիթէ հեղձամղձուկ շնչառութիւնը արգիւելով՝ ականջ դրաւ, փականքին երկաթը կռնչեց, և դուռը ծխնինքրուն վրայ դարձաւ:

Վալանթին, որ իր արմուկին վրայ կրթնած էր, հաղիւ ատեն ունեցաւ ինքզինքը անկողնոյն վրայ ձգելու և աչքերը թեւերուն տակը պահելու:

Ամպատում սոսկումով, յուզումով և դողդոջումով ըսպասեց:

Մէկը անկողնոյն մասննայով վարագոյրը բացաւ:

Վալանթին իր բոլոր ոյժերը ամփոփեց և հանդարտօրէն քնացողի մը պէս կը շնչէր:

— Վալանթին, ըսաւ ձայնը մեղմօրէն:

Ծաղկատի աղջիկը իր սրտին մինչեւ խորը սարսռաց. բայց չպատասխանեց երբեք:

— Վալանթին—, կրկնեց նոյն ձայնը:

Վալանթին դարձեալ լուռ կեցաւ. խօսք տուած էր որ արթուն ըլլալը չը յայտնէ բնաւ:

Այն ատեն լուռութիւնը տիրեց:

Միայն վալանթին գաւաթին մէջ հեղուկի մը թափուելուն անզգալի ձայնը կը լսուէր:

Այն ատեն ծաղկատի աղջիկը համարձակեցաւ իր երկնցուցած թեւին տակէն իր արտեւանունքը կիսով չափ բանալու:

Գիշերազգեստով կին մը տեսաւ, որ սրուակի մը հեղուկը իր գաւաթին մէջ կը պարպէր:

Այդ կարճ միջոցին գուցէ վալանթին իր շնչառութիւնը արգիւած կամ անտարակոյս շարժում մը ըրած էր, որովհետեւ կինը անձկութեամբ կանգ առաւ և դէպի հիւանդին անկողինը ծռեցաւ, որպէս զի լաւ մը տեսնէ թէ վալանթին քնացած էր ստուգիլ:

Տիկին տը վիլֆօրն էր ան:

Վալանթին իր մօրուն ճանչնալով այնքան ուժգին կերպով սարսռաց որ շարժում մը պատճառեց իր անկողնոյն:

Տիկին տը վիլֆօր խկոյն պատին տակ քաշուեցաւ, և հոն անկողնոյն վարագոյրին ետին ապաստանած, վալանթինի ամենաթեթեւ շարժումն իսկ լուռութեամբ և ուշադրութեամբ կը դիտէր:

Ծաղկատի աղջիկը Մօնթէ-Քրիսթոյի սոսկալի խօսքերը յիշեց. իրեն այնպէս թուեցաւ որ մօրուն միւս ձեռքը երկար և սուր դաշոյն մը կը փայլէր:

Այն ատեն վալանթին իր կամքի զօրութիւնը օգնութեան կանչելով՝ ջանաց իր աչքերը գոցելու, որ սովորաբար այնքան բնական է, մեր զգայարանքներուն համար, երբ վախու կ'ենթարկուին, այդ միջոցին գրեթէ անկարելի կ'ըլլար կատարել, որովհետեւ անյադ հետաքրքրութենէն՝ կ'ուզէր իր արտեւանունքը բանալ և ճշմարտութիւնը ստուգել:

Սակայն տիկին տը վիլֆօր վալանթինի շնչառութեան կանոնաւոր ձայնը նորէն լսելով և ապահովապէս կարծելով որ հիւանդը քնացած է իր թեւը երկնցուց և անկողնոյն զլխին կողմի ամփոփուած վարագոյրին ետին կէս մը պահուրտած, իր սրուակին մէջ մնացած հեղուկին մնացորդը պարպեց:

Յետոյ այնքան զգուշութեամբ և անձայն հեռացաւ որ վալանթին չիմացաւ:

Միայն բազկին աներեւութանալը տեսած էր, որ քսանհինգ տարեկան մանկամարդ ու գեղեցիկ կնոջ մը կլոր և մատաղա բազուկն էր և իր գաւաթին մէջ մահուան հեղուկը կը թափէր:

Անկարելի է վալանթինի զգացածը նկարագրել տիկին տը վիլֆօրի մէկուկէս վայրկեան իր սենեակը կեցած միջոցին:

Գրողարանին վրայ եղունքի քերում մը լսելով, նորատի աղջիկը անզգայութենէն սթափեցաւ:

Վալանթին իր գլուխը սոսկումով վեր առաւ:

Գրադարանին դռը երկրորդ անգամ իր ծինիններուն վրայ
գարձաւ և Մոնթէ-քրիսթօ երեւցաւ:

— Ըսէք հիմա, կը տարակուսի՞ք, գոչեց կոմսը:

— Ո՛հ, Տէր Աստուած, մրմնջեց ծաղկատի աղջկը:

— Տեսա՞ք:

— Ափսո՛ս:

— Ծանցցա՞ք զայն:

Վալանթին հառաչանք մը արձակելով, պատասխանեց.

— Այո՛, բայց անհաւատալի կ'երեւի ինծի:

— Ուրեմն կը նախընտրէք մեռնիլ և Մաքսիմիլիէնի ալ
մահուան պատճառ ըլլալ...:

— Ո՛վ Աստուած, Տէր Աստուած, յարեց ծաղկատի աղջկը,
գրեթէ չուարած. բայց այդ տունէն պիտի չկրնամ մեկնիլ և
ազատիլ արդեօք...:

— Վալանթին, ձեզ հալածող ձեռքը ամէն տեղ ետեւնուդ
պիտի հասնի. դրամի ուժով ձեր ծառաները պիտի կաշառուին
և մահը ամէն երեւոյթներով ձեր առջեւը պիտի ներկայանայ
թէ՛ աղբիւրէդ խմած ջուրներնուդ և թէ՛ ծառէն կտրած պտուղ-
ե ճնուդ մէջ:

— Բայց դուք ըսիք թէ, թոյնէն չմնասելու համար, մեծ
հայրս նախազգուշութեամբ զօրացուցած է զիս:

— Մէկ տեսակ թոյնէն և այն ալ փոքր քանակութեամբ
գործածուած ատեն: Կրնան թոյնը փոխել կամ քանակութիւնը
աւելցնել:

Կոմսը գաւաթը առաւ և իր շրթունքները թրջեց անոր
մէջ գտնուած հեղուկով:

— Ահա, ըսաւ, արդէն փոխած են. այս անգամ բեւեկնի
թոյնով չեն թունաւորեր ձեզ, այլ պարզ թմրեցուցիչ գեղով մը,
անոր հոտէն կը ճանչնամ: Ո՛հ Վալանթին, Վալանթին, եթէ ձեր
գաւաթին մէջ տիկին տը վիլֆօրի դրած այս ըմպելին խմէիք.
անշուշտ կ'որսուած էիք:

— Բայց, տէր Աստուած, գոչեց նորատի աղջկը, ինչո՞ւ
արդեօք զիս կը հալածէ:

— Այնչափ քաղցր ու բարեսիրտ էք, և այս եղեռնագոր-
ծութեան չէք հաւատար որ չէք ըմբռներ Վալանթին:

— Իրաւունք ունիք, որովհետեւ անոր չարութիւն մը ըրած
չեմ, ըսաւ նորատի աղջկը:

— Պատճառը սա է որ դուք հարուստ էք, Վալանթին,
որովհետեւ երկու հարիւր հազար ֆրանք եկամուտ ունիք, և
դուք այդ երկու հարիւր հազար ֆրանք եկամուտը անոր զաւկէն
կը յափշտակէք:

— Ի՛նչու. իմ հարստութիւնս անոր չվերաբերիր. իմ ծնող-
քէս ժառանգած եմ զայն:

— Անտարակոյս, և ահա այդ պատճառաւ է որ Պ. և տիկին
տը Սէն-Մէրան մեռան, որպէսզի դուք անոնց հարստութիւնը
ժառանգէք. ահա այդ պատճառաւ է որ Պ. Նուարթիէ ալ ձեզ
իր ժառանգորդը ըրած օրէն՝ թունաւորուելու ենթակայ եղած
էր. և դուք ալ այդ պատճառաւ պիտի մեռնէիք, Վալանթին,
որպէսզի Պ. տը վիլֆօր ձեր հարստութիւնը ժառանգէ, և ձեր եղ-
բայրն անոր միակ զաւակը մնալով՝ ձեր հօրը հարստութիւնը
ժառանգէ:

— Էտուար. ո՛հ խեղճ տղայ, անո՞ր համար է որ այսչափ
ոճիրներ կը գործուին:

— Ո՛հ, վերջապէս հասկըցա՞ք:

— Ո՛հ տէր Աստուած, մի՛ թողուր որ այսչափ եղեռնա-
գործութեանց մեղքը անոր վրայ ծանրանայ:

— Հրեշտակ մըն էք, Վալանթին:

— Բայց իմ մեծ հայրս թունաւորելէ ետ կեցած են:

— Անշուշտ մտածեր են որ ձեր եղբայրը բնականաբար բո-
լոր հարստութեանց տէր պիտի ըլլայ, եթէ զինքը ժառանգու-
թենէ զրկել չուզեն. վերջապէս Պ. Նուարթիէն ալ թունաւո-
րելը, անօրուա ըլլալէն զատ՝ կրկնապէս վտանգաւոր էր:

— Եւ այդ եղեռնագործութեան գաղափարը կնո՞ջ մը մտքեն
մէջ ծնունդ առած է. ո՛հ, Աստուած իմ, Աստուած իմ:

— Մտքերնիդ բերէք Բէրուդ քաղաքը, պանդոկին ձողա-
բարձը և այն կապոյտ վերարկուով մարդը, որուն՝ ձեր մօրուն
հարցումները կ'ընէր գեղերու մասին այն ժամանակէն ի վեր
այդ դժոխային գաղափարով տոգորուած էր ուղեղը:

— Ո՛վ պարոն գոչեց ծաղկատի սիրուն աղջիկը, աչքերը արտասուած թոր. եթէ այդպէս է՝ կը տեսնեմ որ մեռնելու դատապարտուած եմ:

— Ոչ. Վալանթին, ոչ, անոր լարած որոգայթները գուշակած եմ ձեր թշնամին յայտնուելով յաղթուած է. պիտի ապրիք դուք, Վալանթին, և անշուշտ պիտի ապրիք սիրելու և սիրուելու, երջանիկ ըլլալու և ազնիւ սիրտ մը երջանկացնելու համար. բայց ապրելու համար, Վալանթին, պէտք է որ բոլորովին վստահ ըլլաք իմ վրաս:

— Հրամայեցէք, պարոն, ի՞նչ ընելու եմ:

— Պէտք է որ իմ տալիք դեղս կուրորէն առնէք:

— Ո՛հ վկայ ըլլայ երկինք, գոչեց Վալանթին, որ եթէ ես աշխարհի մէջ տռանձին ըլլայի, յօժարակամ պիտի ուզէի մեռնիլ:

— Մէկուն պէտք չէ որ վստահիք և ոչ իսկ ձեր հօրը:

— Բայց հայրս այդ անուելի ոճիրին մասնակից չէ, այնպէս չէ, պարոն, ըսաւ Վալանթին, ձեռքերը միացնելով:

— Ոչ. սակայն ձեր հայրն ալ, որ դատական ամբաստանութեանց վարժուած անձ մըն է, պէտք է կասկածէր որ իր տան մէջ յաջորդաբար պատահած մահերը բնական չեն: Ձեր հայրը պարտաւոր էր ձեր վրայ հսկելու և այս ժամուս իմ տեղս ան ըլլալու էր. այս դաւաթը պարպելը, մարդասպանին ետեւէն իյնալը անոր պարտքն էր: Ճիւղաղին դէմ ճիւղաղ պէտք է, մըրմընջեց կոմսը, իր խօսքերը մեղմածայն վերջացնելով:

— Պարոն, ըսաւ Վալանթին, ապրելու համար ամէն բան ընելու պատրաստ եմ. աշխարհիս մէջ երկու էակներ կան, որոնք այնչափ կը սիրեն զիս որ եթէ ես մեռնիմ, անոնք ալ պիտի մեռնին, ատոնք են մեծ հայրս և Մաքսիմիլիէնը:

— Ինչպէս ձեր վրայ հսկեցի, անոնց վրայ ալ պիտի հսկեմ:

— Ուրեմն, պարոն, պատրաստ եմ ձեր հրամանը կատարելու ի՞նչ որ կ'ուզէք՝ ըրէք ինձի, ըսաւ, Վալանթին: Յետոյ կամաց ձայնով մը յարեց.

— Տէր Աստուած, Տէր Աստուած, գլխուս ի՞նչ պիտի գայ արդեօք:

— Ի՞նչ որ ալ գայ, Վալանթին չըլլայ որ վախնաք, եթէ ան հանգստութիւն մը զգաք, ձեր տեսութիւնը, լսողութիւնը չարժողութիւնը կորսնցընէք, բնաւ մի՛ վախնաք, եթէ առանց ուր ըլլալնիդ գիտնալու արթնաք, եթէ չիրիմի կամ դագաղի մը մէջ իսկ գտնուիք, պէտք չէ որ վախնաք իսկոյն խելքերնիդ գլուխնիդ բերէք և մտովի ըսէք, — Այս պահուս իմ ու Մաքսիմիլիէնի բարօրութեանը փափաքող բարեկամ մը, հայր մը և մարդ մը իմ վրաս կը հսկէ:

— Ափսո՛ս, ափսո՛ս, ինչ սոսկալի վիճակ է աս:

— Վալանթին, ձեր մօրուն ամբաստանեալը նախամեծար կը համարէ՞ք:

— Ո՛հ, հարիւր անգամ նախամեծար կը համարիմ մեռնիլ քան թէ այնպիսի բան մը ընել:

— Ոչ, պիտի չմեռնիք դուք, և ի՞նչ որ պատահի, կը խօստանա՞ք որ բնաւ պիտի չվշտանաք և պիտի յուսաք միշտ:

— Մաքսիմիլիէնը միտքս պիտի բերեմ:

— Ամենասիրելի աղջիկս էք դուք, Վալանթին. ես միայն կրնամ աղատել ձեզ և պիտի աղատեմ:

Վալանթին ծայրայեղ վախին մէջ ձեռքերը իրարու միացուց, (որվհետեւ կը զգար որ Աստուծոյ ոյժ խնդրելու ատենը հասած էր) աղօթք ընելու համար ելաւ՝ անկապ խօսքեր մըրմնջելով և մոռնալով որ իր սպիտակ ուսերը երկար մազերէն զատ ուրիշ ծածկոյթ չունէին, և իր գիշերազգեստին նուրբ ասեղնագործութեանը տակ սրտին բաբախումը կը նշմարուէր:

Կոմսը իր ձեռքերը ծաղկատի աղջկան թեւին կռթնցուց մեղմօրէն: Թաւիչէ մեծաղին վերմակով մինչև անոր վիզը ծածկեց և հայրական ժպիտով մը ըսաւ.

— Աղջիկս, հաւատացէք իմ անձնուիրութեանս, ինչպէս Աստուծոյ բարութեանը և Մաքսիմիլիէնի սիրոյն կը հաւատա՞ք:

Վալանթին երախտապարտ նայուածք մը ձգեց անոր վրայ, և իր անկողնոյն մէջ տղու մը պէս հանդարտ կեցաւ,

Այն ատեն կոմսը իր բաճկոնին գրպանէն շաքարահատերու զմրուխտէ տուփը հանեց. անոր ոսկի կափարիչը բացաւ և վալանթինի աջ ձեռքին մէջ դրաւ ոլոռի մեծութեամբ կլոր շաքարահատ մը:

Վալանթին միւս ձեռքովը առաւ զայն և ուշադրութեամբ նայեցաւ կոմսին երեսը:

Վեհութեան և կարողութեան ցոլացում մը կը տեսնուէր այդ աներկիւղ պաշտպանին դիմագծերուն վրայ:

Յայտնի էր որ Վալանթին իր նայուածքովը կը հարցնէր թէ կլլելու համար է:

— Այո՛, պատասխանեց կոմսը:

Վալանթին շաքարահատը բերանը տանելով կլլեց:

— Մնաք բարով զաւակս. նորէն կը տեսնուինք, ըսաւ կոմսը. ասկէ ետքը հանդարտ պիտի քնանամ. որովհետեւ ազատեցաք:

— Գացէք, ըսաւ Վալանթին, ինչ որ ալ պատահի, կը խոստանամ որ պիտի չվախնամ:

Մօնթէ-Բրիսթօ երկար ատեն իր աչքերը ծաղկատի աղջկան վրայ յառեց, որ իր տուած թմրեցուցիչ դեղին զօրութենէն յաղթուած, կամաց կամաց քնացաւ:

Այն ատեն կոմսը առաւ գաւաթը, անոր պարունակութեան երեք մասը կրակարանին մէջ պարպեց որպէսզի կարծուի թէ գաւաթին մէջէն պակսածը Վալանթին խմած է, և գիշերուան սեղանին վրայ դրաւ զայն:

Յետոյ գրադարանին դուռը երթալով աներեւոյթ եղաւ Վալանթինի վրայ վերջին ակնարկ մը ձգելէն յետոյ, որ Տիրոջ ոտքերուն տակ հանգչող հրեշտակի մը վստահութեամբ ու անմեղութեամբը կը քնանար:

Դ. Գ Լ Ո Ի Խ

Վ. Ս. Լ. Ս. Ն. Թ. Ի. Ն.

Ցայգականթեղը՝ ջուրին վրայ լողացող իւղին վերջին կաթիլները սպառելով՝ Վալանթինի կրակարանին վրայ կը վառէր տոկաւին:

Կարմրագոյն բոլորակ մը անոր սպիտակ կիճը կը գունաւորէր, և լուսաւոր բոցը իր վերջին կայծերը կ'արձակէր, որոնք անշուշտ մալմիններուն հոգեվարքի վերջին ջղաձգութիւններն էին գոգցես:

Առկայծ և աղետալի լոյս մը նսեմ ցոլացում մը կ'արձակէր նորատի աղջկան սպիտակ վարագոյրներուն և սավաններուն վրայ:

Փողոցին բոլոր աղմուկները դադրած էին, և ներքին լըռութիւնը սոսկալի էր:

Այն ատեն էտուարի սենեակին դուռը բացուեցաւ, և արդէն մեզի ծանօթ գլուխ մը դրան դիմաց գտնուած հայելին մէջ երեւցաւ:

Տիկին տը Վիլֆօր էր ան, որ թոյնին ազդեցութիւնը տեսնելու համար ներս կը մտնէր:

Պահմը սեմին վրայ կեցաւ, ականջ, դրաւ, և զրեթէ ամայի սենեակին մէջ միայն ճրագին հազիւ լսելի կայծերուն պլպլուքները լսեց, յետոյ կամաց մը սեղանին մօտեցաւ, որպէս զի տեսնէ թէ Վալանթինի գաւաթը պարպուած էր:

Ինչպէս ըսինք, գաւաթին մէջ ըմպելիին դեռ մէկ քառորդը մնացած էր:

Տիկին տը Վիլֆօր առաւ զայն, և գնաց մօխիւրին մէջ պարպեց, մօխիւրն ալ խառնեց, որպէսզի աւելի դիւրութեամբ ծծէ յետոյ զզուշութեամբ գաւաթը լուաց, իր թաշկինակովը սրեց զայն և սեղանին վրայ դրաւ նորէն:

Եթէ մէկուր նայուածքը այդ սենեակին մէջ թափանցել կարենար, պիտի տեսնէր որ տիկին տը Վիլֆօր իր աչքերը Վալանթինի վրայ դարձնելու և անկողնոյն մօտենալու կը վարանէր:

Ճրագին ազօտ լոյսը, տիրող լուսթիւնը, գիշերային մեղապարտ գործը անտարակոյս իր խղճի խայթին կը պատշաճէին. որովհետեւ թունաւորիչը իր գործէն կը վախնար:

Վերջապէս սիրտ առաւ, վարագոյրը վերցուց, և անկողնոյն վրայ հակելով Վալանթինի նայեցաւ:

Ծաղկատի աղջկան շունչը դադրած էր, և կիսաբաց ականներուն մէջէն կենդանութիւնը յայտնող շունչին շոգին չէր ելլեր:

Իր սպիտակացած շրթունքները չարժեքէ դադրած էին:

Իր աչքերը գոգեցս մորթին տակէն մղուած մանիշակագոյն շոգիով մը քողարկուած էին, և անոր կոպերը ուռեցնող գնտակներուն վրայ աւելի սպիտակ կ'երեւէին. իր երկար սև արտեւանունքները կը գծուէին մոմի պէս դեղին մորթի մը վրայ:

Տիկին տը Վիլֆօր իր անշարժութեանը մէջ եռանդագին զգացում մը գնելով՝ այդ դէմքը դիտեց. յետոյ սիրտ առաւ և վերամակը վերցնելով, ձեռքը նորատի աղջկան սրտին վրայ դրաւ:

Վալանթին անշունչ սառած էր, իր ձեռքին տակ մատնեւորուն երակները կը բարախէին, ուստի սոսկումով մը ետ քաշեց ձեռքը:

Վալանթինի թեւը անկողինէն դուրս կախուած էր:

Ուսէն մինչեւ արմուկը, այդ թեւը ժէրմէն Բիլոնի երեք Շնորհքներու արձաններէն մէկուն թեւին կը նմանէր. սակայն արմուկէն մինչեւ դաստակը եղած մասին ձեւը, կարկամած ըլլալուն ձեւը փոխուած էր, և իր գեղեցիկ դաստակը, որ պիւրկ կ'երեւէր և մատերը անջատ, կահենիին վրայ կռթնած էր:

Եղունգներուն ծայրը կապուտագոյն էր:

Տիկին տը Վիլֆօր ալ տարակոյս չունէր. ամէն բան լմնացած էր. իր փափաքած այդ սոսկալի գործը վերջապէս ի ղրուխ հանած էր:

Թունաւորիչը ալ գործ չունէր այդ սենեակին մէջ:

Այնչափ զգուշութեամբ հեռացաւ որ ականբեւ էր թէ օթոցին վրայ ոռնաձայն հանելէն կը վախնար. բայց մինչեւ մեկնիլը՝ անկողնոյն վարագոյրը վեր բռնած էր և իր նայուածքը

մահուն այդ տեսարանին վրայ յառած, որ ձգողական անդիմադրելի զօրութիւն մը ունի, մինչ մեռեալը միայն անշարժ կը կենայ և իր կերպարանքը այլայլած. գաղտնիք մը կ'ունենայ քայց զգուանք չպատճառեր:

Վայրկեանները կ'անցնէին, և տիկին տը Վիլֆօր չէր կըրնար ձեռքէն թողուլ այն վարագոյրը, զոր պատանքի մը պէս Վալանթինի գլխին վրայ բռնած էր:

Մտածումի մէջ թաղուեցաւ:

Ոճրի մը վրայ մտածելը խղճի խայթէ առաջ կուգայ:

Նոյն պահուն կանթեղին կայծերը պլպլացին:

Այդ ձայնին տիկին տը Վիլֆօր սարսռաց և վարագոյրը ձեռքէն թողուց:

Նոյն միջոցին կանթեղը մարեցաւ և սենեակը ահարկու մթութեան մը մէջ ընկղմեցաւ:

Ժամացոյցն ալ նոյն լռին մթութեան մէջ ժամը չորսուկէս հնչեց:

Թունաւորիչը այդ կրկնակի չարժումէն վախցած, խարխափմամբ սենեակին դուռը գտաւ, և ճակատը քրտինքով ու անձկութեամբ պատած, իր սենեակը հասաւ:

Մթութիւնը երկու ժամ ալ տեւեց:

Յետոյ ազօտ լոյս մը սենեակին վանդակապատներէն ներս թափանցեց. կամաց կամաց աւելի լուսաւորուելով՝ սենեակին առարկաներուն և մարմիններուն գոյնը և ձեւը երեւան եկան:

Այն ատեն հիւանդապահուհին հազին ձայնը սանդուխին վրայ լսուեցաւ, և քիչ մը ետքը, Վալանթինի սենեակը մտաւ ձեռքը գաւաթ մը բռնած:

Հօր մը կամ սիրահարի մը առաջին նայուածքը իսկոյն պիտի վճռէր որ Վալանթին մեռած էր. բայց այդ վարձկան կնոջ համար Վալանթին քնացած էր:

— Աղէկ, ըսաւ հիւանդապահուհին, գիշերուան սեղանին մօտենալով, դեղին մէկ մասը խմեր է, և գաւաթին երկու երրորդ մասը պարապ է:

Յետոյ վառարանին մօտեցաւ, կրակը վառեց և թիկնաթողի մը վրայ նստաւ. թէեւ իր անկողնէն նոր ելած էր, սա-

կայն վալանթինի քնացած միջոցին պահ մը ինքն ալ հոն քնացաւ :

Ժամացոյցը ութը հնչելուն պէս արթնցաւ ան :

Այն ատեն ծողկատի աղջկան ծանր քունին վրայ դարձա-
ցած, և անկողնէն դուրս տարածուած ձեռքէն վախճալով, որ
քանի մը ժամ առաջ տեսած դիրքին մէջ մնացած էր. անկողնոյն
մօտեցաւ, և անոր պաղ շրթունքները ու սառած կուրծքը
դիտեց :

Ուղեց թեւը մարմնոյն մօտեցնել, բայց թեւը այնպէս մը
պրկուեցաւ որմէ հիւանդապահուհի մը չէր կրնար խաբուիլ :

Այն ատեն սոսկալի ձայն մը հանեց, և դէպի դուռը վաղե-
լով աղաղակեց .

— Հասէ՛ք, հասէ՛ք :

— Ի՞նչ կայ, պատասխանեց տ'Աւրինիի ձայնը, սանդուխին
վարէն :

Բժիշկին այցելութեան սովորական ժամը հասած էր :

— Ի՞նչ կայ, գոչեց Վիլֆոր. իսկոյն իր դահլիճէն դուրս
նետուելով. պարոն բժիշկ, օգնութեան կանչելու ձայն մը լը-
սեցի՞ք :

— Այո՛, այո՛, վեր ելլենք, պատասխանեց տ'Աւրինի.
շուտով վալանթինի սենեակը երթանք :

Բժիշկն ու հայրը չհասած՝ նոյն յարկին վրայ սենեակնե-
րուն և նրբանցքներուն մէջ գտնուող ծառաները հիւանդին սեն-
եակը վազած էին, և վալանթինը իր անկողնոյն վրայ գունատ
ու անշարժ տեսնելով, ձեռքերնին դէպի երկինք կը վերցընէին
ու խեղայեղ մարդու մը պէս կը դեղեւէին :

— Տիկին տը Վիլֆորը կանչեցէ՛ք, շուտով տիկին տը Վիլ-
ֆորը արթնցուցէք, գոչեց ընդհ. դատախազը սենեակին դռնէն,
ուր կարծես չէր համարձակեր մտնել :

Բայց ծառաները փոխանակ հնազանդելու Պ, տ'Աւրինիին
երեսը կը նայէին, որ վալանթինի մօտ վաղելով՝ իր թեւերուն
մէջ առաւ զայն :

— Աս ալ լինցած է... մրմնջեց բժիշկը, անկողնոյն վրայ
դնելով զայն. տէր Աստուած, տէր Աստուած :

Վիլֆոր սենեակին մէջ նետուեցաւ :

— Ի՞նչ ըսիք, պարոն բժիշկ, գոչեց. ձեռքը դէպի երկինք
ճարձրացնելով. ըսէք, պարոն բժիշկ... պարոն բժիշկ...

— Կ'ըսեմ թէ վալանթին մեռած է, պատասխանեց տ'Աւ-
րինի, հանդիսաւոր և սոսկալի ձայնով մը :

Պ. տը Վիլֆոր, իր սրունքներուն ոյժը կորսնցուցած, վա-
լանթինի անկողնոյն վրայ ինկաւ :

Բժիշկին խօսքերուն և հօրը ձայներուն վրայ, ծառաները գաղտնի
անէծք կարդալով սարսափահար փախան :

Նրբանցքներուն և սանդուխներուն վրայ անոնց աճապարոտ
ոտնաձայները և յետոյ ստորին բակին մէջ շարժում մը լսելի
եղան :

Յետոյ ձայները դադարեցան :

Ամենքն ալ անիծեալ տունէն հեռացած էին :

Այդ միջոցին տիկին տը Վիլֆոր իր ցայգազգեստին մէջ
թեւը կէս մը անցուցած, դուռը բացաւ :

Պահ մը սեմին վրայ կեցաւ՝ ինչ պատահած ըլլալը հոն
գտնուողներուն հարցնել ձեւացնելով և ըմբոստ արտասուքնե-
րու քանի մը կաթիլներ իրեն օգնութեան կանչելով :

Յանկարծ քայլ մը կամ թէ ըսենք ոստիւն մը ըրաւ դէպի
յառաջ թեւերը սեղանին վրայ տարածելով :

Տ'Աւրինիին տեսած էր որ անիկա հետաքրքրութեամբ սե-
ղանին վրայ հակած և դաւաթը առած էր. վստահ էր որ գիշերը
վալանթին խմած էր անոր պարունակութիւնը :

Գաւաթին մէջ ըմպելիին դեռ մէկ երրորդ մասը մնացած
էր, ճիշդ մօխիւրին մէջ թափուածին չափ :

Եթէ այդ վայրկեանին վալանթինի ողին թունաւորիչին
առջեւ ներկայանար, այնչափ տպաւորութիւն պիտի չը-
գործէր :

Ստուգիւ, վալանթինի գաւաթին մէջ իր դրած հեղուկին
գոյնը ունէր ան և որուն միւս մասը վալանթին խմած էր :

Գաւաթին մէջինը թոյն մըն էր, զոր ճանչնալու համար,
Պ, տ'Աւրինիի չէր կրնար խաբուիլ և այդ միջոցին ուշադրու-
թեամբ կը դիտէր :

Անտարակոյս, Աստուած հրաշք մը գործած պիտի ըլլար
որպէս զի ոճրագործութեան մէկ հետքը, մէկ ապացոյցը կամ

մէկ նշանը մնայ, թէև մարդասպանը չյայտնելու համար այնքան զգուշութիւններ ի դորձ դրած ըլլար:

Մինչ տիկին տը Վիլֆոր Սոսկումի արձանին նման անշարժ մնացած էր և Վիլֆոր իր գլուխը մեռելային անկողնոյն սաւան- ներուն մէջ պահած իր շուրջը տեղի ունեցածները չէր տեսներ, տ'Ալբրինի պատուհանին մօտեցաւ, որպէսզի գաւաթին պարու- նակութիւնը աւելի լաւ քննէ. մատին ծայրովը կաթիլ մը անկէ առնելով՝ համը նայեցաւ:

— Ո՛հ, մրմնջեց բժիշկը, բեկնի թոյն չէ այս անգամ. տեսնենք ի՞նչ է:

Այս ըսելով Վալանթինի սենեակին պահարաններէն մէկուն քով փութաց, որ դեղավաճառի խանութ մը դարձած էր, և իր արծաթ արկղիկին մէջէն սրուակ մը բորոկածնի թթուութեան հանեց, անկէ քանի մը կաթիլ գաւաթին մէջ կաթեցուց, իսկոյն անոր պարունակութիւնը արեան գոյնի փոխուեցաւ:

— Ա՛հ, ըսաւ տ'Ալբրինի, ճշմարտութիւնը երեւան հանող դատաւորի մը սարսափին հետ դժուար խնդիր մը լուծող գիտունի մը ուրախութեամբը լցուած:

Տիկին տը Վիլֆոր, շուտաւ իր շուրջը կը դառնար:

Իր աչքերը շողեր արձակելով նուաղեցան:

Ու գեղեւելով, ձեռքովը դուռը փնտռեց և աներեւոյթ եղաւ:

Վայրկեան մը ետքը, տախտակամածին վրայ մարմնոյ մը անկման հեռաւոր ձայնը լսուեցաւ:

Բայց մարդ ուշադրութիւն չի դարձուց անոր:

Հիւանդապահուհին քիմիական լուծումը դիտելու զբա- ղած էր:

Վիլֆորի միշտ ինքզինքը կորսնցուցած էր:

Միայն Պ. տ'Ալբրինի իր աչքերը տիկին տը Վիլֆորի վրայէն չէն հեռացուցած չէր և անոր աճապարանքով դուրս ելլելը դի- տած էր:

Վալանթինի սենեակին դրան վարագոյրը բացաւ, և իր նայուածքը էտուարի սենեակին մէջէն մինչեւ տիկին տը Վիլֆորի սենեակը թափանցեց գետինը անշարժ տարածուած տեսաւ զայն:

— Գնա՛ տիկին տը Վիլֆորին օգնութեան հասիր, ըսաւ բժիշկը, խօսքը հիւանդապահուհին ուղղելով. տիկին տը Վիլ- ֆոր նուաղեցաւ:

— Բայց օրիորդ Վալանթինը, կակազեց հիւանդապահուհին:

— Օրիորդ Վալանթին ա՛լ օգնութեան պէտք չունի, ըսաւ տ'Ալբրինի, որովհետեւ օրիորդ Վալանթին մեռաւ:

Մեռա՛ւ, մեռա՛ւ, գոչեց Վիլֆոր հառաչելով ու իր պզինձէ սրտին համար անլուր և անծանօթ վիշտերը մորմո- քելով:

— Մեռա՛ւ, կ'ըսէք, գոչեց երրորդ ձայն մը ո՞վ ըսաւ թէ Վալանթին մեռաւ:

Բժիշկն ու Վիլֆոր երեսնին դարձուցին. և դրան սեմերուն վրայ Մորէլը տեսան, որ դռնատ, այլալաւ և սոսկալի երեւոյթ մը ունէր:

Ահա թէ ի՞նչ պատահած էր երիտասարդին:

Սովորական ժամուն՝ Նուարթիէի սենեակը տանող դռնակէն Մորէլ ներս մտած էր:

Սովորութեան հակառակ դուռը բաց գտած էր:

Ուստի պէտք չունեցաւ զանգակը հնչեցնելու:

Ներս մտաւ. գաւթին մէջ վայրկեան մը սպասեց ո՛րեւէ ծառայ մը կանչելու համար որ զինքը ծերունի Նուարթիէի քով տանի:

Բայց մէկը չպատասխանեց:

Ինչպէս ըսինք, ծառաները տունէն հեռացած էին:

Մորէլ այդ օրը մտահոգութեան մատնուելու պատճառ մը չունէր:

Մօնթէ-Քրիսթօ իրեն խոստացած էր որ Վալանթին պիտի ապրի, և մինչեւ այն օրը խոստումը ճշդիւ կատարած էր:

Ամէն իրիկուն կոմսը աղէկ լուրեր տուած էր, զորս Նուար- թիէ ալ հետեւեալ տոտու կը հաստատէր:

Սակայն տան մէջ եղած ամայութիւնը իր զարմանքը գրա-ւեց, երկրորդ և երրորդ անգամ ձայն հանեց. նոյնպէս պատաս- խան չստացաւ:

Այն ատեն որոշեց վեր ելլել:

Նուարթիէի դուռը միւս գէնորուն պէս բաց էր:

Ծերունին իր սովորական տեղը թիկնաթոռին վրայ նըստած էր:

Իր խոշոր բացած աչքերը կարծես ներքին սոսկում մը կը յայտնէին, սոսկում մը զոր իր դիմադծերուն վրայ տարածուած տարօրինակ գունատութիւնն ալ կը հաստատէր:

— Ի՞նչպէս էք. պարոն, հարցուց երիտասարդը, առանց մտահոգութիւնը փարատած ըլլալու:

— Աղէկ եմ, ըսաւ ծերունին, աչքը գոչելով, աղէկ եմ: Բայց իր կերպարանքը կը ցուցնէր թէ սրտին անձկութիւնը կ'աւելնար հետզհետէ:

— Ի՞նչ կը մտածէք շարունակեց Մորէլ. բանի մը պէտք ունի՞ք. կ'ուզէք որ ծառաներէն մէկը կանչեմ:

— Այո՛, ըսաւ Նուարթիէ:

Մորէլ զանգակին չուանը ձեռք առաւ, և զայն փրցնելու չափ քաշեց. բայց մարդ չեկաւ:

Այն ատեն Նուարթիէի մօտ դարձաւ:

Ծերունին դէմքին տփռունութիւնը ու անձկութիւնը աստիճանաբար կ'աւելնային:

— Տէր Աստուած ըսաւ Մորէլ, բայց ինչո՞ւ արդեօք մէկը չգար, տան մէջ հիւանդ մը կայ արդեօք:

Նուարթիէի աչքերը իրենց կապիճներէն դուրս պիտի ցայտէին կարծես:

— Բայց ի՞նչ ունիք, շարունակեց Մորէլ կը սարսափեցնէք զիս... Վալանթին հիւանդ է...:

Այո՛, այո՛, ըսաւ Նուարթիէ:

Մաքսիմիլիէն բերանը բացաւ որ խօսի, բայց չկրցաւ հնչիւն մը արտաբերել:

Դուռը գեղեցեցաւ և կարասիի մը կրթնելով ըսաւ:

Յետոյ ձեռքը դէպի դուռը երկարեց:

— Այո՛, այո՛, այո՛, ըսաւ ծերունին:

Մաքսիմիլիէն դէպի սանդուխը վազեց, երկու ոստիւնով վեր խոյացաւ, մինչ Նուարթիէ ալ գոգցեա իր ետեւէն պոռալ կ'ուզէր:

— Աւելի չուտ, աւելի՛ չուտ վազեցէք:

Վալանթին մը երիտասարդը տան միւս մասերուն պէս առանձնացած քանի մը սենեակներուն մէջէն անցաւ և մինչեւ Վալանթինի սենեակը հասաւ:

Դուռը հրեղու պէտք չունեցաւ, որովհետեւ կռնակի վրայ բաց էր ան:

Առջի լսած ձայնը հեծկլտալու ձայն մըն է:

Ամպի մը մէջէ տեսնելու պէս՝ սեւ կերպարանք մը նշմարեց, որ ծնրադրած և իր դէմքը անկողնին ճերմակեղէններուն մէջ կորսուած էր:

Վախը, սոսկալի վախը իր ոտքերը սեմոց վրայ դամած էր:

Այն ատեն ձայն մը լսեց. որ կ'ըսէր թէ Վալանթին մեռած էր, և երկրորդ ձայն մը արձագանգի մը պէս անոր կը պատասխանէր:

— Մեռա՛ւ, մեռա՛ւ:

Ե. Գ Լ Ո Ւ Խ

Մ Ա Ք Ս Ի Մ Ի Լ Ի Է Ն

Վիլֆօր դրեթէ ամօթապարտ եղաւ. իր բուն վիշտերուն մէջ տեսնելով որ օտարական մը ներս կը մտնէ:

Քսանըհինգ տարիէ ի վեր վարած սոսկալի պաշտօնին շնորհիւ առնականութեան տիրացած էր:

Պահ մը չփոթահար, աչքերը Մորէլի վրայ դարձուց:

— Ո՞վ էք դուք, պարոն, ըսաւ, որ այսպէս մահ պատահած տուն մը կը մտնէք անխորհրդապահօրէն: Դո՛ւրս ելէք, պարոն դո՛ւրս ելէք:

Սակայն Մորէլ անշարժ կեցած էր, իր աչքերը տակնուվրայ եղած անկողնոյն ահռելի տեսարանին և անոր մէջ պառկած տփռոյն դէմքին վրայէն չէր կրնար հեռացնել:

— Դուր'ս ելէք. կը լսէ՞ք, գոչեց Վիլֆոր, մինչ աս'Ավրինեի կը մօտենար, Մորէլը դուրս հանելու համար:

Երիտասարդը այլալուծ դէմքով մը բոլոր սենեակը, դիակը և երկու մարդիկը դիտեց. պահ մը վարանում ցուցուց. բերանը բացաւ որ խօսի, սակայն պատասխանելու խօսք մը չգտնելով թէ և շատ մը աղետալի գաղափարներ ուղեղը գրաւած էին. ձեռքերը մագերուն մէջ խօթած, ետ դարձաւ, այնպէս որ Վիլֆոր և աս'Ավրինեի վայրկեան մը իրենց մտածումէն սթափած, անոր ետեւէն նայելով, իրարու երես նայեցան, որով ըսել կ'ուզէին.

— Խենթ թէ:

Այդ դէպքին յետոյ չինգ վայրկեան չանցած, սանդուխին վրայ ծանր ոտնաձայներ լսեցին, և քիչ մը ետքը Մորէլը տեսան որ գերմարդկային ուժով մը նուարթիէն թիկնաթուով մէկտեղ զրկած, տան առաջին յարկը կը բերէր զայն:

Սանդուխին վրայ հասնելուն պէս՝ Մորէլ թիկնաթուով գետինը դրաւ, և անուակներուն վրայ քալեցնելով, մինչև վալանթինի սենեակը տարաւ ծերունին:

Երիտասարդը այդ ամէնը կը կատարէր իր սաստիկ յուզումէն կրկնապատկուած ուժով:

Բայց ամենէն աւելի սոսկալին Վալանթինի մօտեցած միջոցին նուարթիէի դէմքին ստացած երեւոյթն էր, ուր մտային բոլոր կարողութիւնը կը տեսնուէր և որուն աչքերը իրենց բոլոր ոյժը կ'ամփոփէին, որպէսզի միւս գոյարանքներուն թերուածիւնները լրացնեն:

Ուստի անոր բոցավառ նայուածքը ու տոգոյն դէմքը սարսափելի թուեցան Վիլֆորի:

Ամէն անգամ որ իր հօրը հետ դէմ առ դէմ գտնուէր, միշտ սոսկալի դէպք մը պատահած կ'ըլլար:

— Տեսէք ինչ ձիւն բերին Վալանթինի գլխուն, գոչեց Մորէլ, մէկ ձեռքը թիկնաթուին յենարանին կռթնցուցած, զոր մինչև անկողնոյն քով տարած էր, և միւս ձեռքը դէպի Վալանթինը երկարած, տեսէք, հայր իմ, տեսէք:

Վիլֆոր քայլ մը ետ քաշուեցաւ և զարմանքով նայեցաւ

այն երիտասարդին երեսը, որ գրեթէ իրեն անձանօթ է, և նուարթիէն իր հայրը կը կոչէր:

Այդ միջոցին ծերունին հոգեկան բոլոր կարողութիւնը կարծես աչքերուն մէջ կեդրոնացաւ, որոնք արիւնով լցուեցան. իր վզին երակները ուռեցան. լուսնոտի մը մօրթը պատող կապսյո գոյնին նման գոյն մը իր վիզը, այտերը ու քունքը պատեց. ներքին ազդու յուզման ձայն մը կը պակսէր անոր:

Այդ ձայնը, որ իր համբուրեամբը աւելի սոսկալի և լուրթեամբը աւելի կսկծեցուցիչ էր, իր մօրթին ծակոտիքներէն դուրս ելաւ գոգեհաս:

Տ,Ավրինեի ծերունին մօտ վազեց և կազդուրիչ ոգելից հեղուկ մը հոտոտել տուաւ անոր:

— Պարոն, գոչեց այն ատեն Մորէլ, կաթուածահարին անշարժ ձեռքը բռնելով, այս պարոնները ո՞վ ըլլալս և ինչ իրաւամբ հոս գտնուելս կը հարցնեն ինձի, դուք որ ամէն բան գիտէք, ըսէք, կ'աղաչեմ, ըսէք:

Երիտասարդին ձայնը հեծկլտանքով մարեցաւ:

Իսկ ծերունին հեւ ի հեւ շնչառութիւնը գրեթէ կը ցնցէր իր կուրծքը: Կարծես թէ օրհասականի առաջնորդող տալանապին մէջ կը գտնուէր:

Վերջապէս ծերունին աչքերէն արտասուքը սկսաւ բլղխիլ. կաթուածահարը երիտասարդէն աւելի երջանիկ էր, որ կը հեծկլտար, բայց չէր կրնար լալ: Իր գլուխը ծռել չկրնալուն՝ աչքերը գոցուեցան:

— Ըսէք, շարունակեց. Մորէլ. հեղձամղձուկ ձայնով մը, ըսէք որ ես անոր նշանածն էի: Ըսէք որ օրիորդը իմ ազնիւ բարեկամուհիս և աշխարհի մէջ միակ սիրոյ տառակոս էր: Ըսէք, ըսէք որ այս դիակը ինձի կը վերարբերի:

Ու երիտասարդը իր ուժին մեծութիւնը ցուցնելէն յետոյ՝ վհատած անկողնոյն առջեւ ծնկան վրայ ինկաւ, և իր կծկած ձեռքերովը բռնեց զայն:

Երիտասարդին վիշտը այն աստիճան կսկծալի էր որ աս'Ավրինեի իր յուզումը ծածկելու համար, գլուխը միւս կողմը դարձուց, իսկ Վիլֆոր այն մաքնիսական զօրութիւնէն մղուած. որ մեզ դէպի այն անձերը կը քաշէ, որոնք մեր կորսնցուցած

անձը սիրած են, ձեռքը երիտասարդին երկնցուց, առանց ուրիշ բացատրութիւն մը խնդրելու:

— Սակայն Մորէլ բան մը չէր տեսներ. Վալանթինի սառած ձեռքը բռնած էր, և չկրնալով արտասուել, անկողնոյն սաւաննեքը կը խածներ մռնչելով:

Պահ մը սենեակին մէջ միայն հեծկտանքներու. անէծքներու և աղօթքներու ձայներ կը լսուէին: Բայց այդ ամենուն մէջ չուէր մը կը լսուէր. ծերունիին սոսկալի և սրտառու շնչառութիւնն էր ան, որ ամէն մէկ շունչին, Նուարթիէի կուրծքին մէջ անոր կենդանութեան տարրերէն մէկը կը խորտակէր կարծես:

Վերջապէս Վիլֆոր, որ ամենէն աւելի կը պահէր պաղարիւնութիւնը, պահ մը իր տեղը Մաքսիմիլիէնի ձգելէն յետոյ բերանը բացաւ:

— Պարոն, ըսաւ Մաքսիմիլիէնին, կ'ըսէք թէ Վալանթինը կը սիրէիք և անոր նշանածն էիք. ձեր այդ սէրը իմացած չէի և ձեր որոշումէն տեղեկութիւն չունէի. սակայն իբրեւ անոր հայրը կը ներեմ ձեզի. որովհետեւ կը տեսնեմ որ ձեր վիշտը անպայման, անկեղծ և ճշմարիտ է: Մանաւանդ որ մեծ վիշտեր ունենալու՝ սրտիս մէջ բարկութեան տեղ տալու ատեն չունիմ: Սակայն ինչպէս կը տեսնէք, ձեր յուսացած հրեշտակը աշխարհէս բաժնուած է. մարդոց սիրոյն պէտք չունի ա'լ, քանի որ, այս ժամուս Աստուած կը պաշտէ ան. ուստի ձեր հրաժարական ողջոյնը տուէք անոր տխուր դիակին, զոր մեր մէջը ձգած է. վերջին անգամ մըն ալ բռնեցէք անոր ձեռքը, զոր կը յուսայիք եթէ ձերը ըլլար. յաւիտեանս բաժնուեցէք անկէ: Վալանթին, հիմա քահանայէ դատ ուրիշ մէկու պէտք չունի:

— Կը սխալիք, պարոն, գոչեց Մորէլ մէկ ծնկան վրայ ելելով ու մինչեւ այն ատեն զգացած ցաւերէն աւելի աղիւղ ցաւ մը զգալով. կը սխալիք, պարոն, Վալանթին, իր այդ մահուանը մէջ ոչ միայն քահանայի այլ և վրէժխնդրի յը պէտք ունի: Պ. Թը Վիլֆոր, քահանան կանչել տուէք, ես պիտի ըլլամ անոր վրէժխնդիրը:

— Ի՞նչ ըսել կուզէք, պարոն, միմեջեց Վիլֆոր, Մորէլի այդ զառանցանքէն վախնալով:

Ըսել կ'ուզեմ, շարունակեց Մորէլ, թէ դուք երկու անձ կը ներկայացնէք, պարոն, հայր էք և ընդհ. դատախազ. հայրը բաւական լացաւ, ընդհ. դատախազը հիմա թող իր գործը սկսի:

Նուարթիէի աչքերը բոցավառեցան. տ'Ալբրինի անոր մօտեցաւ:

— Պարոն, շարունակեց երիտասարդը, ներկայ գտնուողներուն դէմքերուն վրայ յայտնի երեւցած զգացումները ըմբռնելով ես ըսածս զիտեմ, և ըսելիքս ինծի չափ աղէկ դուք ալ զիտէք Վալանթին սպաննուած մեռաւ:

Վիլֆոր գլուխը խոնարհեցուց. տ'Ալբրինի քայլ մըն ալ յառաջացաւ, և Նուարթիէ աչքերովը այո՛ ըսաւ:

— Պարոն, շարունակեց Մորէլ, այնպիսի ժամանկի մէջ կ'ապրինք, ուր, մէկը Վալանթինի չափ նորատի, գեղեցիկ և սիրելի ալ չըլլայ, չկրնար յանկարծ աշխարհէս աներեւոյթ ըլլալ. առանց հասկցուելու անոր աներեւութացման պատճառը: Ափսո՛ս պարոն ընդհ. դատախազ, աւելցուց Մորէլ աւելի ազդու ձայնով մը, պէտք չէ գթալ. գործուած ոճիրը իմացուցի ձեզի. պարտքերնիդ է մարդասպանը փնտռել:

Ու իր անողոք աչքերը Վիլֆորի վրայ յառեց, որ իր նայուածքով մերթ Նուարթիէէն օգնութիւն կը խնդրէր և մերթ տ'Ալբրինիէն:

Սակայն Վիլֆոր իր հօրմէն ու բժիշկէն օգնութիւն գտնելու տեղ տեսաւ որ անոնք ալ Մորէլի չափ անողոք էին:

— Այո՛, ըսաւ ծերունին:

— Անշուշտ, յարեց տ'Ալբրինի:

— Պարոն, պատասխանեց Վիլֆոր ջանալով այդ երեք անձերուն կամքին և իր ներքին յուզմանը դէմ պայքարիլ, պարոն կը սխալիք. իմ տանս մէջ ոճիր գործուած չէ. ճակատագիրս է որ կը հարուածէ զիս, և Աստուած զիս կը փորձէ. այդպիսի բան մը մտածելը սոսկում կը պատճառէ ինծի. իմ տանս մէջ մէկը սպաննուած չէ:

Նուարթիէի աչքերը բոցեր կ'արձակէին. տ'Ալբրինի խօսելու համար բերանը բացաւ:

Մօրէլ ձեռքը երկարելով լուսթիւն հրամայեց:

— Եւ ես կ'ըսեմ որ այս տան մէջ մարդասպան մը կայ. գոչեց Մօրէլ, ձայնը մեղմացնելով, բայց առանց իր սոսկալի արտասանութիւնը փոխելու. չորս ամսէ ի վեր չորս հոգի զոհ եղան անոր: Ես ալ կ'ըսեմ սր ասկէ չորս օր առաջ արդէն. Վալանթինը թուեալորեւ փորձ ըրին, բայց Պ. Նուարթիէի ի գործ դրած նախզուշութեանց շնորհիւ իրենց փորձը ի դերեւ ելաւ: Սակայն թոյնին քանակութիւնը կրկնապատկելով կամ թոյնին տեսակը փոխելով՝ այս անգամ յաջողեցան: Ես ալ կ'ըսեմ որ դուք ալ ինծի պէս այս ամէն եղածները գիտէք, որովհետեւ պարոնը իբրեւ բժիշկ և իբրեւ բարեկամ, առաջունէ ամէն բան իմացուց ձեզ:

— Ո՛հ, կր զառանցէք, պարոն, ըսաւ, Վիլֆօր, ի դուր ջանալով վիճիլ այնպիսի ինդերոյ մը վրայ, որուն մէջ իր յաղթուած ըլլալը կը զգար.

— Կը զառանցեմ, կ'ըսէք. շատ լաւ, թո՛ղ այնպէս ըլլայ, գոչեց Մօրէլ, ուրեմն թո՛ղ Պ. տ'Ալբրինիին իմ տեղս խօսի: Պարոն հարցուցէք թէ արդեօք տակաւին կը յիշէ՞ այն խօսքերը, որոնք այս տան պարտէզին մէջ ձեզի ըսաւ տիկին տը Սէն-Մէրանի մեռած իրիկունը, մինչ երկուքնիդ, դուք և պարոն բժիշկը, ինքզինքնիդ առանձին կարծելով, աղէտալի մահուան վրայ կը խօսէիք, որուն մէջ ձեր ճակատագիրը և Աստուած անիրաւաբար կը զրպարտէք:

Վիլֆօր և տ'Ալբրինի իրարու երես նայեցան:

— Այո՛, այո՛, մտքերնիդ բերէք, ըսաւ Մօրէլ. ահանջովս լսեցի այն խօսքերը, զորս դուք լուսթեան և առանձնութեան մէջ կը կարծէք ընել: Պ. տը Վիլֆօրի մեղադրելի ներողամտութիւնը տեսնելով՝ եթէ նոյն իրիկունը ամէն բան յայտնէի ոստիկանութեան, անտարակոյս անոր մեղսակիցը պիտի չըլլայի, ինչպէս հիմա մահուանդ մեղսակիցն եմ, ո՛վ Վալանթին, իմ սիրասուն Վալանթինս. սակայն մեղսակիցը վրէժխնդիր պիտի ըլլայ. այս չորրորդ մարդասպանութիւնը ամէնուն յայտնի ու ակնհեւ է, և եթէ հայրդ քեզ թողու, Վալանթին, կ'երդնում սր քու սպանիչդ ես պիտի փնտռեմ ու պատժեմ:

Այս անգամ բնութիւնը կարծես վերջապէս գթաց երիտաւարդին ներքին բուռն յուզմանը, որուն ուժգնութիւնը իր կեանքին պիտի վնասէր. Մօրէլի վերջին խօսքերը կոկորդին մէջ մարեցան. իր կուրծքը հեծկտանօք դուրս բղխեց, և այնչափ երկար ատեն ընդվզող արտասուքը սկսան իր աչքերէն հոսիլ. գլուխը խոնարհեցուց, և նորէն ծունկերուն վրայ ինկաւ Վալանթինի անկողնոյն քով:

Այն ատեն կարգը տ'Ալբրինիին եկաւ:

— Ես ալ Պ. Մօրէլին հետ կը միանամ, գործուած յանցանքին դատաստանը պահանջելու, ըսաւ ուժգին ձայնով, որովհետեւ սիրտս կը յուզուի, երբ կը մտածեմ որ իմ վատ ներողամտութեամբս մարդասպանը քաջալիրած եղայ:

— Տէր Աստուած, Տէր Աստուած. միմեջեց Վիլֆօր վհատած: Մօրէլ գլուխը վեր առաւ, տեսնելով որ ծերունիին աչքերը արտասովոր կերպով կը փայլէին.

— Ահա, ըսաւ. տեսէք, Պ. Նուարթիէն խօսիլ կ'ուզէ:

— Այո՛, պատասխանեց Նուարթիէ այնպիսի ակնհեւ նշանով մը, որ ցոյց կուտար թէ խեղճ անդոր. ծերունիին բոլոր կարողութիւնները նայուածքին մէջ կեդրոնացուցած էին:

— Մարդասպանը կը ճանչնա՞ք ըսաւ Մօրէլ:

— Այո՛, պատասխանեց Նուարթիէ:

— Մեզ պիտի ճանչցնէ՞ք գոչեց երիտասարդը. մտիկ ընենք, Պ. տ'Ալբրինի, մտիկ ընենք:

Նուարթիէ հէգ Մօրէլին տխուր ժպիտ մը ուղղեց, աչքերու այն քաղցր ժպիտներէն մէկը, որ այնչափ անգամ Վալանթինի երջանկութիւն պարզեւած էր: Իր ուշադրութիւնը լարեց:

Յետոյ իր նայուածքը դէպի դուռը ուղղեց:

— Կ'ուզէք որ դուրս ելլեմ, պարոն, գոչեց Մօրէլ տը լուսթեամբ:

— Այո՛, ըսաւ Նուարթիէ:

— Ափսո՛ս, ափսո՛ս, բայց գթացէք իմ վրաս, պարոն:

Ծերունիին աչքերը դրան վրայ յառած մնացին անզթօրէն:

— Գոնէ պիտի կրնամ վերադառնալ, հարցուց Մօրէլ:

— Այո՛:

— Առանձին դուրս պիտի ելլեմ:

— Ոչ:

Ո՛հ, պիտի գայ հետս. պարոն ընդհ. դատախազը:

— . :

— Պ. բժիշկը:

— Այո՛:

— Պ. տը Վիլֆորի՞ հետ առանձին մնալ կ'ուզէք:

— Այո՛:

— Բայց ձեր խօսքերը պիտի կրնա՞ն հասկալ:

— Այո՛:

— Ո՛հ, ըսաւ Վիլֆոր, գրեթէ ուրախանալով որ այդ խնդրոյն վրայ իր հօրը հետ առանձին պիտի խօսի, ո՛հ, անհոգ եղէք իմ հօրս խօսքերը լաւ կը հասկնամ:

Ընդհ. դատախազին այդ խօսքերը ուրախ շեշտով ըսած իր ակոռները սաստկութեամբ կը կապկափէին իրարու վրայ:

Տ'Ավրինիի, Մորէլի թեւը մտնելով, երիտասարդը մօտակայ սենեակը տարաւ:

Այն ատեն բոլոր տան մէջ տիրող մեռելական լռութենէն աւելի խորին լռութիւն մը տիրեց:

Վերջապէս քառորդ մը ետքը երեքուն քայլ մը լսուեցաւ

Վիլֆոր այն սենեակին սեմերուն վրայ երեւցաւ, ուր տ'Ավրինիի և Մորէլ կը գտնուէին՝ մէկը մօտածումներու մէջ ընկըղմած, և միւսը խեղդուելու մօտ:

— Եկէք ըսաւ:

Նուարթիէ թիկնաթոռին մօտ տարաւ զանոնք:

Այն ատեն Մորէլ ուշադրութեամբ Վիլֆորի երեսը նայեցաւ:

Ընդհ. դատախազին դէմքը կապարի գոյն ստացած էր. ժանդազոյն խորշեր իր ճակատը կ'ակօսէին. ձեռքը բռնած գրիչին մատներուն մէջ ճարձատումով փշրուելուն ձայնը կը լսուէր:

— Պարոններ, ձեր պատուոյ խօսքը կը խնդրեմ որ այս սոսկալի գաղտնիքը մեր միջև գաղտնի մնայ, ըսաւ հեղձամղձուկ ձայնով մը. խօսքը ուղղելով տ'Ավրինիիին ու Մորէլին:

Երիտասարդը ու բժիշկն շարժում մը ըրին:

— Կ'երգմեցընեմ ձեզ... շարունակեց Վիլֆոր:

— Բայց ո՞վ է չարագործը ըսէք, մարդասպանը յայտնեցէք մեզ, յարեց Մորէլ:

— Անհոգ եղէք, պարոն, դատաստանը պիտի տեսնուի, ըսաւ Վիլֆոր: Հայրս յանցաւորին անունը յայտնեց ինծի. ան ալ ձեզի պէս վրէժխնդրութեան ծարաւի է, սակայն ինծի պէս ձեզի երդում ընել կուտայ որ գործուած յանցանքը գաղտնի պահէք: Այնպէս չէ՞ հայր իմ:

— Այո՛, ըսաւ Նուարթիէ հաստատամտօրէն:

Մորէլ սոսկումի և չհաւատալու շարժում մը ըրաւ:

— Ո՛հ, գոչեց Վիլֆոր, Մաքսիմիլիէնի թեւէն բռնելով, երբ հայրս, այն անողոք մարդը զոր դուք կը ճանչնաք, ձեզ այսպիսի առաջարկ մը կ'ընէ, պատճառը սա է որ գիտէ թէ Վալանթինի վրէժը սոսկալի կերպով պիտի լուծուի: Այնպէս չէ՞ հայր իմ: Ծերունին նշան ըրաւ թէ այո՛:

Վիլֆոր շարունակեց.

— Հայրս կը ճանչնայ զիս, և ես խոստացայ անոր: Ուստի այս մասին ապահով եղէք, պարոններ. երեք օր կը խնդրեմ ձեռնէ, միայն երեք օր որ ոստիկանութեան խնդրած պայմանաժամէն ալ քիչ է, և երեք օրէն իմ զաւկիս համար լուծած վրէժս ամենէն անտարբեր մարդոց սրտին միջև խորը պիտի սարսըռեցնէ: Այնպէս չէ՞ հայր իմ:

Այս խօսքերը ըսելով՝ ակոռները կը կրճատէր և ձերունիին թմրած ձեռքը կ'երեքցնէր:

— Այդ խոստումները պիտի կատարուի՞ն, պարոն Նուարթիէ, հարցուց Մորէլ, մինչ Պ. տ'Ավրինիի իր նայուածքովը նոյնը կը հարցնէր ձերունիին:

— Այո՛, ըսաւ Նուարթիէ դառն ուրախութեամբ մը:

— Երդում ըրէք ուրեմն, պարոններ, ըսաւ տը Վիլֆոր, իրարու միացնելով տ'Ավրինիիի և Մորէլի ձեռքերը. երդում ըրէք որ իմ տանս պատուոյն պիտի խնայէք, և վրէժխնդրութեան հոգը ինծի պիտի ձգէք:

Տ'Ավրինիիի երեսը դարձուց և խիստ տկար ձայնով մը այս մըմնջեց. բայց Մորէլ իր ձեռքը դատաւորին ձեռքերուն մէջէն քաշեց. դէպի անկողինը նետուեցաւ, իր չուրթունքները Վալանթինիի սառած չուրթունքներուն վրայ փակցուց և յուսահատու-

Թեան մէջ ընկղմած անձի մը պէս երկար հառաչանք մը արձակելով խոյս տուաւ:

Ինչպէս ըսինք բոլոր ծառաները աներեւոյթ եղած էին:

Ուստի Պ. տը Վիլֆօր ստիպուեցաւ տ'Ավրինիէն խնդրել որ այն անթիւ ու փափուկ ձեւակերպութիւնները կատարէ, որոնք մեծ քաղաքներու մէջ հարկեցուցիչ են կասկածելի պարագաներու մէջ պատահած ժահերու առթիւ:

Իսկ Նուարթիէի վիճակը սոսկալի էր. անոր դէմքը անշարժ էր ու լոկի վիշտ մը կը յայտնէր. արցունք կը թափէր անձայն:

Վիլֆօր իր դահլիճը մտաւ. տ'Ավրինիէի գնաց քաղաքապետական բժիշկը կանչելու, որ մեռեալներու քննութեան պաշտօնը ունէր, և որուն մեռեալներուն բժիշկ անունը կուտային:

Նուարթիէ բնաւ չուզեց իր աղջկան քովէն բաժնուիլ:

Կէս ժամ ետքը Պ. տ'Ավրինիէի իր պաշտօնակցին հետ վերադարձաւ. փողոցին դռները գոցուած էին, և որովհետեւ դռնապանն ու միւս ծառաներուն հետ փախած էր, Վիլֆօր ստիպուեցաւ անձամբ երթալ դուռը բանալու:

Սակայն սանդուխին անդատակին վրայ կեցաւ: մեռեալին սենեակը մտնելու ոյժ չունէր ա'լ:

Ուստի երկու բժիշկները առանձինն մինչև Վալանթինի քով դացին:

Նուարթիէ մեռեալին պէս գունատ և անոր պէս անշարժ և անձայն. անոր անկողնոյն մօտ կը գտնուէր:

Մեռեալներու բժիշկը իր կէս կեանքը դիակներու հետ անցընող մարդու մը աբարբերութեամբ մեռեալին մօտեցաւ, նորատի աղջկան վրայ ծածկուած սաւանը վերցուց, և անոր շրթները միայն կէս մը բացաւ:

— Ո'հ, խեղճ աղջիկ, կատարելապէս մեռած է, ըսաւ տ'Ավրինիէի հառաչելով:

— Այո՛. պատասխանեց բժիշկը լակոնական ոճով, Վալանթինի դէմքը ծածկող սաւանը նորէն գոցելով:

Նուարթիէ կամաց մը խորթաց:

Տ'Ավրինիէի անոր նայեցաւ ու տեսաւ որ ծերունիին աչքերը չողեր կ'արձակէին:

Բարեսիրտ բժիշկը հասկցաւ որ Նուարթիէ իր թոռան երեւր տեսնել կ'ուզէր:

Անկողնոյն մօտեցաւ, և երբ մեռեալներուն բժիշկը Վալանթինի շրթներուն դպած մատերը քլորախառն ջուրի մէջ կը լուար, տ'Ավրինիէի նորատի աղջկան հանդարտ և տգոյն երեսը քացաւ, որ ննջող հրեշտակի մը երեսին կը նմանէր:

Նուարթիէի աչքերուն մէկ ծայրը երեւցած արտասուքներու կաթիլ մը բարի բժիշկին շնորհակալութեան նշանը եղաւ:

Մեռեալներուն բժիշկը Վալանթինի սենեակին մէջ սեղանի մը վրայ իր գրաւոր վկայութեան արարողութիւնը կատարելէն յետոյ տանը բժիշկին առաջնորդութեամբ սենեակէն դուրս ելաւ:

Վիլֆօր անոր վար իջնելը լսելով իր դահլիճին դուռը ելաւ: Դանի մը խօսքով իր շնորհակալութիւնը յայտնեց բժիշկին և տ'Ավրինիէին դառնալով, ըսաւ.

— Հիմա քահանայ մը պէտք է:

— Եկեղեցական մը ունի՞ք, որպէսզի անոր յանձնէք Վալանթինի համար աղօթք ընելը, հարցուց տ'Ավրինիէի:

— Ոչ, ըսաւ Վիլֆօր ամենէն մօտ բնակող քահանան կանչեցէք:

— Ամենէն մօտ գտնուողը: ըսաւ բժիշկը, իտալացի բարի աբբա մըն է, որ ձեր տան քովի տունը բնակելու եկած է, կ'ուզէ՞ք որ երթալու ատենս իմացընեմ անոր:

— Տ'Ավրինիէի ըսաւ Վիլֆօր, հաճեցէք, կ'աղաչեմ, պարոնին ընկերանալու: Ահա տանս բանալին, որպէսզի կարենաք ուղած ատենիդ մօտել ու ելլել: Քահանան հետերնիդ բերէք, և իմ խեղճ զաւկիս սենեակը տարէք:

— Կը վաժառքի՞ք անոր հետ խօսիլ բարեկամ:

— Առանձինն մնալ կ'ուզեմ: Կը ներէք, ինծի, այնպէս չէ՞: Քահանայ մը անշուշտ բոլոր վիշտերը կը հասկնայ. հայրական վիշտն անդամ:

Ու Վիլֆօր, տ'Ավրինիէին բանալի մը տալով, օտար բժիշկը երկրորդ անգամ բարեկեց և դահլիճը մտաւ, ուր սկսու աշխատիլ:

Տեսակ մը խառնուածքի տէր մարդոց համար աշխատութիւնը ամէն վշտերու դէմ դարման մըն է:

Փողոցին դուռը իջած ատեննին լեկեղեցականի հնգուստով մարդ մը տեսան, որ մօտակայ դրան սեմին վրայ կայնած էր:

— Ահա ձեզի յիշած քահանայ, ըսաւ մեռեալներուն բժիշկը խօսքը տ'Աւրինեիին ուղղելով:

Տ'Աւրինեի եկեղեցականին մօտենալով, ըսաւ.

— Պարոն կը, բարեհաճի՞ք մեծ ծառայութիւն մը մատուցանել թշուառ հօր մը, Պ. տը Վիլֆօր ընդհ. դատախազին, որ իր զաւակը կորսնցուց:

— Ո՛հ, պարոն, պատասխանեց քահանայն բուն իտալական արտասանութեամբ մը, այո՛, գիտեմ, մեռեալը անոր տան մէջ կը գտնուի:

— Ուրեմն հարկ չկայ իմացնելու ձեզ թէ ի՞նչ տեսակ ծառայութիւն կը սպասէ ձեզմէ:

— Հիմա ես տնձամբ պիտի գայի, պարոն, ըսաւ քահանայն մեր կոչումն է մեր պարտքը կատարելու համար պատրաստ գտնուիլ միշտ:

— Մեռեալը ծաղկատի աղջիկ մըն է:

— Այո՛, գիտեմ, տունէն փախչող ծառաներէն իմացայ: Նոյն պէս իմացայ որ անոր անունը Վալանթին է, և արդէն անոր համար աղօթք ըրի:

— Շնորհակալ եմ, շնորհակալ եմ, պարոն, ըսաւ տ'Աւրինեի ուրեմն քանի որ ձեր սուրբ պաշտօնը սկսած էք ի գործ դնել, հաճեցէք շարունակել գայն: Եկէք մեռեալին քով ձեր պարտքը կատարելու: Սուգի մէջ ընկղմած ամբողջ ընտանիք մը երախտապարտ պիտի ըլլայ ձեզ:

— Կուգամ, պարոն, պատասխանեց արքան, և կը համարձակիմ ըսելու որ խիստ ջերմեռանդութեամբ պիտի աղօթեմ:

Տ'Աւրինեի բռնեց արքայի ձեռքէն և առանց Վիլֆօրի հանգիպելու, որ իր դահլիճը փակուած էր, մինչեւ Վալանթինի սենեակը տարաւ գայն: Դիապատիկները յաջորդ գիշերը պիտի գային իրենց գործը կատարելու:

Երբ սենեակը մտան, Նուարթիէ ուշադրութեամբ նայեցաւ

արքային. անտարակոյս անոր վրայ ժամնաւոր բան մը տեսաւ որ իր նայուածքը անոր չհեռացուց:

Տ'Աւրինեի ո՛չ միայն մեռեալը այլ և կենդանի ծերունին ալ արքային խնամքին յանձնեց, և արքան խոստացաւ Վալանթինի համար աղօթել ու Նուարթիէի հոգ տանիլ. անտարակոյս իր աղօթութիւն ատենը չընդմիջուելու և Նուարթիէին իր վիշտերուն մէջ ազատ ձգելու համար՝ տ'Աւրինեիին մեկնելուն պէս՝ ոչ միայն թիշկին դուրս ելած դրան, այլ և տիկին տը Վիլֆօրի սենեակը տանող դրան պարզունակները դրաւ:

Զ. ԳԼՈՒԽ

ՏԱՆԿԱԼԱՐԻ ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Հետեւեալ պատու տխուր և ամպամած էր օդը:

Դիապատիկները գիշերանց իրենց սգալի պաշտօնը կատարած էին. անկողնին վրայ տարածուած մարմինը մեռեալներուն տխուր պատանքին սէջ կարած էին, այն պատանքին մէջ որ մեռեալին կեանքին մէջ իրեն սիրելի եղած բանին մէկ վերջին նշանը կը կրէ, թէեւ մեռեալները հաւասար ըլլան:

Այդ պատանքը տասնըհինգ օր առաջ ծաղկատի աղջկան գնած բարակ կտուռի ընտիր կտոր մըն էր:

Այդ գործին համար կանչուած մարդիկը, չլուսցած, Նուարթիէն Վալանթինի սենեակէն իր սենեակը տարած էին, և ամէնուն ակնկալութեան հակառակ ծերունին բնաւ դժուարութիւն ցոյց տուած չէր իր թոռան մարմնոյն քովէն հեռանալու:

Արքա Պիւղոնին մինչեւ լուսնալը անոր վրայ հսկած էր, և առտուն միայն իր տունը գացած էր, առանց մէկը կանչելու:

Ժամը ութին ատենները տ'Աւրինեի գալով՝ Վիլֆօրը տեսաւ որ Նուարթիէի սենեակը կ'երթար. ինքն ալ անոր ընկերացաւ,

որպէսզի իմանայ թէ ծերունին գիշերը ինչպէս անցուցած էր:

Անկողնոյն տեղ ծառայող մեծ թիկնաթուին վրայ քաղցր և գրեթէ ժպտախառն քունի մը մէջ գտան զայն:

Երկուքնին ալ զարմացած, սեմին վրայ կեցան:

— Տեսէք, ըսաւ տ'Աւրինեի, խօսքը ուղղելով Վիլֆօրին, որ իր քնացող հօրը կը նայէր. տեսէք, ինչպէս բնութիւնը կարող է ամէնէն սաստիկ վիշտերը հանդարտեցնելու. անշուշտ չենք կրնար ըսել թէ Պ. Նուարթիէն իր թոռը չէր սիրեր սակայն քնացած է:

— Այո՛, իրաւունք ունիք, պատասխանեց Վիլֆօր զարմանքով մը, քնացած է, և խիստ տարօրինակ կ'երեւի այդ բանը, որովհետեւ ամենափոքրիկ խոչընդոտ մը, ամբողջ գիշերներ անոր քունը կը փախցնէր:

— Վիշտը յաղթած է անոր, պատասխանեց տ'Աւրինեի:

Ու երկուքնին միասին ընդհ, դատախազին դահլիճը վերադարձան:

— Հաւատացէք, ըսաւ Վիլֆօր, իր շաւրուած անկողինը տ'Աւրինեիին ցուցնելով. որ աչքերս չգոցեցի, վիշտը երբեք չի յաղթեր ինծի. երկու գիշեր է որ անկողին մտած չեմ. բայց ասոր փոխարէն, իմ գրասեղանս նայեցէք, տէր Աստուած, երկու օրուան և երկու գիշերուան մէջ որչա՛փ դիւր գրեցի... որչա՛փ անգամ այս թղթածրարները խառնեցի...: Եւ Պէնէտէթթօ մարդասպանին անբաստանագիրը արձանագրեցի...: Ո՛վ աշխատութիւն, աշխատութիւն. դուն իմ սէրս, ուրախութիւնս և բարեկեցութիւնս ես, քեզմով կը յաղթեմ բոլոր վիշտերուն:

Ու դողդոջուն ձեռքով մը սեղմեց տ'Աւրինեիի ձեռքը:

— Ինծի պէտք ունի՞ք հարցուց բժիշկը:

— Ոչ, ըսաւ Վիլֆօր, միայն թէ ժամը տասնըմէկին կը խնդրեմ որ դաք. յուղարկաւորութիւնը կէս օրին տեղի պիտի ունենայ... Տէր Աստուած, խեղճ դաւակ, խեղճ աղջիկս:

Ընդհ. դատախազը աչքերը դէպի երկինք բարձրացուց և հառաչանք մը հանեց:

— Ընդունելութեան սրահը դո՛ւք պիտի գտնուիք. հարցուց տ'Աւրինեի:

— Ոչ, ազգական մը ունիմ, որ այդ տխուր պաշտօնը կատարելու յանձնառու պիտի ըլլայ: Իսկ ես պիտի աշխատեմ, պարոն բժիշկ. երբ կ'աշխատեմ, ամէն բան կը մոռնամ:

Ստուգել, բժիշկը դեռ դուռը չհասած՝ արդէն ընդհ. դատախազը աշխատութեան նստած էր:

Սանդուխտ անդաստակին վրայ՝ տ'Աւրինեի այն ազգականին հանդիպեցաւ, որուն վրայ Վիլֆօր խօսած էր. այդ անձը մեր պատմութեան, ինչպէս նաեւ այդ ընտանիքին մէջ աննշան մէկն էր, այնպիսի անձերէն, որոնք ծնած ատեննին աշխարհիս օգտակար ըլլալու ուխտած են:

Ճշգրտահոլութիւնը կը յարգէր, սե զգեստներ հագած էր, թեւին վրայ սե չղարշ մը կապած էր, և աղպիսի հանդէսի մը մէջ ներկայ գտնուող մարդու մը դէմքը առած էր ուժամեայ կերպով:

Ժամը տասնըմէկին յուղարկաւորութեան կուռքերը տան բակը խոնուեցան, և Ֆօպուր-Սէնթ-Օնօրէ փողոցը ժողովրդեան մրմունջներով լեցուեցաւ, որոնք հարուստներու ուրախութեանց կամ սուղին հաւատարմապէս կը փափաքին, և զքսուհիի մը ամուսնութեան երթալու չափ փութկոտութիւն կը ցուցնեն հանդիսաւոր յուղարկաւորութեան ներկայ գտնուելու համար:

Կամայ կամայ մեռելական սրահը լեցուեցաւ, և ամէնէն առաջ մեր ճանչցած հին բարեկամները եկան, որոնք էին Տէպրէ, Շաթօ-Ռենօ և Պօլան. յետոյ եկան երեւելի ժողովականներ, գլուխգնդեր և պաշտօնատարներ. Պ. տը Վիլֆօր իր բարձր պաշտօնովը ու անձնական արժանիքովը բարիզեան ընկերութեան մէջ առաջնակարգ դիրք մը կը գրուէր:

Ազգականը դուռը կեցած էր և ամէն մարդ կ'ընդունէր. ճիշդը ըսելով՝ անտարբեր մարդոց համար սփոփանք մըն էր այդպիսի անտարբեր դէմք մը տեսնելը, որ հօն գացողներէն պատիւ կերպարանք և կեղծ արտասուք չէր պահանջեր, ինչպէս հայր մը, եղբայր մը կամ նշանած մը պիտի պահանջէր:

Իրարու ծանօթ եղողները ակնարկով զիրար կը կանչէին, խմբակներ կազմելու համար:

Այս խնդանկարներէն մէկը կը բաղկանար Տըպրէէն, Շաթօ-Ռընոյէն և Պոչանէն :

— Խեղճ աղջիկ, ըսաւ Տըպրէ, ուրիշներուն պէս ինքն ալ այն ցաւալի գէպքին վրայ ահամայ քանի մը խօսք ընելով, խեղճ աղջիկ, որչա՛փ հարուստ և ի՛նչքան գեղեցիկ էր: Երբեք մըտքերնէդ կ'անցնէ՞ր այդ բանը, Շաթօ-Ռընո, երբ ասկէ երեք շաբաթ կամ առ առաւելն ամիս մը առաջ իր ամուսնութեան պայմանագրութիւնը ստորագրելու եկանք, և չկրցանք ստորագրել:

— Ստուգիւ, բնաւ մտքէս չէր անցներ, ըսաւ Շաթօ-Ռընո:

— Կը ճանչնայի՞ք զայն:

— Տիկին տը Մորսէրֆի պարահանդէսին մէջ մէկ երկու անգամ հետը խօսեցայ. հիանալի աղջիկ մը երեւցաւ ինծի, թէև քիչ մը տխուր: Ո՞ւր է անոր մօրուն, գիտէ՞ք:

— Մեզ ընդունող սա պարոնին կնոջը այցելութեան գնաց:

— Ո՞վ է այս պարոնը:

— Ո՞ր պարոնը:

— Մեզ ընդունողը. Երեսփ. Ժողովի անդամ է:

— Ոչ, ըսաւ Պոչան, ամէն օր մեր պատուելիները տեսնելու դատապարտուած եմ, բայց այդ դէմքը անոնց մէջ տեսած չեմ:

— Այդ մահուան վրայ ձեր լրագրին մէջ խօսեցո՞ք:

— Անոր մէջ յօդուած մը կայ, բայց իմա չէ, այնպիսի յօդուած մը, որ անտարակոյս Պ. տը Վիլֆօրին հաճելի չպիտի թուի: Կարծեմ անոր մէջ ըսուած է թէ ընդհ. դատախազը անշուշտ աւելի պիտի յուզուէր, եթէ այդ չորս մեռեալները ուրիշ տան մէջ պատահէին յաջորդաբար:

— Սակայն, ըսաւ Շաթօ-Մընօ. տ'Ավրինեի՝ որ մօրս բժիշկն է՝ կը հաստատէ որ պարոն ընդհանուր դատախազը մեծ յուսահատութեան մատնուած է:

— Բայց ո՞վ կը փնտռէք, Տըպրէ:

— Պ. տը Մօնթէ-Քրիսթօն կը փնտռեմ, պատասխանեց երիտասարդը:

— Հոս գալու միջոցիս ծառուղիին վրայ անոր հանդիպեցայ, ըսաւ Պոչան, որ իր սեղանաւորին տունը կ'երթար, կարծեմ թէ հիմա անկէ բաժնուած է:

— Իր սեղանաւորին կ'ըսէք, իր սեղանաւորը Տանկլարը չէ՞, հարցուց Շաթօ-Ռընօ, խօսքը Տըպրէին ուղղելով:

— Կարծեմ թէ ան է, պատասխանեց անձնական քարտուղարը, թեթեւ չփոթութեամբ մը. բայց Պ. տը Մօնթէ-Քրիսթօն զատ ուրիշներ ալ կան, որոնք եկած չեն. Մորէլը չեմ տեսներ հոս:

— Մորէլ ըսիք, միթէ Մորէլ կը ճանչնա՞յ զանոնք, հարցուց Շաթօ-Ռընօ. կարծեմ թէ միայն տիկին տը Վիլֆօրին ներկայացաւ:

— Հոգ չէ, գալու էր, ըսաւ Տըպրէ. այս իրիկուն ի՛նչ բանի վրայ պիտի խօսի. այս յուզարկաւորութիւնը օրուան լուրն է. բայց լռեմք, անա ոստիկանութեան պաշտօնեան՝ որ իր վշտակցութիւնը պիտի յայտնէ լացող ազգականին:

Երեք երեք երիտասարդները դրան մօտեցան, որպէսզի ոստիկանութեան պաշտօնեային փոքրիկ ատենաբանութիւնը լսեն:

Պոչանի ըսածը ստոյգ էր:

Յուզարկաւորութեան հանդէսին դալու ատեն Մօնթէ-Քրիսթօն տեսած էր, որ Շոսէ-տ'Անթէն փողոցը, Տանկլարի տունը կ'երթար:

Սեղանաւորը անանկով որ կոմսին կառքը իր տան բակը կը մտնէր. զոյն դիմաւորելու գացած էր տխուր բայց քաղցր դէմքով մը:

— Ո՛հ, կոմս, ըսաւ, ձեռքը Մօնթէ-Քրիսթօնին երկարելով, արդեօք ձեր վշտակցութիւնը յայտնելու եկաք: Ստուգիւ դժբախտութիւնը իմ տանս մէջ կը բնակի, այնպէս որ երբ ձեզ տեսայ, իւրովի կը հարցնէի թէ արդեօք ես ալ խեղճ Մորսէրֆի ընտանիքին դժբախտութեանը պատճառ եղա՞յ. այդ բանով կը ստուգուի առակին սա խօսքը. «Ո՞վ որ ուրիշին գէշ կ'ուզէ, դէշը իր գլուխը կու գայ»: Իրաւ կ'ըսեմ, հաւատացէք որ իմ միտքս Մորսէրֆին գէշութիւն ընել չէր:

«Մորսէրֆի ինծի պէս ոչինչէ առաջ եկած և ինծի պէս ամէն բան իր վաստակովը ձեռք բերած ըլլալուն՝ հպարտանալու չէր. բայց ամէն ոք իր պակասութիւնները ունի: Ո՛հ, զգուշացէք, կոմս. մեր ժամանակակից մարդիկը...: Բայց ներեցէք, դուք մեր ժամանակին չէք վերաբերիր, դուք երիտասարդ էք...: Մեր ժամանակակիցները այս տարի խիստ դժբախտ են. ասոր վկայ

է խստասիրտ ընդհ. դատախազը, վկայ է Վիլֆոր, որ իր աղջիկն ալ կսրսնցուց: Կարճ խօսքով Վիլֆոր իր բոլոր ընտանիքը կորսնցուց տարօրինակ պարագաներու մէջ: Մորսէրֆ անպատուեցաւ և ինքզինքը սպաննեց. ես ալ գարշելի Պէնէտէթթոյին և զեռնադործութեամբը խայտառակուեցայ. ասկէ զատ...:

— Ասկէ զատ ի՞նչ ունիք, հարցուց կոմսը:

— Ափսոս, չէ՞ք զիտեր միթէ:

— Նոր դժբախտութիւն մը պատահեցաւ:

— Աղջիկս...:

— Օրիորդ Տանկլարը:

— Էօփէնին բաժնուեցաւ մենէ:

— Տէր Աստուած, ի՞նչ կ'ըսէք:

— Այո՛, սիրելի կոմս, ո՛րքան երջանիկ էք եղեր որ ո՛չ կին ունիք և ո՛չ զաւակ:

— Այնպէ՞ս կը կարծէք:

— Ո՛հ, այո՛:

— Ուրեմն օրիորդ Էօփէնին...:

— Այդ թշուառականին ըրած նախատինքին չկրնալով հանդուրժել, ճամբորդելու համար հրաման խնդրեց ինէ:

— Մեկնեցա՞ւ:

— Անցեալ գիշեր:

— Տիկին տանկլարի՞ հետ:

— Ոչ, ազգականուհիի մը հետ...: Փոքր կորուստ մը չէ այս, որովհետեւ իր ընաւորութիւնը ճանչնալու, մէյ մըն ալ Ֆրանսա դառնալուն վրայ կը տարակուսիմ:

— Ընտանեկան վիշտերը, սիրելի պարոն, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, անհանդուրժելի են այն խեղճ մարդուն համար, որուն զաւակը իր բոլոր հարստութիւնն է, սակայն միլիոնատէրի մը համար անցաւոր բաներ են անոնք: Փիլիսոփաները ի՞նչ կ'ուզեն թող ըսեն, փորձառու մարդիկ իրենց գործերովը կը հաստատեն անոնց ըսածին հակառակը. դրամը ամէն բանի մէջ մարդու մը խիթարութիւն կը պարգեւէ. հետեւաբար դուք ալ ո՛ր և է մարդէ աւելի սփոփանք կրնաք գտնել, և դրամին գերագոյն գօրուածիւնը կը ճանչնաք, դուք որ հարստութեան կողմէ թագաւոր մըն էք, և կարողութիւննիդ ամէն բանի կը հասնի:

Տանկլար կողմնակի ակնարկ մը ձգեց կոմսին վրայ, որպէս զի տեսնէ թէ զինքը կը հեգնէ՞ թէ կատակ կ'ընէ:

— Այո՛, ըսաւ, ստուգիւ հարստութիւնը մարդս կը մխիթարէ, և ես պէտք է մխիթարուիս, հարուստ ըլլալու համար:

Այնչափ հարուստ էք որ ձեր հարստութիւնը բուրգերու կը նմանի, եթէ կործանել ուզէ մարդ՝ պիտի չհամարձակի, և եթէ համարձակի իսկ՝ չպիտի կարենայ:

Կոմսին այս բարեսիրտ վստահութեանը վրայ ժպտեցաւ Տանկլար:

— Ըսածնիդ ինծի կը յիշեցնէ որ հոս եկած ատեննիդ հինգ փոքր վճարագիրեր չինելու վրայ էի, արդէն երկուքը ստորագրեցի, կը բարեհաճի՞ք թոյլատրել որ մնացեալ երեքն ալ ստորագրեմ:

— Լմնցուցէք, սիրելի, պառոն, լմնցուցէք:

Վայրկեան մը լռութիւն ատրեց, մինչ սեղանաւորը իր ձայնը կը հանէր, և կոմսը ցեղունին ոսկեղօծ քիւերուն կը նայէր:

Սպանիական պարտութեան թե՛ր են ասոնք, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ, Հայիթիի՞ թէ Նաբօլիի:

— Ոչ, ըսաւ Տանկլար իր ամբարտաւան ծիծաղովը, Ֆրանսայի Պանքային վրայ քաշուած կրողին վճարելի տոմսեր են: Նայեցէք, աւելցուց սեղանաւորը, պարոն կոմս, դուք որ հարուստութեան կողմէ կայսր մըն էք, ինչպէս որ ես թագաւոր մըն եմ այս մեծութեամբ թուղթի շատ կտորներ տեսած էք, որոնք մէկ միլիոն արժէք ունենան:

Տանկլարին կողմէ գոռոզութեամբ ներկայացուած հինգ կտոր թուղթերը կշռելու համար, Մօնթէ-Քրիսթօ իր ձեռքը առաւ զանոնք և կարդաց:

«Ֆրանսայի Պանքայի տնօրէնը բարեհաճի վճարել իմ հրամանիս, և ի հաշիւ իմ ունեցած դրամագլխոյս մէկ միլիոն:

«ՊԱՌՈՆ ՏԱՆԿԼԱՐ»:

— Մէ, երկու, երեք, չորս, հինգ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ:

հինգ միլիոն, կեցցե՛ս, այս ի՛նչ գումարներ են իշխանդ
Յրեսոս:

— Ահա այսպէս գործեր կ'ընեմ, ըսաւ Տանկլար:

— Հիանալի են ստուգիւ, մանաւանդ որ եթէ այդ գումարը
կանխիկ վճարուի, ինչպէս տարակոյս չունիմ:

— Կանխիկ պիտի վճարուի: Ըսաւ Տանկլար:

— Որքան լաւ բան է այսպիսի գործեր կ'ընեն. թուղթի
կ'ընեն. թուղթի հինգ կտորներ հինգ միլիոն արժեն. մարդ
հմէնչեւ որ չտեսնէ՝ չհաւատար:

— Կը տարակուսի՞ք:

— Ոչ:

— Այնպիսի ձայնով մը կ'ըսէք որ... Բայց կեցէք, զբօսնե-
լու համար կ'ուզէ՞ք դրադրիս հետ պանքան երթալ. պիտի տես-
նէք որ նոյն գումարին արժէքը ստանալով դուրս պիտի ելլէ:

— Ոչ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ հինգ տոմսերը ծալելով, ոչ,
խիստ հետաքրքրական բան մըն է ատ և ես անձամբ կ'ուզեմ
փորձել: Ձեր վրայ վեց միլիոն հարիւր հազար Փրանք առի
հինգ կտոր թուղթերը կ'առնեմ, որոնց վրայ ձեր ստորագրու-
թիւնը տեսնելով, իբրեւ վճարագիր կ'ընդունիմ զանոնք, և անա
ձեզի ընդհանուր ընկալագիր մը վեց միլիոն Փրանքի համար,
որով մեր հաշիւը կանոնաւորած կ'ըլլանք: Առաջուընէ պատրաս-
տած էի զայն. պէտք է ըսել որ այսօր դրամի խիստ պէտք
ունիմ:

Ու մէկ ձեռքով Մօնթէ-Քրիսթօ հինգ տոմսերը գրպանը
դրաւ, և միւս ձեռքով սեղանաւորին երկնցուց ընկալագիրը:

Եթէ Տանկլարի ոտքին առջեւ կայծակ մը իյնար, այնքան
մեծ սոսկում մը չպիտի պատճառէր անոր:

— Ի՛նչ, կակաղեց սեղանաւորը, պարոն կոմս, այս գումարը
դո՞ւք կ'առնէք. բայց ներեցէք, այս գումարը աւանդ մըն է իմ
քովս. աղքատանոցներուն դրամն է. այս առտու վճարելու խօսք
տուած էի:

— Ո՛հ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. ատ տարբեր խնդիր է, և ես
չեմ պնդեր որ ճիշտ այս հինգ տոմսերը ինծի տաք. ուրիշ կեր-
պով վճարեցէք ինծի. միայն հետաքրքրութենէ չարժամ, ասոնք

ուզեցի, որպէսզի ամէն մարդու կարենամ ըսել թէ Տանկլարի
դրամատունը, առանց կանխադոյն ազդարարութեան և առանց
հինգ վայրկեան իսկ պայմանաժամ խնդրելու՝ կանխիկ հինգ մի-
լիոն Փրանք վճարեց ինծի. ո՛րչափ մեծ համբաւ պիտի շահէիք:
Ահա առէք ձեր վճարատոմսերը, և կը կրկնեմ, ուրիշ վճարա-
տոմսեր տուէք ինծի:

Ու հինգ տոմսերը Տանկլարին կը ներկայացընէր, որ կապոյտ
գոյն մը առած, նախ ձեռքը երկնցուց, ինչպէս անգղ մը իր առ-
ջեւէն առնուած միսի կտորը բռնելու համար վանդակին մէջէն
իր մագիլները կ'երկնցընէ:

Բայց յանկարծ միտքը փոխեց, ինքզինքը դսպեց և ձեռքը
քաշեց:

Եւտոյ սկսաւ ժպտիլ, և իր այլայլած դիմագիծերը աւելի
հանդարտ երեւոյթ մը առին:

— Ո՛հ, իրօք ձեր ընկալագիրն ալ դրամ է, ըսաւ:

— Անշուշտ, և եթէ Հոմ գտնուէիք, Թոմսըն և Ֆրէնչ վա-
ճառատունը, ձեզի պէս առանց դժուարութիւն ցուցնելու, իմ
ընկալագիրս պիտի վճարէր ձեզ, երբ իրեն ներկայացուէր:

— Ներեցէք, պարոն կոմս, ներեցէք,

— Ուրեմն այս տոմսերը կրնամ առնել:

— Այո՛, առէք, ըսաւ Տանկլար իր մազերուն արմատէն
մարգարտի նման վազած քրտինքը սրբելով:

Մօնթէ-Քրիսթօ հինգ տոմսերը իր գրպանը դրաւ, դէմքի այն
աննկարագրելի շարժումովը, որով ըսել կ'ուզէր.

— Մտածեցէք, եթէ զղջացած էք, դեռ տտեն ունիք:

— Ոչ, ըսաւ Տանկլար, ոչ. ստուգիւ պահեցէք վճարատոմ-
սերս: Բայց դուք լաւ գիտէք որ հարուստ մարդ մը սովորաբար
բաներու ալ ուշադրութիւն կ'ընէ. այս դրամը աղքատանոցներու
համար սահմանած է, և ճիշդ այս տոմսերը չտալով կը կարծէի
անոնցմէ պիտի գողնամ, որպէս թէ ուրիշ դրամ մը այս դրամին
արժողութիւնը չունի: Ներեցէք, կ'աղաչեմ:

Ու սկսաւ բարձրաձայն ծիծաղիլ, ջղային քրքիջով մը:

— Կը ներեմ, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ քաղցրութեամբ
և այս վճարատոմսերը կ'ընդունիմ:

Ու իր թղթապանակին մէջ զետեղեց զանոնք:

—Բայց, ըսաւ Տանկլար, հարիւր հազար ֆրանքի հաշիւ մը ունինք:

—Ո՛հ, ոչինչ բան է, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ: Տոկոսը գուցէ նոյն գումարին հաւասար ըլլայ. պահեցէք զայն, մենք առնելիք տալիք չենք ունենար:

—Կոմս ըսաւ Տանկլար, կատակ չէ՞ք ըներ միթէ:

—Սեղանաւորներու հետ բնաւ կատակ չեմ ըներ, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ անպատեհ լրջութեամբ մը:

Ու մեկնելու համար դէպի դուռը յառաջացաւ ճիշդ այն միջոցին որ սենեկապանը աղքատանոցներու ընդհ. գրամահաւաք Պ. տը Պովիլի գալուստը կ'իմացներ:

—Կը տեսնեմ որ ճիշդ ատենին հասած եմ ձեր վճարատոմսերը ընդունելու, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, եթէ ոչ ուրիշը պիտի առնէր զանոնք:

Տանկլարի գոյնը երկրորդ անգամ նետեց, և ան փութաց Կոմսէն բաժնուելու:

Մօնթէ-Քրիսթօ պատուով ողջունեց Պ. տը Պովիլը, որ ըսպատման սրահը ոտքի վրայ կեցած էր: Մօնթէ-Քրիսթօյի մեկնելէն անմիջապէս յետոյ Պ. Տանկլարի դահլիճը հրամցուցին զայն:

Կոմսին դէմքին լրջութիւնը առժամանակեայ ժպիտի մը փոխուեցան իսկոյն, երբ աղքատանոցներու պարոն գրամահաւաքին ձեռքը պարտամուրհակներու թղթապանակը տեսաւ:

Դրան առջև կառքը կը սպասէր. կոմսը կառապանին հրամայեց որ իսկոյն փողերանոցը տանի զինքը:

Տանկլար իր շփոթութիւնը զսպելով, գրամահաւաքը դիմաւորելու եկաւ:

Աւելորդ է ըսել թէ ժպիտն ու քաղցրութիւնը իր շրթունքներուն վրայ գրոշմուած էին:

—Բարի եկաք, պարոն պարտատէրս, ըսաւ սեղանաւորը, որովհետեւ գրաւ կը դնեմ որ գումարը պահանջելու եկած էք:

—Պէտք է գուշակածնիդ, պարոն, ըսաւ Պ. տը Պովիլ, որովհետեւ աղքատանոցները իմ միջոցաւ ձեզ կը ներկայանան:

որքերն ու այրիները իմ բերանովս հինգ միլիոնի ողորմութիւն մը կը խնդրեն ձեռնէ:

—Որքերուն համար կ'ըսեն թէ ցաւալի վիճակի մէջ կը գըտնուին, խեղճ արարածներ, ըսաւ Տանկլար, կատակը շարունակելով:

—Ես ալ անոնց անունովը ձեզ կը ներկայանամ, ըսաւ Պ. տը Պովիլ. երէկ նամակս ընդունեցիք հարկաւ:

—Այո՛:

—Ես ալ ընկալադրովս եկայ:

—Սիրելի Պ. տը Պովիլ, ըսաւ Տանկլար, ձեր այրիները ու որքերը թող բարեհաճին քսանը չորս ժամ սպասել. որովհետեւ Պ. տը Մօնթէ-Քրիսթօն, որուն ասկէ դուրս ելլիլը տեսաք... տեսաք զայն, այնպէս չէ՞:

—Այո՛, ի՞նչ կայ:

—Ի՛նչ կայ. Պ. տը Մօնթէ-Քրիսթօն անոնց հինգ միլիոնը առաւ դնաց:

—Ի՞նչպէս:

—Կոմսը անստիճան վարկ մը ունէր իմ վրաս, վարկ մը դոր Հռօմի Թոմսըն և Ֆրէնչ գրամատուներ բացած էր: Այսօր եկաւ հինգ միլիոնը մէկտեղ ուղեց, ու ես փողերանոցին վրայ վճարատոմս մը տուի անոր. գրամաքուլիս այդ գրամատան մէջ ձգած ըլլալու՝ կը վախճամ որ մէկ օրուան մէջ անկէ տասը միլիոն քաշեմ, աւելցուց Տանկլար ժպտագին հոգ չէ:

—Կատակը մէկդի, գոչեց Պ. տը Պովիլ թերահաւատութեամբ, հինգ միլիոն վճարեցիք կ'ըսէք այն պարոնին, որ հիմա ասկէ դուրս կ'եկէր. զիս այնպէս մը բարեւեց որպէս թէ առաջունէ կը ճանչնար:

—Գուցէ դուք ղինքը չճանչցած ան ճանչնայ ձեզ. որովհետեւ Պ. Մօնթէ-Քրիսթօն ամէն մարդ կը ճանչնայ:

—Հինգ միլիոն:

—Ահա անոր ընկալագիրը. Թովմաս առաքեալին պէս ըրէք. տեսէք և շօշափեցէք:

Պ. տը Պովիլ՝ Տանկլարին իրեն ներկայացուցած թուղթը առաւ և կարդաց:

«Պարոն Տանկլարէ ստացայ հինգ միլիոն հարիւր հազար ֆրանքի գումարը զոր ուղած ատենը Հոռմի Թոմսըն և Ֆրէնչ վաճառատունէն պիտի ընդունի»:

— Թոմսըն և Ֆրէնչ վաճառատունը կը ճանչնա՞ք:

— Այո՛, ըսաւ Պ. տը Պոլիլ, ժամանակաւ երկու հարիւր հազար ֆրանքի գործ մը ըրի անոր հետ, բայց անկէ ի վեր չեմ լսած անոր վրայ խօսիլը:

— Եւրոպայի ամէնէն երեւելի վաճառականներէն մէկն է, ըսաւ Տանկլար, ընկալագիրը Պ. տը Պոլիլի ձեռքէն առնելով և գրասեղանին վրայ նետելով անտարբերութեամբ:

— Միայն ձեր վրայ հինգ միլիոն ունէր. ի՞նչ կ'ըսէք, ուրեմն նապապ մըն է Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսը:

— Ստուգիւ ի՞նչ ըլլալը չեմ գիտեմ. միայն սա գիտեմ որ երեք անսահման վարկեր ունէր, մէկը՝ իմ վրաս, մէկը՝ Րոչիլտի և միւսը՝ Լաֆիթի վրայ. հարիւր հազար ֆրանք միայն իբր զբամական շահը, ինծի ձգեց:

Պ. տը Պոլիլ զարմացման նշաններ ցոյց տուաւ:

Պէտք է որ երթամ այցելութիւն մը տամ անոր, ըսաւ, և մեզի համար բարեպաշտական նուէր մը խնդրեմ:

— Ո՛հ ընդունուած համարեցէք. ամսուան մը մէջ իր տըւած ողորմութիւնները քսան հազար ֆրանքի կը հասնին միայն:

— Ուրեմն կ'երթամ, և տիկին տը Մորսէրֆին ու անոր զաւկին օրինակը առաջ կը բերեմ:

— Ի՞նչ օրինակ:

— Իրենց բոլոր հարստութիւնը աղքատանոցներուն ձգեցին:

— Ի՞նչ հարստութիւն:

— Հանգուցեալ Մորսէրֆի զօրավարէն իրենց մնացած հարստութիւնը:

— Ի՞նչ պատճառաւ:

— Որովհետեւ այդպիսի անպատուութեամբ ձեռք բերուած հարստութիւնը մերժեցին:

— Ի՞նչպէս պիտի ապրին հիմա:

— Մայրը իր քաղաքը պիտի երթայ և զուական զինուոր պիտի գրուի:

— Ի՞նչ կ'ըսես, յարեց Տանկլար. ահա խղճահարութիւնն ալ այսպէս կ'ըլլայ:

— Անոնց ըրած նուէրը երէկ արձանագրեցի:

— Ո՞րչափ հարստութիւն ունէին:

— Մեծ բան մը չէր, մէկ միլիոն երկու երեք հարիւր հազար ֆրանք, բայց մեր միլիոններուն վերադառնանք:

— Սիրայօժար, ըսաւ Տանկլար բոլորովին բնական ձայնով. այդ դրամը ստիպողական կերպով կը խնդրէք:

— Այո՛, մեր դրամարկիին քննութեան օրը վաղն է:

— Վաղը. ի՞նչու անմիջապէս չըրիք այդ խօսքը մինչև վաղը դար մը կայ: Վաղը ժամը քանիի՞ն պիտի կատարուի այդ քննութիւնը:

— Ժամը երկուքին

— Կէս օրին դրամը պատրաստ է, ըսաւ Տանկլար ժպտագին:

Պ. տը Պոլիլ գրեթէ չէր պատասխանած:

Իր գլխովը այո՛ կ'ըսէր և իր թղթապանակը կը դարձնէր ձեռքերուն մէջ:

— Բան մը կը խորհիմ, որ ձեր գործը կրնայ լմնցընել, ըսաւ Տանկլար:

— Ի՞նչ բան:

— Մօնթէ-Քրիսթօյի ընկալագիրը դրամ ըսել է, այս ընկալագիրը Րոչիլտի կամ Լաֆիթի դրամատունը ներկայացուցէք, և անոնք անմիջապէս կ'ընդունին զայն:

— Թէեւ Հոռմի մէջ վճարելի ըլլայ, այնպէս չէ:

— Անշուշտ. միայն հինգ վեց հազար ֆրանքի զեղչ մը պիտի կորսնցնէք:

Դրամահաւաքը դէպի ետ ցտակեց:

— Ոչ, ոչ. ըսաւ. կը նախընտրեմ մինչև վաղը սպասել. ո՞րքան շուտով գործերնիդ լմնցնել կ'ուզէք:

— Ներեցէք, ըսաւ Տանկլար մեծ անխոհեմութեամբ մը, կարծեցի թէ պակաս գումար մը ունիք լրացնելու:

— Ո՛հ ոչ, ըսաւ դրամահաւաքը:

— Այդպիսի բաներ կրնան պատահիլ, և այն ատեն մարդ գոհողութիւն կ'ընէ:

— Փառ՛ք Աստուծոյ, այդպիսի պէտք մը չունիմ, ըսաւ Պ. տը Պովիլ:

— Ուրեմն վաղը. այնպէս չէ՞, սիրելիս:

— Այո՛, վաղը, բայց անշուշտ:

— Բայց կատա՞կ կ'ընէք միթէ: Կէս օրին մէկը ղրկեցէք, որպէսզի հարկ եղած զեկոյցը ընեմ անոր:

— Ես անձամբ կուգամ:

— Աւելի լաւ, որովհետեւ ձեզ տեսնելու ուրախութիւնը կ'ունենամ:

Երկու պարոնները իրարու ձեռք թոթուեցին:

— Լաւ միտքս ինկաւ, ըսաւ Պ. տը Պովիլ, խեղճ օրիորդ տը Վիլֆօրի յուղարկաւորութեան պիտի չերթ՞աք. ծառուղիին վրայ մեռելական թափօրը տեսայ:

— Ոչ, ըսաւ սեղանաւորը, Պէնէտէթիոյի դէպքէն ի վեր քիչ մը անպատուութեամբ եմ և տունէն դուրս չեմ ելլեր:

— Ի՞նչ կ'ըսէք, միթէ դուք յանցանք մը ունի՞ք այդ գործին սէջ:

— Մտիկ ըրէք, սիրելիս, ինծի պէս անարատ անուն մը ունեցող մարդը խիստ զիւրազգած կ'ըլլայ:

— Հաւատացէք որ ամէն մարդ ձեր վրայ կը ցաւի, մանաւանդ ձեր աղջկան վրայ:

— Խեղճ էօթէնի. ըսաւ Տանկլար խորունկ հառաչանքով մը: Գիտէ՞ք որ վանք մը պիտի մտնէ,

— Ոչ:

— Ափսո՛ս, այո՛, պարոն. դէպքին հետեւեալ առտուն հաւատարիմ բարեկամուհիի մը հետ մեկնելու որոշում տուաւ և Իտալիոյ կամ Սպանիոյ մէջ խստամբեր վանք մը փնտռելու գնաց:

— Ո՛հ, այդ ի՞նչ սոսկալի բան է:

Պ. տը Պովիլ, այդ բացազանչութեան վրայ, միխթարական խօսքեր ընելէ յետոյ մեկնեցաւ:

Բայց հաղիւ թէ դուրս ելած էր, երբ Տանկլար եռանդաբեր շարժումով մը (զոր Ռօպէր Մաքէր կոչուած խաղին Ֆրէտէրիքէն դերը տեսնողները միայն կը հասկնան), աղաղակեց:

— Անմիտ:

Ու Մօնթէ-Բրիթոյի ընկալագիրը իր փոքր դարանին մէջ տեղմնելով:

— Վաղը կէս օրին եկո՛ւր, աւելցուց. վաղը կէս օրին ասկէ հեռացած պիտի ըլլամ:

Յետոյ իր դահլիճին մէջ փակուեցաւ. դրան փականքը կրկին դարձնելէն յետոյ, իր դրամարկդին գորոցները պարպեց, յիսուն հազար ֆրանքի չափ պանքտոմսեր հաւաքեց, զանազան թուղթեր այրեց, ուրիշ թուղթեր ալ բաց տեղը դրաւ, և սկսաւ նամակ մը գրել, զոր կնքելէն յետոյ՝ հետեւեալ հասցէն գրեց « Առ Պառոնուհի Տիկին Տանկլար »:

— Այս իրիկուն, մրմնջեց ես ձեռքովս անոր զարդասեղանին վրայ պիտի դնեմ այս նամակը:

Յետոյ անցագիր մը հանելով.

— Լաւ, ըսաւ, այս անցագիրը դեռ երկու ամիս վաւերական է:

Է. Գ Լ Ո Ւ Խ

ՌԷՐ-ԼԱՇԷՋ ԳԵՐԵՋՄԱՆԱՏՈՒՆԸ

Ստուգիւ, Պ. տը Պովիլ Վալանթինը իր վերջին կայանը տանող յուղարկաւորութեան հանդիպած էր:

Օգը տխուր և ամպամած էր. դեղնած տերեւներուն համար մահառիթ հով մը արդէն մերկացած ոստերուն վրայէն կը խլէր զանոնք և ծառուղիներուն մէջ լցուած մեծ բազմութեան վրայ կ'իյնար:

Պարոն տը Վիլֆօր բուն Բարիզցի ըլլալով բարիզեան ընտանիքի մը դիակը ընդունելու արժանաւոր միակ գերեզմանատունը Բէր-Լաշէզինը կը նկատէր: Միւս գերեզմանատուները գեղջկական և ստորին կը թուէին իրեն:

Միայն Բէր-Լաշէզի մէջ բարձր դասու ընտանիքները իրենց մասնաւոր գերեզմանը ունէին:

Ինչպէս ասկէ առաջ տեսանք, Վիլֆոր հոն գետին մը գնելով իր մասնաւոր շիրիմը շինած էր, որուն մէջ իր առաջին կնոջ բոլոր անդամները այնչափ շուտով ամփոփուած էին:

Շիրիմին ճակատին վրայ հետեւեալ արձանագրութիւնը կար.

ՍԷՆ ՄԷՐԱՆԻ ՆԻ ՎԻԼՖՈՐԻ ԸՆՏԱՆԻՐԸ

Ատ էր Վալանթինի մօրը խեղճ Ռենէին վերջին փափաքը: Ուստի Սէնթ-Օնորէ արուարձանէն մեկնող հանդիսաւոր բազմութիւնը զէպի Բէր-Լաշէզ ճամբայ ինկած էր.

Յուզարկաւորները գրեթէ բոլոր Բարիկի մէջէն անցան, Թանրլի արուարձանը մտան, ու մինչեւ գերեզմանատունը երկարող արտաքին ծառուղիները յառաջացան:

Յիսունէն աւելի կառքեր յուզարկաւոր քսան կառքերու հետեւէն կ'երթային, յիսուն կառքերուն հետեւէն ալ հինգ հարիւրէն աւելի անձեր ոտքով կը հետեւէին:

Գրեթէ ամէնքն ալ երիտասարդներ էին, նորատի գեղեցիկ և պարկեշտ աղջկան իր ծաղիկ հասակին մէջ մահուան ժանիքներէն յափշտակուելով մեծ աղղկեցութիւն մը գործած էր անոնց վրայ, կայծակի պէս ազդելով:

Բազմութիւնը՝ Բարիզէն դուրս ելլելու ատեն՝ արագընթաց կառք մը տեսաւ չորս ձիերէ լծուած, որոնք իրենց սրունքներուն աճառուտ յօգուածները պողպատէ զսպանակներու պէս պրկելով, յանկարծ կեցան:

Այդ կառքին մէջ Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսը կը գտնուէր, որ վար իջնելով, մեռելակառքին հետեւէն ոտքով կը յառաջանար: Շաթօ-Ռենօ տեսաւ զայն, ու իր կառքէն իջնելով, անոր ընկերացաւ:

Պոչան ալ իր վարձած կառքը ձգեց և անոնց քովը գնաց: Կոմսը բազմութեան մէջ ամէն կողմ կը դիտէր ուշադիր, մէկը կը փնտռէր յայտնապէս:

Վերջապէս չկրցաւ զսպել ինքզինքը:

— Ո՛ւր է Մօրէլ, հարցուց անոնց, պարոններ, ձենէ մէկը անոր ո՛ւր ըլլալը գիտէ:

— Հանգուցեալին տունը մենք մեզի նոյն հարցումը կ'ընէինք արդէն, ըսաւ Շաթօ-Ռենօ. բնաւ չտեսանք զայն:

Կոմսը լսեց, բայց շարունակ իր շուրջը կը դիտէր:

Վերջապէս գերեզմանատուն հասան:

Մօնթէ-Քրիսթօյի սուր նայուածքը յանկարծ գեղձերուն և շոճիններուն անտառակին մէջ թափանցեց, մտահոգ երեւոյթ մը առաւ, երբ տեսաւ որ խիստ սև նշդարիններուն տակ ստուեր մը կը մտնէր. և Մօնթէ-Քրիսթօ անտարակոյս իր փնտռածը ճանչցած էր:

Այդ շքեղ գերեզմանատան մէջ թաղման հանդէսին ինչ ըլլալը ամէն մարդ գիտէ, սեւազգեաց բազմութիւնը, խումբերու բաժնուած, գերեզմանատան ծառուղիներուն մէջ կը ցրուին երկնի ու երկրի լուծիւնը ամէն կողմ կը տիրէ, միայն խորտակուած ոստի մը կամ գերեզմանի մը շուրջը գտնուող ցանկի մը քակուելուն ձայնը ու քահանաներուն տխուր երգը կը լսուին. որուն կը խառնուի ծաղիկներու խիստ բոյսերուն ետին պոհուըտած և ձեռքերը միացուցած կնոջ մը հառաչանքը:

Մօնթէ-Քրիսթօյի դիտած ստուերը Հէլոյիզի և Ապէյարի գերեզմանին ետին եռանկիւնի կարգով տնկուած ծառերուն մէջէն անցաւ և եկաւ հանգուցեալին կառքը քաշող ձիադարձաններուն մէջ մտաւ, և անոնց հետ յառաջանալով թաղման համար որոշուած տեղը հասաւ:

Ամէն մարդ բանի մը կը նայէր:

Մօնթէ-Քրիսթօ միայն այն ստուերին կը նայէր, զոր հազիւ նշմարած էին անոր քովը գտնուողները:

Երկու անգամ կոմսը իր կարգէն դուրս ելաւ, որպէսզի տեսնէ թէ արդեօք այդ մարդը զգեստներուն տակէն զէնք մը կը փնտռէ:

Երբ կեցաւ բազմութիւնը, ճանչցուեցաւ որ այդ ստուերն էր Մօրէլը, որ վերէն վար կոճկուած սև վերարկուովը, կապտադոյն ճակատովը, խոռոչացած այտերովը, դողդոջուն ձեռ-

քերովը, ծամոտկած գլխարկովը շիրիմին նայող բլրակին վրայ տնկուած ծառի մը կռթնած էր, ուրկէ կատարուելիք թաղման բոլոր արարողութիւնը շատ լաւ պիտի տեսնէր:

Ամէն բան սովորութեան համեմատ կատարուեցաւ:

Քանի մը անձեր, որոնք, ինչպէս կը պատահի, մեռեալին վրայ ամենէն քիչ ցաւողներն էին, դամբանականներ արտասանեցին:

Ոմանք Վալանթինի կանխահաս մահուանը վրայ կը ցաւէին ուրիշներ անոր հօրը վիշտը կը պատմէին երկարօրէն:

Անոնց մէջ քանի մը հանճարեղներ ալ գտնուեցան, որոնք կը պատմէին թէ այդ նորատի աղջիկը Պ. տը Վիլֆօրէն շատ անգամ ներողութիւն խնդրած էր այն յանցաւորներուն համար, որոնց գլխին վրայ ընդհ. դատախազը արդարութեան դաշոյնը կախած էր:

Մօնթէ-Քրիսթօ բնաւ մօտիկ չէր ըներ անոնց, բան մը չէր տեսներ, և կամ սապէս ըսենք՝ միայն Մորէլին կը նայէր. անոր հանդարտութիւնը ու անշարժութիւնը սոսկալի տեսարան մը կը պարզէին այն անձին, որ կարող էր երիտասարդ պաշտօնատարին սրտին խորէն անցածը գուշակել:

— Հոն նայեցէք, ըսաւ յանկարծ Պոշան, խօսքը Տըպրէին ուղղելով, տեսէք Մորէլը ուր գացեր միտեր է:

Ու երկուքնին ալ Շաթօ Ռընոյին ցոյց տուին զայն:

— Որքան գոյնը նետած է ըսաւ այս վերջինը սարսաղաբէն:

Պաղած է, ըսաւ Տըպրէ:

— Ոչ, ըսաւ կամաց մը Շաթօ Ռընօ. կարծեմ թէ անոր սիրտը շարժած է, խիստ զգայուն մարդ մըն է Մաքսիմիլիէն:

— Ես չեմ կարծեր, ըսաւ Տըպրէ, օրիորդ տը Վիլֆօրէն հազիւ թէ կը ճանչնար... դուք ձեր բերանովը ըսիք:

— Ստոյգ է. սակայն կը յիշեմ որ տիկին տը Մորսէրֆի պարահանդէսին մէջ երեք անգամ անոր հետ պարեց. կը յիշե՞ք կոմս, այն պարահանդէսին մէջ ուր դուք այնչափ տպաւորութիւն գործեցիք:

— Ոչ, չեմ յիշեր, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ, առանց գիտնալու թէ ինչ բանի և որո՞ւ կը պատասխանէ, այնչափ

միտքը զբաղած էր Մորէլի վրայ հակելով, որուն այտերը կը գունաւորէին, ինչպէս կը պատահի իրենց շնչառութիւնը զսպել ուղողներուն:

— Արարողութիւնները վերջացան, մնաք բարով, պարոններ ըսաւ յանկած կոմսը:

Ու աներեւոյթ եղաւ, առանց յայտնի ընելու ո՞ր կողմէն երթալը:

Թաղման հանդէսը կատարուած ըլլալով ներկայ գտնուողները դէպի Բարիզի ճամբայ ինկան:

Միայն Շաթօ Ռընօ իր նայուածքովը փնտռեց Մորէլը, սակայն կոմսին ետեւէն նայած ատեն Մորէլ իր եղած տեղէն աներեւոյթ եղած էր, Շաթօ Ռընօ ի զուր զայն փնտռելէն յետոյ, Տըպրէին ու Պոշանին ետեւէն դնաց:

Մօնթէ-Քրիսթօ խիտ ծառերուն մէջ նետուելով՝ լայն գերեզմանի մը ետին պահուեցաւ, ուրկից Մորէլի ամենափոքր շարժումները կը դիտէր. երիտասարդը կամաց կամաց Վալանթինի շիրիմին մօտեցած էր, որուն քովէն նախ հետաքրքրները և յետոյ ծառայողները հեռացած էին:

Մորէլ հանգարտ և անորոշ կերպով իր շուրջը դիտեց, բայց իր նայուածքը կոմսին կեցած տեղին հակառակ կողմը դարձուցած ատեն, Մօնթէ-Քրիսթօ առանց տեսնուելու, տասը քայլի չափ ալ մօտեցաւ անոր:

Երիտասարդը ծնկան վրայ եկաւ:

Կոմսը վիզը երկնցուցած, աչքերը միօրինակ երիտասարդին վրայ յառած, և անոր մէկ շարժումը տեսնելուն պէս՝ դողցեւ վրան յարձակելու համար ծունկերը ծալած՝ շարունակ Մորէլի կը մօտենար:

Մորէլ իր ճակատը մարմարին մօտեցուց, երկու ձեռքերովը երկաթէ վանդակները գրկեց և մրմնջեց:

— Ո՛հ, Վալանթին:

Կոմսին սիրտը զգածուեցաւ, անոր բերնէն այդ երկու բառերը լսելով:

Քայլ մըն ալ յառաջացաւ, և Մորէլին ուսին դարնելով ըսաւ:

Հոս էք, բարեկամ. ձեզի կը փնտռէի:

Մօնթէ-Քրիսթօ կը կարծէր որ երկասարգը պիտի բարկանայ, զինքը պիտի կշտամբէ և յանգիմանէ. սակայն կը սըխալէր:

Մորէլ իր կողմը դարձաւ և հանդարտ երեւոյթով մը ըսաւ:

— Կը տեսնէք որ աղօթք կ'ընեմ:

Մօնթէ-Քրիսթօ հետազօտիչ նայուածքով մը երկասարգը լաւ մը քննեց ոտքէն մինչեւ գլուխը, ու այն ատեն աւելի հանդարտ դէմք մը առաւ:

— Կ'ազէ՞ք որ ձեզ Բարիկ տանիմ, ըսաւ:

— Ոչ, չնորհակալ եմ:

— Վերջապէս բան մը կը խնդրէ՞ք:

— Ձգեցէք որ աղօթք ընեմ:

Կոմսը, առանց ընդդիմութիւն մը ցուցնելու, հեռացաւ. բայց դնաց ուրիշ կողմ մը պահուրտեցաւ, հոն Մորէլի ամէն մէկ շարժումը կը ղիտեր. երկասարգը վերջապէս ոտքի ելաւ. մարմարէն ձեւակի ծաւիկերը մաքրեց և Բարիկի ճամբան բռնեց, առանց գլուխը ետին դարձնելու անգամ մը:

Կամաց կամաց քալելով, Բոքէթ փողոցը իջաւ:

Կոմսը Բէր-Լաշէզի առջեւ սպասող իր կառքը ճամբեց, և հարիւր քայլ հեռուէն կը հետեւէր անոր:

Մաքսիմիլիէն ջրանցքը անցաւ և ծառուղիներէն Մէսլէ փողոցը մտաւ:

Մորէլի վրայ գուռը գոյուելէն հինգ վայրկեան ետք՝ Մօնթէ-Քրիսթօյի համար նորէն բացուեցաւ:

Ժիւլի պարտէզին դրան առջեւ կը գտնուէր և մեծ ուշադրութեամբ Բէնըթինին կը նայէր, որ վարպետ պարտիզպանի մը պէս Պէնկալի վարդենիները առշտաթաղ կ'ընէր:

— Ո՛հ, Պ. Կոմս աը Մօնթէ-Քրիսթօն է. գոչեց Ժիւլի այն ուրախութեամբ, զոր Մորէլին ընտանիքին իւրաքանչիւր անգամը սովորաբար կը յայտնէր Կոմսին այցելութեան ատեն:

— Մաքսիմիլիէն հիմա ներս մտաւ, այնպէս չէ՞, տիկին, հարցուց Կոմսը:

— Կարծեմ անոր անցնիլը ահաայ, այո՛, ըսաւ ծաղկատի կինը բայց կ'աղաչեմ, էմմանուէլը կանչեցէք:

— Ներեցէք, տիկին. այս պահուս Մաքսիմիլիէնի մօտ Կ'աղաչեմ երթալ, յարեց Մօնթէ-Քրիսթօ. խիստ կարեւոր խօսք մը ունիմ անոր ըսելիք:

— Գացէք ուրեմն, ըսաւ Ժիւլի իր քաղցր ժպիտովը մինչեւ սանդուխտ անոր բնկերանալով:

Մօնթէ-Քրիսթօ գետնայարկը Մաքսիմիլիէնի բնակարանէն բաժնուղ երկու յարկերէն վեր ելաւ չուտով:

Սանդուխտն անգաստակին վրայ հասնելով ահանջ դրաւ. բայց ձայն մը չը լսեց բնաւ:

Միայն մէկ ընտանիքի բնակութեան յատկացուած տուններէն շատերուն պէս՝ բակը ապակեպատ դուռով մը միայն փակուած էր:

Միայն թէ այդ ապակեպատ դրան վրայ բանալի չկար:

Մաքսիմիլիէն ներսէն պարզունակը դրած էր. պատուհաններուն կարմիր մետաքսէ վարագոյրը անկարելի կ'ընէր դուռնէն ներս տեսնելը:

Կոմսին մտահոգութիւնը իր դէմքին կարմրութենէն յայտնուեցաւ. սրտի յուզման նշանը այդ անկարելի մարդուն դէմքին վրայ դիւրաւ չէր տեսնուեր:

— Ի՞նչ ընելու է հիմա, մըմնջեց:

Ու պահ մը մտածեց:

— Արդեօք զանգակը հնչեցնե՞մ, յարեց, ո՛հ, ոչ. շատ անգամ զանգակի մը ձայնը, այսինքն այցելութեան մը լուրը կը փութացնէ Մաքսիմիլիէնի վիճակին մէջ գտնուողներուն որոշման գործադրութիւնը և այն ատեն զանգակին ձայնին ուրիշ ձայն մը կը պատասխանէ:

Մօնթէ-Քրիսթօ ոտքէն մինչեւ գլուխը սարսռաց, և որովհետեւ իր որոշումները փայլակի արագութիւնը ունէին, արմուկովը հարուած մը տուաւ դրան մէկ ապակիին ու խորտակեց զայն. վարագոյրը վերցուց և Մորէլը տեսաւ, որ ձեռքը գրիչ մը իր գրասեղանին առջեւը կը գտնուէր և խորտակուած ապակիին շառաչիւնին վրայ, նստած տեղէն վեր ցատկած էր:

— Բան մը չէ, ըսաւ Կոմսը, հազար անգամ ներում կը խնդրեմ, սիրելի բարեկամ ոտքս սահեցաւ և արմուկս դրան

զարկի. և որովհետեւ ապակին խորտակուեցաւ ներս մտնելու առիթը չեմ փախցներ. տեղերնուդ մի ելլէք, անհանգիստ մի՞ ըլլաք:

Յետոյ կոմսը իր թեւը խորտակուած ապակիէն անցուց և դուռը բացաւ:

Մորէլ ակներեւ դժուարութեամբ ոտքի ելաւ, և Մօնթէ-Քրիսթօն դիմաւորեց, աւելի անոր յառաջացումը արգիլելու քան թէ ընդունելու համար զայն:

— Յանցանքը ձեր ծառաներունն է, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօն արմուկը չփելով, որոնք տախտակամածները հայելիի պէս կը փայլեցնեն:

Վերաւորուեցա՞ք. պարոն, հարցուց Մորէլ ցուրտ չեշտով մը:

Չեմ գիտեր, բայց դուք հոս ի՞նչ կ'ընէիք, գի՞ր կը գրէիք:

— Ե՞ս:

— Մատերնիդ մեկնումով աղտոտած կը տեսնեմ:

— Այո՛, պատասխանեց Մորէլ, գիր կը գրէի. թէ և զինւորական եմ, բայց երբեք գրելով կը զբաղիմ:

Մօնթէ-Քրիսթօն սենեակին մէջ քանի մը քայլ յառաջացաւ:

Մաքսիմիլիէն չկրցաւ արգիլել զայն, բայց անոր ետեւէն գնաց:

— Գի՞ր կը գրէիք, յարեց Մօնթէ-Քրիսթօն յոգնած նայուածքով մը:

— Արդէն պատիւ ունեցայ ձեզի այո՛ ըսելու, ըսաւ Մորէլ. կոմսը ակնարկ մը ձգեց իր շուրջը:

— Կաղամարին քով ձեր ատրճանակները ի՞նչ բան ունին ըսաւ կոմսը գրասեղանին վրայ դրուած գէնքերը մատովը Մորէլին ցուցընելով:

— Պիտի ճամբորդեմ, պատասխանեց Մաքսիմիլիէն:

— Բարեկամս, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօն խիստ քաղցր ձայնով մը:

— Ի՞նչ կը հրամայէք, պարոն:

Բարեկամս, սիրելի Մաքսիմիլիէն, կ'աղաչեմ, վճռական որոշումները վաճեցէք ձեր մտքէն:

Ի՞նչ վճռական որոշումներ. կ'աղաչեմ ըսէք ճարմորդութիւն ընելը վճռական որոշում մըն է միթէ, ըսաւ Մորէլ, ուսերը թօթուելով:

— Մաքսիմիլիէն, երկուքնիս ալ կրած դիմակնիս վար առնենք, յարեց Մօնթէ-Քրիսթօն: Մաքսիմիլիէն, չէք կրնար ձեռք կեղծ հանդարտութեամբը խաբել զիս, ձեր ունեցած քիչ մը հոգածութեամբս ձեզ խաբել չեմ կրնար: Մինչեւ հիմա ըսածներս ընելու, ապակի մը կոտրելու և բարեկամի մը սենեակին գաղտնիքը բռնաբարելու համար անշուշտ իրական մտահոգութիւն մը, կամ աւելի ճիշտը ըսել, սոսկալի համոզում մը ունենալու էի: Մորէլ դուք ինքզինքնիդ սպաննել կ'ուզէք:

— Ո՛ւր կը գտնէք այդպիսի գաղափարներ. պարոն կոմս, ըսաւ Մորէլ սարսուռով:

— Ինքզինքնիդ սպաննել կ'ուզէք կ'ըսեմ ձեզի, և ահա ապացոյցը, շարունակեց կոմսը նոյն ձայնով:

Ու գրասեղանին մօտենալով՝ սկսուած նամակի մը վրայ երիտասարդին գոցած սպիտակ թուղթը վերցուց և նամակը առաւ:

Մորէլ առաջ նետուեցաւ և ուղեց նամակը անոր ձեռքէն առնել:

Մօնթէ-Քրիսթօն գուշակած էր անոր այս շարժումը, ուստի զգուշացաւ և Մաքսիմիլիէնի դաստակէն բռնելով կեցուց զայն, ինչպէս պողպատէ շղթան կը կեցնէ շարժման մէջ եղող մեքենան:

— Կը տեսնէք որ ինքզինքնիդ սպաննել կ'ուզէք, Մորէլ. ահա հոս գրած էք, ըսաւ կոմսը:

— Ուրեմն. գոչեց Մորէլ իր սրտի կեղծ հանդարտութիւնը ակներեւ ուժգնութեան փոխելով, եթէ ըսածնիդ ստոյգ ըլլայ, և եթէ այս ատրճանակին փողը ինծի դէմ դարձընելու որոշած ըլլամ, ո՞վ պիտի արգելք ըլլայ ինծի:

«Ով պիտի կտրենայ արգիլել զիս:

«Երբ ըսեմ թէ իմ բոլոր յոյսերս ոչնչացած են, սիրտս վերաւորուած է, կեանքս մարած, և սուգն ու ձանձրոյթը պա-

տած են զիս. աշխարհս մօխիր դարձած է ինծի համար, և մարդկային ո՛ր և է ձայն իմ սիրտս կը մորմոքէ:

«Երբ բռնեմ թէ. պիտի գթաք իմ վրաս, եթէ թողուք որ մեռնիմ. եթէ արգիլէք զիս, խելքս պիտի կորսնցընեմ և պիտի խենթեմ»:

«Օ՛հ, ըսէք. պարոն երբ այս խօսքերը լսէք, երբ տեսնէք որ վշտանար սրտով և արցունքներով կ'ըսեմ զանոնք, կրնա՞ք պատասխանել ինծի թէ իրաւունք չունիմ:

«Պիտի կրնա՞յ մէկը զիս արգիլել որ յետին թշուառը չըլլամ:

«Ըսէք, պարոն, ըսէք. դուք պիտի կրնա՞ք արգիլել զիս:

— Այո՛. Մորէլ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ այնպիսի ձայնով մը, որուն հանդարտութիւնը երիտասարդին եռանդաւորին յուզման հետ տարօրինակ հակապատկեր կ'ընծայէր. ե՛ս պիտի արգիլեմ ձեզ:

Դժբախտ պիտի արգիլէք զիս, կ'ըսէք, գոչեց Մորէլ այնպիսի ձայնով մը, որուն մէջ իր զայրոյթը և կշտամբանքը կ'աւելնային. դուք որ անհեթեթ յոյսով մը հրաւիրեցիք զիս, դուք որ մտաւոր խոտաւնեցողով արգիլեցիք, խաբեցիք և քնացուցիք զիս, մինչ օգնութեան դիմելով կամ վերջին ջանք մը ընելով կրնայի ազատել զայն, կամ գոնէ իմ թեւերուս մէջ անոր մեռնիլը կը տեսնէի, դուք որ ինքզինքնիդ հանձարեղ հնարագէտ և ամէն թենէ զրկուած դործակատար մը կը ներկայացնէք, թունաւոր-աւած ծաղկատի աղջկան մը հակաթոյն տալու կարողութիւն չունեցաք: Ո՛հ, շիտակը, պարոն, պիտի ցաւէի ձեր վրայ, եթէ ձեր ընթացքովը սոսկում չպատճառէիք ինծի:

— Մորէլ...:

— Այո դուք ըսիք որ դիմակս վար առնեմ, ահա գոհ եղէք, դիմակս վար առի: Այո՛, երբ ետեւէս գերեզմանատունը եկաք, դարձեալ պատասխանեցի ձեզ, որովհետեւ իմ սիրտս բարի է: Երբ սենեակս մտաք, թողուցի որ մ'ինչեւ քովս մօտենաք...: Բայց որովհետեւ չափը կ'անցընէք, որովհետեւ կը խորխորաք նոյն իսկ իմ սենեակիս մէջ, ուր իբր գերեզման քաշուած էի: Եւ որովհետեւ կ'ուզէք նոր տառապանք մը պատճառել ինծի:

այն միջոցին, զոր բոլոր տարապանքները կրած կը կարծէի, կռիւս տը Մօնթէ-Քրիսթօ, իմ կեղծ պաշտպանս: Կո՛մս տը Մօնթէ Քրիսթօ, տիեզերքի ազատիչը. գոհ եղէք, որովհետեւ ձեր բարեկամին մեռնիլը պիտի տեսնէք հիմա...:

Ու Մորէլ յիմարական ժպիտով մը երկրորդ չանգամ սառը-ճանակներուն վրայ խոյացաւ:

Մօնթէ-Քրիսթօ ուրուաւան պէս գունատած, բայց իր աչքերը դողցես. բոցավառ, ձեռքը զէնքին վրայ դրաւ և յիմարին ըսաւ.

— Եւ ես կը կրկնեմ որ ինքզինքնիդ պիտի չսպաննէք:

— Արգիլեցէք տեսեմ, կրկնեց Մորէլ, վերջին յարձակումով մը, բայց առջի անգամուան պէս՝ կոմսին պողպատէ բազուկէն յաղթուեցաւ:

— Այո, պիտի արգիլեմ ձեզ:

— Բայց վերջապէս ո՞վ էք դուք. որ այսպէս ազատ և խորհող արարածներու վրայ բռնաւորական իշխանութիւն մը բանեցնել կ'ուզէք, գոչեց Մաքսիմիլիէն:

— Ո՞վ եմ կ'ըսէք, յարեց Մօնթէ-Քրիսթօ: Մտիկ ըրէք ուրեմն: Աշխարհիս վրայ միայն ես իշխանութիւն ունիմ ձեզի ըսելու թէ «Մորէլ, չեմ ուզեր որ հօրդ գաւազը այսօր մեռնի»:

Ու Մօնթէ-Քրիսթօ թեւերը կուրծքին խաչածեւած, այլայլած բարձր և վեհ դէմքով մը դէպի դողդոջուն երիտասարդը յառաջացաւ, որ ակամայ այդ մարդուն զօրութենէն յաղթուած, քայլ մը ետ քաշուեցաւ:

— Ինչո՞ւ հօրս խօսքը կ'ընէք, ըսաւ Մորէլ կակազելով. ինչո՞ւ այսօրուան եղելութեան մէջ անոր յիշատակը կը խառնէք:

Որովհետեւ ես այն անձն եմ, որ հայրդ ինքզինքը մեռցնել ուզած օրը անոր կեանքը ազատեցի, ինչպէս այսօր դուն ինքըզինքդ սպաննել կ'ուզես. որովհետեւ ես այն անձն եմ, որ քու ծաղկատի քրոջդ քսակը և ծերունի Մորէլին Փարառնը զրկեցի. որովհետեւ ես էտմօն Տանթէսն եմ, որ մտնկութեանդ ատեն ծունկերուս վրայ քու խաղաղ տեսած եմ:

Մորէլ, ընկճուած և ողեսպառ, քայլ մը ետ քաշուեցաւ զեղեւելով:

Յետոյ յանկարծ ուժասպառ, Մօնթէ-Քրիսթոյի ոտքերուն առջեւ խոնարհեցաւ, բարձր ձայն մը հանելով։

Մորէլ ազնիւ և հիօանալի բնաւորութեանը մէջ յանկարծակիս ու կատարեալ վերակենդանութեան շարժում մը առաջ եկաւ։

Ոտքի ելաւ, սենեակէն դուրս ցատկեց և սանդուխին վրայէն բոլոր ուժովը պռնաց։

— Ժիւլի՛ Ժիւլի՛, էմմանուէ՛լ, էմմանուէ՛լ։

Մօնթէ-Քրիսթօ ալ անոր հետեւէն դուրս նետուիլ ուզեց, բայց Մաքսիմիլիէն կը նախընտրէր մեռնիլ քան թէ կոմսին վրայ հրած գրան ծխնինքը թողուլ։

Մաքսիմիլիէնի ձայնէն Ժիւլի, էմմանուէլ Բէնըթօն և քանի մը ծառաներ սոսկումով ներս վազեցին։

Մորէլ անոնց ձեռքէն բռնեց և դուռը բացաւ։

— Ծնկան վրայ եկէք, գոչեց հեծկլտանքէն հեղձամղձուկ դարձած ձայնով մը, ծնկան վրայ եկէք, ահա՛ բարերարնիս. ահա մեր հօրը ազատարարը. ահա...։

«Էտմօն Տանթէսը պիտի ըսէր։

Երբ կոմսը անոր թեւէն բռնելով ընդմիջեց զայն։

Ժիւլի կոմսին ձեռքը բռնեց և իր շրթունքներուն մօտեցուց զայն. էմմանուէլ իբր իր խնամակալ հայրը ճանչնալով համբուրեց զայն. իսկ Մորէլ երկրորդ անգամ ծնկան վրայ ինկաւ և ճակատը տախտակամածին մօտեցուց։

Այն ատեն պղինձէ սիրտ ունեցող մարդը իր սրտին ուռիւրը գլխաց, կիզիչ բոց մը իր կոկորդէն աչքերուն ցայտեց, գլուխը ծռեց և լացաւ։

Քանի մը վայրկեան այն սենեակին մէջ արտասուքի և հեծեծանքի ձայններ լսուեցան, որոնք անշուշտ հրեշտակներու անգամ ներդաշնակ պիտի թուէին։

Ժիւլի իր զգացած խորին յուզումէն հազիւ սթափած, սենեակէն դուրս նետուեցաւ, յարկ մը իջաւ, որ Մէյլանի ծառուղիին անծանօթէն նուիրուած քսակը առնէ բերէ։

Այդ միջոցին էմմանուէլ հատկտեալ ձայնով մը կոմսին կ'սէր։

— Ո՛հ, պարոն կոմս, այնչափ անգամ անծանօղ բարերարին վրայ խօսիլը լսելով և անոր համար մեր այնչափ երախտագէտ աւ սիրալիր յիշատակ մը պահելը տեսնելով. ի՞նչպէս մինչեւ այսօր կրցաք սպասել և ինքզինքնիդ չճանչցուցիք։ Ո՛հ, անգըթ-ութիւն մեզի համար, կը համարձակիմ իսկ ըսելու, պարոն կոմս ձեզի համար ալ։

— Մտիկ ըրէք, բարեկամ. ըսաւ կոմսը կրնամ զձեզ այսպէս կոչել, որովհետեւ տասնըմէկ տարիէ ի վեր առանց ձեր գիտնալուն իմ բարեկամս էք դուք. այս գաղտնիքին յայտնուելուն պատճառը մեծ դէպք մըն է, զոր դուք չէք գիտեր։ Վկայ է Աստուած որ բոլոր կեանքիս մէջ սրտիս խորը պահել կ'ուզէի զայն. Մաքսիմիլիէն եղբայրս այնպիսի բռնութեամբ մը երեւան հանեց իսկոյն. բայց վստահ եմ թէ զղջացած է։

Յետոյ տեսնելով որ Մաքսիմիլիէն սենեակին մէկ կողմը միշտ ծնկան վրայ կեցած՝ թիկնաթոռի մը կռթնած էր, մեղմաձայն յարեց Մօնթէ-Քրիսթօ նշանակալից կերպով սեղմելով էմմանուէլի ձեռքը։

— Հսկեցէք անոր վրայ։

— Ի՞նչ պատճառաւ, հարցուց երիտասարդը զարմանքով։

— Չեմ կրնար ըսել. սակայն հսկեցէք անոր վրայ։

Էմմանուէլ շուրջանակի ակնարկ մը ձգեց սենեակին վրայ և Մորէլի ատրճանակները տեսաւ։

Իր աչքերը սոսկումով այն դէնքերուն վրայ յառեց, ու իր մատը անոնց բարձրութեամբը կամաց մը վեր առնելով Մօնթէ Քրիսթոյի ցոյց տուաւ զանոնք։

Մօնթէ-Քրիսթօ գլուխը խոնարհեցուց։

Էմմանուէլ շարժում մը ըրաւ դէպի հրազենները։

— Ձգեցէք, ըսաւ կոմսը։

Յետոյ Մորէլի մօտենալով, անոր ձեռքը բռնեց։

Երիտասարդին սիրտը թունդ հանող բուռն յուզումը խորին թմբուկութեան տեղի տուած էր։

Ժիւլի, մտաքսէ քսակը ձեռքը բռնած, սենեակ մտաւ նորէն, ուրախութեան արտասուքի երկու փայլուն կաթիլներ առաւօտեան ցողի երկու կաթիլներու պէս իր այտերէն վար կը գլորէին։

— Ահա մեր յիշատակը, ըսաւ. մի՛ կարծէք թէ մեր ազա-
տիւնը յայտնուելէն յետոյ ալ սիրելի չէ ինծի:

— Զաւակս, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ կարմրելով,
ներեցէք որ այդ քսակը ես առնեմ. զիս ճանչնալնէդ հտքը չեմ
ուզեր որ ուրիշ կերպով յիշէք զիս, բայց եթէ այն սիրով, զոր
կը խնդրեմ որ շնորհէք ինծի:

— Ո՛հ, ըսաւ Ժիւլի, քսակը իր սրտին վրայ սեղմելով, ո՛չ,
ո՛չ, կ'ազաչեմ, մեզի ձգեցէք զայն. կրնաք որ մը բաժնուիլ
մեզմէ և որ մը դժբախտաբար պիտի բաժնուիք այնպէս չէ:

— Լա՛ւ գուշակեցիք, տիկին, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիս-
թօ ժպտելով. ութը օրէն պիտի մեկնիմ այս քաղաքէն, ուր
այնչափ մարդիկ. որոնք երկնքի վրէժխնդրութեանը արժանի
էին, երջանիկ կ'ապրէին, մինչ հայրս անօթու թեռնէ և վիշտէն
մեռաւ:

Մօնթէ-Քրիսթօ իր մօտալուտ մեկնումը իմացընելով՝ իր
աչքերը Մորէլի վրայ յառեց, և դիտեց որ պիտի մեկնիս այս Գա-
ղափէն խօսքերը իր թմբուրութենէն սթափեցուցած էին Մորէլը:

Այն ատեն հասկըցաւ որ իր բարեկամին վիշտը հանդարտե-
ցնելու համար վերջին պայքար մը պէտք էր. Ժիւլիին ու էմ-
մանուէլին ձեռքը բռնելով, զորս սեղմելէն յետոյ իրարու միա-
ցուց, հօր մը քաղցր ձայնովը ըսաւ անոնց.

— Սիրելիներս, կ'ազաչեմ, Մաքսիմիլիէնի հետ առանձին
ձգեցէք զիս:

Ժիւլիին համար յարմար ատենն էր իր թանկագին յիշատակը
առնելու, որուն վրայ մոռցած էր Մօնթէ-Քրիսթօ նորէն խօսե-
լու, և ամուսնոյն հետ դուրս ելաւ աշխուժօրէն:

Կոմսը Մորէլի հետ առանձին մնաց, որ արձանի պէս ան-
շարժ կեցած էր:

— Օ՛ն ըսաւ Կոմսը իր հրատապ մատով երիտասարդին
ուսին դպչելով, ինքզինքիդ պիտի դա՞ս, Մաքսիմիլիէն:

— Այո՛, որովհետեւ վիշտերս նորէն կըսկսին—:

Կոմսը ավելի վարանումի մէջ ընկղմելով իր յօնքերը
պոստեց:

Մաքսիմիլիէն, Մաքսիմիլիէն, ըսաւ, այդ գաղափարները
անարժան են քրիստոնեայի մը:

— Ո՛հ, անհոգ. եղէք, բարեկամ, այսուհետեւ մահը փրնա-
ւելու պէտք պիտի չունենամ, ըսաւ Մորէլ գլուխը վերցնելով
և անպատու տխրութեամբ տողորուած ժպիտ մը ուղղելով
կոմսին:

— Ուրեմն, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, զէնքը և յուսահատու-
թիւնը մէկդի պիտի դնե՞ս:

— Այո՛, ըսաւ Մորէլ, վիշտերուս վերջ տալու համար ա-
տրճանակի մը փողէն կամ դաշոյնի մը ծայրէն աւելի ազդու մի-
ջոց մը ունիմ:

— Ի՞նչ միջոց ունիս, խնդ տղայ:

— Իմ վիշտերս ինքնին պիտի սպաննեն զիս:

— Բարեկամ, մտիկ ըրէ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, մեկամաղձիկ
չեչտով մը:

«Օր մը ես ալ քեզի չափ յուսահատութեան մը մատնուած
նմանօրինակ որոշում տուի ինքզինքս սպաննելու համար:

«Օր մը քու հայրդ ալ յուսահատութեամբ ուղեց ինքզինքը
սպաննել:

«Եթէ հայրդ հրադէնին փողը իր ճակտին ուղղած վայրկեանին
և երեք օրէ ի վեր բերանս փշրանք մը չդնիլէս յետոյ հացս
անկողնոյս քովէն հեռացուցած միջոցիս մէկը մօտենար և ըսէր
մեզի:

«Ապրեցէք որ պիտի դայ որ երջանիկ պիտի ըլլաք և ձեր
կեանքը պիտի օրհնէք, այն ձայնը որ կողմէն ալ գալու ըլլար,
անշուշտ տարակուսական ժպիտով կամ թերահաւատ անձկութեամբ
ականջ պիտի դնէինք անոր, ո՛րչափ անգամ հայրդ քեզ գրկելով
կեանքդ օրհնած է, ո՛րչափ անգամ ես ալ...:

— Ո՛հ, գոչեց Մորէլ, կոմսին խօսքը ընդմիջելով, դուք ձեր
ազատութիւնը միայն կորսնցուցած էիք, հայրս ալ իր հարստու-
թիւնը միայն կորսնցուցած էր, իսկ ես վալանթինս կորսնցուցի:

— Ինծի նայէ, Մորէլ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ այն վսեմ
ձայնով, որ քանի մը պարագաներու մէջ մեծ և յանկուցիչ կը
դարձնէր զինքը. ինծի նայէ՛, ոչ աչքերուս մէջ արտասուք ունիմ
ոչ երակներուս մէջ տենդ և ոչ սրտիս մէջ աղետալի բաբախում մը,
սակայն քեզ վշտերու մէջ կը տեսնեմ, Մաքսիմիլիէն, քեզ զոր

զաւկիս պէս կը սիրեմ, մտածէ, Մորէլ, որ վիշտը մարդուս կեանքին կը նմանի. և թէ ապագան միշտ անձանթ է մեզի: Եթէ քեզի կ'աղաչեմ. և կը հրամայեմ որ ապրիս, Մորէլ, անշուշտ համոզուած ըլլալուս համար է որ օր մը շնորհակալ պիտի ըլլաս ինծի կեանքդ ազատելուս համար:

— Տէր Աստուած, գոչեց երիտասարդը. ինչ կ'ըսէք, կոմս, գոցէ երբեք մէկը սիրած չէք դուք:

— Տղայ ես տակաւին, պատասխանեց կոմսը:

— Չափահաս ըլլալէս ի վեր զինուոր եմ, յարեց Մորէլ, ու մինչև քսանընը տարեկան ըլլալս սիրելը ինչ բան է չէի գիտեր որովհետեւ մինչև այն տարիքս ունեցած զգացումներս սիրոյ անուան արժանի չեն. քսանը ինը տարեկան հասակիս մէջ Վալանթինը տեսայ. գրեթէ երկու տարի է ի վեր կը սիրեմ զայն, և կարող եղայ ինծի համար գրքի մը պէս բացուած այն սրտին մէջ Տիրոջ ձեռքովը գրուած աղջկան և կնոջ անաքիւնութիւնները կարդալու:

«Կոմս, Վալանթինի հետ իմ երջանկութիւնս անվերջ, անսահման, անիմանալի, խիստ մեծ, խիստ կատարեալ և աշխարհային երջանկութենէ գերիվեր պիտի ըլլար, եւ որովհետեւ աշխարհս զայն չտուաւ ինծի, կոմս, ըսել է թէ առանց Վալանթինի ինծի համար երկրի վրայ յուսահատութենէ և տառապանքէ զատ ուրիշ բան չկայ:

— Հուսո՛ւ ըսի քեզի, Մորէլ կրկնեց կոմսը:

— Եւ ես կը յարեմ ձեզի, զգուշացէք, կոմս, ըսաւ Մորէլ որովհետեւ զիս համոզելու կաշխատիք, և եթէ համոզէք զիս, խելքս կ'որոնցնել պիտի տաք, քանի որ ինծի կարծել կուտաք թէ Վալանթինը պիտի կարենամ տեսնել:

Կոմսը ժպտեցաւ:

— Բարեկամս, հայրս, գոչեց Մորէլ յուզուած սրտով, զգուշացէք կ'ըսեմ երրորդ անգամ. որովհետեւ իմ վրաս բանեցուցած իշխանութիւննիդ կը զարհուրեցնէ զիս. ուշ դրէք ձեր խօսքերուն, աչքերս կը շողան, սիրտս կը բորբոքի նորէն և կը վերածնի, զգուշացէք, որովհետեւ գերբնական բաներու հաւատալ պիտի տաք:

— Կը հնազանդիմ ձեզի, բայց ուշ դրէք, ձեր խօսքերը կը յուսադրեն մարդս:

— Յուսա՛, բարեկամ, յարեց կոմսը:

Ո՛հ, ըսաւ Մորէլ իր յուզման բարձրութենէն տխրութեան անդունդը իյնալով, ո՛հ, զիս կը ծաղրէք և այն բարի կամ ինչքնասէր մայրերուն պէս կը վարուիք, որոնք իրենց զաւակին ճիշերէն ձանձրացած, մեղրածորակ խօսքերով անոնց ցաւը կը հանդարտեցնեն: Ոչ, բարեկամ, սխալեցայ ձեր ուշադրութիւնը հրաւիրելուս համար, ոչ ընաւ մի վախնաք, իմ վիշտս այնպէս սրտիս խորը պիտի թաղեմ և այնպէս անյայտ ու գաղտնի պիտի պահեմ որ գթալու հոգը անգամ պիտի չունենաք: Մնաք բարով, բարեկամ, մնաք բարով:

— Ընդհակառակն, Մաքսիմիլիէն, ըսաւ կոմսը, այսուհետեւ իմ քովս և ինծի հետ պիտի ապրիս, ինչ պիտի չբաժնուիս, և ութը օրէն միատեղ պիտի մեկնինք Ֆրանսայէն:

— Դարձեալ կ'ուզէք որ յուսամ:

— Այո՛, յուսա՛ կ'ըսեմ որովհետեւ ցաւերուդ դարման տանելու միջոցը գիտեմ:

— Կոմս, իմ վիշտս կ'աւելցնէք, գլուխս եկած դժբաղդութիւնը սովորական բան մըն է և դուք սովորական միջոցով, այսինքն ճամբորդութեամբ զիս միսիթարե՞լ կը կարծէք:

Մորէլ արհամարհոտ թերահաւատութեամբ գլուխը շարժեց:

— Ի՞նչ ըսեմ, յարեց Մօնթէ-Քրիսթօ, ես իմ խոստումներուս վրայ հաստատ եմ, թո՛ղ որ անոնց փորձը ցուցնեմ:

— Կոմս, հեգա՞վարքս երկարելին ուրիշ բան չէք ընել:

— Ուրեմն, ըսաւ կոմսը, ո՛վ տկարասիրտ մարդ, բարեկամիդ ըրած փորձին համար քանի մը օր շնորհելու ոյժ չունի՞ս: Ըսէ՛, գիտե՞ս ինչ բանի կարող է Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսը: Գիտե՞ս որ երկրային շատ իշխանութեանց կը հրամայէ: Գիտե՞ս որ Աստուծոյ նկատմամբ այնչափ հաւատք ունի որ կարող է հրաշքներ գործելու հրաման ստանալ Անկէ, որ ըսած է թէ մարդս հաւատքով կրնայ լեռ մը ստեղծել: Ուրեմն սպասէ՛ որ իմ ընել յուսացած հրաշքս տեսնես, եթէ ոչ...:

— Եթէ ոչ ի՞նչ կայ, ըսաւ Մորէլ:

— Եթէ ոչ, Մորէլ, ապերախտ պիտի կոչեմ քեզ:

— Մեղքցէք զիս, կոմս:

— Մաքսիմիլիէն, քեզ այնչափ կը մեղքնամ որ եթէ ճիշդ ամսէ մը ցաւերուդ դարման մը ընել չկարենամ, լաւ ուշ զիր ըսածներուս, Մորէլ, ես ձեռքովս քեզ այս ատրճանակներուն և իտալիոյ ամէնէն սոսկալի թոյնով լեցուն բաժակի մը դիմացը կը դնեմ, հաւատա՛ խօսքիս, Վալանթինը սպաննող թոյնէն աւելի անվրէպ և աւելի արագամահ թոյնի մը:

— Կը խոստանա՞ք այդ բանը:

— Այո՛, որովհետեւ ես մարդ եմ, որովհետեւ ես ալ, ինչպէս ըսի, ուզեցի մեռնիլ, բայց զժրախտութիւնը ինէ հեռանալէն յետոյ, չստանալով մշտնջենական քունի զուարճութիւնները երազեցի:

— Ո՛հ, ստուգիւ կը խոստանա՞ք, կոմս, գոչեց Մաքսիմիլիէն այլայլած:

— Չեմ խոստանար, այլ կ'երդնում, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ ձեռքը երկնցնելով:

— Ուրեմն եթէ մէկ ամիսէն չմիսթարուիմ, ձեր պատիւին վրայ կը խոստանա՞ք որ զիս պիտի ազատ ձգէք, և ինչ որ ընեմ ապերախտ պիտի չկոչէք զիս:

— Այո՛, ճիշդ մէկ ամիսէն, Մաքսիմիլիէն, այսօր սեպտեմբեր 5ն է, որ նուիրական թուական մըն է մեզի համար. չեմ գիտեր թէ արդեօք կը յիշե՞ս: Այսօր ճիշդ տասը տարի է որ հայրդ կ'ուզէր ինքզինքը սպաննել և ես ազատեցի զայն:

Մորէլ կոմսին ձեռքը բռնեց և համբուրեց:

Կոմսը ձգեց որ երիտասարդը ուզածը ընէ. գիտնալով որ ինքը արժանի էր այդ գգուանքին, շարունակեց:

— Մէկ ամիսէն, երկուքնիս ալ սեղանի մը առջեւ պիտի նստինք և դուն ընտիր զէնքեր ու քաղցր մահ պիտի ունենաս. սակայն ի փոխարէն՝ կը խօստանա՞ս ինծի որ մինչեւ այն ատեն պիտի սպասես և ինքզինքդ պիտի չսպաննես:

— Ո՛հ, գոչեց Մորէլ, ես ալ հիմա կ'երդնում:

— Մօնթէ-Քրիսթօ երիտասարդը իր սրտին վրայ քաշեց և երկար ատեն գրկած մնաց:

— Հիմա, ըսաւ կոմսը, այսօրունէ պիտի գաս իմ տունս բնակելու, Հայտէին սենեակները քեզի կուտամ, դոնէ այս կերպով աղջկանս տեղը պիտի անցնի տղաս:

— Հայտէն ի՞նչ եղաւ, հարցուց Մորէլ:

Այս գիշեր մեկնեցաւ:

— Քենէ բաժնուելու համար:

— Ինծի սպասելու համար... Պատրաստուէ Շանզ-Էլիզէ փողոցը գալ զիս գտնելու, և մէկը չտեսած ասկէ դուրս հանէ զիս:

Մաքսիմիլիէն գլուխը խոնարհեցուց և տղու մը պէս հնազանդեցաւ:

Ը. ԳԼՈՒԽ

ԲԱԺԱՆՈՒՄԸ

Սէն-Ժէրմէն-տէ-Բրէ փողոցին այն պանդոկին մէջ, ուր Ալպէր տը Մորսէրֆ իր մօրը հետ բնակելու գացած էր, առաջին յարկի սենեակները վարձուած էր խիստ գաղտնի կեանք վարող անձի մը կողմէ:

Այդ անձը այնպիսի մարդ մըն էր, որուն երեսը երբեք չէր կրցած տեսնել պանդոկին դռնապանը, ո՛չ անոր դուրս ելնելու և ոչ ներս մտնելու ատեն. ձմեռը իր կզակը կարծիր վղակապով մը կը ծածկէր, ինչպէս կ'ընեն մասնաւորներու վաճապանները որոնք թատրոններու դուռը իրենց տիրոջը կը սպասեն, իսկ ամառը դռնապանին սենեակին առջեւէն անցնելու ատեն ճիշդ տեսնուելու միջոցին քիթը կը սրբէր:

Պէտք է խոստովանիլ որ այդ անձը բնաւ լրտեսող մը չուներ և տարաձայնութիւն մը ելած էր որ բարձրաստիճան անձ մըն էր. բայց ինքզինքը յայտնել չէր ուզեր և մեծ վարկեր ունէր որով իր գաղտնի մտնելն ու ելլելը մէկուն կասկած առ թած չէր:

Իր այցելութիւնները սովորաբար որոշ ատեն ունէին, թէ և երբեմն աւելի կանուխ կամ ուշ կ'ըլլային. բայց զրեթէ միշտ, ամառ ձմեռ, ժամը չորսնն իր սենեակը կը դառնար, ուր գիշեր մը մնացած չէր բնաւ:

Ձմեռը՝ ժամը երեքուկէսին՝ իր բնակարանին մէջ ծառայող գաղտնապահ կ'ինը կը վառէր կրակը:

Ամառը, նոյնպէս ժամը երեքուկէսին, նոյն ծառան կը պատրաստէր զովացուցիչ ըմպելիները:

Ժամը չորսին, ինչպէս ըսինք, թաքուն կեանք վարող մարդը կուգար:

Իրմէ քսան վայրկեան ետքը՝ պանդոկին առջեւ կառք մը կը կենար:

Սեւ կամ մուր կապոյտ դգեստներ հագած և միշտ մեծ քօղով մը ծածկուած կին մը կառքէն վար կ'իջնէր, ստուերի պէս դռնապանին սենեակին առջեւէն կ'անցնէր, սանդուխէն վեր կ'ելէր, իր թեթեւ քայլերուն շնորհիւ ձայն չհանելով սանդուխին վրայ:

Երբեք պատահած չէր որ մէկը ուր երթալը հարցնէր:

Իր դէմքը նոյն պանդոկին մէջ բնակող մարդուն պէս բոլորովին անծանօթ մնացած էր երկու դռնապաններուն, որոնք իրենց գաղտնապահութեան մասին մայրաքաղաքին անթիւ դռնապաններուն մէջ դուցէ եղական էին և օրինակ ըլլալու արժանի:

Աւելորդ է ըսել թէ կինը առաջին յարկէն վեր չէր ելլեր:

Մասնաւոր կերպով մը դուռը կը քերէր, և իսկոյն կը բացուէր ան, ու կ'ինը ներս մտնելուն պէս կը դոցուէր:

Մեկնելու ատենն ալ նոյն բանը կ'ըլլար:

Նախ անծանօթ կ'ինը միշտ քօղով ծածկուած դուռս կ'ելէր իր կառքը կը մտնէր, որ երբեմն փողոցին մէկ կողմէն և երբեմն միւս կողմէն աներեւոյթ կ'ըլլար: Քսան վայրկեան ետքը անծանօթ մարդն ալ իր վզակապին կամ թաշկինակին մէջ ծածկուած դուռս կ'ելլեր ու աներեւոյթ կ'ըլլար:

Վալանթինի թաղման և Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսին կողմէ իր

սեղանաւորին տրուած այցելութեան հետեւեալ օրը՝ անծանօթ մարդը փոխանակ կէս օրէն ետքը ժամը չորսին գալու, առտուան ժամը տասնին եկած էր:

Գրեթէ անմիջապէս ետքը՝ առանց քսան վայրկեան միջոց տալու, ինչպէս սովոր էր ընելու, վարձու կառք մը հասաւ և քօղարկուած կինը սանդուխէն վեր ելաւ աճապարանքով:

Դուռը բացուեցաւ ու դոցուեցաւ:

Բայց դուռը չփակուած տիկինը գոչեց:

— Լիւսիէն, բարեկամս:

Դռնապանը, որ առանց ուղեւոր տիկնոջ ձայնը լսելու էր, առաջին անգամ հասկցաւ որ իր վարձակալին անունը Լիւսիէն էր. և որովհետեւ անմիջապէս մըն էր միտքը դրաւ որ լսածը իր կնոջ անգամ չյայտնէ:

— Ի՞նչ կայ, սիրելիս, խօսեցէք, ըսաւ քօղարկուած տիկնոջ շփոթութեան կամ արտորանքին պատճառաւ անունը յայտնուած անձը:

— Բարեկամ, կրնա՞մ ձեր վրայ վստահ ըլլալ:

— Անշուշտ, ինչո՞ւ չէ. բայց ի՞նչ կայ. այս առտու ինձ գրած նամակնիդ սոսկալի վարանումի մը մատնեց զիս: Ձեր այդ աճապարանքին և շփոթութեանց պատճառը ի՞նչ է, ըսէք շուտով սիրտս հանդարտեցուցէք և կամ բոլորովին սոսկացուցէք զիս:

— Լիւսիէն, մեծ դիպում մը պատահեցաւ, ըսաւ տիկինը, Լիւսիէնի վրայ հետադոտիչ նայուածք մը ձգելով, այս գիշեր Պ. Տանկլար մեկնեց է:

— Պ. Տանկլար մեկնե՞ր է, ո՞ւր գացեր է:

— Ձեմ գիտեր:

— Ձէ՛ք գիտեր, ուրեմն չվերադառնալու մտքով մեկնեց է:

— Անտարակոյս, իրիկուան ժամը տասնին իր ձիերը Շաբանդունի դուռը տարեր են զինքը. հոն լծուած պատրաստ սուրահանդակի կառք մը գտեր, իր սենեկապանին հետ անոր մէջ մտեր է կառապանին ըսելով թէ Ֆօնթէնէպլօ կ'երթայ:

— Ի՞նչ կ'ելլէ ասկէ:

— Սպասեցէք. սիրելիս. նամակ մը գրեր էր ինձի:

— Նամակ մը:

— Այո՛, կարդացէն։

Ու տիկին Տանկլար իր զրպանէն կնիքը բացուած նամակ մը հանեց ու Տըպրէին ներկայացուց։

Տըպրէ զայն կարդալէն առաջ վայրկեան մը երկմտեցաւ թէ արդեօք անոր պարունակութիւնը ի՛նչ կրնար ըլլալ, և կամ ի՛նչ որ ըլլար անոր պարունակութիւնը, ի՛նչ ճամբայ բռնեւիքը առաջուրէն որոշած էր։

Ի՞նչի մը երկվայրկեան ետքը անտարակոյս իր որոշումը տալով նամակը կարդաց։

Ահա այդ նամակին պարունակութիւնը, որ տիկին Տանկլարին այնչափ մեծ չփութութիւն մը պատճառած էր։

«Տիկին և խիստ մտերիմ մոռուսինս»։

Տըպրէ ակամայ կեցաւ և տիկնոջ երեսը նայեցաւ, որուն մինչեւ աչքերը կարմրեցան։

— Կարդացէ՛ք, բաւ տիկինը։

Տըպրէ շարունակեց։

«Այս նամակը ստանալնուդ, ալ ամուսին պիտի չունենաք։

«Ո՛հ, սրտերնիդ դող մի հանէք, աղջիկնիդ կորսնցնելէ յետոյ ամուսիննիդ ալ կորսնցուցիք, ըսել կ'ուզեմ թէ Փրանսայէն դուրս հանող երեսուն-քառասուն ճամբաներէն մէկուն վրայ պիտի գտնուիմ։

«Այս ընթացքիս բացատրութիւնը պէտք է տամ ձեզի, և որովհետեւ զանոնք կատարելապէս հասկցող կ'ըն մըն էք. ձեռնէ չեմ ուզեր պահել։ Մտիկ ըրէք ուրեմն։

«Այս առտու հինգ միլիոնի վճարում մը կար, և ես վճարեցի. նոյնչափ գումարի ուրիշ վճարում մը զրեթէ անմիջապէս ետքը հարկ եղաւ ընել, ան ալ վաղուան թողուցի։

«Վաղուան այդ վճարումը չընելու համար այսօրուրէն կը մեկնիմ, անտանելի պիտի ըլլայ ինձ։

«Ըսածս կը հասկնաք, այնպէս չէ, տիկին և խիստ թանկագին ամուսինս։

«Կը հասկնաք ըսի, որովհետեւ իմ գործերս ինծի չափ և ինչ ալ աւելի լաւ գիտէք, եթէ ասկէ քիչ առաջ դեռ բաւական լաւ վիճակի մէջ եղող հարստութեանս կէսէն աւելի ո՛ւր երթալը յայտնել յարկ ըլլար, անկարող պիտի ըլլայի։ Իսկ դուք ընդհակառակը՝ ապահով եմ որ ինքզինքնիդ պիտի ազատէք բոլորովին։

«Կիները անվերպելի ապահովութեան մը կանխագագացումները ունին. իրենց մասնաւոր զրահաշուով հիանալի հաշիւներ կը լուծեն։

«Ես որ իմ հաշիւներէս զատ ուրիշ հաշիւ չէի գիտեր, անոնց մէջ սխալած օրէս ի վեր ամէն բան կորսնցուցի։

«Անկմանս արագութեանը վրայ բնաւ չզարմացա՞ք, տիկին։

«Ձոյլ ոսկիներս հալեցնելու ատեն անոնց հրաշէկ փայլունութիւնը ձեր աչքերը չխտղտեցո՞ւց։

«Ճշմարիտ կ'ըսեմ անոնց կրակին մէջ ըլլալը միայն տեսայ. յուսանք որ անոնց մոխիրին մէջ քիչ մը ոսկի գտաք։

«Այդ միսթարիչ յոյսովն է որ ես կը հեռանամ, խիստ խելացի ամուսինս, և այդ պատճառաւ խիղճս զիս չի մեղադրեր ձեռնէ բաժնուելուս համար։

«Դուք բարեկամներ ունիք, վերոյիշեալ մոխիրը, և ինչ որ երջանկագոյնն է՝ ձեր ազատութիւնը, զոր կը փութամ ձեզի շնորհելու։

«Այսու հանդերձ, տիկին, ալ ժամանակը եկաւ մտերմական բացատրութիւն մը տալու։

«Որչափ ժամանակ որ կը կարծէի թէ մեր տանը բարօրութեանը և մեր աղջկան հարստութեան համար կ'աշխատէք, փիլիսոփայօրէն աչքս դոցեցի, բայց որովհետեւ մեր զրամատուներ կործանեցիք. չեմ ուզեր ուրիշի հարստութեան հիմնադիրն ըլլալ։

«Ձեզի հետ ամուսնացած ատենս հարուստ էիք, բայց քիչ մը անպատիւ։

«Ներեցէք այս համարձակութեամբ խօսելուս համար բայց որովհետեւ այս խօսքերը մեր երկուքին մէջ պիտի մնան, խօսքերս կեղծելու հարկ չեմ տեսներ:

«Մեր հարստութիւնը աւելցուցի, և տասնըհինգ տարի շաբունակ աւելնալու վրայ էր մինչեւ որ ինծի համար անձանօթ և անհասկնալի աղէտներ վրայ հասան և կործանեցին զայն, կրնամ ըսել թէ առանց երբեք յանցանքը իմա ըլլալու:

«Դուք միայն ձեր հարստութիւնը աւելցնելու աշխատեցաք որուն մէջ յաջողելնուդ բարոյապէս համոզուած եմ:

«Ուստի ձեզի հետ ամուսնացած ատենիս պէս կը թողում ձեզ, հարուստ բայց ոչ պատուաւոր:

«Մնաք բարով, այսօրու ընէ սկսեալ ես ալ իմ հաշուիս աշխատելու կ'երթամ:

«Հաւատացէք իմ երախտագիտութեանս որ ինծի այսպիսի օրինակ մը տուիք, որուն հետեւելու պիտի աշխատիմ:

«Ձեր անձնուէր ամուսինը

ՍԵՊՈՒՀ ՏԱՆԿԼԱՐ:

Այս երկար և դժուարին ընթերցման միջոցին տիկին Տանկլար իր նայուածքը Տըպրէին վրայէն չէր հեռացուցած:

Երիտասարդը մէկ-երկու անգամ ակամայ փոխած էր դոյնը:

Երբ նամակը վերջացուց, կամայ մը գոցեց զայն. և իր մըտածումներուն մէջ ընկղմեցաւ:

— Ասոր ի՞նչ կ'ըսէք, հարցուց տիկին Տանկլար սրտի այնպիսի անձկութեամբ մը, զոր դիւրին էր երեւակայել:

— Ի՞նչ ըսեմ, տիկին, պատասխանեց Տըպրէ մեքենաբար:

— Այս նամակէն ի՞նչ կը հասկնաք:

— Նամակը պարզ գրուած է տիկին, և կը յայտնէր որ Պ. Տանկլար կասկածներով մեկնած է:

— Ստոյգ է, բայց դուք այդ մասին ուրիշ խօսք չունի՞ք ինծի ըսելիք:

— Ձեմ հասկնար ի՞նչ ըսել կ'ուզէք, յարեց Տըպրէ բոլորովին ցուրտ շեշտով մը:

— Պ. Տանկլար գնաց, և մէյ մըն ալ չպիտի վերադառնայ:

— Ո՛հ, ըսաւ Տըպրէ, մի՛ հաւատաք այդ խօսքերուն, տիկին:

— Ոչ կ'ըսեմ, մէյ մըն ալ պիտի չվերադառնայ, ես լաւ կը ճանչնամ զայն, անյողդողդ մարդ է: Եթէ Պ. Տանկլար համոզւած ըլլար որ ես իրեն օգտակար պիտի ըլլամ, միասին կը տանէր զիս: Բայց Բարիդ կը թողու զիս, որովհետեւ մեր բաժանումը կրնայ իր զիտաւորութեանց նպաստել. անկողիլի է որ պառնը իր միտքը փոխէ, ու ես այսուհետեւ ազատ եմ, յարեց տիկին Տանկլար թախանձագին:

Սակայն Տըպրէ, փոխանակ պատասխանելու, տիկինը իր անձկութեան մէջ ձգեց:

— Ձէ՞ք պատասխանեք, պարոն, ըսաւ տիկինը վերջապէս:

— Միայն ձեզի ընելիք հարցում մը ունիմ, ի՞նչ ընելու մըտադիր էք:

— Ես ալ բանը ձեզի պիտի հարցնէի, պատասխանեց տիկին Տանկլար, սրտի տրոփումով:

— Ա՛հ, ուրեմն խրատ կը հարցնէք ինծի:

— Այո՛, խրատ մըն է հարցուցածս, ըսաւ տիկինը սրտի անձկութեամբ:

— Ուրեմն եթէ ինծի խրատ կը հարցնէք, ես կը խրատեմ որ ճամբորդութիւն ընէք, պատասխանեց երիտասարդը ցրտութեամբ:

— Ճամբորդութիւն ընեմ. մրմնջեց տիկին Տանկլար:

— Անշուշտ: Ինչպէս Պ. Տանկլար կ'ըսէ, դուք հարուստ էք և կատարելապէս ազատ:

«Օրիորդ Էօթէնիին ամուսնութիւնը ետ ըլլալէն և Պ. Տանկլարին աներեւութանալէն յետոյ անհրաժեշտ է որ Բարիդէն հեռանաք, զոնէ այնպէս կը կարծեմ:

«Ամէն մարդ պէտք է գիտնայ որ ձեր ամուսինը ձեզ թողուց հետեւաբար աղքատ կը կարծէ ձեզ, որովհետեւ սնանկացեալ մը կնոջ հարստութիւնը և տան պերճանքը ներելի չեն:

«Միայն տասներեւից օր Բարիզ կենալնիդ բաւական է, որ-
պէսզի ամէն մարդու ըսէք թէ ինչպէս ձեր ամուսինը ձեզ ձգեց,
և ձեր ամենէն մտերիմ բարեկամուհիներուն պատմէք թէ Պ.
Տանկլար ինչպէս բաժնուեցաւ ձեռնէ:

«Յետոյ ձեր տունը, գոհարները. և ձեր ամուսինէն ձեզի
ինկած եկամուտները կը թողուք, և դուք ալ կը մեկնիք, այն
ատեն ամէն մարդ ձեր անշահախնդրութիւնը կը գովէ:

«Ամէն մարդ պիտի իմանայ թէ ձեր ամուսինը ձեզ թողուց
և պիտի կործէ թէ դուք աղքատ մնացիք. ձեր զրամական
վիճակը միայն ես կը ճանչնամ, և պատրաստ եմ իբր անկեղծ
ընկեր հաշիւներս հիմա տալու:

Տըպրէ որքան հանդարտութեամբ և անտարբերութեամբ կը
խօսէր, տիկին Տանկլար նոյնքան սոսկումով և յուսահատու-
թեամբ մտիկ կ'ընէր գունատած և վհատած:

— Այո՛, պարոն, իրաւունք ունիք, ըսաւ տիկինը, առանձին
մնացի, և բոլորովին առանձին, մէկը պիտի չտարակուսի այսպէս
մնալու:

Այդ գոռոզ և բարկասիրտ կինը այս խօսքերով պատասխանեց
Տըպրէին ըսածներուն:

— Սակայն հարուստ էք և խիստ ալ հարուստ, շարունակեց
Տըպրէ, իր գրասեղանը բռնալով, և անոր մէջէն հանած քանի
մը թուղթերը սեղանին վրայ գնելով:

Տիկին Տանկլար անոր ըրածին արգելք չեղաւ. գբաղած
ըլլալով սրտին բաբախումը զսպելու և իր արտասուքը արգի-
լելու, որոնք իր արտեւանունքներուն անկիւնը ծայր կուտային:

Բայց վերջապէս իր արժանապատուութիւնը ամէն բանի
յաղթեց. եթէ չկրցաւ սիրտը զսպել. գոնէ յաջողեցաւ աչքե-
րէն արտասուք մը չհանելու:

— Տիկին, ըսաւ Տըպրէ, վեց ամիս է որ իրարու հետ ըն-
կեր ենք:

«Դուք հարիւր հազար ֆրանքի դրամագլուխ զրէք, և ազրիլ
ամսուն մէջ մեր ընկերութիւնը հաստատուեցաւ:

«Մայիսին սկսանք մեր գործերը, և նոյն ամսուն մէջ չորս
հարիւր յիսուն հազար ֆրանք շահեցանք:

«Յունիսին, մեր ըրած շահը ինը հարիւր հազարի բարձ-
րացաւ:

«Յուլիսին, այդ գումարին վրայ մէկ միլիոն եօթը հարիւր
հազար ֆրանք աւելցուցինք:

«Ինչպէս գիտէք Սպանիոյ պարտաթուղթերու ամիսն է:

«Օգոստոս ամսուան սկիզբները երեք հարիւր հազար ֆրանք
կորսնցուցինք. բայց նոյն ամսոյն 15ին դարձեալ շահեցանք. և
մեր կորսնցուցածը ձեռք ձգեցինք: Մեր ընկերութեան սկսած օրէն
մինչեւ երէկ հաշիւները կարգադրելով, զուտ երկու միլիոն
չորս հարիւր հազար ֆրանք դրամագլուխ ունինք, այսինքն մէկ
միլիոն երկու հարիւր հազար ֆրանք մենէ իւրաքանչիւրին:

«Ասկէ զատ, շարունակեց Տըպրէ, փոխանակագիրներու գոր-
ծակալի մը հանդարտութեամբ իր յուշատետրը քննելով, իմ
ձեռքս մնացած գումարներէն գոյացած տոկոսը ութսուն հազար
ֆրանքի կը հասնի:

— Բայց, ընդմիջեց տիկին Տանկլար. ի՞նչ կը նշանակեն
այդ տոկոսները, քանի որ մեր զրամը բնաւ շահու չի դրիք:

— Կը ներէք, տիկին, ըսաւ Տըպրէ ցուրտ շեշտով. ձեզմէ
թոյլատուութիւնը ստացած էի այն զրամը շահագործելու, և ես
ալ այնպէս ըրի:

«Ուստի ձեր հաշուին քառասուն հազար ֆրանք շահ կ'իյնայ
ասկէ զատ մեր զրամ հարիւր հազար ֆրանք դրամագլուխը ունիք,
որով ընդ ամենը մէկ միլիոն երեք հարիւր քառասուն հազար
ֆրանք բաժին կ'իյնայ ձեզի:

«Անցեալ օր, տիկին, շարունակեց Տըպրէ, հոգ տարի ձեր
զրամը պատրաստելու, կարծես թէ գիտէի որ մօտերս ձեզի հաշիւ-
պիտի տամ:

«Ձեր զրամը հոս պահած եմ, որուն կէսը պանքսոմսեր և
կէսը վճարելի թուղթեր են:

«Տունս բաւական տպահով չէի կարծեր. և վախճալով որ
նօտարները գողտնապահ չեն ըլլար ու կալուածները, նօտարնե-
րէն աւելի ակներեւօրէն ձեր վիճակը կը յայտնեն, որովհետեւ,
տիկին, առանց ձեր ամուսնոյն հետ ընկեր ըլլալու չէք կրնար
բան մը գնել կամ ստանալ, ուստի այս բոլոր գումարները, ո-

որոնք ձեր այսօրուան միակ հարստութիւնն են, այս պահարանին խորը պահած արկղիկի մը մէջ կնքած եմ: Աւելի ապահովութեան համար ես իմ ձեռքովս հիւսեցի զայն:

«Հիմա, տիկին, շարունակեց Տըպրէ, նախ պահարանը և ետքը արկղը բանալով, ահա հազար ֆրանքնոց ութը հարիւր պանքտոմսեր, որոնք, ինչպէս կը տեսնէք, երկաթապատ մեծ նկարատետրի մը կը նմանին:

«Ասոնց վայր կ'աւելցնեմ քսանըհինգ հազար ֆրանք եկամուտ բերող պարտամուրհակ մը, իսկ մնացեալ գումարին համար, որ կարծեմ հարիւր տասը հազարի չափ բան մը կը բռնէ. ահա իմ սեղանաւորիս վրայ քաշուած ի տես վճարելի թուղթ մը: Եւ որովհետեւ իմ սեղանաւորս Պ. Տանկլարը չէ, անհոգ հղէք, այդ թուղթը ներկայացուելուն պէս պիտի վճարուի:

Տիկին Տանկլար ի տես վճարելի թուղթին, շահ բերող պարտամուրհակը և պանքտոմսերուն ծրարը մեքենայէս առաւ:

Այդ մեծ հարստութիւնը փոքր բան մը կ'երեւէր սեղանին վրայ դրուած ատեն:

Տիկին Տանկլարի աչքերը թէև արցունքներով թրջուած չէին, սակայն սիրտը հեծածանքով ուռեցած էր, ուստի ժողվեց զանոնք, պանքտոմսերուն պողպատէ պահարանը մախաղակին ու վճարելի թուղթը և պարտամուրհակը գրպանին մէջ դրաւ, և լռիկ ու գունատ, ստքի վրայ կանգնած, սպասեց որ Տըպրէին բերանէն մխիթարիչ քաղցր խօսք մը լսէ: Բայց պարապ տեղը սպասեց:

— Հիմա, տիկին, ըսաւ Տըպրէ. պատուական կեանք մը կրնաք անցնել, վաթսուէն հազար ֆրանքի չափ եկամուտ բերող գումար մը ունիք ձեռքերնիդ, գոնէ մինչեւ տարի մը գործ ընել չը կրցող կնոջ մը համար մեծ բան ըսել է: Ձեր բոլոր քմահաճոյքները ի գործ դնելու համար առանձնաշնորհում մըն է ատ: Մանաւանդ եթէ ձեր բաժինը ձեզի բաւական չըլլայ, կրնաք ինչ ուզել, ես պատրաստ եմ ունեցածս այսինքն մէկ միլիոն վաթսուէն հազար ֆրանքս ձեզ տալու, անշուշտ փոխատուութեամբ:

— Շնորհակալ եմ, պարոն, պատասխանեց տիկինը, չնորհա-

կալ եմ, դուն ինքնին կը հասկընաք որ գոնէ երկար ատեն ընկերութեանց մէջ երեւելու յոյս չունեցող խեղճ կնոջ մը պէտք եղածէն շատ աւելի մեծ գումար մը կը յանձնէք ինծի:

Տըպրէ վայրկեան մը զարմացած մնաց, բայց ինքզինքին գալով՝ շարժում մը ըրաւ, որ խիստ քաղաքավարական ձեւով հետեւեալ նշանակութիւնը կրնար ունենալ:

— Ինչպէս որ կը հաճիք:

Տիկին Տանկլար մինչեւ այդ վայրկեանը թերեւս բան մը կը յուսար, բայց Տըպրէին անտարբեր շարժումը, և ձգած կողմնակի նայուածքը, ինչպէս նաեւ անոնց յաջորդող ակնածալից շարժումը և նշանակալից լռութիւնը տեսնելով գլուխը վեր առաւ, դուռը բացաւ հանդարտօրէն և առանց վարանումի դէպի սանդուխը նետուեցաւ: Անարժան համարեց վերջին ողջոյն մը ուղղելու այն անձին, որ զինքը կը թողուր որ մեկնի այդպէս:

— Վա՛հ, ըսաւ Տըպրէ իւրովի, երբ տիկինը մեկնեցաւ, գէշ խորհուրդներ են ասոնք. թող տունը նստի. վիպասանութեաներ կարդայ, և քանի որ պանքտոմսերու հետ չի կրնար խաղալ, թող Լամպրոնէ խաղայ:

Ու իր յուշատետրը նորէն բացաւ, ու վճարած գումարները զգուշութեամբ ընջեց:

— Մէկ միլիոն վաթսուէն հազար ֆրանք կը մնայ ինծի, ըսաւ. ի՛նչ դժբախտութիւն որ օրիորդ տը Վիլֆօր մեռաւ. այս կինը ինծի յարմար էր և ես կրնայի անոր հետ ամուսնանալ:

Ուր իր սովորութեան համեմատ հանդարտօրէն սպասեց որ տիկին Տանկլարի մեկնելէն ետքը քսան վայրկեան անցնի, որպէսզի ինքն ալ դուրս ելլէ:

Այդ քսան վայրկեաններու միջոցին Տըպրէ ժամացոյցը իր առջեւ դրած հաշիւները ըրաւ:

Ազմոտէ, որ տուններուն ներքին կողմը տեսնելու համար անոնց ծածկոյթէ կը վերցընէր, զարմանալի տեսարանի մը առջեւ պիտի գտնուէր, եթէ Տըպրէին հաշիւները ըրած միջոցին Մէն-ժէրմէն-տը-Բրէ փողոցին տան ծածկոյթը բանար:

Այն սենեակին վրայ, ուր Տըպրէ տիկին Տանկլարի հետ

երկուք ու կէս միլիոն ֆրանք բաժնած էր, ուրիշ սենեակ մը կար, հոն բնակող մեզի ծանօթ անձերը մեր պատմութեան մէջ բաւական մեծ դեր մը կատարած ըլլալուն պէտք է որ զանոնք երթանք գտնենք:

Մէրսէտէս և Ալպէր կը գտնուէին այդ սենեակին մէջ:

Մէրսէտէս քանի մը օրուան մէջ շատ փոխուած էր, իր խիստ մեծ հարստութեան տէր եղած ատենն իսկ մարդուս ինքնութիւնը յայտնող ամբարտաւան պէրասիբութիւն մը չունէր և հիմա աւելի պարզ զգեստներով չէր ճանչցուէր. ոչ թէ թշուառութեան անշուք զգեստները հագնելու ստիպուած ըլլալուն համար այդ վիճակին մէջ ինկած էր. ո՛չ, Մէրսէտէս փոխուած էր, որովհետեւ իր աչքերը ալ չէին փայլէր, իր բերանը ալ չէր ժպտեր, մշտնջենական վրդովում մը իր շրթունքներուն վրայ կ'արգիլէր այն արագաստ խօսքերը, որոնք ժամանակաւ իր պատրաստաբան միտքը կ'արտադրէր միշտ:

Մէրսէտէսի միտքը բթացնողը իր աղքատութիւնը չէր, և իր աղքատութիւնը դժնդակ ցոյց տուողը վատութիւնը չէր:

Խիստ լուսաւորուած սրահէ մը մթութեան մէջ մտնող անձերուն պէս Մէրսէտէս չափաւոր հարստութեան վիճակէն ելլելով և իր ընտրած անոր շրջանակին մէջ կորսուելով արքունիքէն խրճիթի մը մէջ իջնող թաղուհիի մը կը նմանէր, որ յետին չքաւորութեան մէջ իյնալով՝ ո՛չ իր կաւեղէն ամաններէն զորս ձեռքովը սեղանին վրայ դնելու ստիպուած է, և ոչ իր անկողնոյն յաջորդած խշտեակէն կը ճանչցուի:

Ստուգիւ, գեղանի Բաթալանուհին կամ ազնուական կոմսուհին ո՛չ սէգ նայուածք մը և ոչ ալ քաղցր ժպիտ մը ունէր որովհետեւ աչքերը իր շուրջը պտտեցնելով ամբողջին առարկաներէ զատ բան չէր տեսներ: Իր սենեակը մութ մոխրագոյն թուղթերով պատած էր, զորս իննայող տանտէրերը բոլոր գոյներէն կը նախընտրեն, ամենէն քիչ աղտ բռնող ըլլալուն համար. գետինը օթոց փռուած չէր. կարասիները տեսնողին ուշադրութիւնը կը հրաւիրէին և անոնց կեղծ զարդերուն աղքատութիւնը կը մատնանչէին. վերջապէս ամէն բան վայելուչ տեսնելու վարժուած աչքերու տգեղ կ'երեւէին անոնք:

Տիկին տը Մորսէրֆ տունէն մեկնելէն ի վեր հոն կը բնակէր, ինչպէս անդունդի մը եզրը հասնող ճամբորդի մը գլուխը կը դառնայ, այնպէս ալ կոմսուհիին գլուխը այդ մշտնջենական լուսութեան առջեւ կը դառնար իր գլուխը: Տեսնելով որ Ալպէր իր սրտին վիճակը քննելու համար ամէն վայրկեան գաղտնապէս իրեն կը նայէր. ստիպուած էր իր շրթունքներուն վրայ միօրինակ ժպիտ մը ունենալու, որ աչքերու ժպտին քաղցր հուրը չունենալով, լոյսի ցոլացման, այսինքն առանց ջերմութեան, լոյսի ազդեցութիւնը կը գործէր:

Միւս կողմէն Ալպէր ալ մտադրաւ կ'երեւէր, և իր վրայ գետնուող փառաւոր հագուստը անհանգիստ կ'ընէ զինքը, որովհետեւ իր վիճակին հետ խոտոր կը համեմատէր: Առանց ձեռնոցի դուրս ելլել կ'ուզէր, բայց իր ձեռքերը խիստ սպիտակ կ'երեւէին իրեն ոտքով քաղաքին մէջ պտըտիլ կ'ուզէր, և իր կօշիկները խիստ փայլուն կը գտնէր:

Սակայն մայրական և որդիական սիրոյ անքակտելի կապերով միացած այդ երկու ազնիւ հոգիները, առանց բան մը ըսելու յաջողած էին իրարու միտքը հասկնալ և իննայողութեամբ հայթայթել այն ամէն բաները որոնք կեանքի պահպանութեան համար անհրաժեշտ պէտք են:

Ալպէր կրցած էր վերջապէս իր մօրը ըսել, առանց չփոթուելուն պատճառելու անոր.

— Մայր իմ, ա՛լ ստակ չունինք:

Մէրսէտէս բուն չքաւորութիւնը ճանչցած չէր բնաւ. իր ծաղիկ հասակին մէջ շատ անգամ աղքատութեան վրայ խորհած էր. սակայն հիմա բոլորովին տարբեր էր. պէտքը և հարկը երկու հոմանիշ բառեր են, որոց միջեւ անսահման անջրպետ մը կայ:

Բաթալանցիներուն մէջ եղած ատեն Մէրսէտէս անթիւ բաներու պէտք ունէր, բայց ուրիշ շատ բաներու ալ կարօտը չէր քաշեր ուռկաններ, ունէին, որոնցմով ձուկ կ'որսային. ձուկերը ծախելով ուռկաններուն նորոգութեան համար պէտք եղածը կը հոգացուէր:

Ատկէ զատ բարեկամներէ մեկուսացած. միայն սէր մը ունէր, որ իր նիւթական կացութեան երբեք չէր փնտսեր. միայն

իր վրայ կը մտածէր, ինչպէս ամէն մարդ իր և դարձեալ իր վրայ կը մտածէ:

Մէրսէտէսի ունեցածը քիչ բան մըն էր, բայց իրեն պէտք եղածը առատօրէն կը բաւէր. սակայն այսօր երկու անձի ապրուստը պիտի հոգար և այն ալ ոչինչով:

Ձմեռը կը մօտենար, ատենօք մեծ առարան մը իր տան նախասենեակներէն մինչեւ դահլիճները կը տաքցընէր. բայց այսօր այդ մերկ և ցուրտ սենեակին մէջ կրակ անգամ չունէր. իր սենեակներուն մէջ ոսկիի գնով յարդարուած ծողիկներու ջերմանոց մը ունէր, բայց այսօր խեղճ փոքր ծողիկ մը իսկ չունէր:

Բայց իր զաւակը քովէ էր...

Գուցէ չափազանց պարտաւորութեան մը սաստիկ եռանդը մինչեւ այն ատեն զանոնք բարձրագոյն չըջաններու մէջ զօրացուցած էր:

Սաստիկ եռանդը գրեթէ սրտի յափշտակութիւնն է, և սրտի յափշտակութիւնը անզգայ կ'ընէ մարդը երկրային իրաց:

Սակայն սրտին նեղութիւնը հանդարտած էր, և պէտք էր կամաց կամաց երազներու աշխարհէն իրական աշխարհին մէջ իջնել դարձեալ:

Իտէալէն յետոյ պէտք էր իրականութեան վրայ խօսիլ:

— Մայր, կ'ըսէր Ալպէր ճիշդ այն միջոցին որ տիկին Տանկլար սանդուխէն վար կ'իջնէր, հաշուենք բոլոր մեր հարստութիւնը. եթէ կը հաճիս. մեր ընելիքը որոշելու համար ամբողջ ունեցածնիս գիտնալ կ'ուզեմ:

Ամբողջ ունեցածնիս, բայց բան մը չունինք, ըսաւ Մէրսէտէս տխրագին ժպիտով մը:

— Ինչո՞ւ այդպէս կ'ըսես. մայր. նախ երեք հազար ֆրանք ունինք, և այդ գումարով տպահով եմ որ երկուքնիս ալ պատուական կեանք մը պիտի անցրնենք:

— Տղայ ես դու, ըսաւ Մէրսէտէս հառաչագին:

— Ափսո՛ս, սիրելի մայր, ըսաւ երիտասարդը. դժբախտաբար չատ դրամ վատնած ըլլալու համար անոր յարգը կը ճանչնամ: Երեք հազար ֆրանքը մեծ բան ըսել է, և ես այդ գումարով

մեր ապագան տպահովեցի:

— Դիւրին է ըսելը, սիրելիս, շարունակեց խեղճ մայրը, բայց նախ այդ երեք հազար ֆրանքը պիտի ընդունի՞նք, ըսաւ Մէրսէտէս, կարմրելով:

— Բայց կարծեմ որոշած ենք արդէն, ըսաւ Ալպէր հաստատ ձայնով մը. այո՛, մանաւանդ չունենալու համար պիտի ընդունինք. ինչպէս, գիտես, Մարսիլիոյ Մէյլանի ծառուղիին փոքր տան պարտէզին մէջ թաղուած են անոնք: Երկու հարիւր ֆրանքով երկուքնիս ալ Մարսիլիա պիտի երթանք:

— Երկու հարիւր ֆրանք՝ ով, ըսաւ Մէրսէտէս, կը կարծե՞ս, Ալպէր:

— Ո՛հ, այդ մասին սուրհանդակներու և շոգենաւներու գըրասենեակներէն տեղեկացայ, և հաշիւը ըրած եմ: Մինչեւ Շալոն մասնակառքով պիտի երթաս երեսունըհինգ ֆրանքի. կը տեսնե՞ս, մայր, կ'ուզեմ որ թագուհիի մը պէս երթաս:

Ալպէր գրիչ մը առաւ և գրեց.

Մասնակառք երեսունըհինգ ֆրանք..... 35 ֆր.

Շալոնէն Լիոն շոգենաւով վեց ֆրանք..... 6

Լիոնէն Ավինեոն դարձեալ շոգենաւով տասնըվեց

ֆրանք..... 16

Ավինեոնէն Մարսիլիա եօթը ֆրանք..... 7

Ճամբու ծախք՝ յիսուն ֆրանք..... 50

Գումար 114 ֆր.

«Հարիւր քսան դնենք, աւելցուց Ալպէր ժպտելով, կը տեսնես որ առատածեռն եմ, այնպէս չէ՞, մայր,

— Բայց դու ի՞նչ պիտի ընես, խեղճ զաւակս:

— Ձե՞ս տեսներ, ինձի համար ութսուն ֆրանք պահեցի: Երիտասարդ մը, մայր, կրնայ իր ամէն հանգստութիւններէն զրկուիլ, մանաւանդ որ ճամբորդելը ինչ ըսել է լուս գիտեմ:

— Սրբնթաց կառքովդ և սենեկապանի՞դ հետ ճամբորդելը:

— Ամէն կերպով, մայր:

— Շատ լաւ, թող այնպէս ըլլայ, ըսաւ Մէրսէտէս. բայց այդ երկու հարիւր ֆրանքը ո՞ւր կ'է պիտի գտնենք:

— Ահա երկու հարիւր ֆրանք, և ահա ուրիշ երկու հարիւր ալ: Տես, մայր, ժամացոյցս հարիւր ֆրանքի ծախեցի և վրան գտնուած զարդերը երեք հարիւրի: Ո՛րքան երջանիկ եմ, եղեր. զարդերը ժամացոյցէն երեք անգամ աւելի արժէք ունէին: Ստոյգ է սա խօսքը թէ «Աւելորդ զարդերը միշտ աւելի դրամ կը բռնեն»: Ուրեմն հարուստ ենք մենք, քսնի որ ճամբորդու թեանդ համար պէտք եղած հարիւր տասնըչորս ֆրանքին տեղ՝ երկու հարիւր յիսուն ֆրանք ունիս:

— Բայց փոքր պարտք մը ունինք այս պանդոկին:

— Երեսուն ֆրանք միայն բայց իմ հարիւր յիսուն ֆրանքէս պիտի վճարեմ. և որովհետեւ իմ ճամբորդութեանս համար ճիշդ ութսուն ֆրանք պէտք է, կը տեսնես որ բաւականէն շատ աւելի ունիմ: Բայց ասով չը լմնար. ասոր ի՞նչ պիտի ըսես, մայր իմ:

Ու Ալպէր ոտկի ճարմանդով փոքր պահարանի մը մէջէն հազար ֆրանքնոց պանքտովս մը հանեց. այս պահարանը իր հինքմահաճոյքներուն մնացորդն էր և կամ դուցէ սիրուն յիշատակ մը այն գաղտնի և քողարկուած կիներէն մէկուն, որոնք իր տան փոքր դուռը կը զարնէին:

— Ի՞նչ է ատ, հարցուց Մէրսէտէս:

— Հազար ֆրանք, մայր իմ:

— Բայց ո՞ւր կէ ստացար այդ հազար ֆրանքը:

— Մտիկ ըրէ, մայր իմ, և իրար մի անցնիր:

Ու Ալպէր ոտքի ելլելով գնաց իր մօրը երկու այտերը համբուրեց յետոյ անոր առջև կեցաւ և երեսը նայեցաւ:

— Չես կրնար երեւակայել մայր իմ, թէ որչափ քաղցր կ'երեւիս ինծի, ըսաւ երիտասարդը որդիական սիրոյ խորին զգացումով մը. ստուգիւ դուն իմ տեսած կիներուս մէջ ամենէն գեղեցիկը և ամենէն ազնիւն ես:

— Սիրելի դաւակս. ըսաւ Մէրսէտէս, ջանալով իր արտեւանունքի անկիւնը ծայր տուած արտասուքը զսպելու:

— Ստուգիւ, իմ սէրս կրկնապատկելու համար դուն դժբախտ եղար:

— Ես դժբախտ չեմ որչափ ատեն որ զաւակս քովս է, ըսաւ

Մէրսէտէս. երբեք դժբախտ պիտի չըլլամ որչափ ատեն որ քովէս չբաժնուի:

— Ո՛հ, խնդիրը ճիշտ հոտ է, մայր իմ. որոշումնիս գիտես:

— Բայց որոշում մը տուինք մենք, հարցուց Մէրսէտէս:

— Այո՛, որոշեցինք որ դուն Մարսիլիա բնակիս, իսկ ես Ափրիկէ անցնիմ, ու ձգած անունիս տեղ ընդունած անունս պիտի հռչակեմ:

Մէրսէտէս հառաչ մը արձակեց:

— Այո՛, մայր իմ, երէկուէն հեծելազօրքի գունդին մէջ մտայ, աւելցուց երիտասարդը, ամօթէն աչքեր խոնարհեցնելով, որովհետեւ ինքն ալ չէր գիտեր որ իր նուաստութիւնը ի՞նչ վնասեմութիւն մը կը պարունակէր իր մէջ. մայր իմ, կարծեցի թէ մարմինս իմս է և ես կրնայի ծախել դայն, ուստի, յարեց Ալպէր ջանալով ժպտիլ. կարծածէս աւելի սուղ ծախեցի ինքզինքս, այսինքն երկու հազար ֆրանքի:

— Ուրեմն այդ հազար ֆրանքը, ըսաւ Մէրսէտէս սարսաղութով:

— Գումարին կէսն է. մայր իմ, մնացեալը տարիէ մը պիտի ընդունիմ:

Մէրսէտէս աննկարագրելի զգացումով մը աչքերը դէպի երկինք բարձրացուց և իր արտեւանունքներուն անկիւնը զըսպուած երկու կաթիլները ներքին յուզումէն յորդելով այտերէն վար գլորեցան լոփկ:

— Իր արեան գի՛նը, մրմնջեց մայրը:

— Այո՛, եթէ սպաննուիմ, ըսաւ Մորսէրֆ ծիծաղելով. բայց ընդհակառակը կ'ապահովցնեմ քեզ. սիրելի մայր իմ, որ իմ անձս ամենայն զգուշութեամբ պիտի պահպանեմ. ապրելու համար հիմակուան ունեցածէս աւելի մեծ փափաք մը զգացած չեմ երբեք:

— Աստուած իմ, Աստուած իմ. գուցե Մէրսէտէս:

— Բայց ինչո՞ւ պիտի սպաննուիմ, մայր իմ. Միթէ Լամորիսիէր, Հարաւային այն միւս նէյը սպաննուեցա՞ւ Միթէ Ծանկարնիէ սպաննուեցա՞ւ Միթէ Պըտո սպաննուեցաւ:

Միթէ Մորէլ, զոր մենք կը ճանչնանք, սպաննուեցա՞ւ:

Անգամ մը խորհէ՛, մայր իմ, ո՛րչափ պիտի ուրախանաս երբ բանուած համազգեստով գալս տեսնես: Ստուգիւ, խիստ փայլուն պիտի երեւիմ, և ես այդ գնդին մէջ մտնել ուղեցի պըճնասիրութեամբ:

Մէրսէտէս հառաջանք մը հանեց. բայց միեւնոյն ատեն ջանաց ժպտիլ: Այդ սուրբ մայրը լաւ կը հասկնար որ զոհողութեան բոլոր բեռը իր զաւկին վրայ ձգելը անհանդուրժելի կը թուին իրեն:

— Կը տեսնես մայր իմ. յարեց Ալպէր, ահա քեզի համար չորս հազար ֆրանք ապահովուած է. այդ չորս հազար ֆրանքով երկու տարի կրնաս ապրիլ:

— Կը կարծե՞ս, ըսաւ Մէրսէտէս:

Այդ խօսքերը կոմսուհին բերանէն փախան և այնպիսի դառն ցաւով մը արտասանուեցան որ Ալպէր անոնց բուն միտքը լաւ հասկցաւ. զգաց որ սիրտը կը մորմոքի և մօրը ձեռքը բռնելով, զորս կուրծքին վրայ խանդաղատօրէն սեղմեց, ըսաւ.

— Այո՛, մայր իմ, պիտի ապրիս:

— Պիտի ապրի՛մ, գոչեց Մէրսէտէս, բայց դուն ալ պիտի չմեկնիս, այնպէս չէ՞ զաւակս:

— Մայր իմ, պիտի մեկնիմ, ըսաւ Ալպէր հանդարտ և հաստատ ձայնով. զիս շատ սիրելուդ համար չեմ կարծեր որ անգործ և անպէտ մնալս ուղես, մանաւանդ որ ես ստորադրութիւն ալ տուած եմ:

— Շատ լաւ, դուն ուզածդ ըրէ, զաւակս. ես ալ Աստուծոյ ուզածը պիտի ընեմ:

— Իմ ուզածս չէ, մայր իմ, այլ բնակութեան և հարկին պահանջածը: Երկուքս ալ յուսահատ արտաբանեցինք, այնպէս չէ՞. կեանքը ի՞նչ է այսօր քեզի համար, ոչինչ, ի՞նչ է ինծի համար, ո՛հ առանց քեզի ոչինչ: մայր իմ, հաւատա ինծի. առանց քեզի կ'երդնում որ կեանքս պիտի դադրէր. հօրս պատուոյն վրայ կասկածներ ունեցայ և անոր անունը ուրացայ: Վերջապէս հիմա կ'ապրիմ. եթէ կը խոստանաս որ տակաւին յուսամ. եթէ ապագային հոգը ինծի կը թողուս, իմ ոյժս կրկնապատկած կ'ըլլաս: Այն ատեն ես ալ կ'երթամ Ալճէրիայի կառավարիչը կը

գտնեմ, որ արդարադատ մարդ մըն է մանաւանդ ճշմարիտ զինուոր մը. իմ աղետալի պատմութիւնս կ'ընեմ, կ'աղաչեմ որ մերթ իր աչքը իմ վրաս դարձնէ, և եթէ իր խոստումը յարգէ, եթէ ըրած գործերս տեսնէ, վեց ամիս չանցած, կ'ամ պաշտօնատար կ'ըլլամ և կամ կը մեռնիմ: Եթէ պաշտօնատար ըլլամ, քու բախտը ապահովուած է, մայր իմ. որովհետեւ այն ատեն քեզի և ինծի համար դրամ պիտի ունենամ. ասկէ զատ նոր անուն մը պիտի կրենք, որով երկուքս ալ պիտի պարծինք, որովհետեւ քու բուն անունդ պիտի ըլլայ ան: Իսկ եթէ ըսպաննուիմ... այն ատեն. սիրելի մայր իմ, դուն ալ մեռիր եթէ կ'ուզես, և այն ատեն մեր թշուառութիւնները ծայրագոյն կէտին հասնելով՝ վերջ պիտի գտնեն:

— Շատ լաւ, պտտասխանեց Մէրսէտէս քաղցր և պերճախօս նայուածքով մը. իրաւունք ունիս, զաւակս, մեզ դիտող և մեր գործերը լրտեսող քանի մը անձերու փորձով ցուցնենք որ գոնէ զթուրթեան արժանի ենք:

— Բայց այդպիսի տխուր գաղափարները հեռացուր մըտքէդ. սիրելի մայր իմ. գոչեց երիտասարդը, կ'երդնում որ խիստ երջանիկ ենք կամ գոնէ կրնանք ըլլալ: Դուն խելացի և Աստուծոյ կամքին հնազանդող կին մըն ես. ես ալ կը յուսամ որ հաճոյքներս և կիրքերս պիտի զսպեմ: Պաշտօնի անցնելուս պէս պիտի հարըստանամ. դուն ալ Պ. Տանթէին տունը մտնելուդ պիտի հարըստանաս: Փորձենք, կ'աղաչեմ, մայր իմ, փորձենք:

— Այո՛. փորձենք, զաւակս, որովհետեւ դուն պէտք է ապրիս և երջանիկ ըլլաս, պատասխանեց Մէրսէտէս:

— Ուրեմն մեր որոշումը տալէն յետոյ, աւելցուց երիտասարդը սրտի մեծ հանդարտութիւն մը կեղծելով, այսօր կրնանք մեկնիլ: Ինչպէս ըսի, կառքդ բռնած եմ:

— Բայց դո՞ւն, զաւակս:

— Տակաւին երկու երեք օր հոս մնալու եմ, մայր իմ. իրարմէ բաժնուելու սկզբնաւորութիւն մըն է ասիկա, և մենք այս բանին վարժուելու պէտք ունինք: Քանի մը յանձնարարականներ և Ափրիկէի վրայ տեղեկութիւններ պիտի ստանամ, Մարսիլիոյ մէջ զիրար կը գտնենք:

— Շատ լաւ. թո՛ղ այնպէս ըլլայ, մեկնինք ուրեմն, ըսաւ Մէրսէտէս, իր հետը բերած միակ ցփսին վրան առնելով. որ Բաշմիրի թանկագին սև ցփսի մըն էր պատահմամբ:

Ալպէր իր թուղթերը ժողվեց շուտով մը, զանգակը հնչեցուց պանդոկապետին ունեցած երեսուն ֆրանք պարտքը վճարեց, և իր թիւը մօրը երկարելով, սանդուխէն վար իջաւ:

Իրենց առջեւէն մէկը կ'իջնէր. այդ անձը մեծաքսէ չըջազգեստի մը շրջիւնը յսելով ետին դարձաւ:

— Տըպրէ՛, մրմնջեց Ալպէր:

— Դո՛ւք էք Մորսէրֆ, պատասխանեց նախարարին քարտուղարը, սանդուխին աստիճանին վրայ կենալով:

Տըպրէին հետաքրքրութիւնը անծանօթ մնալու փափաքին յաղթեց, մանաւանդ որ արգէն ճանչցուած էր:

Ստուղիւ, զարմացած կ'երեւէր այդ պանդոկին մէջ Մորսէրֆը տեսնելուն, որուն դժբախտութիւնը Բարիզի մէջ այնչափ մեծ աղմուկ մը հանած էր:

— Մորսէրֆ, յարեց Տըպրէ:

Բայց կէս մթութեան մէջ տիկին տը Մորսէրֆի թարմագեղ մարմնոյն ձեւը և անոր սև քօղը տեսնելով՝ ժպտագին յարեց:

— Ո՛հ, ներեցէք, ձեզ առանձին կարծեցի, Ալպէր:

Ալպէր հասկցաւ Տըպրէի միտքը:

— Մայր իմ, ըսաւ Մէրսէտէսին դառնալով, ներքին գործոց նախարարին քարտուղար Պ. Տըպրէն իմ նախկին բարեկամս է:

— Ինչո՞ւ նախկին բարեկամնիդ կ'անուանէք զիս. ըսաւ Տըպրէ կակազելով. ի՞նչ ըսել կ'ուզէք:

— Պ. Տըպրէ, այսուհետեւ բարեկամ չունիմ և պիտի չունենամ ալ: Շնորհակալ եմ որ բարեհաճեցաք ճանչնալ զիս պարոն:

Տըպրէ երկու աստիճան վեր ելաւ և իր խօսակցին ձեռքը թոթվեց աշխուժօրէն:

— Սիրելի Ալպէր, ըսաւ Տըպրէ աշխուժօրէն, հաւատացէք որ ձեր դժբախտութեան մեծապէս վշտակից եմ, և ամէն բանի մէջ ձեզի հաճելի ըլլալու պատրաստ եմ:

— Շնորհակալ եմ, պարոն, ըսաւ Ալպէր ժպտաքին. մեր

այդ դժբախտութեան մէջ բաւական հարուստ ըլլալով ուրիշի օգնութիւնը խնդրելու պէտք չունինք. Բարիզէն կը մեկնինք, և մեր ճամբորդութեան ծախքը վճարելէն յետոյ՝ հինգ հազար ֆրանք կը մնայ քովերինս:

Տըպրէի դէմքը կարմրեցաւ, որովհետեւ կը մտածէր որ իր գրպանին մէջ մէկ միլիոն ֆրանք ունէր. քիչ մը առաջ նոյն տան մէջ երկու կիներ կը գտնուէին, որոնց մէկը իրաւացիօրէն անպատուութեամբ, մէկուկէս միլիոն ֆրանքով աղքատ կը մեկնէր, և միւսը անարժանաբար դժբախտութեան մէջ ինկած էր, բայց իր դժբախտութեան մէջ վսեմ, հարուստ կը գտնուէր քիչ մը դրամով:

Այս համեմատութիւնը շփոթութեան մատնեց իր քաղաքավարական խօսքերը, օրինակին փիլիսոփայութիւնը իր սիրտը ճնշեց. քաղաքավարական քանի մը հասարակ խօսքեր կակազեց և վար իջաւ շուտով:

Պաշտօնատան մէջ իր հրամանին տակ գտնուող գրագիրները այն օրը Տըպրէին տխուր դէմքէն ազգուեցան:

Բայց նոյն իրիկունը, Մատըլէնի ծառուղիին վրայ խիստ գեղեցիկ տան մը տէր եղած էր, որ յիսուն հազար ֆրանք եկամուտ կը բերէր:

Հետեւեալ օրը, Տըպրէին պայմանագրութիւնը ստորագրած պահուն, այլսինքն իրիկուան ժամը հինգին տիկին տը Մորսէրֆ իր զաւկին հետ գորովանքով համբուրելէն յետոյ, սուրհանդակի մասնակառքը կը հեծնէր, որուն դուռը իր վրայ փակուեցաւ:

Լաֆիթի տան բակին մէջ, բոլոր գրասենեակներուն վրայ եղած կամարած և պատուհաններէն մէկուն ետին մարդ մը պահուելուտած էր, որ տեսաւ Մէրսէտէսի կառքը մտնելը ու ճամբայ ելլելը և Ալպէրի հեռանալը:

Այն ատեն այդ մարդը ձեռքը իր կնճռոտ ճակատին տանելով ըսաւ.

— Ափսո՛ս, արդեօք ի՞նչպէս պիտի կարենամ այդ երկու անմեղներուն երջանկութիւնը վերադարձնել, որմէ զրկեցի զանոնք: Առտուած կ'օգնէ ինծի:

Թ . Գ Լ Ո Ւ Խ

ԱՌԻԼԾՆԵՐՈՒ ՓՈՍԸ

Պօրս կոչուած բանտին այն մասը, որ ամէնէն վնասակար և վտանգաւոր բանտարկեալները կը պարունակէր, Սէն-Պէրնարի բակը կը կոչուէր:

Բանտարկեալները իրենց կորովի լեզուովը Առիւծներու Փոսը կը կոչէին զայն հաւանաբար այն տեղի կալանաւորները այնպիսի ակռաներ ունենալուն համար, որոնցմով յաճախ երկաթէ վանդակները և երբեմն բանտապահները կը խածնէին:

Բանտի մէջ բանտ մըն է ան. պատերը միւս բանտերուն պատին կրկին հաստութիւնը ունէին:

Սմէն օր բանտապահ մը միաձոյլ վանդակները զոլուցութեամբ աչքէ կ'անցընէր, այդ բանտապահներուն հէրքիւլեան հասակը, պաղ և չշտակի նայուածքը կը ցուցնէին որ բանտարկեալներուն երկիւղ պատճառելու և իրենց խելացիութեամբը անոր վրայ տիրելու ընտրուած էին:

Այդ մասին բակը բարձր պատերով չըջապատուած էր, որոնց վրայէն արեւը կողմնակի կ'իջնէր երբ բարոյական և ֆիզիքական զարշութեանց այդ անդունդին մէջ թափանցել արժան դատէր:

Այդ բակին քարայրատակին վրայ առտուընէ մինչև իրիկուն թախճազին, վայրենադէմ և ստուերի պէս գունատած կը թափառէին այն մարդերը, զորոնք ռաբիկանութիւնը տապարին տակ խոնարհեցուցած կը պահէ. և որոնց համար միշտ կը սրէ զայն:

Ամբողջ պատին երկայնքը ոմանք կը կռթնէին և ուրիշներ կծկտած կը նստէին. որովհետեւ պատը ամենէն աւելի տաք բռնող կողմն էր:

Երկերկու հոգի կ'ըլլային և իրարու հետ կը խօսակցէին շատ անգամ առանձնակի, աչքերնին անդադար դէպի դուռը

յառած, որ երբեմն կը բացուէր այդ տխուր բնակարանէն մէկը կանչելու և կամ ընկերութեանց հալոցէն մերժուած նոր ազտեղութիւն մը այն վիհին մէջ փոխելու համար:

Սէն-Պէրնարի բակը իր մասնաւոր խօսարանը ունի:

Երկար քառակուսի տեղ մըն էր ան. երկու վանդակապատներով երկու մասի բաժնուած, որոնք իրարմէ երեք ոտք հեռաւորութիւն ունէին, որպէս զի այցելուն չկարենայ բանտարկեալին ձեռքը բռնել կամ անոր բան մը տալ:

Այդ խօսարանը մութ, խոնաւ և ամէն կերպով սոսկալի էր. մանաւանդ երբ մտածենք այն վանդակներուն մէջէն կատարուած մտերմական սարսափելի խօսակցութեանց վրայ, որոնք վանդակներուն երկաթը ժանգոտած են:

Սակայն այդ տեղը որչափ ալ ահեղ ըլլար, բանտին արքայութիւնն էր, ուր օրերնին համրուած մարդիկ իրենց սպասած և փափաքած անձերը տեսնելու հաճոյքը կ'ունենան:

Առիւծներու Փոսէն ելլողը գրեթէ միշտ կամ Սէն-Ժագի արգելաւանը պիտի երթար, կամ Թիարանը և կամ առանձին բանտ մը:

Այդ բակին մէջ, որուն նկարագրութիւնը ըրինք և որուն պատերէն ցուրտ խոնաւութիւն մը կը ծորէր, երիտասարդ մը կը պտտէր ձեռքերը զգեստին դրպանը դրած. Փոսին բնակիչները հետաքրքրութեամբ կը զիտէին զայն:

Իր զգեստներուն ձեւէն կրնար աղնուական մը կարծուիլ, եթէ այդ զգեստները պատուտած չըլլային. սակայն մաշած չէին անոնք. նոր մնացած մասերուն ասուին ընտիր և մետաքսի պէս կակուղ ըլլալուն դիւրութեամբ կը ստանար իր փայլունութիւնը. որովհետեւ բանտարկեալը իր փաղաքուշ ձեռքովը կը ջանար նոր երեւցնել զգեստը:

Նոյն զոլուցութիւնը ի գործ կը դնէր իր բարակ կտաւէ շապիկը գոցելու համար, որուն գոյնը բոլորովին փոխուած էր իր բանտը մտնելէն ի վեր, և իր ներկուած կօշիկները թաշկինակի մը ծայրովը կը մաքրէր որուն վրայ զինանշանի թագի մը տակ անունին սկզբնական նշանագրերը բանուած էին:

Առիւծներու Փոսին մէկ քանին մասնաւոր ուշադրութեամբ

մը կը դիտէին բանտարկեալին ընտիր զգեստները :

— Ահա՛ իշխան մը, որ ինքզինքը գեղեցիկ ցուցնել կ'ուզէ ըսաւ գողերէն մէկը :

— Ստուգիւ խիստ գեղեցիկ է, ըսաւ ուրիշ մը, և եթէ սանտր մը և մազի իւղ ունենար, բոլոր սպիտակ ձեռնոցներ կրող պարոնները պիտի գերազանցէր :

— Իր գգեստները անշուշտ խիստ նոր պիտի ըլլային և կօշիկները՝ աղուոր : Քիչ պատիւ չէ մեզ որ մեր մէջը այսպիսի վայելուչ ընկեր մը ունենանք . ինչպէս անօրէն մարդիկ են սա անզգամ ոստիկան-գլխուորդները : Նախանձո՛տ մարդիկ, այսպիսի զգեստները կը պատռեն :

— Կ'երեւի թէ համբաւաւոր մէկն է, ըսաւ ուրիշ մը . ամէն տեսակ գործ ըրեր է, և մե՛ծ գործեր... Այս տարիքին մէջ, ո՛հ, մեծ բան ըսել է :

Եւ այդ սոսկումով խառն զարմանքի առարկայ եղող անձը կարծես թէ հաճութեամբ կ'ընդունէր այն գովեստները կամ գովեստներու երեւոյթը, որովհետեւ անոնց խօսքերը չէր լսեր :

Երիտասարդը իր վրան գլուխը շտկելէն յետոյ գինետան դռնակին մօտեցաւ, որուն դռնապան մը կռթնած էր :

— Օ՛հ, պարոն ըսաւ, անոր, քսան ֆրանք փոխ տուր, ինծի, և ես քիչ ատենէն կը հատուցանեմ քեզի . երբեք մի՛ վախնար ինչ : Մտածէ որ ես այնպիսի ծնողք մը ունիմ որ քու ունեցած դրամներուդ չափ միլիոններ ունին... Օ՛հ, քսան ֆրանք միայն, կ'աղաչեմ, որպէսզի կարենամ մասնաւոր սենեակ մը ունենալ հոս և խցազգեստ մը գնել : Այս զգեստներովս և կօշիկներովս չառ կը նեղուիմ . ինչ զգեստ է սա, պարոն, Գալալ-գանթի իշխանի մը համար :

Բանտապահը իր կոնակը դարձուց և ուսերը ցնցեց . չծիծաղեցաւ իսկ անոր այն խօսքերուն վրայ, որոնք ամէն մարդու զուարճութիւն կրնային պատճառել . այդ մարդը այդ տեսակ և կամ նմանօրինակ չառ խօսքեր լսած էր :

— Անգութ մարդ մըն ես եղեր դուն, ըսաւ Անտրէա, կեցիր, քու պաշտօնէդ ձգել կուտամ քեզ :

Այս խօսքին վրայ, բանտապահը գլուխը դարձուց և այս անգամ բարձրաձայն քրքիջ մը արձակեց :

Այն ատեն միւս բանտարկեալները անոր մօտեցան և շուրջը խմբուեցան :

— Կը լսե՞ս, այս փոքր գումարով զգեստ մը և սենեակ մը պիտի հոգամ, կ'ըսեմ, շարունակեց Անտրէա, որպէս զի կարենամ վայելուչ կերպով ընդունիլ այն այցելուն, որուն ժամէ ժամ կը սպասեմ :

— Իրաւունք ունի, իրաւունք ունի, ըսին բանտարկեալները... Յայտնապէս կը տեսնուի որ հասարակ մարդ մը չէ ան :

— Ուրեմն քսան ֆրանքը դուք փոխ տուէք անոր, ըսաւ բանտապահը, իր միւս ուսին կռթնելով . միթէ ձեր պարտքը չէ՞ ընկերի մը օգնել :

— Ես այդ մարդոց ընկերը չեմ, ըսաւ երիտասարդը հպարտութեամբ . մի՛ նախատեր զիս, որովհետեւ իշխանութիւն չունիս :

Գողերը մըմունջներով իրարու երես նայեցան, և բանտապահէն ու մանաւանդ Անտրէայի խօսքերէն զրգուլած, փոթորիկ մը որոտած աղնուական բանտարկեալին վրայ :

Բանտապահը, փոթորկին աղմկալի կոհակներ հանած ատեն, զանոնք հանդարտեցնելու մասին ապահով ըլլալով, թողուց զանոնք որ անտեղիօրէն կռիւ փնտռողին վրայ խորխտան, և իր առօրեայ երկար պահպանութեանը միջոցին զբօսնելու առիթ մը ներկայացնեն իրեն :

Արդէն գողերը Անտրէայի մօտեցած էին, և ոմանք կ'ըսէին. — Մուճակախա՛ղը, մուճակախա՛ղը սկսինք :

Անխնայ ծեծ մըն էր այս, որ ոչ թէ մուճակներով այլ մուճակներու երկաթազամ նրբաններով ի գործ կը դրուէր այդ պարոններուն անհաճոյ եղող ընկերին վրայ :

Ոմանք օճաճուկին խաղը կ'առաջարկէին աս ալ ուրիշ տեսակ զբօսանքի խաղ մըն էր, աւաղ . խիճ և խոշոր դրամներ (եթէ ունենային) գալարուած թաշկինակի մը մէջ լեցնելով, իրենց թշնամիին ուսերուն և գլխին վրայ հարուածներ կը տեղացնէին անով :

— Մտրակենք մեր գեղեցիկ պարոնը, մեր պարկեշտ պարոնը ըսին ուրիշներ:

Բայց Անտրէա դէպի անոնց դարձաւ, իր աչքերը թարթափեց, լեզուովը իր այտերը ուռեցուց, և շրթունքները այնպէս կարկափեց որ այդ նշաններով շատ բաներ ըսել կ'ուզէր աւագակներուն:

— Այդ գաղտնի նշանները Գաթրուս սորվեցուցած էր իրեն, Աւագակները Անտրէային իրենցմէ ըլլալը ճանչցան, իսկոյն բարձրացուած թաշկինակները իջեցուցին. և երկաթադամ մուծակը գլխաւոր դահլիճին ոտքը անցաւ:

Այն ատեն քանի մը ձայներ լսելի եղան, որոնք կ'իմացնէին թէ պարոնը իրաւունք ունէր, թէ կրնար պարկեշտ մարդ մը ըլլալ, և թէ բանտարկեալները կ'ուզէին խղճի ազատութեան օրինակը տալ:

Ասոր վրայ՝ բազմութիւնը ետ քաշուեցաւ. բայց բանտապահը այնքան զարմացած մնաց որ իսկոյն Անտրէային ձեռքէն քռնեց և սկսաւ անոր վրան խուզարկել, Առիւծներու Փոսին բնակիչներու այն յանկարծական փոփոխութիւնը կախարդանքէ աւելի նշանակալից յայտնութեան մը վերագրելով:

Անտրէա ձգեց որ բանտապահը իր վրան խուզարկէ, թէ և անոր դէմ բողոքեց:

Եանկարծ ձայն մը լսուեցաւ դռնակէն:

— Պէնէտէ'թթօ կը գոչէր տեսուչը:

Բանտապահը թողուց զայն:

— Զի'ս կը կանչեն, ըսաւ Անտրէա:

— Խօսարանը եկուր. ըսաւ ձայնը:

— Կը տեսնէ՞ք, այցելութեան եկան ինծի: Ո՛հ սիրելի պարոն Զիմա կը տեսնէք թէ ներելի՞ է հասարակ մարդու մը պէս վարուել Գալալզանթիի հետ:

Գալալզանթի սև ստուերի մը պէս բակին մէջէն սողոսկելով, Կիսաբաց դռնակէն դուրս ցատկեց, իր ընկերները ու նոյն ինքն բանտապահը զարմանքի մէջ թողուով:

Ստուգիւ, խօսարանէն կը կանչէին զինքը. Անտրէա իսկ նուազ զարմանքի մէջ չէր գտնուէր. խորամանկ երիտասարդը այդ բանտը մտնելէն ի վեր փոխանակ գիրեր ուղղելու, իր դործը

հետապնդել տալու համար, ինչպէս կ'ընեն հասարակ մարդիկ, կատարեալպէս ստոյիկեան լռութիւն մը պահած էր:

— Յայտնապէս զօրաւոր անձ մը անշուշտ կը պաշտպանէ զիս, կ'ըսէր իւրովի. անյուսալի հարստութիւնս, այն դիւրութիւնը, որով ամէն դժուարութեանց յաղթեցի, անակնկալ ընտանիք մը, ստացած երեւելի անունս. անձրեւի նման գրպանս թափած ոսկին, փառասիրութեանս խոստացուած խիստ փայլուն խնամութիւնները, վերջապէս ամէն բան յայտնի կը ցուցնէ: Հարստութեանս վայրկենական մոռացումը և պաշտպանիս բացակայութիւնը կորստեան մատնեցին զիս, այո՛, բայց ոչ բոլորովին, և ոչ ալ մշտնջենապէս: Զիս պաշտպանող ձեռքը վայրկեան մը ինչ հեռացաւ, բայց ինքզինքս անդունդին մէջ ինչալու պատրաստ կարծած ատենս՝ այդ ձեռքը նորէն ինծի պիտի երկընայ և զիս պիտի բռնէ: Ինչո՞ւ ուրեմն անխոհմութեամբս վտանգի մատնեմ ինքզինքս, գուցէ իմ պաշտպանս ալ նեղացնեմ: Զիս ազատելու համար երկու միջոց ունի. մէկը ոսկիի գնով կրնայ փախուստս ձեռք բերել, իսկ միւս դատաւորներու ձեռքը սեղմել իմ արձակումս ընդունելու համար: Ուրեմն խօսելէ և գործելէ առաջ սպասենք, երբ յայտնի տեսնեմ որ բոլորովին երեսէ ձգուած եմ, և այն ատենս...—:

Անտրէա ընելիքը որոշած էր և անոր յաջողութեանը վրայ տարակոյս չունէր: Թշուառականը յարձակելու ատեն աներկիւղ էր և ինքզինքը պաշտպանելու միջոցին անյաղթելի:

Բանտին թշուառութեանը և ամէն տեսակ զրկանքներուն համբերած էր, սակայն կամաց կամաց բնականը, կամ թէ ըսենք սովորութիւնը յաղթած էր համբերութեանը:

Անտրէա իր մերկութեանը, աղտեղութեանը և անօթութեանը համար կը նեղուէր, ու ժամանակը երկար կը թուէր իրեն:

Այդ ձանձրոյթի ժամուն էր որ տեսչին ձայնը խօսարան կը կոչէր զինքը:

Անտրէայի սիրտը ուրախութենէն խայտաց: Արդեօք ի՞նչ քանի համար կը կանչէին զինքը: Հարցաքննիչ դատաւորին այցելութեան համար շատ կանուխ էր. իսկ բանտին կառավարչին կամ բժշկին կողմէն կանչուելու համար շատ ուշ. ուրեմն իր սպասած այցելութիւնն էր ան:

Խօսարանին վանդակապատին ետին, Անտրէա անյագ հե-
տաքրքրութեամբ Պ. Պէրթուլիոյի թուխ և հանճարեղ դէմքը
տեսաւ, որ վշտազին զարմանքով մը կը դիտէր երկաթ վանդակ-
ները, կղպուած դռները, և վանդակապատներուն ետին շարժող
ստուերը:

— Ո՛հ գոչեց Անտրէա, սիրտը շարժած:

— Բարի՛ լոյս, Պէնէտէթթօ, ըսաւ իր խորունկ և հնչուն
ձայնովը:

— Դո՛ւն ես, ըսաւ երիտասարդը իր շուրջը դիտելով սար-
սափահար:

— Զիս չի ճանչցա՞ր. թշուառական տղայ, ըսաւ Պէր-
թուլիօ:

— Լռէ՛, լռէ՛, ըսաւ Անտրէա, որ այդ պատերուն սուր
լսողութիւնը կը ճանչնար. այդչափ բարձր մի խօսիր:

— Անշուշտ առանձին խօսիլ կ'ուզէիր ինծի հետ այն-
պէս չէ՛:

— Ո՛հ, այո՛, ըսաւ Անտրէա:

— Շատ լաւ:

Ու Պէրթուլիօ զրպանէն թուղթ մը հանելով դռնակին ա-
պակիին ետին երեցած պահապանին նշան մը ըրաւ:

— Կարգա, ըսաւ:

— Ի՞նչ է ատ, ըսաւ Անտրէա:

— Քեզ սենեակ մը տանելու, հոն տեղաւորելու և քեզի
հետ ազատ տեսնուելու հրամանը:

— Ո՛հ, գոչեց Անտրէա ուրախութենէն ցատկուտելով:
Բայց շուտով ինքզինքին գալով իւրովի ըսաւ:

— Դարձեալ անձանօթ պաշտպանս է, որ զիս չէ մոռցած:

Դադտնիքը կ'ուզէ իմանալ, որովհետեւ Պէրթուլիօ ինծի հետ
առանձին սենեակի մը մէջ խօսիլ կ'ուզէ. բայց իմ զաղտնիքս
ես գիտեմ...: Իմ պաշտպանս զրկած է Պէրթուլիօն:

Բանտապահը քիչ մը ոտեն իր պետերէն մէկուն հետ խոր-
հրդակցելէն յետոյ, վանդակապատ երկու դռները բացաւ, և
առաջին յարկը բակին վրայ նայող սենեակ մը տարաւ Անտրէան
որ ուրախութենէն ինքզինքէն ելած էր:

Ինչպէս բանտերուն մէջ կ'ըլլայ, սենեակը կիրով ծեփուած
էր, և անոր զուարթ տեսքը բանտարկեալին հաճելի երեւցաւ.
կրակարան մը, անկողին մը, աթոռ մը, սեղան մը սենեակին
կարասիները կը կազմէին:

Պէրթուլիօ աթոռին վրայ նստաւ, և Անտրէա անկողնին
վրայ նետուեցաւ, իսկ բանտապահը զանոնք հոն թողլով, հե-
ռացաւ:

— Օ՛ն, ըսաւ գործակատարը, ըսելիք բան մը ունի՞ս:

— Իսկ դուն, հարցուց Անտրէա:

Առաջ դուն խօսէ...:

— Ո՛հ. ոչ. ինծի հաղորդելիք շատ լուրեր ունենալու ես,
որովհետեւ դուն եկար զիս գտար:

— Շատ լաւ. ես կը խօսիմ. անառակութիւններդ շարու-
նակեցիր, գողութիւնը ըրիր և մարդ սպաննեցիր:

— Աղէկ, ըսաւ Անտրէա, եթէ այդ խօսքերը ըսելու համար
զիս մասնաւոր սենեակ մը բերել տուիր, աւելի լաւ կ'ըլլար որ
այդ սենեակի մէջ չկրէիր. բոլոր ըսածներդ գիտեմ. ասոր հակա-
ռակ ուրիշ շատ բաներ կան զոր ես չեմ գիտեր: Զգիտցածներուս
վրայ խօսիմք: Եթէ կը հաճիս: Ո՞վ քեզ հոս զրկեց:

— Օհո՛, ո՛րքան կ'աճապարես, Պ. Պէնէտէթթօ:

— Շիտակ է, և ես նպատակին դիմեցի: Անօգուտ խօսքեր
չընենք. ո՞վ հոս զրկեց քեզ:

— Եւ ոչ մէկը:

— Ո՛ւրկից գիտես որ ես բանտն եմ:

— Շատոնց քեզ ճանչցած եմ, նորաձեւութիւն սիրող յան-
դուզն անձի մը պէս Շանդ-Էլիզէի մէջ վայելչօրէն ձի կը հեծ-
նէիր:

— Շանդ-Էլիզէ՛, կ'ըսես... ահ, ուրեմն հօրս վրայ խօսինք.
քիչ մը:

— Ուրեմն ո՞վ եմ ես:

— Դուն իմ հոգեւոր հայրս ես, ո՞վ իմ ազնիւ պարոնս...:
Բայց դուն չես կարծեր այն անձը, որ հարիւր հազարի չափ
ֆրանք իմ քմահաճոյքիս համար յանձնեց, (զորս չորս կամ հինգ
ամսուան մէջ մսխեցի) Իտալացի և ազնուական հայր մը գտաւ

ինծի, ընկերութեանց մէջ մտցուց զիս և Օթէօյլ այնպիսի ճաշի մը հրաւիրեց որ Բարիզի ամենէն երեւելի անձերուն և ընդհանրապէս հետ սեղանակից եղայ, որուն հետ չբարեկամանալու չարաչար կը ցաւիմ, որովհետեւ այս միջոցիս կրնար՝ ինծի օգտակար ըլլալ. վերջապէս դուն չես այն անձը, որ մէկ կամ երկու միլիոնի համար երաշխաւոր պիտի ըլլար ինծի. երբ աղէտալի դիպուածը պատահեցաւ... Օ'ն խօսէ՛ պատուելի Գորսիքացի, խօսէ՛...:

— Ի՞նչ կ'ուզես որ ըսեմ:

— Ես ալ քեզի կ'օգնեմ. քիչ մը առաջ Շանդ-Էլիզէի խօսքը կ'ընէիր, ո՞վ իմ արժանաւոր հայրս:

— Ի՞նչ կ'ելլէ Շանդ-Էլիզէի խօսքը ըսելէն:

— Շանդ-Էլիզէի մէջ խիստ հարուստ մարդ մը կը բնակի:

— Որուն տունը կողոպտելու մտար և մարդ մեռցուցիր, այնպէս չէ:

— Կարծեմ թէ այո՛:

— Մ'օնթէ-Քրիսթօ կո՞մար:

— Դուն տուիր անոր անունը, ինչպէս կ'ըսէ պարոն Ռասին...: Ըսէ՛, անոր գիրկը նետուի՞մ, և իմ սրտիս վրայ սեղմելով գոչեմ. «Հա՛յր իմ, հա՛յր իմ», ինչպէս կ'ըսէ Պ. Բիքսէրէուր:

— Կատակը մէկդի, պատասխանեց Պէրթուչիօ. այդպիսի անուն մը բերանդ առնելու մի համարձակիր:

— Ա՛հ, ըսաւ Անտրէա, Պէրթուչիօյի ծանրախոհ կերպարանքէն քիչ մը չփոթած ինչո՞ւ չըսեմ:

— Որովհետեւ այդ անունը կրող անձը Աստուծոյ սիրելի ըլլալուն, չկրնար քեզի պէս թշուառականի մը հայրը ըլլալ:

— Ո՛հ, ի՞նչ մեծ խօսքեր են...:

— Մեծ հետեւութիւններ ալ պիտի ունենան, եթէ չզգուշունաս:

— Սպառնալի՞ք կ'ընես, ես չեմ վախնար... պիտի ըսեմ...:

— Կը կարծես որ քու ցեղիդ թղուկներուն հետ է գործդ, ըսաւ Պէրթուչիօ այնպիսի հանդարտ ձայնով և անվրէպ նայուածքով մը որ Անտրէային վրայ մեծ ազդեցութիւն գործեց.

Կը կարծես որ գործդ թիարանի չարագործ ընկերներուդ կամ պարզամիտ ապուշներո՞ւ հետ է: Պէնէտէթթօ, սոսկալի ձեռքի մը մէջ կը գտնուիս. այդ ձեռքը կ'ուզէ քեզի համար բացուիլ, օգուտ քաղէ անկէ: Կատակ մի՛ ըներ կայծակին հետ, որ վայրկեան մը հանդարտ կեցած է, բայց կրնայ նորէն որոտալ, եթէ իր ազատ շարժմանը մէջ ուզես անհանգիստ ընել, զայն:

— Հայրս... կ'ուզեմ գիտնալ թէ ո՞վ է հայրս... ըսաւ յամառ երիտասարդը. թո՛ղ կորսուիմ եթէ կարելի է, բայց պէտք է որ գիտնամ: Գայթակղութենէ չեմ վախնար, ընդհակառակը բարիք, համբաւ և խրատ կրնայ տալ ինծի, ինչպէս կ'ըսէ Պոչան լրագրագետը: Բայց դուք որ բարձր ընկերութեանց կը վերաբերիք, թէեւ միլիոններ և զինանշաններ ունենաք, միշտ գայթակղութենէ կը վախնաք...: Ըսէ՛, ո՞վ է իմ հայրս:

— Ես ալ ատ ըսելու եկայ:

— Ա՛հ, գոչեց Պէնէտէթթօ, աչքերը ուրախութեամբ լցուած. Նոյն միջոցին դուռը բացուեցաւ, և բանտապահը իր խօսքը Պէրթուչիօյի ուղղելով.

— Ներեցէք, պարոն. ըսաւ հարցաքննիչ դատաւորը բանտարկեալին կը սպասէ:

Հարցաքննութեանս վերջն է ալ՝ ըսաւ Անտրէա, խօսքը գործակատարին ուղղելով...:

— Բայց ինչ անպատեհ միջոցի կուզան մեզ անհանգիստ ընելու:

— Վաղը դարձեալ կուգամ, ըսաւ Պէրթուչիօ

— Աղէկ. ըսամ Անտրէա: Հրացանակիր պարոններ, պատրաստ եմ ձեր հրամանը կատարելու...: Ո՛հ, սիրելի պարոն, տասնի չափ սկուտ ձգէ հոս, որպէսզի ուղածս տան ինծի:

— Շատ աղէկ, ըսաւ Պէրթուչիօ:

Անտրէա իր ձեռքը երկնցուց, բայց Պէրթուչիօ իրը դրպանէն չհանեց, և միայն դրամներուն ձայնը հանեց:

— Օ՛ն ըսաւ Անտրէա ժպտելով, բայց Պէրթուչիօյի տարօրինակ անտարբերութենէն ընկճուած արդեօք խաբուեցա՞յ, ու վանդակապատ կառքի մը մէջ մտաւ, զոր աղցանի կողով կ'անուանեն: Տեսնե՞ք: Ուրեմն վաղը պիտի տեսնուինք, աւելցուց, Պէրթուչիօին դառնալով:

— Վաղը կը տեսնուինք, պատասխանեց գործակատարը:

Ժ. Գ Լ Ո Ւ Խ

Դ Ա Տ Ա Ի Ո Ր Ը

Ինչպէս կը յիշեն ընթերցողները, արքայ Պիւղոնին հանդուցեալին սենեակը Նուարթիէի հետ մինակ մնացած էր, և նորատի աղջկան մարմնոյն քով հսկողները ծերն ու քահանան էին:

Թերեւս արքային քրիստոնէական խրատները, թերեւս անոր քաղցր մարդասիրութիւնը կամ համոզիչ խօսքերը ծերունին մխիթարած էին. որովհետեւ քահանային հետ խօսելէն ի վեր՝ Նուարթիէի առաջուան պէս փոխանակ յուսահատելու՝ ամէն բան Աստուծոյ կամքին կը յանձնէր. և այնքան հանդարտ կ'երեւէր որ Վալանթինի վրայ իր ունեցած բուռն սէրը յիշողներուն զարմանք ազդեց:

Պ. տը Վիլֆոր նորատի աղջկան մեռած առուուրնէն ի վեր ծերունին տեսած չէր:

Տան բոլոր ծառաները փոխուած էին: Իրեն համար ուրիշ սենեկապան մը և Նուարթիէի համար ուրիշ ծառայ մը եկած էին:

Տիկին տը Վիլֆորի ծառայելու համար ալ երկու կիներ վարձուած էին:

Դռնապանէն սկսեալ մինչև կառապանը փոխուած էր. այդ անիծեալ տան զանազան տէրերուն ծառայելու համար նորանոր դէմքեր կը տեսնուէին և անոնց միջև արդէն իսկ բաւական ցուրտ յարաբերութիւնները կ'արգիլէին:

Եղեռնադատ Ատեանը երկու կամ երեք օրէն պիտի բացուէր, և Վիլֆոր իր դահլիճը փակուած՝ Գատրուսի սպաննիչին վրայ եղած դատական քննութիւնները տենդոտ զործուէութեամբ մը առաջ կը տանէր:

Այդ գործը, այն ամէն գործերուն պէս, որոնց Մօնթէ-Բրիւթօ կոմսը խառնուած կ'ըլլար, Բարիզի ընկերութեանց մէջ մեծ աղմուկ հանած էր:

Ապացոյցները համոզիչ չէին, որովհետեւ օրհասական թիա-

պարտի մը խօսքերուն մէջ կը կայանային անոնք, այնպիսի անձի մը, որուն ամբաստանած մարդը իր թիապարտ հին ընկերն էր, և կրնար ընկերը ամբաստանել կա՛մ ռիսկալութեամբ և կամ վրէժխնդրութեամբ:

Միայն դատաւորին խիղճը հանդարտ կ'երեւէր:

Ընդհ. դատախազը վերջապէս իր սոսկալի համոզումին մէջ հաստատուած էր թէ Պէնէտէթթօ յանցաւոր էր, և իր տարած այս յաղթութիւնը գոհացում պիտի տար իր անձնասիրութեան, իր սառած սրտին թելերուն քիչ մը կենդանութիւն պարգեւելով:

Ուստի Վիլֆոր յառաջիկայ նիստերը սկսելու համար անխոնջ աշխատութեամբը դատին պատրաստութիւնները տեսած էր. ունկնդրութեան տոմսակներ ընդունելու նպատակով իրեն ուղղուած անթիւ առաջարկներու պատասխանելէն խուսափելու համար՝ ստիպուած էր առաջուրնէ աւելի տան մէջ մարդու չերեւիլ:

Ասկէ զատ, խեղճ Վալանթինի մահուրնէն ի վեր այնչափ քիչ ատեն անցած էր, և իր վիշտերը այնչափ նոր էին որ մարդ չէր զարմանար հայրը իր պարտականութեան, այսինքն իր ցաւերը մոռցնող միակ զբաղման մէջ ընկղմած տեսնելով:

Անգամ մը միայն Պէնէտէթթօյի հօրը բուն անունը տալու համար Պէրթուէիոյի տուած երկրորդ այցելութեան հետեւեալ առտու, Վիլֆոր իր հայրը տեսեր էր. դատաւորը աշխատութենէ յոգնած՝ տան պարտէզը իջած էր, և տխրութեան ու խորունկ մըտածութեան մէջ ընկղմած՝ Թարքունիի պէս, որ եղէգէ դաւազանովը ամէնէն բարձր մեկոններուն գլուխը կը ջախջախէր, Պ. տը Վիլֆոր ալ դաւազանովը մոլոշավարդերուն երկար ու չորցած բունները կը կտրէր, որոնք նոր անցած եղանակին փթթած ծաղիկներու ուրուականներուն պէս՝ պարտէզին ծառուղիներուն երկայքը կանգուն կը մնային:

Արդէն քանի մը անգամ պարտէզին ծայրը, այսինքն լքուած արտին վրայ նայող ծանօթ վանդակապատին մօտենալով, միշտ նոյն ծառուղիէն ետ դարձած էր. միեւնոյն քալուածքով և շարժումով չըջագայութիւնը շարունակելով, երբ աչքերը մեքենապէս տան վրայ դարձան, ուր զաւկին բարձրաձայն խաղալը կը լսէր:

գիշերօթիկ դպրոցէն գալով՝ կիրակի և երկուշաբթի օրերը մօրը քով կ'անցընէր:

Պ. տը Վիլֆօր բաց պատուհաններէն մէկուն մէջ Պ. Նուարթիէն տեսաւ, որ իր թիկնաթոռովը մինչև այդ պատուհանին առջև բերել տուած էր զինքը, որպէս զի տաք արեւուն վերջին ճառագայթները վայելէ, որոնք պաշտօնաւրդ զարգարող բաղնիքներուն կիսամեռ ծաղիկներուն և անմիրգ որթերուն կարմրած տերեւներուն կուտային իրենց հրաժեշտը:

Ծերունիին նայուածքը միայն կէտի մը վրայ սեւեռած էր, զոր Վիլֆօր անկատար կերպով կը տեսնէր:

Նուարթիէի այդ նայուածքը այնչափ քինախնդիր, այնչափ անբնական և այնչափ անհամբեր էր որ ընդհ. դատախազը իրեն ծանօթ այդ դէմքին բոլոր տպաւորութիւնները հասկնալու համար, իր ճամբէն դուրս ելաւ, որպէսզի տեսնէ թէ այդ ծանր նայուածքը որո՞ւ ուղղուած էր:

Այն ատեն կիսամերկ ոտներով խիտ թմբիկներու տակ նրստած տեսաւ տիկին տը Վիլֆօրը, որ ձեռքը գիրք մը մերթ ընդմերթ ընթերցումը կ'ընդմիջէր, իր զուկին ժպտելու կամ անոր գնդակը իրեն վերադարձնելու համար. էտուար յամառութեամբ սրահէն պարտէզին մէջ կը նետեր գնդակը:

Վիլֆօր դունատեցաւ, որովհետեւ ծերունիին միտքը կը հասկընար:

Նուարթիէ միշտ նոյն առարկային կը նայէր. բայց յանկարծ իր նայուածքը կնոջ վրայէն ամուսնոյն ուղղեց և այն ատեն Վիլֆօր այն հրավառ աչքերուն յարձակման առարկան եղած էր, որոնք ալ իրենց ուշադրութեան նպատակակէտը փոխելով, իրենց լեզուն ալ փոխած էին՝ առանց կորսնցնելու իրենց սպառնական տրամադրութիւնները:

Տիկին տը Վիլֆօր իր գլխին վրայ պատրաստուած փոթորիկը չտեսնելով՝ այդ միջոցին զուկին գնդակը բռներ էր. նշանացի կերպով տղան կը կանչէր որ գայ համարոյրով մը իր խաղալիկը առնէ. բայց էտուար երկար ատեն մօրը աղաչանքին զիջանալու չհաճեցաւ. հաւանաբար մայրական գորովը տեղէն չարժեքելու նեղութեան համար բաւական վարձատրութիւն մը չէր

համարեր տղան. ի վերջոյ պատուհանէն արեւածաղիկներուն և դշխոյ-մարգարիտներուն մէջ ցատկեց, և ճակատը քրտինքով պատած մօրը քով վազեց:

Տիկին տը Վիլֆօր անոր ճակատը սրբեց, իր շուրթունքը այդ խոնավ փղոսկրին վրայ դրոշմեց, և դաւակը ճամբեց անոր մէկ ձեռքը գնդակը տալով և միւս ձեռքը ափ մը շաքարեղէն լեցնելով:

Վիլֆօր անդիմադրելի ձգողութեամբ մը պարտէզէն դէպի տունը կը յառաջանար:

Բայց ո՞րչափ կը մօտենար, ա՛յնչափ Նուարթիէ իր նայուածքը կը խոնարհեցնէր. անոր արտեւանունքին հուրը ա՛յն աստիճան բորբոքած կ'երեւէր որ Վիլֆօր մինչև սրտին խորը կ'զգար հօրը ազդեցութիւնը:

Ստուգիւ, Նուարթիէի նայուածքին մէջ սաստիկ յանդիմանութիւն և միեւնոյն ատեն սոսկալի սպառնալիք մը կը նշմարուէր:

Այն ատեն ծերունիին իր աչքերը դէպի երկինք բարձրացուց, իր զուկին յիշեցնել ուղղելով թէ ըրած երդումը մոռցած է:

— Շատ լաւ, պարոն, պատասխանեց Վիլֆօր բակէն. օր մըն ալ համբերէ, ես խօսքիս տէրն եմ:

Այդ խօսքերուն վրայ՝ Նուարթիէ սիրտը գրեթէ հանդարտեցաւ, և իր նայուածքը անտարբերութեամբ ուրիշ կողմ դարձուց:

Վիլֆօր իր վերարկուն կոճակները աշխուժօրէն քակեց, որոնք զինքը կը խեղդէին կարծես՝ կապուտցած ձեռքը ճակտին տարաւ և դահլիճը մտաւ:

Գիշերը հանդարտիկ անցաւ. Տան մէջ ամէն մարդ ըստ սովորութեան քնացաւ: Միայն Վիլֆօր իր սովորութեան համաձայն, միւսներուն պէս միւսնոյն միջոցին չքնացաւ, այլ մինչև առտուան ժամը հինգը աշխատեցաւ հարցաքննիչ դատաւորներուն վերջին հարձափորձերը նորէն աչքէ անցընելով, տրուած վկայութիւնները քննելով, որպէսզի հետեւեալ օրուան դատը կարենայ լաւ պարզել:

Հետեւեալ օրը, երկուշաբթի՝ առաջին նիստը տեղի պիտի ունենար:

Այդ օրուան արշալոյսը տօգոյն և աղետալի թուեցաւ Վիլֆօրի, և առտուան կապոյտ լոյսը փայլեցուց թուղթին վրայ կարմիր մեկանով գծուած գիծերը :

Դատաւորը վայրկեան մը քնացաւ, մինչ իր ճրագն ալ հոգեվարքին մէջ էր, անոր ճարճատիւնէն արթնցաւ. մատերը արիւնով թաթխուածի պէս խոնաւ և կարմրաներկ էին :

Նարնջագոյն ամպի երկար շերտ մը երկնքին երեսը պատած էր, և հորիզոնին վրայ կողմնակի սև նկարուած նուրբ կաղամախիները երկուքի կը բաժնէր :

Շագանակենիներու վանդակէն անդին, առուոյտի դաշտին մէջ արտոյտ մը առտուան իր պարզ երգը երգելով, դէպի երկինք կը բարձրնար :

Արշալոյսին խոնաւ օդը Վիլֆօրի գլխին վրայ իջնելով՝ զովացուց անոր միտքը :

— Արդարութեան սուրը բռնող մարդը, ըսաւ սոսկումով, պէտք է որ այսօր պատժէ յանցաւորները :

Այն ատեն նայուածքը ակամայ նուարթի էի պատուհանին կողմը դարձուց, ուր տռչի իրիկուն տեսած էր ծերունին :

Վարագոյրը գոցուած էր. սակայն իր հօրը պատկերը աչքերուն առջեւէն չէր հեռանար. այնպէս որ բաց եղածի պէս գոց պատուհանին դառնալով կարծեց թէ դարձեալ հոն կը տեսնէ սպառնալիկ ծերունին :

Այո՛, մըմնջեց, անհոգ եղիր :

Ու գլուխը կուրծքին վրայ խոնարհեցուց, և դահլիճին մէջ քանի մը չրջան ըրաւ. յետոյ վերջապէս բոլորովին հագուած՝ բազմոցի մը վրայ նետուեցաւ, յոգնութենէն աւելի, մինչեւ ոսկորներուն ծուծը թափանցող պաղութենէն բրտացած անդամներուն հանգստութիւն պարգեւելու քան թէ քնանալու համար :

Կամաց կամաց ամէն մարդ արթնցաւ տան մէջ :

Վիլֆօր իր դահլիճին մէջէն հետզհետէ լսեց տան մը կենդանութիւնը հաստատող ձայները. այսինքն դռներուն բացուիլ և գոցուիլը. սենեկապանուհին կանչելու համար տիկին տը Վիլֆօրի զանգակին հնչիւնը, տղուն առաջին ձայները որ այդ տա-

րիքին մէջ գտնուողներուն պէս առտունները ուրախ կ'արթըննար :

Վիլֆօր ալ իր զանգակը հնչեցուց :

Իր նոր սենեկապանը ներս մտաւ և լրագիրները ու գաւաթ մը թէյ բերաւ :

— Ի՞նչ է բերածդ, հարցուց Վիլֆօր :

— Թէյ :

— Ես թէյ չուզեցի. քեզի ո՞վ ըսաւ որ բերես :

— Տիկինը. պարոնը անտարակոյս այսօր սպաննութեան գործին մէջ շատ պիտի խօսի և զովացուցիչ ըմպելի մը խմելու պէտք ունի :

Սենեկապանը շառագոյն գաւաթը բազմոցին մօտ գտնուող սեղանին վրայ դրաւ, որ միւս սեղաններուն պէս թուղթերով ծածկուած էր :

Սենեկապանը դուրս ելաւ :

Վիլֆօր պահ մը տխուր դէմքով գաւաթին. յետոյ յանկարծ ջղային շարժումով մը առաւ զայն և պարունակութիւնը խմեց մէկ ումպով :

Գուցէ կը յուսար որ այդ ըմպելին մահացու ըլլար, և այդ միջոցին կը փափաքէր մեռնիլ, այն պարտքէն ազատելու համար որ մեռնելէ աւելի դժուար բան մը կը հրամայէր իրեն. յետոյ ռոքի ելաւ և իր դահլիճին մէջ պտտեցաւ այնպիսի ժպիտով մը որ տեսնողին սոսկում պիտի պատճառէր :

Թէյը անմնաս էր և Պ. տը Վիլֆօր բան մը չզգաց :

Ճաշի ատեն Պ. տը Վիլֆօր սեղանին չմասնակցեցաւ :

Սենեկապանը ներս մտնելով, ըսաւ.

— Տիկինը կ'իմացնէ որ ժամը տասնըմէկ զարկաւ և ատենը վէս օրին պիտի բացուի :

— Գիտեմ, ըսաւ Վիլֆօր, ի՞նչ ըսել կ'ուզէ :

— Տիկինը հագուած պատրաստ է և կը հարցնէ թէ պարոնին հետ պիտի կրնա՞յ ընկերանալ :

— Ո՛ւր երթալու համար :

—Դատակա՛ն պաշտօնատու՛նը:

—Ի՞նչ ընելու համար:

—Տիկինը կ'ըսէ թէ շատ կը փափաքի այդ դատավարու թեան ներկայ գտնուիլ:

—Ո՛հ, ներկա՛յ գտնուիլ կ'ուզէ, ըսաւ Վիլֆոր գրեթէ սոսկալի ձայնով:

Ծառան քայլ մը ետ քաշուելով ըսաւ,

—Եթէ պարոնը առանձին երթալ կ'ուզէ, տիկնոջս իմացնեմ:

Վիլֆոր վայրկեան մը լուր մնաց. երեսուսի գոյն մօրուքով շրջապատուած տեղոյն այտը իր եղունգներովը փորելու չափ կը քերէր:

—Ըսէ տիկնոջ որ իրեն հետ խօսիլ կ'ուզեմ և կը խնդրեմ որ իր սենեակը սպասէ ինձի, պատասխանեց ի վերջոյ:

—Շատ լաւ, պարոն:

—Յետոյ եկուր զիս ածիլէ՛ և հագուեցուր:

—Անմիջապէս:

Ստուգիւ սենեկապանին երթալն ու դառնալը մէկ եղաւ:

Վիլֆորը ածիլեց և բոլորովին սև զգեստներ հագցուց անոր յետոյ ըսաւ.

—Տիկինը իր սենեակը ձեզի կը սպասէ:

—Ես ալ անոր մօտ կ'երթամ, ըսաւ Վիլֆոր:

Ու թեւին տակ թղթածրարներ առած և գլխարկը ձեռքը բռնած՝ դէպի կնոջ սենեակը ուղղուեցաւ:

Դրան առջև վայրկեան մը կեցաւ, և իր կապուտցած ճակտէն հոսած քրտինքը թաշկինակովը սրբելէն յետոյ՝ դուռը հրեց:

Տիկին տը Վիլֆոր անյեանարան բազմոցի մը վրայ նստած էր, և անհամբերութեամբ լրագիրները և նորատիպ գրգոյկները աչքէ կ'անցընէր, որոնց ընթերցումը վերջացնելէն առաջ, փոքր էտուար դանոնք պատուելով կը զուարճանար:

Դուռս ելլելու համար հագուած էր. գլխարկը թիկնաթոռին վրայ պատրաստ կը սպասէր, և ձեռնոցները զրած էր:

—Վերջապէս եկաք, պարոն, ըսաւ կինը իր բնական և հանդարտ ձայնովը. ո՛րչափ գունատած էք, պարոն. բոլոր գիշերը

աշխատեցա՞ք միթէ. ինչո՞ւ մեզի հետ ճաշելու չեկաք. ըսէք զիս ձեր հետ պիտի տանի՞ք թէ էտուարին հետ առանձին պիտի երթամ:

Տիկին տը Վիլֆոր, ինչպէս կը տեսնուի, պատասխան մը ընդունելու համար յաջորդաբար զանազան հարցումներ ըրաւ. բայց Պ. տը Վիլֆոր առանց այդ հարցումներէն մէկուն իսկ պատասխանելու՝ արձանի պէս պազ և լուռ մնաց:

—Էտուա՛ր, ըսաւ Վիլֆոր հրամայական նայուածք մը ուղղելով զաւելին, գնա՛ սրահը խաղայ, սիրելիս, մօրդ հետ քիչ մը պիտի խօսիմ:

Տիկին տը Վիլֆոր իր ամուսնոյն պազ դէմքը, խրոխտ ձայնը և տարօրինակ պատրաստութիւնները տեսնելով, սարսուաց:

Էտուար գլուխը վեր առնելով մօրը երեսը նայեցաւ. բայց տեսնելով որ մայրը Պ. տը Վիլֆորի հրամանը չէր հաստատեր, իր կապարէ զինուորներուն գլուխը կտրելով զբաղեցաւ նորէն:

—Էտուա՛ր, գոչեց Պ. տը Վիլֆոր այնպիսի խստութեամբ մը որ տղան օթոցին վրայ ցատկեց, լսեցի՞ր, գնա՛:

Էտուար, որուն հետ շատ քիչ անգամ այդպէս կը վարուէին, ոտքի ելաւ գունատած:

Դժուար է ըսել թէ բարկութենէն գունատած էր թէ վախէն:

Հայրը անոր մօտեցաւ, թեւէն բռնեց և ճակատը համբուրեց:

—Գնա, զաւակս, գնա՛:

Էտուար ժպտեցաւ:

Պ. տը Վիլֆոր դրան մօտեցաւ և տղան դուռս ելլելէն յետոյ՝ դրան պարզունակը դրաւ:

—Տէր Աստուած, ըսաւ մանկամարդ կինը իր էրկանը սրտին խորը թափանցող նայուածքով մը անոր երեսը նայելով ու ժպիտ մը կեղծելով, զոր Վիլֆօվի անողոք դէմքը իր շրթունքներուն վրայ սառեցուց, ի՞նչ կայ արդեօք:

—Տիկին, ու՞ր պահած էք այն թոյնը զոր սովորաբար կը գործածէք, հարցուց դատաւորը առանց դարձուածի ու իր կնոջ և դրան մէջտեղը կենալով:

Տիկին տը Վիլֆոր զգաց ինչ որ արտայտը կը զգայ, երբ կը տեսնէ որ ցին թռչունը մահաբեր նեղ շրջանակի մէջ կը սահմանափակէ զինքը:

Տիկին տը Վիլֆոր այնչափ գունատեցաւ որ գոյնը կապոյտի փոխուեցաւ և կերկերուն և հեղձամղձուկ ձայնով մը, որ ոչ հառաչանքի կը նմանէր և ոչ ձայնի, ըսաւ.

— Պարոն, չեմ հասկնար թէ ի՞նչ ըսել կ'ուզէք:

Ու իր սոսկումիւն սաստկութենէն ոտքի ելլելով՝ ինքզինքը քաղմոցին վրայ նետեց նորէն:

— Կը հարցնեմ թէ ո՞ւր կը պահէք այն թոյնը, որով սպաննեցիք Պ. տը Սէն-Մէրանը, աներս, զոքանչս, Պարուան և Վալանթին աղջիկս:

— Ո՛հ, պարոն, գոչեց տիկին տը Վիլֆոր, ձեռքերը միացնելով, ինչ կ'ըսէք:

— Ձեմ սպասեր որ հարցնէք ինծի, այլ պէտք է պատասխանաւոր:

— Ամուսնո՞յս պիտի պատասխանեմ թէ դատաւորիս, կակազեց տիկին տը Վիլֆոր:

— Ձեր դատաւորին, տիկին, ձեր դատաւորին պիտի պատասխանէք:

Կնոջ գունատութիւնը, մտահոգ նայուածքը և բոլոր մարմնոյն դողդոջումը սոսկալի տեսարան մը կը պարզէր:

— Ո՛հ, պարոն, միմիջեց, ո՛հ...:

— Ձէք պատասխաներ, տիկին, գոչեց անողոք հարցաքննիչը: Յետոյ իր բարկութենէն աւելի սոսկալի ժպիտով մը յարեց.

— Բայց չէք ալ ուրանար:

Տիկինը շարժում մը ըրաւ:

— Ձէք կրնար ալ ուրանալ, աւելցուց Վիլֆոր ձեռքը դէպի ան երկարելով, յանուն արդարութեան զայն բռնելու համար, այդ զանազան ոճիւրները անամօթ ճարտարութեամբ մը ի դորժ դրիք, բայց միայն ձեր սերէն կուրցած, մարդիկը կրնայիք խաբել: Տիկին տը Սէն-Մէրանի մահուընէն յետոյ հասկցայ որ տանս մէջ թունաւորող մը կայ, տ'Ալբրէնէին ալ իմացուց ինծի. Պա-

րուային մեռնելէն ետքը մէկուն վրայ կասկածեցայ, մեղա՛յ Աստուծոյ, հրեշտակի մը վրայ, ես որ միշտ անմեղին վրայ իսկ կը կասկածիմ. սակայն Վալանթինի մահուընէն ետքը՝ ալ ինծի համար տարակուսելու տեղի չմնաց, տիկին, և ոչ միայն ինծի ալ ուրիշներ համար ալ. երկու անձեր տեղեակ են ձեր ոճրագործութեան և շատերն ալ կը կասկածին այդ մասին. այսուհետեւ ամէն մարդ պիտի իմանայ: Ինչպէս որ քիչ մը առաջ կ'ըսէին, տիկին, ձեզի հետ խօսողը ձեր ամուսինը չէ, այլ ձեր դատաւորը:

Մտնկամարդ կինը երկու ձեռքերուն մէջ պահեց դէմքը:

— Ո՛հ, պարոն, կակազեց, կ'աղաչեմ՝ հաւանականութեանց մի՛ հաւատար:

— Այդչափ վատասիրտ էք դուք, գոչեց Վիլֆոր տրամաբանութեամբ մը. ստուգիւ միշտ դիտած եմ որ թունաւորիչները վատ կ'ըլլան. բայց դուք որ երկու ձեր և նորատի աղջիկ մը սպաննելով՝ անոնց մեռնելը տեսնելու քաջութիւնը ունեցաք, կրնա՞ք վատասիրտ ըլլալ:

— Պարոն, պարոն:

— Կրնա՞ք վատասիրտ ըլլալ շարունակեց Վիլֆոր, իր ձայնը աստիճանաբար աւելի բարձրացնելով, դուք որ չորս հոգեվարքներու վայրկեանները մէկիկ մէկիկ համբեցիք, դուք որ ձեր դժոխային հնարքները նիւթեցիք և յաջողութեամբ ու զարմանալի ճշդութեամբ թունաւոր ըմպելիները խմեցուցիք. արդեօք մոռցա՞ք մտածելու թէ ձեր ոճիրը յայտնուած ատեն ի՞նչ պիտի ըլլաք: Ո՛հ, անկարելի է. անշուշտ աւելի քաղցր, աւելի ազդու և աւելի շանթահարիչ թոյն մը պահած էք ձեզի համար, որպէսզի ձեզի տրուելիք պատիժէն ազատիք...: Կը յուսամ որ այս հոգը տաւած էք:

Տիկին տը Վիլֆոր ձեռքը երկնցնելով ծնկան վրայ ինկաւ:

— Գիտեմ... գիտեմ, ըսաւ, ձեր յանցանքը կը խոստովանիք. սակայն երբ ալ չէք կրնար ուրանալ ձեր ըրածը, վերջին վայրկեանին դատաւորներուն եղած խոստովանութիւնը ձեր ընդունելիք պատիժը չկրնար թեթեւցնել:

— Պատիժ կ'ըսէք, պարոն, գոչեց տիկին տը Վիլֆոր. երկու անգամ է որ այդ բառը կ'սրտասանէք:

—Անտարակոյս. դուք չորս անգամ յանձաւոր ըլլալնովդ համար կարծեցիք թէ պատիժէ ազատ պիտի ըլլաք. այս պատիժը սահմանողին կինը ըլլալնովդ համար կարծեցիք թէ պիտի չպատժուիք: Ո՛հ, տիկին, ոչ. ո՛վ որ ալ ըլլայ, թունաւորիչին պատիժը կառափնատն է, եթէ սակայն, ինչպէս քիչ մը առաջ՝ ըսի, թունաւորիչը ամէնէն շանթահարիչ թոյնէն իրեն համար քանի մը կաթիլ պահելու հոգ տարած չէ:

Տիկին տը Վիլֆոր անբնական ձայն մը հանեց, և իր անոնիլի ու անյաղթելի սոսկումը այլայլեց դիմագծերը:

—Ո՛հ, կառափնատն մի՛ վախնաք, տիկին ըսաւ դատաւորը, ձեզ անպատուել չեմ ուզեր. որովհետեւ ինքզինքս անպատուել է. ոչ, ընդհակառակը՝ եթէ ըսածներս լաւ լսեցիք, անշուշտ հասկըցաք որ կրնաք կառափնատն վրայ չմեռնիլ:

—Ո՛հ, չը հասկցայ, ի՞նչ ըսել կ'ուզէք, կակազեց խեղճ կինը, բոլորովին չփոթած:

—Ըսել կ'ուզեմ թէ մայրաքաղաքիս առաջին դատաւորին կինը իր ամօթապարտ գործովը ընտանիքին անարատ մնացած անունը պիտի չպղծէ, և մէկ հարուածով իր ամուսնոյն ու զաւկին պատիւը պիտի չուղէ ազատել:

—Ո՛հ, ո՛չ, ո՛չ:

—Այդ կերպով, տիկին, բարիք մը ըրած պիտի ըլլաք մեզի, և ես ատոր համար շնորհակալ կ'ըլլամ ձեզի:

—Շնորհակալ կ'ըլլաք մի, բայց ի՞նչ բանի համար:

—Ձեր ըսած խօսքին համար:

—Ի՞նչ ըսի որ. իմ խելքս գլուխս չէ, ըսածս ալ չեմ դիտեր, ո՛վ Աստուած:

Ու մազերը թափթփած և շրթունքները փրփրած, ոտքի ելաւ:

—Ձեր սենեակը մտած պահուս, ձեր թոյնը ո՛ւր պահելնուդ մասին ըրած հարցումիս պատասխանը կուտաք, տիկին:

Տիկին տը Վիլֆոր իր բազուկները դէպի երկինք բարձրացուց ձեռքերը իրարու գալարեց ջղաձգօրէն:

—Ոչ, ոչ, գոչեց, անշուշտ պիտի չուզէք որ գործերը այդ աստիճանին հասնին:

—Կառափնատն վրայ, կորսուելիդ միայն չեմ ուզեր, տիկին, կը հասկնա՞ք, պատասխանեց Վիլֆոր:

—Ո՛հ պարոն, շնորհք ըրէք:

—Բայց կ'ուզեմ որ արդարութիւնը ի գործ դրուի: Ես պատժելու համար կ'ապրիմ, տիկին, աւելցուց դատաւորը բոցարձակ նայուածքով մը. եթէ ձեր տեղը ուրիշ կին մը ըլլար, նոյնիսկ թագուհի մը, դահիճը կը զրկէի. բայց ես ձեր վրայ կը զթամ, և միայն կ'ըսեմ. Տիկին, ձեր ամէնէն քաղցր, ամէնէն ապահով և ամէնէն շանթահարիչ թոյնէն քանի մը կաթիլ պահեցի՞ք ձեզի համար:

—Ո՛հ. ներեցէք ինձի, պարոն, ձգեցէք որ ապրիմ:

—Ո՛հ, ո՛րչտի վատ էք եղեր:

—Մտածեցէք որ ձեր կինն եմ:

—Թունաւորիչ կին մըն էք դուք:

—Աստուծոյ սիրուն...

—Ո՛չ:

—Ինձի նկատմամբ ձեր ունեցած սիրոյն համար...

—Ո՛չ, ո՛չ:

—Մեր զաւկին սիրոյն համար. ո՛հ, մեր զաւկին սիրոյն համար ձգեցէք որ ապրիմ:

—Ո՛չ, ո՛չ, ո՛չ կ'ըսեմ, եթէ օր մը միայն ձեզ կենդանի թողում, միւսներուն պէս դուցէ մեր զաւակն ալ սպաննէք:

—Ե՞ս իմ զաւակս սպաննեմ, գոչեց վայրենի մայրը, Վիլֆորի վրայ խոյանալով. ես իմ էտուարս սպաննեմ... ա՛հ, ա՛հ:

Ու իր խօսքը դիւային, յիմարակաւ և սոսկալի ծիծաղով մը վերջացուց:

Տիկին տը Վիլֆոր իր ամուսնոյն ոտքերը ինկած էր:

Վիլֆոր անոր մօտենալով ըսաւ:

—Տիկին. եթէ դարձիս արդարութիւնը կատարուած չը տեսնեմ, իմ բերանովս պիտի մատնեմ ու իմ ձեռքովս պիտի բանտարկեմ ձեզ:

Տիկին տը Վիլֆոր, ոգեսպառ և ուժաթափ, մտիկ կ'ընէր անոր, միայն իր աչքերը կենդանի մնացած էին, որոնք անոնի նշոյլներ կ'արձակէին անոր վրայ:

Լսեցի՞ք, ըսաւ Վիլֆոր. ես դատարան պիտի երթամ մար-
դասպանի մը դէմ մահուան վճիռը տալու... Եթէ դարձիս ձեռք
կենդանի գտնեմ, այս իրիկուն պիտի բանտարկուիք:

Տիկին տը Վիլֆոր հառաչանք մը հանեց, ջիղերը թուլցան-
ւա սիրտը ճնշուած՝ օթոցին վրայ մնաց:

Ընդհ. գործակալը կտրծես կարեկցական շարժում մը. ըրաւ,
նուազստ խստութեամբ անոր նայեցաւ, ու թեթեւ խոնարհութիւն
մը ընկելով.

— Մնա՛ք բարով տիկին, ըսաւ մեղմօրէն, մնաք բարով:
Այդ ողջոյնը դաշոյնի հարուածի պէս իջաւ տիկին տը Վիլֆո-
րի սրտին վրայ որ նուաղեցաւ:

Ընդհ. դատախազը դուրս ելաւ և դուռը կղպեց:

ԺԱ. ԳԼՈՒԽ

ԵՂԵՌՆԱՊԱՏ ԱՏԵԱՆԸ

Պէնէտէթթոյի գործը, ինչպէս զիւանաստան և ընկերութեանց
մէջ կ'ըսուէր, խոր տպաւորութիւն առաջ բերած էր:

Քաֆէ տը Բարին, Կանի ծառուղին և Պուլոնի անտառը
յաճախած կեղծ Գալալիանթին Բարիզի մէջ գտնուած միջոցին
և իր պերճանքին երկու կտմ երեք ամիսներուն մէջ բազմաթիւ
ծանօթներ ունեցած էր:

Լրագիրները ամբաստանեալին թէ՛ Բարիզի և թէ՛ թիա-
պարտութեան մէջ անցուցած կեանքը պատմած էին. Անտրէա Գա-
լալիանթի իշխանը անձամբ ճանչցողները աւելի մեծ հետաքրք-
րութիւն մը կը զգային անոր հետեւանքը տեսնելու:

Ուստի ամէնէն աւելի անոր ծանօթները մեծ փափաք մը
ունէին ամբաստանեալներուն նստարանին վրայ տեսնելու իր
շղթայակից ընկերը սպաննող Պ. Պէնէտէթթօն:

Շատերը այնպէս կը կարծէին թէ Պէնէտէթթօ եթէ ոչ
զոհ եղած, գոնէ սխալմամբ ամբաստանուած է:

Պ. Գալալիանթիին հայրը Բարիզ տեսնելով կը յուսային որ
իւր ազնուազարմ պայագիրտին պաշտպանութիւնը պիտի ընէ:

Շատերն ալ, որոնք երիտասարդը տեսած էին, և անոր հա-
ճելի ձեւերը գեղեցիկ երեւելու փափաքը ու վատնած զրամները
կը յիշէին, թշնամի մը կողմէ դաւաճանօրէն ամբաստանուած
կը համարէին զայն, ինչպէս այս աշխարհիս մէջ շատ անգամ կը
պատահի. անբաւ հարստութիւնները չարութիւն կամ բարիք
գործելու միջոցները կ'աւելցնեն ու անյուրը գորութիւն մը կ'ըն-
ծայեն:

Ուստի ամէն մարդ Եղեռնադատ Ատեանը կը դիմէր, ոմանք
պարզուելիք տեսարանին վրայ գուարճանալու և ուրիշները քըն-
նադատելու համար:

Առտուան ժամը եօթէն սկսեալ, Ատեանին դուռը վանդա-
կապատներուն մէջ, իրարու ետեւ կանգնած, կը սպասէին.
Ատեանին բացուելէն ժամ մը առաջ՝ սրահը արդէն լցուած էր
առանձնաշնորհուած ունկնդիրներով:

Ատեանը բացուելէն առաջ, շատ անգամ ալ ետքը. մեծ դա-
տեր տեսնուած օրեր, ունկնդրութեան սրահը այնպիսի սրահի
մը կը նմանի, ուր զիրար ճանչցողները եթէ խիստ մօտ են ի-
րարու կը մօտենան. իսկ եթէ բազմաթիւ անձերով, փաստաբան-
ներով ու զինակիրներով բաժնուած են, իրարու նշաններ
կ'ընեն:

Այդ օրը աշնան այն գեղեցիկ օրերէն մէկն էր, որ շատ ան-
գամ հեռաւոր և կտրճ ամառի մը պակասութիւնը կը լեցընէ,
առտուն Պ. տը Վիլֆորի տեսած ամպերը մոգական զօրութեամբ
ցրուած էին կարծես. Սեպտեմբերի վերջին և ամէնէն քաղցր
օրերէն մէկը իր բովանդակ պայծառութեամբ կը փայլէր:

Պոչան, մամուլի թագաւորներէն մէկը ըլլալով, ամէն կողմ
իւր գահը ունէր, ու միակնոցովը աջ ու ձախ կը դիտէր:

Պոչան տեսաւ Շաթօ-Ռոնօն և Տըպրէն, որոնք ոստիկանա-
կան պաշտօնեայի մը շնորհիւ լաւ տեղեր գրաւած էին և զայն
համոզած էին որ փոխանակ առջեւին կանգնելու, ետեւին
կենայ:

Բարի պաշտօնեան անշուշտ դուշակելով որ իւր առջև գըտ-

նուստ անձը նախաբարին զիւանադպիրը և միլիոնատէր մըն է, իր երկու աղնիւ դրացիներուն հետ ակնածանքով վարուեցաւ և թողուց որ Պոչանին քովը երթան՝ խոստանալով անոնց որ տեղերնին պիտի պահէ։

— Հիմա բարեկամնիս պիտի տեսնենք, ըսաւ Պոչան։

— Է՛հ, այո՛ւ. պատասխանեց Տըպրէ, մեր արժանաւոր իշխանը չէ՞ք ըսեր. Սատանան տանի այդ իտալացի իշխանները։

— Այնպիսի մարդ մը, որուն ազգաբանը Տանթէն էր լեւա-նոր ընտանիքին ազնուականութիւնը այդ բանաստեղծին Երկնային Կասակերգութիւնն անուն քերթուածէն առաջ կը սկսի։

— Այո՛ւ, կախաղանի ազնուականութիւնը, ըսաւ Շաթօ-Ռընօ պաղարիւնութեամբ։

— Պիտի դատապարտուի, այնպէս չէ, հարցուց Տըպրէ, խօսքը Պոչանին ուղղելով։

— Բարեկամ, պատասխանեց լրագրագետը, կարծեմ այդ բանը ձեզի հարցնել պէտք է. դահիճին կերպարանքը դուք մենէ լաւ կը ճանչնաք. ձեր նախաբարին վերջին երեկոյթին նախադահը տեսա՞ք։

— Այո՛ւ։

— Ի՞նչ ըսաւ ձեզի։

— Այնպիսի խօսք մը ըրաւ որ զարմանք պիտի պատճառէ ձեզի։

— Ուրեմն շուտ ըսէք, բարեկամ. բաւականատէն կայ որ այս տեսակ խօսքեր լսած չեմ։

Մտիկ ըրէք ուրեմն։ Պէնէտէթթօն, ըսաւ, որ խորամտութեան փիւնիկ մը և խորամանկութեան հսկայ մը համարուած է, խիստ ողորմելի և խիստ անմիտ քսակահատ մըն է անարժան այն փորձերուն, զորս իր մահուընէնէն յետոյ գանկին վրայ պիտի ընեն։

— Սակայն, ըսաւ Պոչան, իշխանի մը դերը լաւ կատարեց։

— Ձեզի համար, Պոչան, որ այդ խեղճ իշխանները կ'ատէք. և կ'ուրախանաք երբ անոնց վրայ անպատշաճութիւններ կը տեսնէք, բայց ոչ ինծի համար, որ բնազդով ազնուականը կը

ճանչնամ և իրեւ ազգատոհմական նշաններուն լաւ տեղեակ, որ և է ազնուապետական ընտանիք մը կ'որոշեմ։

— Ուրեմն անոր իշխան ըլլալուն չհաւատացի՞ք բնաւ։

— Իշխանի ձեւերուն, այո՞... բայց իշխան ըլլալուն, ոչ։

— Լաւ, ըսաւ Տըպրէ. բայց ստոյգ կ'ըսեմ որ ամէն մարդ կրնար իշխան կարծել զայն...։ Նախաբարներու տունը տեսայ զայն։

— Ո՛հ, այո՛ւ ըսաւ. Շաթօ-Ռընօ, անոր համար որ լաւ կը ճանճնան իշխանները։

— Ըսածնիդ իրաւ է, Շաթօ-Ռընօ, պատասխանեց Պոչան բարձրաձայն ծիծաղով. խօսքերնիդ հակիրճ և զուարճալի է. ձեզմէ հրաման կը խնդրեմ որ այդ խօսքը ես ալ գործածեմ։

— Գործածեցէք, սիրելի Պոչան, ըսաւ Շաթօ-Ռընօ։

— Բայց, ըսաւ Տըպրէ, խօսքը Պոչանին ուղղելով, եթէ ես նախադահին հետ խօսեցայ, անշուշտ դուք ալ ընդհ. դատախազին հետ խօսած էք։

— Անկարելի էր զայն տեսնելը, ութը օրէ ի վեր Պ. տը Վիլֆօր իր տան մէջ պահոււթած էր, և իրաւունք ունէր. հետզհետէ պատահած առտնին տարօրինակ վիշտերը և իր աղջկան ոչ նուազ տարօրինակ մահը...։

— Տարօրինակ մա՛հ, ինչ կ'ըսէք Պոչան։

Ո՛հ, այո՛ւ։ չգիտնալ ձեւացուցէք, քանի որ այս ամենը դատաւորներու ազնուականութեան մէջ կը պատահի, ըսաւ Պոչան միակնոցը աչքին փակցնելով և ստիպելով որ առանց բռնելու հաստատ կենայ հոն։

— Սիրելի պարոն, ըսաւ Շաթօ-Ռընօ, ներեցէք ինծի որ ըսեմ թէ միակնոցը տեղաւորելու համար Տըպրէին չափ յաջողակ չէք։ Տըպրէ, Պ. Պոչանին դաս մը տուէք։

— Հոն նայեցէք, ըսաւ Պոչան, չեմ սխալիր։

— Ի՞նչ կայ։

— Ան է։

— Ո՞վ։

— Կ'ըսէին թէ Բարիդէն մեկնեցաւ։

— Օրիորդ Էօթէնի՞ն, հարցուց Շաթօ-Ռընօ, արդեօք վերադարձած է։

— Ոչ, անոր մայրը:

— Տիկին Տանկլարը:

— Ի՞նչ կ'ըսէք, յարեց Շաթո-Ռընո, անկարելի է. աղջկան փախչելէն տասը օր ետքը ու ամուսնոյն սնանկութենէն երեք օր ետքը հոս գայ:

Տըպրէ թեթեւօրէն կարմրեցաւ և նայուածքը Պոշանին կողմը ուղղեց:

— քողարկուած անծանօթ կին մըն է, ըսաւ, գուցէ օտարական իշխանուհի մը կամ Գալալգանթի իշխանին մայրը ըլլայ. բայց կարծեմ թէ խիստ կարեւոր խօսքեր ընելու վրայ էիք, Պոշան:

— Ե՞ս:

— Այո՛. Վալանթինի տարօրինակ մահուան վրայ կը խօսէիք:

— Ո՛հ, այո՛, ստոյգ է. բայց ի՞նչու արդեօք տիկին տը Վիլֆօր չէ եկած:

— Խեղճ կին, ըսաւ Տըպրէ, անշուշտ հիւանդանոցներու համար թուրինջ խոտին ջուրը հանելու և իրեն ու իր լարեկամուհիներուն համար գեղեցկացուցիչ դեղեր շինելու զբաղած է: Գիտէք որ այդ զբօսանքին համար տարին երկու-երեք հազար օկուտ ծախք կ'ընէ ինչպէս կը հաւաստուի: Ի՞նչու տիկին տը Վիլֆօր հոս չըլլար, մեծ հաճոյք մը պիտի զգայի զայն տեսնելով ես այդ կինը շատ կը սիրեմ:

Ես ալ կ'ատեմ զայն, ըսաւ Շաթո-Ռընո:

— Ի՞նչ պատճառաւ:

— Չեմ գիտեր ի՞նչ պատճառաւ կը սիրէ կամ կ'ատէ մարդ. հակակրօնեամբ կ'ատեմ զայն:

Եւ կամ բնազդովով:

— Գուցէ...: Բայց ձեր խօսքին դառնանք, Պոշան:

— Հետաքրքիր չէ՞ք գիտնալու, պարոններ. կրկնեց Պոշան, թէ Վիլֆօր տան մէջ չուտ մեռնելուն պատճառը ինչ է:

— Ստուգիւ, ըսաւ Տըպրէ, երեք ամիսէ ի վեր այն տան մէջ պատած սուգը իմ ալ զարմանքս գրաւած է անցեալ օր Վալանթինի խօսքը բացուած ատեն Տիկինն ալ նոյնը ըսաւ ինծի:

— Ո՞վ է այդ տիկինը, հարցուց Շաթո-Ռընո:

— Ո՞վ պիտի ըլլայ. նախարարին կինը:

— Ո՛հ. ներեցէք, ըսաւ Շաթո-Ռընո, ես նախարարներուն տունը չեմ երթար որ գիտնամ. այդ հոգը իշխաններուն կը յանձնեմ:

— Մինչեւ հիմա հանդարտ էիք, պառոն բայց շուտով շանթեր կ'արձակէք. գթացէք մեր վրայ. եթէ ոչ Դիօսի մը պէս հիմա պիտի այրէք մեզ:

— Ուրեմն ես ալ այսուհետեւ բան մը չեմ ըսեր, յարեց Շաթո-Ռընո. պատասխան մի՛ սպասէք ինձմէ:

— Խօսքերնիդ վերջացուցէք, Պոշան ես կ'ըսէի թէ Տիկինը անցեալ օր այդ իրողութեանց վրայ տեղեկութիւններ կը հարցնէր. տուէք ինծի այն տեղեկութիւնները որպէսզի ես ալ անոր հաղորդեմ:

— Ուրեմն մտիկ ըրէք. պարոններ, Վիլֆօրի տան մէջ այդպէս շուտ մեռնելու համար, պէտք է մարդասպան մը գլուխուհի հոն:

Երկու երիտասարդները սարսուցին. արդէն քանիցս իրենք ալ նոյն բանը մտքերնուն անցուցած էին:

— Ո՞վ է այդ մարդասպանը, հարցուցին միատեղ:

— Էտուար մանուկը:

— Երկու ունկնդիրներուն ծիծաղը բնաւ չփոթութիւն չպատճառեց Պոշանի, որ իր խօսքը շարունակեց.

— Այո՛, պարոններ. այդ արտակարգ տղան է որ մարդասպանութիւն կ'ընէ:

— Կատակ է ըսածնիդ:

— Երբեք. Պ. տը Վիլֆօրի տունէն ելլող ծառայ մը բռնեցի երէկ. լաւ մտիկ ըրէք այս պատմութեան:

— Այո մտիկ կ'ընենք:

— Վաղը պիտի ճամբեմ զայն, որովհետեւ, Պ. տը Վիլֆօրի տունը. վախու՛ն, անօթի կեցած ըլլալուն, խիստ շատ կերակուր կ'ուտէ: Կ'երեւի թէ այդ սիրուն զաւակը դեղի սրուակ մը ձեռք ձգեր է և իրեն անհաճոյ եղողներուն դէմ կը գործածէ զայն: Ամէնէն առաջ իր Սէն-Մէրան պապը և հանին իրեն անհաճոյ

երեւցեր են. իր հեղուկէն երեք կաթիլ անոնց խմցուցեր է. յետոյ Նուարթիէի ծերուկ ծառան իր հակակրութիւնը գրաւեր է որովհետեւ մերթ ընդ մերթ զինքը կը յանդիմանէ եղեր, խորամիտ սիրուն զաւակը իր հեղուկէն երեք կաթիլ ալ անոր խմցուցեր է. նոյնը ըրեր է խեղճ Վալանթինին ալ որ թէև զինքը չէր յանդիմաներ, բայց էտուար անոր վրայ կը նախանձի եղեր ու իր հեղուկէն երեք կաթիլ ալ անոր խմցուցեր է. միւսներուն պէս անոր կեանքն ալ գրաւելով:

— Բայց ինչ առասպել է ատիկայ որ մեզի կը պատմէք, ըսաւ Շաթօ-Ռընօ:

— Այո՛, ըսաւ Պոշան, անդիի աշխարհէն եկած առասպել մը, այնպէս չէ:

— Տարօրինակ բանէ ըսաւ Տըպրէ:

— Ա՛հ, եթէ չէք հաւատար, յարեց Պոշան, վաղը ճամբելիք ծառայիս հարցուցէք. տան մէջ եղած տարածայնութիւնը աս էր:

— Բայց ինչ տեսակ հեղուկ է և ո՞ւր է:

— Տղան կը պահէ եղեր:

— Ո՞վ տուեր է անոր:

— Իր տիկին մօր աշխատանոցէն առեր է:

— Ուրեմն մայրը աշխատանոցին մէջ թոյներ ունի:

— Ես գիտեմ, ընդհ. դատախազի պէս սկսաք հարցումներ ընել ինծի. ես լսածս կը կրկնեմ և ոչ ուրիշ բան, կրնամ ինծի ըսողը ցուցնել ձեզի. բայց ուրիշ բան չեմ կրնար ընել. Խեղճ ծառան իր սարսափէն կերակուր չուտեր եղեր:

— Անհաւատալի բան է:

— Ոչ, բարեկամ, բնաւ անհաւատալի չէ, չէ՞ք յիշեր անցեալ տարի Ռիչլիէօ փողոցին այն տղան, որ իր եղբայրները ու քոյրերը սպաննելով կը զուարճանար, անոնց քնացած ատեն ականջներուն մէջ գնթառեղ խօթելով: Մեզի յաջորդող սերունդը խիստ չուտ կը յառաջդիմէ:

— Բարեկամ, ըսաւ Շաթօ-Ռընօ, ես գրաւ կը գնեմ որ այդ պատմութեան և ոչ մէկ խօսքին կը հաւատաք դուք...:

Բայց Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսը հոս չեմ տեսներ, ի՞նչպէս եղեր է որ չէ եկեր:

— Գալալգանթիններէն խաբուելուն համար. անշուշտ չպիտի ուզէ բազմութեան մէջ երեւիլ, ըսաւ Տըպրէ, որովհետեւ երեւութապէս անոնք կեղծ վարկագիրներով իրեն զիմած էին, և կոմսը հարիւր հազար ֆրանքի չափ գումար մը կորսնցուցած է անոնց երեսէն:

— Լկէկ միտքս ինկաւ, Պ. տը Շաթօ-Ռընօ ի՞նչպէս է Մօնթէ, հարցուց Պոշան:

— Երեք անգամ իր տունը գացի, ըսաւ Շաթօ-Ռընօ, ու չգտայ: Սակայն քոյրը մտահոգ չերեցաւ ինծի, և խիստ հանդարտ դէմքով մը ըսաւ թէ ինքն ալ երկու կամ երեք օրէ ի վեր տեսած չէր զայն, բայց ապահով էր որ առողջ վիճակի մէջ կը գտնուի:

— Ո՛հ, հիմա միտքս ինկաւ թէ Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսը ինչո՞ւ հոս եկած չէ:

— Ինչո՞ւ:

— Թատերգութեանս դերասաններէն մէկն է:

— Միթէ կոմսն ալ մարդ սպաննեց, հարցուց Տըպրէ:

— Ոչ, ընդհակառակը զինքը սպաննել ուզեցին, գիտէք որ այն բարի Պ. Քատրուսը կոմսին տունէն ելլելու ատենը իր Պէնէտէթթօ փոքր բարեկամէն սպաննուեցաւ, գիտէք որ անոր տան մէջ գտնուեցաւ համբաւաւոր բաձկոնը, ուր այն նամակը կը գտնուէր, որ Գալալգանթիի ամուսնութեան պայմանագրութեան ստորագրութեանը արգելք եղաւ: Կը տեսնէք այն բաձկոնըս, որ իբր ապացոյց, գրասեղանին վրայ կախուած է բոլորովին արիւնաթաթաւ:

— Ո՛հ, այո՛:

— Լռեցէք. պարոններ, Ատեանը պիտի բացուի. ամէն մարդ իր տեղը:

Ստուգիւ. դատարանին բակին մէջ բարձր ձայներ լսուեցան:

Ոստիկանութեան գործակալը հազալու ազդու ձայնով մը իր երկու բարեկամները կանչեց. բարապան մը սեմերուն վրայ, երեւելով՝ Պոմարչէի փամանակին բարապաններուն պէս խիստ ձայնով մը պոռաց.

— Պարոններ, ատեանը բացուեցաւ:

ԺԲ. ԳԼՈՒԽ

ԱՄԱՍՍԱՆԱԳԻՐԸ

Դատաւորները սրահին խորունկ լռութեան մէջ իրենց տեղը նստան. նոյնը ըրին երդուեալ դատաւորները:

Պ. տը Վիլֆօր ամենուն ուշադրութեան, և կրնանք իսկ ըսել ամենուն, զարմանքի առարկան, դատաւորի հաջուստով իր թիկնաթոռին մէջ նստելէն յետոյ՝ անխռով նայուածքը իր շուրջը ուղղեց:

Ամէն մարդ անոր ծանր ու անաչառ դէմքը կը դիտէր. անոր անկարեկից բնութեան վրայ առտնին վիշտերը ազդեցութիւն մը չէին գործած բնաւ. մարդկութեան ենթակայ եղած հարուածներուն բոլորովին անզգայ եղող այդ մարդուն գրեթէ սոսկումով մը կը նայէին:

— Զի՛նակիրներ, ըսաւ նախագահը, ամբաստանեալը ներս բերէք:

Այդ հրամանին վրայ ամենուն ուշադրութիւնը ա՛լ աւելի գրգռուեցաւ, և ամէն մարդ իր նայուածքը դէպի այն դուռը յառեց, ուրկէ Պէնէտէթթօն ներս պիտի մտնէր:

Շատ չանցած, այդ դուռը բացուեցաւ և ամբաստանեալը երեւան եկաւ:

Իր ներկայութիւնը ամենուն վրայ նոյն ներգործութիւնը ըրաւ, և ամէն ոք անոր դէմքին անտարբերութիւնը դիտեց:

Իր դիմագծերը չէին կրեր ներքին խորին յուզմուն այն տպաւորութիւնը, որ արիւնը դէպի սիրտը կը մղէ և ճակատն ու այտերը կը կարմրցնէ:

Իր ձեռքերը բնաւ չէին դողար, այլ շնորհալիօրէն մէկ ձեռքը գլխարկը բռնած էր և միւսը իր սպիտակ բաճկոնին բացուածքին մէջ մխրձած էր:

— Աչքերը հանդարտ և փայլուն կ'երեւէին:

Սրահը մտնելուն պէս՝ երիտասարդը իր նայուածքը դատաւորներուն և հանդիսականներուն վրայ յառեց ու նախագահին և մանաւանդ ընդհ. դատախազին վրայ աւելի երկար տեսն մնաց:

Անտրէայի քով իր փաստաբանը նստաւ, զոր դատաւորը սահմանած էր (որովհետեւ Անտրէա պէտք չունենալով՝ բնաւ կաքեւորութիւն մը տուած չէր անոր): Մութ խարտեաշ մազերով երիտասարդ մըն էր, որուն սիրտը ամբաստանեալին սրտէն հարիւր անգամ աւելի դիւրազգած ըլլալուն յուզումէն երեսը կարմրած էր:

Նախագահը խնդրեց որ ամբաստանագիրը կարդացուի, որ ինչպէս գիտենք Վիլֆօրի այնքան ճարտար և այնքան անողոք գրչէն ելած էր:

Ամբաստանագիրը կարդացուած ատեն, որ բաւական երկար ատեն տեւեց, և կրնար ո՛ր և է մէկուն չփութութիւն պատճառել բազմութեան ուշադրութիւնը Անտրէայի իրայ գարձած էր միշտ, որ Սպարդացիի սրտի անխռովութեամբը անտարբեր կեցաւ:

Գուցէ Վիլֆօր երբեք այնչափ ազդու և այնչափ պերճախօս չեղտով մը խօսած չէր ամբաստանեալին յանցանքը ամէն ապացոյցներով հաստատած էր. անոր անցեալը և մանկութենէ ի վեր ըրած գործերը այնպիսի տաղանդով մը իրարու շողկապած էր որ կեանքի ամէն հանգամանքներուն տեղեակ եղողները և մարդկային սիրտը լաւ ճանչցողները միայն կրնար ունենալ:

Միայն այդ ամբաստանագրով բազմութիւնը այնպէս կը կարծէր որ Պէնէտէթթօ բոլորովին կորսուած էր, և կը սպասէր որ օրէնքը աւելի նիւթապէս պատժէ զայն:

Անտրէա երբեք ուշադրութիւն չընծայեց իր վրայ ծանրացած ամբաստանութեան ապացոյցներուն:

Պ. տը Վիլֆօր յաճախ զայն կը դիտէր և անտարակոյս ամբաստանեալին ներքինը հասկնալու կը ջանար. ինչպէս բոլոր ամբաստանեալներունը շատ անգամ այդ կերպով հասկցած էր: Պ. տը Վիլֆօր կ'ըսենք չէր կրցած և ոչ իսկ անգամ մը անոր աչքերը խոնարհեցնել, թէեւ անթարթ և խորին նայուածքով մը անոր կը նայէր:

Վերջապէս ընթերցումը աւարտելէն յետոյ.

— Ամբաստանեալ, ըսաւ նախագահը, անունդ և մականունդ ի՞նչ է:

Անտրէա ոտքի ելաւ:

— Ներեցէք, պարոն նախագահ, ըսաւ կատարելապէս անխառն և յստակ ձայնով մը, կը տեսնեմ որ ձեր հարցումները այնպիսի կարգով մը կը սկսիք որ ես պիտի չկարենամ պատասխանել: Այնպէս համոզուած եմ որ սովորական ամբաստանեալ մը չըլլալս պիտի իմանաք աւելի ետքը: Ուստի կը խնդրեմ որ հաճիք ձեր հարցումները տարբեր կարգաւ ընել, և ես ձեր ամէն հարցումներուն պիտի պատասխանեմ:

Նախագահը երդուեալ դատաւորներուն նայեցու զարմանքով անոնք ալ ընդհ. դատախազին նայեցան:

Բոլոր ներկաները մեծ զարմանք մը յայտնեցին, սակայն Անտրէա չայլալեցաւ բնաւ:

— Քանի՞ տարեկան ես, հարցուց նախագահը, այս հարցման կրնա՞ս պատասխանել:

— Այս և ուրիշ ամէն հարցումներուն պիտի պատասխանեմ բայց կարգաւ:

— Քանի՞ տարեկան ես հարցուց դատաւորը:

— Քանի մը օրէն քսանըմէկ տարեկան պիտի ըլլամ, 1817ին սեպտեմբեր 27էն 28 լուսնալու գիշերը ծնած եմ—:

Պ. տը Վիլֆօր, որ ամբաստանեալին ըսածները կ'արձանագրէր, այդ թուականը լսելով գլուխը վեր առաւ:

— Ո՞ւր ծնած ես, շարունակեց նախագահը:

— Օթէոյլ, որ Բարիդի մօտերն է, պատասխանեց Պէնէտէթթօ:

Պ. տը Վիլֆօր երկրորդ անգամ գլուխը վեր առաւ և այս անգամ Մեղուզայի գլուխը տեսածի պէս Պէնէտէթթօյին նայեցաւ ու գոյնը կապոյտի փոխուեցաւ:

Իսկ Պէնէտէթթօ բարակ կտաւէ թաշկինակի մը ասեղնադործուած անկիւնը իր չրթունքներուն մօտեցուց չորհալիօրէն:

— Արհեստդ ի՞նչ է. հարցուց նախագահը:

— Նախ խաբեբայ մըն էի. ըսաւ Անտրէա կատարեալ հանդարտութեամբ, յետոյ գող եղայ, և մօտերս մարդասպանութեան մէջ ինկայ:

Սրահին բոլոր կողմերէն զայրոյթի սւ զարմանքի մրմունջ մը և կամ թէ ըսենք փոթորիկ մը փրթաւ:

Դատաւորներն անգամ ապշահար մնացին: Երդուեալները լայնուց երիտասարդէ մը չսպասուած այդ լրբութեան վրայ իրենց տհաճութիւնը յայտնեցին:

Պ. տը Վիլֆօր իր մէկ ձեռքը ճակտին կրթնցուց. որ գունատելէն յետոյ կարմրած էր և կրակի պէս կ'այրէր:

Յանկարծ ոտքի ելաւ, և խելացնորի պէս իր շուրջը նայեցաւ անշուշտ օդ առնել կ'ուզէր:

— Բա՞ն մը կը փնտռէք, պարոն ընդհ. դատախազ, հարցուց Պէնէտէթթօ իր ամէնէն քաղցր ժպիտովը:

Պ. տը Վիլֆօր ընաւ չպատասխանեց և իր թիկնաթոռին վրայ իյնալու պէս նստաւ կարծես:

— Կը հաւանի՞ս հիմա քու անունդ ըսելու, ամբաստանեալ, հարցուց նախագահը: Տմարդիօրէն զանազան ոճիւրներդ թուելուդ համար, զորս քու արուեստդ կ'անունես, և զանոնք դրուատելուդ համար, ատեանը յանուն մարդկութեան բարոյականին ու պատուոյն կը պարտաւորի խստիւ կշտամբել քեզ. գուցէ այս պատճառը որ մինչեւ հիմա անունդ չտուիր որովհետեւ անունդ առաջնորդող տիտղոսներով կ'ուզես ըսել զայն:

— Կը զարմանամ, պարոն նախագահ, ըսաւ Պէնէտէթթօ խիստ քաղցր ձայնով մը քաղաքավարական ձեւերով, թէ ինչպէս կրցաք իմ մտքիս խորը թափանցել. ստուգիւ այդ նպատակաւ ձեռնէ խնդրեցի հարցումներուն կարգը փոխել:

Ամէնուն ապշուածութիւնը կատարեալ եղաւ:

Ամբաստանեալին բերանէն անպատկառ և լիրբ խօսքեր չէին ելլեր այլևս:

Ատեանը յուզուած, մութ ամպին տակ կայծակի մը փայլատակումը կը գուշակէր:

— Օ՞ն, ըսաւ նախագահը ըսէ ի՞նչ է անունդ:

— Անունս չեմ կրնար ըսել. որովհետեւ չեմ գիտեր. բայց հօրս անունը գիտեմ և կրնամ ըսել ձեզի :

Վշտագին չլացում մը Վիլֆորի աչքերը մթափնեց, իր այտերէն դառն և անհամբեր քրտինքի կաթիլները դողդոջուն և անզօր ձեռքին մէջ բռնած թուղթին վրայ կը հոսէին :

— Ուրեմն հօրդ անունը ըսէ, յարեց նախագահը :

Շշուկ մը. շնչառութիւն մը անգամ այդ ժողովին լուսութիւնը չէր խանգարեր. ամէն մարդ կը սպասէր :

— Հայրս ընդհանուր դատախազ է : պատասխանեց Անտրէա առանց չփոթելու :

— Ընդհ. դատախազ է կ'ըսես, գոչեց նախագահը ապշահար առանց Վիլֆորի վրայ երեւցած այլայլութիւնը տեսնելու. ընդհ. դատախազ ըսի՞ք :

— Այո՛, և որովհետեւ անոր անունը գիտնալ կ'ուզէք, ըսեմ ձեզի. տը Վիլֆոր է անոր անունը :

Ատեանէն ակնածող և երկար ատեն լուռ կեցող ներկաները իրենց ցայնները որոտումի պէս արձակեցին :

Ատեանը անգամ հոգ չտարաւ ներկայ բազմութեան այդ շարժումը զսպելու :

Պէնէտէթթոյի ուղղուած կշտամբանքի և նախատական խօսքերը որոնց առջեւ երիտասարդը անտարբեր կեցած էր, աստիկան զինուորներուն ուժգին շարժումները, և տոյգ ստորին մարդոց հեզութիւնները, որոնց ձայները ամեն ժողովի մէջ աղմուկի և գայթակղութեան ատեն ամենէն աւելի կը լսուին, հինգ վայրկեան տեւեցին և դատաւորները ու բարապանները հազիւ կրցին լուսութիւնը վերահաստատել :

Այդ աղմուկին մէջ նախագահին ձայնը կը լսուէր որ կը գոչէր .

— Ամբաստանեալ, արդարութեան ատեանը ծաղրեմ կ'ուզես և կը համարձակիս այդպիսի անօրինակ ընթացքով մը ընդհ. դատախազը անպատուել :

Տասը հոգի Պ. տը Վիլֆորի քով վազեցին, որ իր աթոռին

վրայ կիսով չափ նուաղած էր. մխիթարական ու քաջալերական խօսքեր որդեցին անոր, իրենց համակրութեան հաւաստիքը յայտնելով անոր :

Սրահը վերստին հանդարտած էր բացի մէկ կողմէն, ուր բաւական անձեր. խումբ մը կազմած, յուզման մէջ էին և կը շնչէին :

Կին մը նուաղած էր. կ'ըսէին ու անոր ոգելից հեղուկ մը շնչել տալով սթափեցուցած էին զայն :

Այդ աղմուկին մէջ Անտրէա ժպտախառն դէմքով դէպի ատենան դառնալով և շնորհալի դիրքով մը իր մէկ ձեռքը նստարանին կաղնիէ վանդակին կրթնցնելով ըսաւ .

— Պարոններ, իմ դիտաւորութիւնս ատենան թշնամանել և պատկառելի ատենանիդ ներկայութեանը անօգուտ գայթակղութիւն մը հանել չէ. Քանի տարեկան ըլլալս հորցուցիք և ես ըսի ձեզի. ո՛ւր ծնելս հարցուցիք, և ես պատասխանեցի. հիմա անունս կը հարցնէք, բայց պիտի չկարենամ ըսել որովհետեւ ծընողքս լքեցին զիս : Բայց կրնամ հօրս անունը տալ, և կը կրկնեմ ձեզ. հայրս Պ. տը Վիլֆոր կը կոչուի, և ես պատրաստ եմ ապացոյցներով հաստատելու :

Երիտասարդին ձայնին մէջ այնպիսի ստուգութիւն մը. հաստատութիւն մը և ուժգնութիւն մը կար որ բազմութեան աղմուկը լուսութեան փոխուեցաւ. Ամենուն նայուածքները վայրկեան մը ընդհ. դատախազին վրայ ուղղուեցան. որ շանթահար դիակի մը պէս իր աթոռին վրայ անշարժ մնացած էր :

— Պարոններ, շարունակեց Անտրէա իր շարժումովն ու ձայնովը լուսութիւն խնդրելով, պէտք է իմ ըսածներուն ապացոյցը և մեկնութիւնը տամ ձեզի :

— Բայց գոչեց նախագահը բարկութեամբ, հարցաքննիչ դատաւորին յայտարարած ես թէ քու անունդ Պէնէտէթթօ է, թէ դուն որք մըն ես, և հայրենիքդ Քորսիքա է :

— Քննիչ դատաւորին ըսի ինչ որ արժան դատեցի անոր ըսել, որովհետեւ չէի ուզեր խօսքերուս հանդիսաւորութիւնը տկարացնել կամ խափանել, ինչպէս պիտի ըլլար, եթէ իմ գաղտնիքս յայտնէի հարցաքննիչ դատաւորին :

«Հիմա կը կրկնեմ թէ ես 1817ին սեպտեմբերի 27էն 28 լուսնալու գիշերը Օթէօյլ ծնած եմ, և ընդհ. դատախազ Պ. տը Վիլֆօրի դաւակն եմ: Ասոնց մանրամասնութիւնները կ'ուզէ՞ք իմանալ. հիմա անոնք ալ ըսեմ ձեզի: Փօնթէն փողոցին թիւ 28 տան առաջին յարկին վրայ դամասկեան կարմիր կերպասով զարդարուած սենեակին մէջ ծնայ: Հայրս զիս թեւերուն մէջ առնելով մօրս ըսաւ թէ մեռած եմ, Հ և Ն գրերով նշանակուած կըտաւի մը մէջ ամփոփեց զիս, պարտէզ տարաւ և կենդանի թաղեց զիս:

Բոլոր ներկաները սարսուռ զղացին երբ ամբաստանեալին խօսքերուն ստուգութեան հետ Պ. տը Վիլֆօրի սարսափը կ'աւելնար:

— Բայց այդ մանրամասնութիւնները ի՞նչպէս իմացած ես, հարցուց նախագահը:

— Այն պարտէզին մէջ, ուր հայրս զիս թաղեց, պարոն նախագահ, նոյն գիշեր մարդ մը մտած էր, որ հօրս մահացութիւնամբն էր, և իր քորսիքացիի վրէժխնդրութիւնը լուծելու համար երկար ատենէ ի վեր կը հետապնդէր զայն: Թշնամին խիտ ծառերուն հտին պահուրտած էր, և հողին մէջ հօրս բան մը թաղելը տեսնելով, անոր աշխատութեան ատեն դանակի հարուած մը տուած էր անոր. յետոյ կարծելով թէ թաղուածը գանձ մըն է, փոսը բացած և զիս կենդանի գտած էր: Այդ մարդը Ընկեցիկ Մանուկներու հաստատութիւնը տարաւ զիս, ուր 57րդ թուով արձանագրուեցայ: Երեք ամիս յետոյ անոր քոյրը՝ Ռոլիանոյէն Բարիզ եկաւ ու իբրեւ իր զաւակը առաւ զիս և հետը տարաւ: Ահա ի՞նչ կերպով Գորսիքա մեծցայ, թէեւ Օթէօյլ ծնած էի:

Վայրկեան մը լռութիւն տիրեց, բայց այնպիսի խորին լռութիւն մը որ եթէ սրտի անձկութիւն չըլլար, պիտի կարծուէր թէ սրահը դատարկ է:

— Շարունակէ, ըսաւ նախագահին ձայնը:

— Անշուշտ կրնայի երջանիկ ըլլալ այն անձերուն քով, որոնք զիս չափազանց կը սիրէին, շարունակեց Պէնէտէթթօ, սակայն դէպի մոլութիւնները ունեցած բնական հակումս յաղթեց այն ամէն առաքինութեանց, զորս զիս որդեգրող մայրս կը ջա-

նար սրտիս մէջ լեցնել: Մոլի կեանքով մեծցայ և սկսայ ոճիրներ գործել: Վերջապէս օր մը երբ Աստուծոյ կը հայոյէի այդպիսի գէշ ընթացք մը ունենալու և այսպիս սոսկալի ճակատագիր մը ինծի տալուն համար, հայրագիրս ըսաւ ինծի. «Մի՛ հայոյեր Աստուծոյ, թշուառական տղայ. որովհետեւ Աստուած առանց բարկութեան ստեղծեց քեզ: Յանցանքը հօրդ է և ոչ քուկդ, հօրդ որ դժոխքը սահմանած էր քեզի՝ եթէ մեռնէիր, և թշուառութիւնը՝ եթէ հրաշքով մը մահուընէ ազատէիր»: Այն օրէն Աստուծոյ հայոյելէն դադրեցայ, բայց իմ հայրս անիծեցի. և ահա այդ պատճառաւ է որ քիչ մը առաջուան խօսքերը բերնէս հանեցի, որոնց համար զիս յանդիմանեցիք, պարոն նախագահ. և ահա մտոր համար ես ալ այդ գայթակղութիւնը հանելու պատճառ եղայ, որուն հետեւանքով ամբողջ ատեանը դեռ կը սարսաղայ: Եթէ այսպէս վարուիս յանցանք մըն է, պատժեցէք զիս, բայց եթէ համոզուեցաք որ ծննդեանս օրէն ի վեր իմ ճակատագիրս աղետալի, վշտալի, դառն և ափսոսալի է, ցաւեցէք վրաս:

— Իսկ մա՞յրդ, հարցուց նախագահը:

— Մայրս կը կարծէր որ ես մեռած եմ, ան բնաւ յանցանք չունի: Անոր անունը իմանալ չուզեցի, և ես չեմ ճանչնար զայն:

Այդ միջոցին, ինչպէս ըսինք, կնոջ մը շուրջը գտնուող խմբակի մը մէջէն սուր ձայն մը լսուեցաւ, որ հեծկլտանքով մը վերջացաւ:

Այդ կիներ, որ սաստիկ ջղաձգութեան մը մատնուած էր, սրահէն դուրս հանեցին՝ բայց տարած ատենին դէմքը ծածկող խիտ քօղը բացուեցաւ և ամէն մարդ տիկին Տանկլարը ճանչցու: Վիլֆօր իսկ ճանչցաւ զայն և ոտքի ելաւ, թէեւ մտային տկարութեան մը մատնուած էր, սոսկումէն ականջները բզզացին և գրեթէ յիմարութիւն մը ուղեղը կը խանգարէր:

— Ապացոյցներդ, ըսաւ նախագահը, ի՞նչ ապացոյց ունիս, լա՛ւ մտածէ, ամբաստանեալ, որ այդպիսի սարսափելի խօսքեր խիստ զօրաւոր ապացոյցներով պէտք է հաստատել:

— Ապացոյց կը խնդրէք ինձմէ, ըսաւ Պէնէտէթթօ ծիծաղելով:

— Այո՛,

— Ուրեմն Պ. տը Վիլիֆորի երեսը նայեցէք, և ինձմէ ապացոյց խնդրեցէք նորէն:

Ամէն մարդ ընդհ. դատախազին երեսը նայեցաւ, որ իր վրայ ուղղուած նայուածքներէն ընկճուած, ատեանին մէջտեղը յառաջացաւ դողդոջուն քալուածքով, մազերը տակնուվրայ եղած, և դէմքը՝ եղունգներուն ճնշումէն՝ խաղաւարտներով ծածկուած:

Դատասարահին մէջ զարմանքի երկար մըմունջ մը տիրեց:

— Հայր իմ. ապացոյց կը խնդրեն ինչ, ըսաւ Պէնէտէթթօ, կ'ուզէ՞ք որ ապացոյցներս տամ:

— Ոչ, ոչ, կակաղեց Պ. տը Վիլիֆոր հեղձամղձուկ ձայնով, ոչ, անօգուտ է:

— Ի՛նչ, անօգուտ է կ'ըսէք, գոչեց նախագահը. բայց ի՞նչ ըսել կ'ուզէք:

— Պարոններ, գոչեց ընդհ. դատախազը, ըսել կ'ուզեմ թէ զիս ճշող մահացու հարուածին դէմ ի զուր պիտի մտքառիմ. կը ճանչնամ որ վրէժխնդիր Աստուծոյ ձեռքը կը գտնուիմ: Բնաւ ապացոյցի պէտք չկայ. ինչ որ այս երիտասարդը ըսաւ՝ ճշմարիտ է:

Բնութեան աղէտներուն յաջորդող լռութեան պէս տխուր և անտանելի լռութիւն մը տիրեց բոլոր հանդիսականներուն մէջ, որոնց գլխին մազերը քստմնեցան:

— Ի՛նչ, Պ. տը Վիլիֆոր, գոչեց նախագահը, միթէ կը դառանցէ՞ք, մի՞թէ ձեր մտային կարողութիւնները կորսնցուցած էք: Ամէն մարդ լաւ կ'ըմբռնէ որ տարօրինակ, անակնկալ և սոսկալի զրպարտութիւն մը ձեր միտքը չփոթած է. օ՛հ սթափեցէ՛ք:

Ընդհ. դատախազը գլուխը ցնցեց. տենդէն տագնապող մարդու մը պէս իր ակռաները ուժգնօրէն կը կափկափէին, և մեռելատիպ գունատութիւն մը ունէր:

— Խելքս գլուխս է, պարոն, ըսաւ. միայն մարմինս տըկարացած է, և ասոր ալ պատճառը դիւրաւ կը հասկցուի: Այս երիտասարդին ինծի դէմ ըսածներուն մէջ յանցաւոր ըլլալս կը խոստովանիմ և այս վայրկեանէն իմ տանս մէջ պատրաստ կը գըտնուիմ ինծի յաջորդող պարոն ընդհ. դատախազին հրամանին հնազանդելու:

Ու այդ խօսքերը ցած և գրեթէ խեղդուկ ձայնով մը ար-

տասանելէն յետոյ՝ Պ. տը Վիլիֆոր դեղեկելով դէպ ի դուռը յառաջացաւ, որուն քովը գտնուող բարապանը մեքենական շարժումով մը բացաւ զայն:

Բոլոր ատեանը լուռ և ապշահար մնաց այս յայտարարութեան և խոստովանութեան հանդէպ, որ տասնընից օրէ ի վեր Բարիզեան բարձր ընկերութիւնը տակնուվրայ ընող յանկարծական փոփոխութեանց սոսկալի վերջ մը կու տար:

— Տեսա՞ք, ըսաւ Պոչան, թո՛ղ հիմա գան ըսեն թէ բնութեան մէջ թատերգութիւն չկայ:

— Ստուգիւ, ըսաւ Շաթօ-Ռենօ, ամէնէն լաւը՝ Պ. տը Մորսէրֆի պէս ընելն է. այսպիսի աղէտէ մը յետոյ ատրճանակին հարուածը ամէնէն քաղցր բանը կը թուի:

— Սպաննութիւնն ալ գործ է եղեր, ըսաւ Պոչան:

— Ես ալ ատեն մը կը մտածէի որ անոր աղջկան հետ ամուսնանամ, ըսաւ Տըպրէ. խեղճ աղջիկը մեռաւ և ազատեցաւ:

— Ատեանը փակուած է. պարոններ, ըսաւ նախագահը: Եւ դատը յառաջիկայ նիստին ձգուեցաւ: Պէտք է գործը վերստին քննել և ուրիշ դատաւորի մը յանձնել:

Իսկ Անտրէա կատարեալ հանդարտութեամբ սրահէն դուրս ելաւ ոստիկան-զինուորներէն շրջապատուած, որոնք ակամայ ակնածութեամբ կը վարուէին անոր հետ:

— Եղածին ի՞նչ կ'ըսես պարոն, հարցուց Տըպրէ ոստիկանութեան գործակալին, անոր ձեռքը ոսկի մը դնելով:

— Ծանր ոճիրներ գործուած ըլլալու են, պատասխանեց գործակալը:

ԺԳ. Գ Լ Ո Ւ Խ

Ն Ե Ր Ո Ւ Մ Ը

Բազմութիւնը թէև խիստ սեղմուած էր, բայց Պ. Թը Վիլֆորի առջև չամբայ բացաւ ու ձգեց որ դուրս ելլէ անս։

Մեծ վիշտեր ունեցողին հանդէպ այնչափ ակնածութիւն ցոյց կը տրուի որ ամենէն յետին թշուառութեանը մէջ իսկ երբեք պատահած չէ որ բազմութեան առաջին շարժումը համակրութեան զգացում մը չըլլայ։

Ատելի եղող շատ մարդիկ ամբոխի մէջ սպաննուած են. սա կայն շատ քիչ անգամ թշուառ մը, թէև յանցաւոր ըլլայ, իր մահուան դատաստանին ներկայ գտնուող մարդոց կողմէ թըշնամուած է։

Ուստի Վիլֆոր իր խաղաղութեամբը յանցաւոր ճանչցուած և միայն իր վշտէն պաշտպանուած՝ հանդիսականներուն. պահապան զինուորներուն և դատական պաշտօնեաներուն մէջէն անցնելով սրահէն դուրս ելաւ։

Այնպիսի կացութիւններ կան, զոր մարդս բնաղդուումով կ'ըմբռնէ, բայց չկրնար մեկնութիւններ տալ անոնց. այսպիսի պարագայի մէջ՝ ամէնէն պերճախօս մարդը այն է որ իր դժբախտութեանը մէջ յուսահատութեան ազդու և բնական ձայն մը կը հանէ։ Հանդիսականները յուսահատին այդ ձայնին մէջ անոր բովանդակ պատմութիւնը կը տեսնեն և իրաւունք ունին անով գոհ ըլլալու, մահաւանդ երբ այն ձայնը կեղծ չէ։

Սակայն անկարելի էր նկարագրել դատական պաշտօնատունէն դուրս ելած ատեն Վիլֆորի ունեցած ընդարմացումը և այն սարսազին տեսողը որ իր բոլոր շնչերակները կը դողացնէր, ջիւղերը կը պրկէր, երակները պայթեցնելու չափ կ'ուռեցնէր և մահացած մարմնոյն իւրաքանչիւր մասը անդարմանելի ցաւերով կը բղթտէր։

Վիլֆոր՝ սովորութիւնէն առաջնորդուած՝ բակերուն մէջէն

անցաւ, ուսերուն վրայէն դատաւորի պատմութեանը նետեց ոչ վայելչութեան համար զայն վրայէն հանելով, այլ իր ուսերուն վրայ ծանր բեռ մը և նետախաղի պատմութեանը կ'երեւէր իրեն։

Դեղեկելով մինչև Տոֆինի հրապարակը հասաւ, ուր իր կարքը տեսաւ, ձեռքովը դռնակը բանալով՝ կառապանը արթընցուց, ու նստարանին վրայ նետուեցաւ՝ մատովը Սէնթ-Օնօրէ արուարձանին կողմը ցոյց տալով։

Կառքը ճամբայ ելաւ։

Բախտին հարուածը իր սիրտը կը ճնշէր ու չէր գիտեր թէ այնուհետև ի՞նչ պիտի գայ գլխուն, որովհետև անոնց վրայ չէր մտածեր, այլ միայն կը զգար, և չէր խորհեր այն օրէնքին վերայ, ինչպէս կ'ընէ անհոգ մարդասպան մը, յայտնի յօդուածի մը վրայ մեկնութիւններ ընելով։

—Աստուած, կը մըմնջէր շարունակ Վիլֆոր, առանց գիտնալու թէ ի՞նչ կ'ըսէ։

Որովհետև այդ աղէտին ետին վրէժխնդիր Աստուծոյ ձեռքը կը կարծէր տեսնել։

Կառքը կը յառաջանար արագօրէն։

Վիլֆոր կառքին մէջ շարժելով, զգաց որ բան մը զինքը անհանգիստ կ'ընէր. ձեռքը այն առարկային երկնցուց, ու տեսաւ որ հողմահար մըն էր ան. զոր տիկին տը Վիլֆոր բազմոցին և քարձերուն մէջտեղը մոռցած էր։

Այդ հողմահարը մտքին մէջ յիշատակ մը արթնցուց, և այն յիշատակը գիշերուան մէջ լոյս մը եղաւ իրեն համար։

Վիլֆոր իր կնոջը վրայ մտածեց...

—Ո՛հ, կը գոչէր, Վիլֆոր կարծելով թէ հրաշէկ երկաթ մը իր սիրտը կը մխուէր։

Ժամէ մը ի վեր իր թշուառութեան միայն մէկ կողմը աչքերուն առջև ունէ՞ր, և ահա յանկարծ միւս կողմն ալ ոչ նուազ սոսկումով ներկայացաւ մտքին։

Ի՞նչ մը առաջ իր կնոջ անողորմ դատաւորը եղեր էր, քիչ մը առաջ ինքը մահուան դադապարտած էր զայն. կինը՝ սարսափէն զարհուրած, խիղճէն չարչարուած և իր անստգիւտ առաքինու-

թեան պերճախօսութենէն խայտառակուած, բացարձակ և գե-
րագոյն իշխանութեան մը դէմ տկար ու անպաշտպան մնալով
այդ պահուն մեռնելու կը պատրաստուէր գուցէ:

Իր կնոջ դատապարտութենէն ի վեր արդէն ժամ մը ան-
ցած էր:

Անտարակոյս այդ միջոցին իր բոլոր մեղքերը մտքին առջև
կը բերէր, անոնց համար Աստուծոյ թողութիւն կը խնդրէր,
նամակ մը կը գրէր իր առաքինի՝ ամուսնոյն՝ անկէ ներս
խնդրելու համար ծնրագիր, զոր իր մահուամբը պիտի գնէր:

Վիլֆօր մռնչիւնի նման երկրորդ հառաչանք մը արձակեց,
ցաւով ու բարկութեամբ լցուած:

— Ո՛հ, գոչեց կառքին բազմոցին վրայ մէկ կողմէն միւսը
գլորելով, կինս միայն ինծի դպչելուն համար յանցաւոր եղաւ.
մեղքը քրտինքի նման ինձմէ դուրս ելաւ, ու ժանտատենդէ,
համաճարակէ, կամ ժանտախտէ վարակելու պէս կինս ալ ինձմէ
վարակեցաւ, ու ես կը պատժեմ զայն... Ո՛հ, համարձակեցայ
խսկ անոր ըսելու թէ «Ապաշխարհեցէք և մեռէք»... Ո՛հ, ո՛չ,
ո՛չ, թո՛ղ ապրի... թո՛ղ ինծի ընկերանայ... միատեղ կը փախ-
չինք, Գրանսայէն կը հեռանանք, և ուրիշ երկիրներ կը բնակինք
որչափ ատեն որ աշխարհս կարենայ մեզ կրել: Կառափնատի
խօսքն ըրի անոր... ո՛վ Աստուած իմ, ինչպէս համարձակեցայ
այդ բառը արտասանելու: Չէ՞ որ կառափնատը ինծի ալ կը
սպասէ... Միատեղ կը փախչինք, այո՛, իմ մեղքերս անոր կը
խոստովանիմ. ամէն օր նուաստանալով անոր կ'ըսեմ թէ ո՞՞ր մը
գործեցի...: Ո՛հ, վագրի և օձի միութիւն մը պիտի ըլլայ մերը,
ինծի պէս ամուսինի մը արժանաւոր կ'ինն է ան... Այո՛, պէտք
է որ ապրի, և իմ տնօրէնութիւնս անոր յանցանքը թո՛ղ ծածկէ:

Ու Վիլֆօր կառքին առջեւի պատուհանը շառաչիւնով մը
իջեցուց:

Շո՛ւտ աւելի՛ շուտ. գոչեց այնպիսի ձայնով մը որ կա-
ռապանը նստարանին վրայէն վեր ցատկեցուց:

Ձիերը՝ երկիւղէն մղուած՝ մինչեւ տունը վազեցին:

— Այո՛, այո՛, կը կրկնէր Վիլֆօր իր տան մօտենալով,
այո՛. պէտք է որ կինս ապրի, պէտք է որ զղջայ և իմ զաւակս

մեծցնէ, իմ խեղճ և միակ զաւակս, որ անմեռ ծերունիին
հետ ընտանիքիս կոտորածէն ազատեցաւ: Կինս կը սիրէր զայն.
և ամէն բան անոր համար ըրաւ. իր զաւակը սիրող մօր մը
սրտին վրայ յոյս դնելու է միշտ: Կինս պիտի զղջայ, մէկը
չիմանայ թէ յանցանք մը գործեց. իմ տանս մէջ գործուած ո՞՞-
րերը, որոնց մասին արդէն ամէն մարդ մտահոգ է, ժամանա-
կին հետ պիտի մոռցուին և կամ եթէ թշնամիներէն ոմանք յի-
շեն զայն, իմ յանցանքներու ցուցակին մէջ կ'առնեմ զանոնք:
Մէկ, երկու, երեք մեղք աւելի թո՛ղ ըլլայ, հոգ չէ՛. կինս իր
հետը ոսկի և մանաւանդ իր զաւակը առնելով կ'ազատի այն
անգունդէն, որուն մէջ մարդիկ ինծի հետ պիտի իյնան կարծես:
Թող ապրի տակաւին երջանիկ ըլլայ, քանի իր բոլոր սէրը զաւ-
ակին նուիրած է, և իր զաւակը երբեք իրմէ պիտէ չբաժնուի:
Գոնէ այս կերպով բարիք մը ըրած պիտի ըլլամ, և այս բանը
մխիթարութիւն մը պիտի ըլլայ ինծի:

Ընդհ. դատախազը սկսաւ աւելի ազատութեամբ շունչ առ-
նել, որ ժամէ մը ի վեր գրեթէ արգիւրուած էր:

Կառքը տան բակին մէջ կեցաւ:

Վիլֆօր կառքին պատուանդանէն սանդուխին վրայ ցատկեց
շուտ դառնալուն համար ծառաները զարմանքի մէջ տեսաւ,
բայց անոնց դէմքին վրայ ուրիշ բան չդիտեց: Ոչ մէկը չէր հա-
մարձակած խօսք մը ուղղել իրեն. ըստ սովորութեան իր առջեւ
կեցան անոնք մինչև որ ինքը վեր ելաւ:

Նուարթիէի սենեակին առջեւէն անցաւ Վիլֆօր և կիսաբաց
դռնէն երկու հոգիի ստուերը տեսաւ. բայց բնաւ հոգ չրաւ իր
հօրը քով գտնուողը հասկնալու. իր մտատանջութիւնը ուրիշ
տեղ կը քաշէր զինքը:

— Բան մը չէ փոխուած հոս ըսաւ Վիլֆօր այն փոքր սան-
դուխէն վեր ելլելով. որ իր կնոջը և Վալանթինի դատարկ սեն-
եակը տանող անդաստակը կը տանէր:

Ամէնէն առաջ դուռը գոցեց:

— Պէտք չէ որ մէկը գայ մեզ անհանգիստ ընէ, ըսաւ. կ'ու-
զեմ կնոջս հետ ազատօրէն խօսիլ, իմ յանցանքս անոր յայտնել,
և ամէն բան պատմել...

Դրան մօտենալով ճարմանդը դարձուց և դուռը բացուեցաւ ։
— Լա՛ւ, ըսաւ, դուռը գոցուած չէ ։

Այն փոքր սրահը մտաւ, ուր ամէն իրիկուն փոքր էտուարի համար անկողին մը կը պատրաստէին, էտուար թէպէտ գիշերօթիկ դպրոց կ'երթար բայց ամէն իրիկուն տուն կը վերադառնար ։ մայրը երբեք չէր ուզեր զաւկէն հեռու գտնուիլ ։

Մէկ ակնարկով փոքր սրահին ամէն կողմը դիտեց ։

— Մարդ չկայ հոս. ըսաւ անտարակոյս ննջասենեակը կը գտնուի ։

Դէպի այն դուռը խոյացաւ. բայց անոր պարզունակը զըրուած էր. ուստի հոն կեցաւ սարսռազին ։

— Հէլոյի՛դ, գոչեց ։

— Իրեն այնպէս թուեցաւ որ կարասիի մը շարժիլը կը լսէ ։

— Հէլոյի՛դ կրկնեց Վիլֆօր ։

— Ո՞վ է ան, հարցուց այն անձը, որուն անունը կը տրուէր ։

Այդ ձայնը սովորականէն աւելի տկար երեւցաւ Վիլֆօրին ։

— Բացէ՛ք, բացէք դուռը գոչեց, Վիլֆօր, ես եմ ։

Բայց այդ հրամանին իր անձկալից ձայնին հակառակ. դուռը չբացուեցաւ ։

Վիլֆօր ստփի հարուածով մը դուռը խորտակեց ։

Տիկին տը Վիլֆօր իր դահլիճը կանգնած էր գունատած, երեսին գծերը այլայլած և սոսկալի ապշութեամբ մը ամուսնոյն երեսը նայելով ։

— Հէլոյի՛դ, Հէլոյի՛դ ի՛նչ ունիք. ըսէք ։

Ծաղկատի կիներ իր պիրկ և կապուտցած ձեռքը անոր երկարելով ։

— Լմեցաւ, պարոն ըսաւ այնպիսի հոնդիւնով մը որ գոգցես կոկորդը պիտի պատռէր. ի՛նչ կ'ուզէք տակաւին ։

Ու երկայնքին գետինը փռուեցաւ ։

Վիլֆօր անոր վրայ խոյացաւ, ձեռքը բռնեց, և այն ձեռքին մէջ ոսկի կափարիչով բիրեղէ սրուակ մը տեսաւ ։

Տիկին տը Վիլֆօր մեռած էր ։

Վիլֆօր իր սոսկուամէն շուարած, մինչեւ սենեակին դրան սեմը ետ քաշուելով դիակին նայեցաւ ։

— Զաւակ՛ս, գոչեց յանկարծ ո՛ւր է զաւակս. էտուա՛ր, էտուա՛ր ։

Ու սենեակէն դուրս նետուեցաւ էտուա՛ր, էտուա՛ր, պոռալով ։

Այդ անունը այնպիսի անձկայրեաց ձայնով մը արտասանեց որ ծառաները ներս վազեցին ։

Զաւակ՛ս, ո՛ւր է զաւակս, հարցուց, Վիլֆօր, տունէն հեռացուցէ՛ք որ չտեսնէ... ։

— Պ. էտուարը վարը չէ, պարոն ։ պատասխանեց սենեկապանը ։

— Անտարակոյս պարտէզին մէջ կը խաղայ, նայեցէ՛ք, նայեցէ՛ք ։

— Ոչ, պարոն, գրեթէ կէս ժամ առաջ տիկինը վեր կանչեց զայն. Պ. էտուար տիկնոջ սենեակը գնաց և անկէ ետքը վար չիջաւ ։

Սառած քրտինք մը Վիլֆօրի ճակատը պատեց, ոտքերը իրեն հաւասարակշռութիւնը կորսնցուցին, և իր մտածումները խորտակուած ժամացոյցի մը անխնեւուն պէս սկսան իր գլխին մէջ դառնալ անկարգօրէն ։

Տիկին տը Վիլֆօրի սենեակը, մրմնջեց, տիկին տը Վիլֆօրի սենեակը ։

Ու ետ դարձաւ, մէկ ձեռքով ճակտին քրտինքը սրբելով ու միւսովը պատին կրթնելով ։

Սենեակը մտնելով խեղճ կնոջ դիակը պիտի տեսնէր նորէն ։

Գերեզման դարձած այդ սենեակներուն արձագանքը պիտի լսէր, էտուարը կանչելու համար. եթէ խօսէր գերեզմանին լռութիւնը պիտի խանդարէր ։

Վիլֆօր զգաց որ լեզուն կոկորդին մէջ բռնուած էր ։

— էտուա՛ր, էտուա՛ր, կակազեց

Բայց մահուկը չէր պատասխաներ. ո՛ւր էր իր զաւակը, ծառաներուն ըսածին նայելով իր մօրը սենեակը մտած և անկէ դուրս ելած չէր ։

Վիլֆօր քայլ մը յառաջացաւ ։

Տիկին տը Վիլֆորի դիակը տարածուած էր այն դահլիճին զրան երկայնքին, ուր հարկաւ էտուար կը գտնուէր. տիկնոջ դիակը ապշահար աչքերով եւ հեքնական սոսկալի ժպիտով մը դռան սեմերուն վրայ կը հսկէր կարծես:

Դիակին ետին՝ սրահակը բացուած ըլլալով՝ դահլիճին մէկ կողմը կը տեսնուէին դաշնամուր մը և կապոյտ սնդուսէ բազմոցի մը ծայրը:

Վիլֆոր երեք-չորս քայլ առաջ գնաց և բազմոցին վրայ դաւակը պսակած տեսաւ:

Անտարակոյս տղան կը քնանար:

Խեղճ հայրը աննկարագրելի ուրախութեամբ լեցուեցաւ. պայծառ լոյսի ճառագայթ մը այն դժոխքը լուսաւորած էր, ուր Վիլֆոր ինքնիրեն կը մաքառէր:

Ուստի պէտք էր դիակին վրայէն անցնիլ, դահլիճին մէջ մտնել, տղան գիրկը առնուլ և անոր հետ փախչիլ հեռու, խիստ հեռու երկիր մը:

Վիլֆոր նոյն մարդը չէր ալ. մահացու կերպով վիրաւորուած վագրի մը կը նմանէր, որ իր փշրուած ակռաները վերջին վերքերն մէջ կը թողու: Նախապաշարուամենքէ չէր վախնար այլեւս, այլ ուրուականներէ:

Կիզիչ կրակարանի մը վրայէն անցնելու պէս, դիակին վրայէն ցատկեց, և տղուն մօտենալով իր թեւերուն մէջ առաւ, սեղմեց զայն, չարժեց և անոր անունը տուաւ:

Բայց էտուար պատասխան չտուաւ:

Վիլֆոր իր անյագ շուրթերը անոր այտերուն փակցուց, բայց տղուն այտերը կապուտցած և սառած էին:

Անոր պրկուած անդամները շօշափեց. ձեռքը սրտին վրայ դրաւ. բայց սիրտը չէր փափախեր այլեւս:

Մանուկը մեռած էր:

Էտուարի կուրծքէն չորս ծալուած թուղթ մը ինկաւ:

Վիլֆոր, շանթահար եղած, ծնկան վրայ ինկաւ:

Էտուար իր հօրը անշարժ թեւերուն մէջէն սահեցաւ և մօրը քովը գլորեցաւ:

Վիլֆոր թուղթը գետնէն առաւ, կնոջ գիրը ճանչցաւ և անհամբերութեամբ կարդաց հետեւեալը.

«Գիտցէք որ ես բարի մայր մըն եմ, որովհետեւ իմ զաւակիս համար այդ յանցանքներուն տէրն եղայ:

«Բարի մայր մը իր զաւակը միասին չառած՝ չմեկնիր»:

Վիլֆոր չէր կրնար իր տեսածին հաւատալ, այլ կը կարծէր թէ կը զառանցէ: Դէպի էտուարին մարմինը հակեցաւ և էգ առիւծի մը նման, որ իր մեռած կորիւնը կը ղիտէ, երկրորդ անգամ ուշադրութեամբ զննեց տղան:

Այն ատեն ողորմուկ ձայն մը ելաւ սրտէն:

— Աստուած, միմեջեց միշտ Աստուած:

Այդ երկու զոհերը զինքը կը զարհուրեցնէին. երկու դիակներու մօտ առանձին մնալու վախցաւ:

Քիչ մը առաջ իրեն ոյժ կուտային բարկութիւնը, որ զօրաւոր մարդոց մեծ գէնքն է, և յուսահատութիւնը, որ հոգեվարքի մէջ եղողին յատկութիւնն է, որմէ Տիտանեանները գրգռուելով երկինք ելլելու ջանացին, ու Այաքս իր բուռնքը աստուածներուն ցուցուց:

Սակայն Վիլֆորի գլուխը ցաւերու բեռին տակ խոնարհած՝ ծունկերուն վրայ ելաւ, քրտինքէն խոնաւցած և սարսափէն քստմնած մազերը ցնցեց, և այն մարդը, որ և ոչ մէկուն վրայ գթացած էր, իր ծեր հայրը տեսնելու գնաց, որպէսզի իր տկարութեանը մէջ մարդ մը գտնէ և կարենայ իր թշուառութիւնը պատմել ու անոր քովը լալ:

Ուստի նոյն սանդուխէն վար իջաւ և Նուարթիէի սենեակը մտաւ:

Այդ միջոցին Նուարթիէ, իր անշարժութիւնը թոյլատրածին չափ արբայ Պիլգոնիին խօսքերը մտիկ կ'ընէր սիրայօժար, որ ըստ սովորութեան հանդարտ և պաղ կ'երեւէր:

Վիլֆոր, արբան տեսնելուն, ձեռքը ճակտին տարաւ: Անցեալը փրփրալից ալիքի պէս իր մտքին առջև ներկայացաւ: Օթէյլի ճաշին հետեւեալ առտուն արբային տուած այցելութիւնը և Վալանթինի մահուան օրը արբային իրեն ըրած այցելութիւնը յիշեց:

—Հո՞ւ էք, պարոն, ըսաւ. ուրեմն մեռեալները տանելո՞ւ համար միայն կուգաք:

Պիւզոնի ոտքի ելաւ. դատաւորին դէմքին այլայլութիւնը և աչքերուն վայրագութիւնը տեսնելով՝ հասկցաւ և կամ իրեն այնպէս երեւցաւ թէ Ատեանին մէջ տեսարանը կատարուած է. մնացածը չէր գիտեր:

—Ձեր աղջկան մարմնոյն վրայ աղօթք ընելու համար ձեր տունը եկայ:

—Այսօր ի՞նչ ընելու եկաք:

Եկայ ըսելու թէ զիս լաւ վարձատրեցիք, և այսօրուրն է Աստուծոյ պիտի աղաչեմ, որ ինծի պէս գոհ ըլլայ ձեռքէ:

—Տէր Աստուած, այս ձայնը Արքայ Պիւզոնիինը չէ, գոչեց Վիլֆօր, սարսափահար ետ քաշուելով:

—Ո՛հ, պատասխանեց արքան և իր կեղծ կուլակը վար առաւ, գլուխը ցնցեց. սև երկար մազերը ուսերուն վրայ ինկան, տըժգոյն դէմքը շրջանակելով:

—Պ. տը Մօնթէ-Քրիսթօ է, գոչեց Վիլֆօր ապուշ նայուածքով մը:

—Ան ալ չէ, պարոն ընդհ. դատախազ. աղէկ փնտռեցէք և աւելի հեռուն գացէք:

—Այս ձա՛յնը, այս ձայնը արդեօք ո՛ւր լսած եմ առաջին անգամ:

—Առաջին անգամ Մարսիլիա լսած էք ասկէ քսան երեք տարի առաջ, Օրիորդ տը Սէն-Մէրանի հետ ամուսնացած օրերէնիդ: Ձեր դատական թղթածրարներուն մէջ փնտռեցէք:

—Ո՛հ Պիւզոնին էք, և ոչ Մօնթէ-Քրիսթօն, ո՛վ Աստուած, ուրեմն իմ գաղտնի, անկարեկիւր և մահացու թշնամիս էք դուք: Մարսիլիոյ մէջ ձեզի դէմ բան մը ըրած եմ, ո՛հ, վա՛յ ինծի ուրեմն:

—Այո՛, իրաւունք ունիս, ճիշդ այդպէս է, ըսաւ կոմսը թեւերը իր լայն կուրծքին վրայ խաչաձևելով. փնտռէ, գտիր:

—Բայց ի՞նչ ըրի քեզի, գոչեց Վիլֆօր, որուն խելքը այն սահմանին վրայ կը ծփար, ուր բանականութիւնը և յիմարու-

թիւնը կը շփոթուին այն շամանդաղին մէջ, որ ոչ երազ է և ոչ իսկ արթնութիւն. ի՞նչ ըրի քեզի, ըսէ:

—Յամր և սարսափելի մահուան մը դատապարտեցիք զիս, հայրս սպաննեցիք, ազատութեանս հետ սէրէս և սիրոյս հետ հարըստութենէս զրկեցիք զիս:

—Բայց ո՞վ էք դուք, ո՞վ էք դուք, տէր Աստուած:

—Ես այն խեղճ մարդուն ոգին եմ, զոր դուք Իֆ դղեակին ստորերկեայ բանտերուն մէջ թաղեցիք: Իր գերեզմանէն վերջապէս դուրս ելած այս ոգին Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսին դիմակը տուաւ Աստուած և աղամանդներով ու ոսկիով ճոխացուց զայն, որպէսզի այսօր զինքը ճանչնաք:

—Ո՛հ, ճանչցայ, ճանչցայ, ըսաւ Վիլֆօր, դուն...:

—Էտօն Տանթէ՛սն եմ ես:

—Էտօն Տանթէ՛սն ես, գոչեց ընդհ. դատախազը, կոմսին դատապէն բռնելով, եկո՛ւր ուրեմն:

Ու սանդուխէն վեր հանեց Մօնթէ-Քրիսթօն, որ չէր գիտեր թէ ո՛ւր կը տանէր զինքը ընդհ. դատախազը. նոր աղէտ մը կը գուշակէր:

—Տե՛ս, էտօն Տանթէս, ըսաւ Վիլֆօր իր կնոջը և զաւկին դիակները կոմսին ցուցնելով, ահա՛, տե՛ս, վրէժդ աղէկ լուծած ես...:

Այդ զարհուրելի տեսարանին առջև Մօնթէ-Քրիսթօյի գոյնը նետեց. հասկցաւ որ իր վրէժխնդրութեան չափը անցած էր, հասկցաւ որ հարկ չկար այնուհետև ըսել. «Աստուած ինծի հետ է և զիս կը պաշտպանէ»:

Կոմսը սրտի աննկարագրելի անձկութեամբ մանկան մարմնոյն վրայ ցատկեց, անոր աչքերը բացաւ, երակներուն զարկը քննեց, և միասին առնելով, Վալանթինի սննեակը վազեց, ու դուռը փակեց:

—Չաւա՛կս, գոչեց Վիլֆօր, զաւկիս դիակը կը տանի. ո՛հ, անէ՛ք, թշուառութիւն և մահ տեղան վրադ —:

Ուղեց Մօնթէ-Քրիսթօյի ետեւէն երթալ. բայց ինչպէս երազի մէջ կը պատահի, զգաց որ ոտքերը դեպինը փակած էին, ականակապիչները պայթեցնելու չափ աչքերը բացուած էին,

կուրծքին վրայ գրած մատնեքը աստիճանաբար մասին մէջ կը խրէին, մինչև որ եղունգները արիւնով ներկուեցան. քունքերուն երակները ուժգին մտածումներով այնքան ուռեցան որ գանկին խիստ նեղ դմբէքը բարձրացուցին և ուղեղը բոցերուն մէջ ընկղմեցին:

Վիլֆորի այդ վիճակը քանի մը վայրկեան տեսեց, մինչև որ կատարելապէս խելայեղ դարձաւ:

Այն ատեն բարձր ձայն մը հանելէն յետոյ սկսաւ երկար ատեն քրքշալ, սանդուխներէն վար վազեց աճապարանքով:

Քառորդ մը ետքը Վալանթինի սենեակը բացուեցաւ, և Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսը դուրս ելաւ գունատած, տխուր նայուածքով, և իր դիմագիծերը որոնք սովորաբար հանդարտ և վայելուչ էին, վշտէն այլալուծ էին:

Իր թեւերուն մէջ մանուկը գրկած էր, որուն համար ըրած ջանքերը օգուտ մը ունեցած չէին, զայն կենդանացնելու համար:

Մէկ ծունկը գետինը դրաւ, և մանուկը մօրը քովը պառկեցուց երկիւղածօրէն, զլուխը անոր կուրծքին վրայ դնելով:

Յետոյ ոտքի կանգնելով, դուրս ելաւ, և սանդուխին վրայ ծառայի մը հանդիպելով հարցուց:

— Ու՞ր է Պ. ար Վիլֆոր:

Ծառան առանց պատասխանելու, ձեռքը պարտէզին կողմը երկարեց:

Մօնթէ-Քրիսթօ պարտէզին սանդուխէն վար իջաւ, դէպի մատնանշուած կողմը յառաջացաւ և Վիլֆորը տեսաւ, որ իր ծառաներէն չրջապատուած և ձեռքը բահ մը առած, կատաղութեամբ մը գետինը կը փորէր կարծես:

— Հոս ալ չէ, ըսաւ, հոս ալ չէ:

Ու աւելի հեռուն կը փորէր:

Մօնթէ-Քրիսթօ անոր մօտեցաւ յուշիկ քայլերով:

— Պարոն, ըսաւ գրեթէ խոնարհ ձայնով մը. զաւակ մը կորսնցուցիք բայց...

Վիլֆոր ընդմիջեց զայն, բայց ոչ արբային խոսքը լսած էր և ոչ մտիկ ըրած էր:

— Ո՛հ ես պիտի գտնեմ ըսաւ պարապ տեղը, կ'ըսէք թէ հոս չէ, ես պիտի գտնեմ զայն, եթէ մինչև վերջին դատաստանին օրը փնտռել հարկ ըլլայ:

Մոնթէ-Քրիսթօ սոսկումով ետ քաշուեցաւ:

— Ո՛հ ըսաւ խենթեցեր է:

Վախնալով որ այդ անիծեալ տան պատերը իր վրայ չփլչին, փողոց վազեց, առաջին անգամ ըրածին վրայ տատամոտ:

— Ո՛հ, բաւական է, բաւական է այսչափը, վերջինը ազատենք:

Իր տունը վերադառնալով կոմսը Մորէլին պատահեցաւ, որ իր գերեզմանը մտնելու համար Աստուծոյ սահմանուած ժամանակին սպասող ստուերի մը արջափնի տան մէջ կը պըտըտէր անձայն:

— Պատրաստ էք, Մաքսիմիլիէն, վաղը Բարիզէն պիտի մեկնինք, ըսաւ ժպտադին:

— Բարիզի մէջ գործ չունի՞ք ա՛լ, հարցուց Մորէլ:

— Ոչ, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ, և Աստուած չուզեր որ ուրիշ գործեր ընեմ:

Ժ. Գ. ԳԼՈՒԽ

ՄԵԿՆՈՒՄԸ

Այդ դէպքերը բոլոր Բարիզցիներու խօսակցութեան առարկայ եղած էին:

Էմմանուէլ և իր կինը Մէսլէ փողոցին իրենց փոքր սրահին մէջ խիստ բնական զարմացումով իրարու կը պատմէին այդ դէպքերը:

Մորսէրֆի, Տանկլարի, Վիլֆորի յանկարծական և անսպասելի աղէտները իրարու կը մօտեցնէին անոնք։

Մաքսիմիլիէն, որ այցելութիւն ընելու եկած էր, մտիկ կ'ընէր զանոնք, և կամ անոնց խօսակցութեան ատեն, իր սովորական անզգայութեան մէջ ընկղմած, անոնց մօտ կը կենար։

— Ստուգիւ, էմմանուէլ, կ'ըսէր Ժիւլի, կարծես թէ երէկուան այնչափ հարուստ և այնչափ երջանիկ եղող այդ անձերը որոնք իրենց հարստութիւնը, երջանկութիւնը նկատի առնելով, բոլոր յոյսերնին հաստատած էին անոնց վրայ, մոռցեր էին չար ոգիին մասը հանելու, և թէ ան ալ Բէրոյի հնարած առասպելներուն չար վհուկներուն պէս, (որոնք հարսանիքի կտմ խնջոյքի հրաւիրուելու մոռցուած էին), յանկարծ երեւան ելած էին, անոնց աղետալի մոռացումին վրէժը լուծելու համար։

— Ո՛հ, ինչ դժբախտութիւններ են ասոնք, կ'ըսէր էմմանուէլ՝ Մորսէրֆին և Տանկլարին վրայ խորհելով։

— Ո՛հ, ի՛նչ տառապանքներ, կ'ըսէր Ժիւլի, Վալանթինը միտքը բերելով, որուն անունը կանացի բնազդումով մը, չէր ուզեր եղբորը առջև արտասանել։

— Եթէ Աստուած է զանոնք պատժողը, կ'ըսէր էմմանուէլ, անշուշտ Աստուած, որ ամէն բարիքներուն աղբիւրն է, այդ մարդոց անցեալին մէջ թողութեան արժանի բան մը գտած չէ, և անոնք անիծուած են։

— Դատողութեանդ մէջ խիստ չե՞ս, էմմանուէլ։ Եթէ հայրս հրազէնով իր ուղեղը պայթեցներ և եթէ հիմա ըսածիդ պէս մէկը ըսէր. «Այն մարդը իր պատիժին արժանի էր», այդ խօսքը ըսողը զիս չպիտի խաբէ՞ր միթէ։

— Այո՛, բայց Աստուած չներեց որ քու հայրդ մեռնի, ինչպէս որ չներեց Աբրահամին՝ իր զաւակը զոհելու. այն նահապետին ինչպէս և մեզի հրեշտակ մը զրկեց, որ մահուան թեւերը կէս ճամբան կտրեց։

Իր խօսքը վերջացնելու վրայ էր, երբ զանգակին ձայնը հնչեց։

Այցելուի մը գալստեան համար զռնապանին կողմէն արուած նշանն էր ատ։

Գրեթէ նոյն միջոցին սրահին դուռը բացուեցաւ և Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսը սեմերուն վրայ երեւցաւ։

Երկու ամուսինները ուրախութեան ճիչ մը արձակեցին։

— Մաքսիմիլիէն ըսաւ կոմսը, երիտասարդներուն վրայ ձգած իր տարբեր տպաւորութիւնները չտեսնել ձեւացնելով, ձեզ առնելու եկայ։

— Զիս առնելու. ըսաւ Մորէլ երազէ մը սթափած մարդու մը պէս։

— Այո՛, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ չորոչեցինք որ ձեզ միասին պիտի տանիմ, և երէկ ձեզի չիմացուցի՞ որ պատրաստուիք։

— Ես պատրաստ եմ ըսաւ Մաքսիմիլիէն, և եղբորս ու քրոջս մնաք բարով ըսելու եկայ։

— Ո՞ր պիտի երթաք պարոն կոմս, հարցուց Ժիւլի։

— Նախ Մարսիլիա, տիկին։

— Մարսիլիա՛, կրկնեցին միաբերան երիտասարդ ամուլը։

— Այո՛, ձեր եղբայրն ալ հետս պիտի տանիմ։

— Ափսո՛ս, պարոն կոմս, ըսաւ Ժիւլի, երանի թէ զայն տառողջացած դարձնէք մեզ։

Մորէլ երեսը անդին դարձուց, դէմքին սաստիկ կարմրութիւնը ծածկելու համար։

— Ուրեմն դուք ալ զիտեցի՞ք որ եղբայրնիդ մտատանջ է, ըսաւ կոմսը։

— Այո՛, պատասխանեց մանկամարդ կինը, և կը վախճամ որ մեր մօտ մնալով սիրտը չնեղանայ։

— Ես պիտի զբօսցնեմ զայն կրկնեց կոմսը։

— Պատրաստ եմ, պարոն կոմս, ըսաւ Մաքսիմիլիէն. մնաք բարով սիրելիներս. մնաս բարով, էմմանուէլ, մնա՛ս բարով, Ժիւլի։

— Ի՞նչպէս մնաս բարով կ'ըսես, գոչեց Ժիւլի. առանց պատաստուելու և առանց անցագրի ի՞նչպէս կը մեկնիս։

— Որչափ ուշանայ մարդ, այնչափ իր բաժանումը վշտալի կ'ընէ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. վստահ եմ որ Մաքսիմիլիէն՝ իմ հրամանիս համեմատ՝ ամէն բան կարգադրած է։

—Անցագիրս առի և մորթարկդս պատրաստեցի, ըսաւ Մօրթէ իր միօրինակ հանդարտութեամբ:

—Շատ լաւ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ ժպտելով. ընտիր զինուորի մը ճշգրտաբանութիւնը ցոյց կուտաք այդ գործին մէջ:

—Ուրեմն հիմա պիտի բաժնուի՞ք մենէ, ըսաւ Ժիւլի. միայն օր մը և ժամ մըն ալ պիտի չկենաք մեր քով:

—Կառքը դուռը կը սպասէ, տիկին. պէտք է որ հինգ օրէն Հռոմ հասնիմ:

—Բայց Մաքսիմիլիէն ալ Հռոմ պիտի երթայ, ըսաւ Էմմանուէլ:

—Կոմսին հետ պիտի երթամ՝ ո՛ւր որ անոր հաճելի ըլլայ, ըսաւ Մօրթէ տխուր ժպտով մը, դեռ ամիս մը անոր տրամադրութեան տակ կը գտնուիմ:

—Տէր Աստուած, տեսէք ի՞նչ կ'ըսէ, պարոն՝ կոմս:

—Մաքսիմիլիէն ինծի պիտի ընկերանայ, ըսաւ կոմսը, իբր համոզիչ քաղցրութեամբը. ուստի ձեր հղբօր համար հոգ մի՛ ընէք:

—Մնա՛ս բարով քոյր իմ, ըսաւ Մաքսիմիլիէն. մնա՛ս բարով Էմմանուէլ:

—Իր անտարբերութեամբը սիրտս կը վիրաւորէ, ըսաւ Ժիւլի. ո՛հ, Մաքսիմիլիէն, Մաքսիմիլիէն, դուն բան մը ունիս դուն մեզմէ կը պահես:

Մաքսիմիլիէն գրեթէ արհամարհոտ և բարկաճայթ նայուածքով մը կոմսին նայեցաւ:

—Երթանք, ըսաւ կոմսը:

—Երթալնէդ առաջ, պարոն կոմս, ըսաւ Ժիւլի, կը ներէք որ ձեզի ըսեմ անցեալ օրուան...:

—Տիկին, ընդամիջեց կոմսը անոր երկու ձեռքերը բռնելով, ձեր ըսելիքը ձեր աչքերուն և սրտին մէջ աւելի բացայայտ կ'արդացի, ու սրտիս մէջ ալ զգացի: Վիշտերուն մէջ գտնուող բարերարներուն պէս պէտք էի ձեզ չտեսած մեկնիլ. բայց այդ բանը իմ կամքէս կախում չունէր, որովհետեւ ես տկար և ունայնասէր մեկն եմ, իմ նմաններուս ուրախալի, քաղցր և տամուկ

աչքերը տեսնելը հաճելի է ինծի: Հիմա ես կը մեկնիմ, և իմ եսասիրութեամբս կ'ըսեմ ձեզի. «Մի՛ մոռնաք զիս»:

—Ալ պիտի չտեսնենք ձեզ, գոչեց Էմմանուէլ, մինչ արտասուքի երկու խոշոր կաթիլներ Ժիւլիին այտերուն վրայ կը գըլորէին. ա՛լ պիտի չտեսնենք ձեզ: Ուրեմն դուք մարդ չէք, այլ հրեշտակ մը որ մեզմէ կը բաժնուի, այնպիսի հրեշտակ մը, որ երկրի վրայ բարիք ընելու համար երեւան գալէն յետոյ՝ երկինք կը վերանայ:

—Ո՛հ, մի՛ ըսէք այդ խօսքը, յարեց Մօնթէ Քրիսթօ աշխուժօրէն. երբեք այդ խօսքը մի ընէք, սիրելիներս. հրեշտակները բնաւ չարութիւն չեն ըներ, հրեշտակները ուզած տեղերնին կ'իջնեն, դիպուածը իրենցմէ աւելի զօրաւոր չէ, այլ ընդհակառակը իրենք դիպուածին վրայ կ'իջնեն: Ո՛չ, Էմմանուէլ, ես մարդ եմ, և որչափ որ անտեղի է ձեր զարմանքը, նոյնչափ ալ Աստուծոյ դէմ եմ ձեր խօսքերը:

Ու Ժիւլիին ձեռքը համբուրելով, որ իր գիրկը նետուեցաւ, կոմսը իր միւս ձեռքը Էմմանուէլին երկնցուց:

Յետոյ ակամայ այն տունէն բաժնուելով, ուր երջանկութիւնը կը բնակէր, նշանացի կերպով Մաքսիմիլիէնը իր ետեւէն կանչեց, որ Վալանթինին մահուընէն ի վեր յուսահատ և անզգայ ի՛րերեւ էր:

—Եղբօրս տրտմութիւնը փարատեցէք, ըսաւ Ժիւլի, Մօնթէ-Քրիսթոյի ականջն ի վար:

—Մօնթէ-Քրիսթօ անոր ձեռքը թոթուելով, հարցուց ժրպտագին.

—Սէնպահ նաւաստիին վրայ վստա՞հ էք:

—Ո՛հ, այո՛:

—Ուրեմն խաղաղութեամբ և վստահութեամբ քնացէք:

Ինչպէս ըսինք, սուրհանդակի կառքը կը սպասէր. չորս հուժկու ձիեր իրենց բաշերը ցցած, ոտքերնին գետինը կը զարնէին անհամբերութեամբ:

Սանդուխին վարի կողմը Ալի կը սպասէր. դէմքը քրտինքէն կը փայլէր, և այնպէս կ'երեւէր թէ երկար ճամբայէ մը եկած էր:

—Ծերունիին գացի՞ր, հարցուց կոմսը, խափշիկին ուղղելով խօսքը:

Ալի հաստատական նշան ըրաւ:

—Իմ հրամանիս համեմատ, անոր աչքերուն առջեւը նամաւ կը բացի՞ր:

—Այո՛, ըսաւ դարձեալ գերին, ակնածութեամբ:

—Ի՞նչ ըսաւ և կամ ի՞նչ ըրաւ:

Ալի լոյսին գնաց, որպէսզի իր տէրը կարենայ զինքը տեսնել, ու իր դէմքը ծերունիին դէմքին նմանցնելով, աչքերը դուրս ելնէր, ինչպէս կ'ընէր Նուարթիէ, երբ այո՛՝ ըսել կ'ուզէր:

—Լաւ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, կ'ընդունի. երթանք ուրեմն:

Այս խօսքը հազիւ թէ բերնէն ելած, կառքը արդէն ճամբայ ինկաւ. ձիերը քարայտակին վրայ կայծերու փոշի մը կը ժայթկէցնէին:

Մաքսիմիլիէն առանց խօսք մը ընելու, կառքին մէկ անկիւնը տեղաւորուեցաւ:

Կէս ժամ ետքը կառքը յանկարծ կեցաւ:

Կոմսը Ալիի մատին հաղորդակցող միտաքսէ ժապաւէնը քաշած էր:

Նուպիացին վար իջաւ և դռնակը բացաւ:

Երկինքը աստղազարդ էր:

Վիլթուիլի դառնութեամբ հասած էին, ուրկից մռայլ ծովու մը պէս Բարիզը կը տեսնէին իր միլիոնաւոր լոյսերովը, որոնք փոսփորափայլ կոհակներու կը նմանին. ստուգիւ կոհակներ են անոնք և մըրկածուփ Ուլկիանոսին կոհակներէն աւելի ազմկալի, աւելի դիւրագրգիռ, աւելի յեղեղուկ, աւելի կատաղի և աւելի անյազ են. անսահման ծովուն կոհակներուն պէս հանդարտութիւն չեն գիտեր անոնք. միշտ իրարու կ'ընդհարին, միշտ կը փրփրին և միշտ կը սպառեն...:

Կոմսը առանձին վար իջաւ, և ձեռքով ըրած նշանին վրայ, կառքը քանի մը քայլ յառաջացաւ:

Այն ատեն կոմսը թեւերը իրարու պլլած, երկար ատեն այն հալոցը գիտեց, ուր կը հալէին, կը ձուլուէին և ձեւ մը կառնէին այն գաղափարները, որոնք աշխարհս յուզելու համար խռովայոյզ

անդունդէն դուրս կը ժայթքէին. իր զօրաւոր նայուածքը այդ Բարեկոնի վրայ յառնէին յետոյ:

—Մե՛ծ դ քաղաք, մընջեց, աղօթք ընելու պէս գլուխը խոնարհեցնելով և ձեռքերը միացնելով, հազիւ թէ վեց ամիս կայ որ քու դռներէդ ներս մտայ. Նախախնամութիւնը զիս կ'առաջնորդէր հոն, և ահա յաղթանակով կը վերադարձնէ, քու պատերուդ մէջ իմ ներկայութեանս գաղտնիքը միայն Աստուծոյ վստահեցայ, որովհետեւ Աստուած միայն կրցաւ իմ սրտիս խորը թափանցել, և Աստուած միայն գիտէ որ ես առանց ռիսկաւորութեան և առանց գոռոզութեան, բայց ոչ առանց վշտի կը բաժնուիմ քեզմէ. Ան միայն գիտէ որ վստահած զօրութիւնը ոչ ինծի համար և ոչ սնոտի պատճառներու համար գործածեցի: Ո՛վ մեծ դ քաղաք, քու փափաքող գիրկիդ մէջ իմ փնտռածս գտայ, և չարութիւնը երեւան հանելու համար քու ընդերքդ յուզեցի. հիմա իմ գործս կատարեալ է և պաշտօնս վերջացած. այսուհետեւ ոչ ուրախութիւն կրնաս տալ ինծի և ոչ տրտմութիւն. մնա՛ս բարով ուրեմն, Բարիզ, մնաս բարով—:

Գիշերային ոգիի մը պէս իր նայուածքը ուղղեց այն լայնատար դաշտին, յետոյ ձեռքը ճակատին տանելով, կառքը մտաւ, որ իր ետեւէն գոցուեցաւ և բլուրին միւս կողմը աներեւոյթ եղաւ փոշիի մորիկ մը և մեծ շառաչիւն մը հանելով:

Առանց խօսելու երկու մղոն յառաջացան:

Մորէլ կը մտածէր, և Մօնթէ-Քրիսթօ անոր կը նայէր:

—Մորէլ, ըսաւ կոմսը, արդեօք զղջացած էք ինծի հետ եւ կած ըլլալնուդ համար:

—Ոչ, պարոն կոմս, այլ Բարիզէն բաժնուելուս համար:

—Եթէ կարծէի որ Բարիզ կենալով երջանիկ պիտի ըլլաք, Մորէլ, հոն կը ձգէի ձեզ:

—Վալանթինի գերեզմանը Բարիզի մէջ է, և Բարիզէն բաժնուելը երկրորդ անգամ զայն կորսնցնել կը նշանակէ:

—Մաքսիմիլիէն, ըսաւ կոմսը, մեր կորսնցուցած սիրելիները հողին մէջ չեն հանգչիր, այլ մեր սիրտը կը թաղուին Աստուած ուզեց որ այսպէս ըլլայ, որպէսզի անոնք միշտ մեր հետ ըլլան: Ես այդպիսի երկու բարեկամներ ունիմ, որոնք միշտ

ինծի կ'ընկերանան. մէկը կեանք և միւսը խելք տուողն է: Այդ երկուքին ալ ոգին սրտիս մէջ կենդանի կը մնայ. տարակուսանքի մէջ անոնց խորհուրդ կը հարցնեմ, և եթէ երբեք բարիք մը ըրի, անոնց խորհուրդովը ըրած եմ: Ձեր սրտի ձայնին հետ խորհրդակցեցէք, և հարցուցէք տնգամ մը թէ միշտ ասանկ տխուր դէմք մը ցուցնելո՞ւ էք ինծի:

— Բարեկամ, ըսաւ Մաքսիմիլիէն, սրտիս ձայնը տխուր է, թշուառութենէ զատ ինծի բան մը չխոստանար ան:

— Տկարամիտներուն յատուկ է ամէն բան մութ տեսնել. մարդուս հոգին իր հորդոնը կը կաղմէ: ձեր հոգին տխուր է, և ան է ձեզի փոթորկայոյզ երկինք մը ցոյց տուողը:

— Գուցէ ստոյգ ըլլայ այդ խօսքը, ըսաւ Մաքսիմիլիէն և իր մտածումներուն մէջ ընկղմեցաւ նորէն:

Ուղեւորութիւնը հիւանալի արագութեամբ կը կոտարուէր, ինչ որ կոմսին կարողութիւններէն մէկն էր. իրենց ճամբուն վրայ քաղաքները ստուերի պէս կ'անցնէին. ծառերը աշնան առաջին հովերէն թօթափած, հերարձակ հսկաներու պէս իրենց դիմացը կ'ելլէին և մօտենալուն պէս արագութեամբ կը փախչէին:

Հետեւեալ առտու Շալոն հասան, ուր կոմսին շոգենաւը կը սպասէր. առանց վայրկեան մը կորսնցնելու կառքէն շոգենաւը փոխադրուեցաւ, երկու ճամբորդները արդէն շոգենաւ մը տած էին:

Այդ շոգենաւը ճամբորդութեան համար շինուած էր. հնդկական մակոյկի մը կը նմանէր ան և երկու անիւները երկու թեւերու կը նմանէին որոնցմով ուղեւոր թռչունի պէս ջուրին երեսը սահելով կը յառաջանար:

Մորէլ իսկ այդ արագընթաց ճամբորդութենէն զուարճութիւն կը զգար գոգցես և իր մագերը շարժող հովը կարծես իր ճակտին ամպերը կը փարատէր:

Իսկ կոմսը որչափ ալ Բարիզէն կը հեռանար, դրեթէ նոյնքան գերմարդկային զուարթութիւն մը կը պատէր զինքը:

Իր հայրենիքը դարձող աքսորականի մը կը նմանէր:

Շատ չանցած, Մարսիլիա քաղաքը երեւցաւ իր սպիտակ շէնքովը, բարեխառն օդովը ու բազմամարդ բնակիչներովը, այն

Մարսիլիան, որ Տիւրոսի և Կարդաքինէի կրտսէր քոյրն էր և որոնց յաջորդեց Միջերկրականին տիրելէն յետոյ, այն Մարսիլիան, որ որչափ ծերանայ. այնչափ կը վերանորոգուի:

Երկուքին ալ յիշողութիւննին արթնցնող տեսարաններ ունէին իրենց առջև, ինչպէս բոլորչի աշտարակը, Սէն-Նիքօլայի բերդը, Բիւժէի խորհրդատունը, աղիւսներով յատակուած նաւամատոյցները, ուր երկուքին ալ իրենց մանկութեան մէջ խաղացած էին:

Ուստի միաբան հաւանութեամբ Քանըպիէրի առջև կեցան երկուքին ալ:

Նոյն միջոցին նաև մը ճամբայ կ'ելլէր՝ դէպի Ալճէրիա երթալու համար:

Անոր յարկին վրայ խռնուած ճամբորդները, անոնց բռնէրը, ազգականներուն և բարեկամներուն բազմութիւնը, որոնք իրարու հրաժեշտ կուտային, կը պոռային և կուլային, և ամէն օր այս տեսարաններուն ներկայ գտնուողներուն անգամ սրտաշարժ երեւցող այս տեսարանը չիրցան Մաքսիմիլիէնի վրայ ազդեցութիւն մը գործել, որովհետեւ երիտասարդը նաւամատոյցին լայն սալաքարերուն վրայ ոտք դնելուն պէս՝ ուրիշ մտածում մը գորաւած էր միտքը:

— Ահա, ըսաւ Մորէլ, Մօնթէ-Քիիթոյի թեւէն բռնելով, Փարաւոն նաւահանգիստը մտած ատեն հայրս այստեղ կեցած էր. մահուընէ և յուսահատութենէ ազատած ձեր մարդը հոս իմ թեւերուս մէջ նետուեցաւ. երեսիս վրայ անոր արտասուքին ազդեցութիւնը դեռ կը զգամ. մինակ ինքը չէր լար, այլ շատ մարդիկ մեզ տեսնելով՝ կուլային:

Մօնթէ-Քիիթօ փայտեցաւ:

— Ես ալ հոն էի, ըսաւ կոմսը, փողոցի մը անկիւնը ցուցնելով Մորէլին:

Այդ խօսքը ըսած ատեն, կոմսին ցոյց տուած ուղղութեամբը վշտագին հեծեծանքի ձայն մը լսուեցաւ և կին մը տեսնուեցաւ որ ճամբայ ելլող նաւուն ուղեւորներէն մէկուն նշան կ'ընէր:

Այդ կինը քօղով ծածկուած էր:

Մօնթէ-Քրիսթօ այնպիսի այլալուծեամբ իր աչքերը անոր վրայ յառեց որ Մորէլ դիւրութեամբ պիտի կրնար դիտել զինքը, եթէ կոմսին հակառակ՝ իր նայուածքը նաւուն ուղղած չըլլար:

— Տէր Աստուած, գոչեց Մորէլ. ո՛չ, չեմ սխալիր, գլխարկովը ողջունող և համազգեստ հագնող երիտասարդը Ալպէր տը Մորսէրֆն է:

— Այո՛, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, ես ալ ճանչցայ զայն:

— Ի՛նչպէս, դուք հակառակ կողմը կը նայէիք:

Կոմսը ժպտեցաւ, ինչպէս կ'ընէր միշտ, երբ չէր ուզեր պատասխանել:

Ու իր նայուածքը այն քողարկեալ կնոջ վրայ դարձուց նորէն, որ փողոցին անկիւնը աներեւոյթ եղաւ:

Այն ատեն Մորէլին դարձաւ:

— Սիրելիս, ըսաւ Մաքսիմիլիէն, այս երկրին մէջ ընելիք գործ մը ունի՞ք:

— Հօրս գերեզմանին վրայ արտասուելու պիտի երթամ, պատասխանեց Մորէլ ցած ձայնով:

— Շատ լաւ, գացէք և հոն սպասեցէք ինծի. ես կուգամ կը գտնեմ ձեզ:

— Ինչ կը բաժնուի՞ք:

— Այո՛... ես ալ բարեպաշտական այցելութիւն մը ունիմ ընելիք:

Մորէլ բռնեց կոմսին իրեն երկնցուցած ձեռքը, և գլխի այնպիսի շարժումով մը, որուն տխրութիւն յայտնելը անկարելի էր, կոմսէն բաժնուեցաւ և քաղաքին արեւելեան կողմը ուղևուեցաւ:

Մօնթէ-Քրիսթօ թողուց որ Մաքսիմիլիէն հեռանայ և նոյն տեղը կեցաւ մինչեւ որ երիտասարդը աներեւոյթ եղաւ. յետոյ դէպ ի Մէյլանի Մառուղին գնաց այն տնակը մտնելու համար զոր մեր ընթերցողները ճանչցած են վէպին սկիզբները:

Այդ տունը թնրիներու մեծ ծառուղիին ստուերին տակը կը գտնուէր, ուր անգործ Մարսիլիացիները կը շրջագային. ծերութենէ սկսած և տկարացած որթատունկի մեծ ոստերը հարաւային տաք արեւէն դեղնած պատը կը ծածկէին:

Ոտքերու շփումէն մաշած երկու քարէ աստիճաններու տան մէջ կը մտնուէր. դուռը երեք տախտակներով շինուած էր որոնք թէև իրարմէ բաժնուած, բայց սոսինձ և ներկ տեսած չէին բնաւ, և համբերութեամբ խոնաւութեան կը սպասէին որ իրարու մօտեցնէ զիրենք:

Այդ տունը, որ հակառակ իր հնութեան, իր սիրուն և թըշուառ երեւոյթին մէջ զուարթ կ'երևէր, ատենօք Տանթէսի հօրը բնակարանն էր:

Միայն թէ ծերունին վերնայարկը կը բնակէր, մինչ կոմսը ամբողջ տունը Մէրսէտէսի յանձնած էր:

Երկար քօղով կինը մեկնող նաւէն բաժնուելէն յետոյ այդ տունը մտնելով՝ դուռը գոցած էր ճիշտ այն միջոցին որ Մօնթէ-Քրիսթօ նոյն փողոցին անկիւնը երեւցած էր, այնպէս որ կոմսը հազիւ թէ տեսած էր զայն:

Սանդուխին մաշած աստիճանները երկար ատենէ ի վեր ծանօթ էին անոր:

Լաւ գիտէր թէ հին դուռը ինչպէս կը բացուէր, որովհետև լայն գլխով գամ մը անոր ներքին փակադակը կը վերցնէր:

Ուստի բարեկամի մը կամ տանտիրոջ մը պէս, առանց դուռը զարնելու և առանց իմաց տալու, ներս մտաւ:

Սղիւններով յատակուած բակի մը ծայրը փոքր պարտէզ մը, կար, ուր արեւը բոլոր ջերմութեամբ և լոյսովը կը թափանցէր:

Այդ պարտէզին մէջ նշանակուած տեղը Մէրսէտէս գտած էր այն գումարը, որուն կոմսը ազնուօրէն ըսած էր թէ քսանըչորս տարի առաջ հոն պահուած էր:

Փողոցին դռնէն պարտէզին առաջին ծառերը կ'երևէին:

Դրան սեմերուն վրայ հասնելով՝ Մօնթէ-Քրիսթօ հեծկլտանքի նման հառաչանք մը լսեց. այդ հառաչանքը առաջնորդեց իր նայուածքը Վիրճինիայի ծիրանագոյն երկար, ծաղիկներով և խիտ տերեւներով յասմիկի հովանոցի մը տակ Մէրսէտէսը տեսաւ որ նստած կուլար գլխահակ:

Դէմքին վրայէն քօղը հանած էր երկու ձեռքերուն մէջ պահած, ազատօրէն կը պոռթկար իր հառաչանքներն ու հեծկլտանք-

ները, զորս էր զաւակին ներկայութեանը երկար ատեն զսպած էր սրտին մէջ:

Մօնթէ-Քրիսթօ քանի մը քայլ յառաջացաւ. աւագին վրայ անոր ոտնաձայնէն՝ Մէրսէտէս գլուխը վեր առաւ և իր առջեւ մարդ մը տեսնելով, սոսկումը ճիշդ մը հանեց:

— Տիկին, ըսաւ կոմսը, ստոյգ է որ այսուհետեւ չեմ կրնար ձեզ երջանիկ ընել, բայց կրնամ մխիթարել. բարեկամի մը կողմէ ուղղուած այս մխիթարութիւնը կը բարեհաճի՞ք ընդունիլ:

— Ստուգիւ խիստ թշուառ եմ, պատասխանեց Մէրսէտէս աշխարհիս մէջ առանձին մնացի... Միայն զաւակ մը ունէի, ան ալ բաժնուեցաւ ինէ:

— Շատ լաւ ըրաւ, տիկին, յարեց կոմսը. ձեր զաւակը ազնիւ սիրտ մը ունի եղեր. ըմբռնեց որ ամէն մարդ պարտք մը ունի իր հայրենիքին հանդէպ, ոմանք իրենց տաղանդը, ոմանք իրենց ճարտարութիւնը, ոմանք իրենց հսկողութիւնը և ուրիշներ իրենց արիւնը պարտական են հայրենիքին: Ձեր մօտ մնալով՝ իր կեանքը ապարդիւն կերպով պիտի անցընէր. անշուշտ պիտի չկրնար ձեր վշտին վարժուիլ և վատասիրտ մէկը պիտի ըլլար, բայց հիմա աղէտներուն դէմ պայքարելով՝ իր ձախորդութիւնը երջանկութեան պիտի փոխէ, ու մեծ և զօրաւոր պիտի ըլլայ: Ձգեցէք որ երկուքնուդ ալ ապագան վերահաստատէ, տիկին. կը համարձակիմ խոստանալ ձեզ որ ձեր զաւակը ապահով պաշտպանութեան մը տակ կը գտնուի:

— Ո՛հ, ըսաւ խեղճ կինը տխրութեամբ գլուխը շարժելով ես պիտի չը կրնամ վայելել այն երջանկութիւնը, որուն վրայ կը խօսիք, բոլոր սրտովս կը խնդրեմ Աստուծոյ որ անոր չնորհէ Այնպիսի յուսահատութեան մէջ կը գտնուիմ որ ինծի այնպէս կը թուի թէ գերեզմանիս մօտեցած եմ: Լաւ ըրիք, պարոն որ զիս մօտեցուցիք այն տեղին, ուր ես ատենօք այնչափ երջանիկ էի: Մարդս պէտք է որ երջանիկ եղած տեղը մեռնի:

— Աւա՛ղ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, ձեր բոլոր խօսքերը, տիկին իմ սիրտս դառնութեամբ կը լեցնեն և կ'այրեն, մանաւանդ զիս ատելու իրաւունք ունենալնուդ համար. ձեր բոլոր աղէտ-

ներուն պատճառը ես եմ. փոխանակ զիս մեղադրելու ինչո՞ւ չէք ցաւիր վրաս. այն ատեն զիս աւելի թշուառ պիտի ընէիք...

— Ե՞ս ձեզ ատեմ և մեղադրեմ, Ե՛տմօն...: Իմ զաւակիս կեանքը ազատող մարդը ատեմ և մեղադրեմ, անշուշտ ձեր աղէտալի և մահացու դիտաւորութիւնը սպաննել էր Պ, տը Մորսէրֆի այն զաւակը, որով ինքը կը պարծենար, այնպէս չէ՞: Ո՛հ երեսո նայեցէք, և անոր վրայ յանդիմանութեան մը երեւոյթը չպիտի տեսնէք:

Կոմսը իր աչքերը վեր առնելով՝ Մէրսէտէսի նայեցաւ, որ կիսով չափ ոտքի ելած, իր ձեռքերը դէպի անոր երկնցուց:

— Ո՛հ, երեսո նայեցէք, շարունակեց Մէրսէտէս տխրագին զգացումով մը, աչքերուս հուրը մարած է այսօր, և չը չլացներ ձեր աչքերը, անցան այն ատենները, երբ Էտմօն Տանթէսիս Ժպտելու կուգայի այս տուն վերնայարկը, ուր իր ծեր հայրը կը բնակէր... Այն Ժանանակէն ի վեր որչափ թախճագին օրեր անցան, որոնք իմ և այն ատենին միջև անդունդ մը բացին: Ե՞ս ձեզ մեղադրեմ, Էտմօն, ե՞ս ձեզ ատեմ, սիրելիս, ո՛հ, ոչ, ես ինքզինքս կը մեղադրեմ և կ'ատեմ: Ո՛հ, որքան թշուառ եմ եղեր, գոչեց Մէրսէտէս ձեռքերը միացնելով և աչքերը դէպի երկինք բարձրացնելով, և դեռ անպատիժ մնացեր եմ... Հրեշտակներու յատուկ եղող երեք երջանկութիւնները, այսինքն հաւատք, անմեղութիւն և սէր ունէի. բայց ինչ թշուառ եմ եղեր որ Աստուծոյ վրայ տարակուսեցայ:

Մօնթէ-Քրիսթօ քայլ մը մօտենալով, իր ձեռքը անոր երկարեց լսիկ:

— Ոչ, ըսաւ Մէրսէտէս, կամաց մը ձեռքը քաշելով. ոչ, սիրելիս, մի՛ դպչիք ինծի: Դուք խնայեցիք իմ անձիս, թէև ձեր պատժած անձերուն մէջ ամէնէն յանձաւորը ես ըլլալի: Ուրիշներ ատելութեամբ հարստանալու փափաքով կամ եսասիրութեամբ յանցաւոր եղան, իսկ ես՝ վատութեամբ: Անոնք փափաք մը ունէին բայց ես վախ մը:

«Ոչ, ձեռքս մի՛ սեղմէք, Էտմօն, կը զգամ որ սիրալիր խօսք մը կը մտածէք, բայց մի՛ ըսէք ինծի, ուրիշի համար պահեցէք զայն. այսուհետեւ արժանի չեմ ես: Տեսէք... (Մէրսէտէս

իր դէմքը բոլորին բացաւ), տեսէք, թշուառութիւնը ինչպէս մազերս ձերմկցուց. աչքերս այնչափ արտասուք թափեցին որ մանիշակագոյն երակներով շրջանակուած են, և ճակատս խորշումած է:

«Ընդհակառակը դուք, Էտմոն միշտ առոյգ, միշտ գեղեցիկ և միշտ վեհ էք: Որովհետեւ դուք հաւատք և ոյժ ունէիք, որովհետեւ դուք Աստուծոյ վստահեցաք, և Աստուած պաշտպանեց ձեզ. սակայն ես վստահութիւն ըրի և ուրացայ զայն, ու Աստուած լքեց զիս, և այս վիճակիս մէջ ինկայ:

Մէրսէտէս յորդ արցունք կը թափէր:

Իր սիրտը տխուր յիշատակներով կը ճմրւէր:

Մօնթէ-Քրիսթօ անոր ձեռքը բռնեց և ակնածանքով համբուրեց. բայց Մէրսէտէս զգաց որ սուրբի մը արձանին մարմարէ ձեռքը համբուրելու պէս ցուրտ էր կոմսին այդ համբուրը:

— Այնպիսի նախասահմանուած կեանքեր կան, շարունակեց Մէրսէտէս, որոնց մէջ մարդս անգամ մը սխալելով իր ապագան կը կործանէ: Չեզ մեռած կը կարծէի. ուստի ես ալ մեռնելու էի. ինչ բանի ծառայեց սրտիս մէջ մշտնջենապէս ձեր սուգը կրելս, եթէ ոչ, երեսունընիւտ տարեկան հասակիս մէջ յիսուս տարեկան կնոջ նմանիլ:

«Ի՛նչ բանի ծառայեց որ միայն ձեզ ճանչցայ ու իմ զաւակս միայն ազատեցի. միեւնոյն ատեն պարտաւոր չէի՞ տգտելու այն անձը, որ որքան ալ յանցաւոր ըլլար իմ ամուսինս էր: Սակայն թողուցի որ մեռնի. ինչ կ'ըսեմ. ո՛վ Աստուած իմ, իմ վատ անգագայութեամբս և իմ արհամարհանքովս անոր մահուան օգնեցի, չյիշելով և չուզելով իսկ յիշել որ ինծի համար ըրած էր այդ երգմնազանցութիւնը ու մատնութիւնը:

«Վերջապէս ի՛նչ բանի կը ծառայէ մինչև հոս զաւակիս ընկերանալս, երբ անկէ կը բաժնուիմ. երբ կը թողում որ առանձին մեկնի, և երբ Ափրիկէին կիզիչ երկրին կը յանձնեմ զայն:

«Ո՛հ, կը կրկնեմ, ո՛րչափ վատասիրտ եմ եղեր որ իմ սէրս ուրացայ, և ուրացողներու պէս զիս շրջապատողներուն թըշուառութեան պատճառ կ'ըլլամ:

— Ոչ, Մէրսէտէս, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, ո՛հ, ձեր վրայ ունեցած գէշ գաղափարնիդ ուղղեցէք: Դուք ազնիւ և սուրբ կին մըն էք, ու ձեր վիշտովը խորտակեցիք իմ զէնքս. սակայն Աստուած, որ աներևութապէս կը պաշտպանէր զիս, չուզեց որ արձակած շանթս զսպեմ: Ո՛հ, կ'երդնում այն Աստուծոյ առջեւ, որուն ոտքերուն առջեւ տասը տարիէ ի վեր ամէն օր երկրպագութիւն կ'ընեմ, թէ իմ կեանքս ձեզի համար զոհեցի. և իմ կեանքիս հետ չղթայուած գաղափարներս ալ միասին: Սակայն պարծանքով կ'ըսեմ, Մէրսէտէս, որ Աստուած ինծի հետ էր և ուզեց որ ապրիմ:

«Քննեցէք, անցեալս, քննեցէք ներկաս, ու ջանացէք ապագաս գուշակելու, և տեսէք թէ ի՛նչպէս Աստուած ամէն բանի մէջ օգնեց ինծի. կեանքիս առաջին մասին մէջ ահռելի թշուառութիւններ, անտանելի տառապանքներ կրեցի, սիրելիներս զիս լքեցին, և անձանթներէ հալածուեցայ. բայց գերութենէ, առանձնութենէ և թշուառութենէ յետոյ, յանկարծ ազատութեան, և այնպէս փառաւոր, հիանալի ու անսահման հարստութեան մը տիրացայ որ սկսայ մտածել թէ Աստուած է զանոնք ինծի զրկողը, որպէսզի իմ գաղափարներս գործադրեմ:

«Այն ժամանակէն ի վեր ինծի այնպէս երեւցաւ թէ այդ հարստութիւնը նուիրական պարտք մը կը դնէր վրաս և բնաւ մտքէս անգամ չանցաւ այն կեանքը վարել, որուն քաղցրութիւնը դուք վայելեցիք. ժամ մը անգամ հանգստութիւն չունեցայ. անիծեալ քաղաքները այրելու համար երկնակամարին վրայ շըրջող հրային ամպերուն պէս մղուած կը կարծէի ինքզինքս:

«Վտանգաւոր ճամբորդութեան մը պատրաստուող բախտախնդիր նաւապետներու պէս, իմ պարէնս կը պատրաստէի, զէնքերս կը լեցնէի, յարձակման և պաշտպանութեան միջոցները ձեռք կը բերէի. մարմինս ամենախիստ աշխատութեանց, սիրտս ամէնէն դառն աղէտներուն, բազուկս սպաննելու, աչքերս թըշուառներ տեսնելու, բերանս ամէնէն սոսկալի տեսարաններուն առջև ժպտելու վարժեցուցի: Ժամանակաւ որչափ բարեօրրտ, բարեմիտ և անյիշահառ էի, նոյնչափ քինախնդիր, կեղծաւոր, չարասիրտ և կամ թէ լաւ եւս է ըսել անկարեկից եղայ խուլ և կոյր բախտին պէս:

«Այն ատեն անջիւս բացուած ասպարէզին մէջ նետուեցայ, անջրպետը կտրեցի և նպատակիս հասայ. վա՛յ անոնց, որոնց պատահեցայ ճամբուս վրայ:

— Բաւական է, ըսաւ Մէրսէտէս, բաւական է, Էտմօն, հաւատացէք որ ձեզ ճանչնալու միայն կարող եղողը՝ նոյնպէս ինքը միայն կրցաւ հասկնալ ձեր միտքը: Եթէ ձեր ճամբուն վրայ ձեզ ճանչցող և ձեր միտքը հասկցող անձին հանդիպէիք, և ապակիի պէս դայն փշթէիք, այն անձը պիտի հիանար ձեր վրայ, Էտմօն: Յնչպէս որ իմ անցեալիս միջև վիճ մը կայ, նոյնպէս վիճ մը կայ ձեր և ուրիշ մարդոց միջև. տրամութեամբ կ'ընեմ այս քաղաքաւթիւնը. աշխարհի մէջ բան մը չկայ որ ձեզմէ նախամեծար ըլլայ, բան մը չկայ որ ձեզի նմանի: Հիմա մնաք բաժով ըսէք ինծի, Էտմօն, և իրարմէ բաժնուինք:

— Ձեզմէ բաժնուելէս առաջ, ըսէք, Մէրսէտէս, ի՞նչ կը քննորէք, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ:

— Միայն կը փափաքիմ, Էտմօն, որ զաւակս երջանիկ ըլլայ:

— Աղօթք ըրէք Աստուծոյ, որմէ կախում ունի բոլոր մարդոց վեանքը, որպէսզի կենդանի պահէ զայն. մնացեալը ես կը հոգամ:

— Շնորհակալ եմ, Էտմօն:

— Բայց դ՞ուք, Մէրսէտէս:

— Ես բանի մ'ապէտք չունիմ. երկու գերեզմաններու մէջ կ'ապրիմ, որոնց մէկը Էտմօն Տանթէսինն է, զոր այնչափ կը սիրէի և որ երկար ատենէ ի վեր մեռած է: Այս խօսքը թարշամած շրթունքներուս ա'լ չվայլեր, բայց անոր յիշատակը տակաւին սրտիս մէջն է, և աշխարհիս մէջ բան մը չկայ որ կարենայ զայն սրտէս հանել: Միւս գերեզմանը այն անձինն է, զոր Էտմօն Տանթէս սպաննեց. այդ սպաննութեան համար չեմ մեղադրեր զինքը, բայց մեռեալին համար պարտաւոր եմ աղօթք ընելու:

— Երջանիկ պիտի ըլլայ ձեր զաւակը, տիկին, յարեց կոմսը:

— Այն ատեն ես ալ չափազանց երջանիկ պիտի ըլլամ:

— Բայց... վերջապէս... ի՞նչ պիտի ընէք:

Մէրսէտէս ախուր ժպիտ մը արձակեց:

— Այս քաղաքիս մէջ առջի Մէրսէտէսին պէս, այսինքն աշ-

խատելով պիտի ապրիմ, պիտի չհաւատաք ըսածիս, աղօթելէ զատ բան մը չեմ դիտեր, աշխատելու ալ պէտք չունիմ, որովհետեւ ձեր պահած փոքր գանձը ձեր նշանակած տեղը գտնուեցաւ. ամէն մարդ պիտի ուզէ գիտնալ թէ ո՛վ եմ ես, ու պիտի հարցնէ թէ ի՞նչ կ'ընեմ, բայց պիտի չկրնայ գիտնալ թէ ինչպէս կ'ապրիմ. Աստուծոյ, ձեր ու իմ գիտնալիք բանս է ատ:

— Մէրսէտէս ըսաւ կոմսը, չեմ մեղադրեր ձեզ, բայց զոհողութեան չափը անցուցիք Պ. տը Մորսէրֆի բոլոր հարստութիւնը մերժելով, որուն կէսը, ձեր խնայողութեանը և հսկողութեանը չնորհիւ, ձեզի կը վերաբերէր իրաւամբ:

— Ձեր առաջարկելիքը կը գուշակեմ. բայց չեմ կրնար ընդունիլ, Էտմօն. զաւակս պիտի չնեմ:

— Ուստի ես ալ Պ. Ալպէր տը Մորսէրֆին հաճելի չեղող բան մը ընելէն պիտի զգուշանամ: Անոր դիտաւորութիւնները կը հասկնամ և ըստ այնմ ի գործ կը դնեմ: Բայց եթէ իմ ընեալիք գործս հաւանութիւն յայտնէ, առանց դժկամակութեան պիտի ընդունի՞ք:

— Էտմօն, դիտէք որ այսուհետեւ կենդանի տարած մը չեմ. թէ ի՞նչ պիտի ըլլամ և ինչ պիտի ընեմ, չեմ գիտեր: Գլուխս եկած դժբախտութիւնները այն աստիճան չփոթեցուցին զիս որ կամքս անգամ կորսնցուցած եմ. արծիւին մագիլներուն մէջ եղող ձնձղուկի մը նման բախդին ձեռքը կը գտնուիմ: Աստուած չուզեր որ մեռնիմ, որովհետեւ կենդանի կը թողու զիս. եթէ ինծի օգնութիւն մը չըլկէ, անոր կամքը պիտի օրհնեմ, և պիտի ընդունիմ զայն:

— Ձգուչացէք, տիկին, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, Աստուած այդպէս չեն պաշտեր: Աստուած կ'ուզէ որ իր միտքը հասկնանք և այնպէս իր զօրութիւնը փորձենք. ահա այս պատճառաւ է որ անձնիշխանութիւն տուած է մեզի:

— Ո՛հ, այդպէս մի՛ խօսիք, գոչեց Մէրսէտէս. եթէ դիտնայի որ Աստուած անձնիշխանութիւն տուած է ինծի, զիւրու-թեամբ կ'ազատէի յուսահատութենէ:

Մօնթէ-Քրիսթօ, կնոջ անպայման վիշտէն ընկճուած, թեթեւօրէն գունատեցաւ եւ գլուխը խոնարհեցուց:

— Չէ՞ք հաճիր դարձեալ տեսնուինք ըսելու, յարեց կոմսը քր ձեռքը անոր կարկառելով:

— Անշուշտ նորէն պիտի տեսնուինք, պատասխանեց Մէրսէտէս հանդիսաւորապէս երկինքը ցուցնելով. կուզեմ փորձով ցուցնել ձեզի որ յոյսս չեմ կտրած դեռ:

Ու իր դողդոջուն ձեռքով կոմսին ձեռքը բռնելէն՝ յետոյ սանդուխին մէջ նետուեցաւ կոմսին առջեւէն աներեւոյթ եղաւ:

Այն ատեն Մօնթէ-Քրիսթօ կամաց մը դռնէն դուրս ելլելով, դէպի նաւահանգիստ ուղղուեցաւ:

Բայց Մէրսէտէս անոր հեռանալը չտեսաւ. թէև ծերունի Տանթէսին փոքր սենեակին պիտուհանը կը գտնուէր. իր աչքերը ընդարձակ ծովին վրայ յառելով զաւակը տանող նաւը կը փնտռէր:

Ստոյգ է որ իր ձայնը ակամայ կը մրմնջէր. — Էտմօն, Էտմօն:

ԺԵ. ԴԼՈՒՆ

ԱՆՑԵԱՒԸ

Կոմսը վիրաւորուած սրտով մեկնած էր այն տունէն, ուր Մէրսէտէսը ձգած էր, հաւանաբար մէյ մըն ալ չտեսնելու համար զայն:

Փոքր էտուարի մահուընէն ետքը Մօնթէ-Քրիսթօյի սիրտը մեծ փոփոխութիւն մը կրած էր: Հեռաւոր և դժուարին ճամբաներէ վրէժխնդրութեան գագաթը հասնելով, լերան միւս կողմը տարակոյսի անդունդը տեսած էր:

Առկէ զատ, Մէրսէտէսի հետ ունեցած խօսակցութիւնը իր սրտին մէջ այնչափ յիշատակներ արթնցուցած էր, որոնց վրայ պէտք էր երկարօրէն մտածել. բայց կոմսին բնութիւնը ունեցող մարդ մը չէր կրնար երկար ատեն մեղամաղձութեան մէջ մնալ:

որ գռնիկ մտքերու կրնայ վնաս չպատճառել յայտնի տարօրինակութիւն մը տալով անոնց, բայց բարձր մտքերու մահ կը պատճառէ:

Կոմսը կը մտածէր թէ, ինքզինքը մեղադրելու համար պէտք է որ իր հաշիւներուն մէջ սխալ մը սպրդած ըլլար:

— Անցեալը գէշ կը նկատեմ, կ'ըսէր, և չեմ կրնար այսպէս խաբուիլ: Ի՞նչ, միթէ նպատակս անխորհուրդ էր, միթէ տասը տարիէ ի վեր բռնած ճամբաս սխալ էր, միթէ ժամ մը բաւական չէր ճարտարապետին ապացուցանելու համար թէ իր յուսալից գործը՝ եթէ ոչ անկարելի՝ գոնէ ուղիղ չէր:

«Ոչ, չեմ ուզեր այդպիսի գաղափարի մը առջև կանգ առնել, որ կրնայ խենդեցնել զիս:

«Այս խորհրդածութեան մէջ կը տեսնեմ որ անցեալին բուն յարգը լաւ չեմ ճանչնար, որովհետեւ այդ անցեալը հորիզոնին միւս ծայրը կը տեսնեմ նորէն:

«Ստուգիւ ժամանակը ո՛րչափ յառաջանայ, այնչափ անցեալը կ'անհետի, ինչպէս ճամբորդ մը իր ետին կը ձգէ դաշտերը:

«Երազի մէջ վիրաւոր մարդոց պատահածը ինծի ալ կը պատահի. իրենց վէրքը կը տեսնեն և կը զգան անոնք, բայց ե՛րբ վիրաւորուելնին չեն յիշեր:

«Օ՛ն, ո՛վ վերածնած մարդ, հարուստ անօրինակ, արթնցած քնացող, դանդաղող զօրաւոր և միլիոնատէր անյաղթելի, վայրկեան մը թշուառ և սովալլուկ կեանքիդ աղետալի պատկերը մտքիդ առջև բեր, նորէն անցիր այն ճամբաներէն, ուր ճակատագիրը քեզ մղեց, ուր թշուառութիւնը քեզ տարաւ, ուր յուսահատութիւնը քեզ ընդունեց. աղամանդները, ոսկին ու երջանկութիւնը խիստ կը փայլին այսօր այն հայելիին վրայ, որուն մէջ Մօնթէ-Քրիսթօ կը տեսնէ Տանթէսը. պահէ՛ այն աղամանդները, ջնջէ՛ այն ոսկին, նսեմացուր այն փառքերը, և գնա՛ իբր հարուստ՝ աղքատը գտիր, իբր ազատ բանտարկեալը տես և իբր կենդանացած՝ դիակը դիտէ:

Այս խօսքերը ընելէ յետոյ Մօնթէ-Քրիսթօ Քէսըրի փողոցը ուղղուեցաւ:

Այն փողոցն էր, ուրկից քսանը չորս տարի առաջ գիշերային պահապաններու լռիկ խուճուրդ մը զինքը տարած էր:

Այդ զուարթ և բազմամարդ տունները նոյն գիշերը ախուր անձայն և փակուած էին:

— Սակայն միեւնոյն տուններն են, մրմնջեց Մօնթէ-Քրիսթօ. միայն թէ այն ատեն գիշեր էր, մինչ այսօր՝ պայծառ ցերեկ. ամէն բան այսպէս պայծառ և զուարթ երեւցնողը արեւն է:

Սէն-Լորան փողոցէն նաւամատոյց իջաւ, և դէպի այն կողմը յառաջացաւ, ուր ճամբորդները կ'արձանագրուին. բանտարկուածներն իրիկունը նաւահանգստին այդ կողմէն զինքը նաւակը մտցուցած էին:

Կտաւէ հովանոցով նաւակ մը այդ միջոցին հոնկէ կ'անցնէր:

Մօնթէ-Քրիսթօ նաւաւարը կանչեց. այս վերջինը առատաձեռն օտարական մը գուշակող նաւավարներու աճապարանքով դէպի կոմսը դիմարեց իսկոյն:

Օգը գեղեցիկ էր և նաւադնացութիւնը՝ զուարճալի:

Արեւը հորիզոնին վրայէն ալիքներուն մէջ կ'իջնէր. անոր բոցերէն գոգցես պիտի այրէին ալիքները:

Հայելիի պէս միապաղաղ ծովը տեղ տեղ կը վէտվէտէր ձուկերու ոտիւնէներէն, որոնք պահուած թշնամիէ մը հալածուելով՝ ջուրէն դուրս կը ցատկէին, ուրիշ տարրի մէջ իրենց ազատութիւնը գտնելու համար:

Վերջապէս հորիզոնին վրայ սպիտակ և վայելուչ որորներու պէս դէպի Մարթիկ գացող որսորդներու մակոյկներուն, կամ Քորսիքացի և կամ Սպանիոյ համար բռնաւորուած առեւտրական նաւերուն անցնիլը կը տեսնէին:

Այս պայծառ երկինքին առջև, շնորհալի շրջաններ ընող մակոյկներուն, և ծովին մակերեւոյթը ոսկեգոյն դարձնող արեւուն խայտանքը վայելելու տեղ՝ կոմսը իր վերարկուն մէջ փաթեւուած՝ քսանը չորս տարի առաջ իր սոսկալի ճամբորդութեան մասնաւոր մասնակցութեան մէկիկ մէկիկ միտքը կը բերէր. Գաթալանի մէջ վառ մնացած միակ լոյսը, Իֆ դղեակին երեւոյթը, որ իրեն կ'իմացնէր ո՛ւր տարուիլը, ծովը նետուիլ ուզած ատեն

ոտիկան զինուորներուն հետ մղած պայքարը. քանոնցմէ յաղթութեամբ, կը յիշէր իր յուսահատութիւնը և ատրճանակներու բուռնին ծայրը սառած օղակի նման իր քունքին կրթնցնելին, ու սոսկում կը զգար:

Ամառը չորացած այն աղբիւրներուն պէս, որոնք աշնան կուտակուած ամպերէն տակաւ կը խոնաւնան և կը սկսին կաթիլ կաթիլ բխիլ, Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսն ալ տակաւ զգաց իր կուրծքին մէջ ցամքած այն հին լեղիին շիթ առ շիթ բխիլը. որ ատենօք էտօն Տանթէսի սրտին մէջ յորդած էր:

Իրեն համար ո՛չ երկինքը պայծառ կ'երեւէր, ոչ մակոյկները շնորհալի և ոչ ալ արեւը շքեղ. երկինքը սգաւոր քողով ծածկուեցաւ և Իֆ դղեակ կոչուած սեւադէմ հսկային երեւոյթը յանկարծ մահացու թշնամիի մը ուրուականին նման իր բոլոր էութիւնը սարսափացուց:

Նաւակը Իֆ դղեակին տուրբէլ հասած էր:

Կոմսը բնազդումով մինչև նաւակին ծայրը քաշուեցաւ:

Նաւավարը իր խիստ քաղձր ձայնով ի դուր կ'ըսէր անոր, — Հասանք, պարոն:

Մօնթէ-Քրիսթօ յիշեց որ նոյն տեղը և նոյն ժայռին վրայ պահապանները բռնութեամբ դուրս հանած էին զինքը և սուրինի մը ծայրը իր կողերուն խթելով՝ ստիպած էին զինքը որ սանդուխէն վեր ելլէ:

Ատենօք, ճամբան խիստ երկար թուած էր Տանթէսին. բայց այս անգամ Մօնթէ-Քրիսթօյի շատ կարճ երեւցաւ, թե՛ ճակին ամէն մէկ հարուածը ծովուն խոնաւ հովին հետ անհամար դափարներ և յիշատակներ ցայտեցուցած էր մտքէն:

Յուլիսի Յեղափոխութենէն ի վեր Իֆ դղեակին մէջ բանտարկեալ չէր մնացած. պահապանները միայն մաքսանենգութիւնը արգիլելու համար հոն կը կենային, դռնապան մը դրան առջև հետաքրքիր այցելուներու կը սպասէր, որպէսզի հետաքրքրութեան յիշատակարան դարձած այդ սոսկալի բանտը անոնց ցուցնէ:

Թէև այդ բոլոր տեղեկութիւնները իրեն տուած էին, սակայն երբ կոմսը գմբէթին տակը մտաւ, մութ սանդուխէն վար

իջաւ ու զինքը ստորերկայ բանտերը տարին, զորս տեսնել ուզած էր՝ ցուրտ դեղնութիւն մը ճակատը պատեց, որուն սառած քրտինքը մինչև սիրտը յորդեց:

Կոմսը հարցուց թէ արդեօք թագաւորութեան Վերահաստատութեան ժամանակին հին բանտապահներէն մէկը կա՞ր. ամէնքն ալ կոմ պաշտօնէ քաշուած էին և կամ ուրիշ պաշտօնի մէջ մտած էին:

Զինքը պտըտցնող դռնապանը 1830էն ի վեր հոն կը գրտնուէր: Տանթէսի բուն ստորերկրեայ բանտը տարաւ Կոմսը:

Կոմսը նորէն տեսաւ իր բանտին նեղ լուսամուտէն ներս թափանցող տոգոյն լոյսը, անկողինին տեղը զոր այն ժամանակէն վերցուցած էին. և անկողինին ետին աբբայ Ֆարիայի բացած ծակը, զոր թէ՛ն խցած էին, բայց հոն դրուած նոր քարերէն տակաւին յայտնի էր:

Մօնթէ-Քրիսթօ իր ոտքերուն ոյժը կորսնցուցած էր. անյինարան փայտէ աթոռի մը վրայ նստաւ:

— Միրապոյի բանտարկութենէն զատ այս դղեակին վրայ ուրիշ պատմութիւն մը կա՞յ, հարցուց կոմսը. աւանդական պատմութիւն մը կա՞յ այս աղէտալի բնակութեան վրայ, ուր կը տարակուսի մարդ և չկրնար հաւատալ թէ մարդիկ կենդանի էակ մը մը բանտարկած ըլլան հոս:

— Այո՛, պարոն, ըսաւ դռնապանը, և ճիշդ սա բանտին վրայ Անթուան բանտապահը պատմութիւն մը ըրաւ ինծի:

Մօնթէ-Քրիսթօ սարսռաց. Անթուան իր բանտապահն էր: Կոմսը գրեթէ անոր անունը և գիմագծութիւնը մոռցած էր. բայց երբ անունը լսեց, կատարելապէս յիշեց մօրուքով չըջանալուած դէմքովը. թուիս բաճկոնովը և բանալիներու արծակովը որոնց հնչիւնը տակաւին ականջին կուգար:

Կոմսը գլուխը դարձուց և կարծեց թէ զայն կը տեսնէր նըրբանցքին ստուերին մէջ, որ, դռնապանին ձեռքը գտնուող լոյսին պատճառաւ, աւելի թանձր կ'երևէր:

— Պարոնը կը հաճի՞ որ պատմութիւնը պատմեմ, հարցուց դռնապանը:

— Այո՛, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ, պատմեցէք:

Ու իր բուն պատմութիւնը ուրիշի մը բերնէն լսելու վախնալով՝ ձեռքը կուրծքին վրայ դրաւ, որպէսզի սրտին ուժգին թաթախումը զսպէ:

— Պատմեցէք, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ

— Այս ստորերկրեայ բանտը, յարեց դռնապանը, ասկէ շատ տարի առաջ բանտարկեալ մը կը բնակէր, որ երեւութապէս խիստ վտանգաւոր մարդ մըն է եղեր, մանաւանդ հնարագէտ ըլլալուն համար: Իրեն ժամանակակից ուրիշ բանտարկեալ մը կար, բայց նոյնքան չար չէր, այլ խենթեցած քահանայ մը:

Խենթ մը, կրկնեց Մօնթէ-Քրիսթօ, բայց ի՞նչ տեսակ խենթութիւն ունէր:

— Իր ազատութեանը համար միլիոններ կ'առաջարկէր:

Մօնթէ-Քրիսթօ իր աչքերը դէպի երկինք բարձրացուց, բայց երկինքը չտեսաւ, երկինքի և իր մէջտեղը քարերու քօղ մը կար:

— Բանտարկեալները կրնային զիրար տեսնել, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ:

— Ո՛հ ոչ, պարոն, մասնաւորապէս արգելուած էր. բայց բանտարկեալները մէկ բանտէն միւսը ճամբայ մը բանալով, այդ արգելքը ի դերեւ հանեցին:

— Երկու բանտարկեալներէն ո՞րը ճամբան բացաւ:

— Ո՛հ, անշուշտ երիտասարդը, ըսաւ դռնապանը, երիտասարդը հնարագէտ և ուժեղ էր, իսկ խեղճ աբբան ծեր և տկար ասկէ զատ անոր խելքը կատարեալ չէր որ այդպիսի բան մը խորհէր:

— Կոյր մարդիկ... մըմնջեց Մօնթէ-Քրիսթօ:

— Այսպէս ուրեմն, շարունակեց դռնապանը, երիտասարդը ճամբայ մը բացաւ, ի՞նչով, չգիտցուիր. սակայն բացաւ, և ապացոյցը աւասիկ, դեռ ծակին հետքը կայ:

Ու պատին մօտեցուց լոյսը:

Ո՛հ, ստուգիւ, ըսաւ կոմսը, սրտին յուզումէն նուազած ձայնով մը:

— Հետեւաբար երկու բանտարկեալները իրարու հետ կը

հաղորդակցէին. ո՞րչափ ատեն տեւեց այս հաղորդակցութիւնը, չգիտցուիր: Վերջապէս օր մը ծերունի բանտարկեալը հիւանդացաւ և մեռաւ. գուշակեցէք, ի՞նչ ըրաւ երիտասարդը, հարցուց դռնապանը, խօսքը ընդմիջելով:

— Ըսէք:

— Մեռեալը իր սենեակը տարաւ. անկողնոյն վրայ պառկեցուց զայն և երեսը պատին դարձուց, ինքը ծերունիին բանտը դարձաւ, ծակը գոցեց, և մեռեալին պատանքին մէջ սահեցաւ: Այսպիսի խելք մը լսած էիք միթէ:

Մօնթէ-Բրիսթօ իր աչքերը գոցեց, դիակին պաղութենէն սառած այն հաստ կտաւը իր երեսին դաշտ միջոցին իր զգացած բոլոր ազդեցութիւնները նորէն սկսած էր զգալ:

— Մտիկ ըրէք անոր նպատակը, շարունակեց դռնապանը. կը կարծէր թէ մեռեալները ի՞նչ դղեակին մէջ կը թաղուին, և որովհետեւ գիտէր թէ բանտարկեալներուն համար դազադի ծախք չեն ընէր. կը յուսար իր ուսերովը հողը վերցնելու. սակայն դժբախտաբար ի՞նչ դղեակին մէջ սովորութիւն մը կար, որ իր նպատակը ի դերեւ կը հանէր. մեռեալները չէին թաղեր, այլ անոնց ոտքին գնդակ մը կապելով ծովը նետել կուտային այսպէս ըրին իրեն ալ:

«Բանտարկեալը վերի յարկէն ջուրին մէջ նետեցին, հետեւեալ օրը բուն մեռեալը իր անկողնոյն մէջ գտան, և ամէն բան գուշակեցին. դիապատիկները, որոնք մինչեւ այն ատեն չէին համարձակեր ըսել, հաստատեցին թէ բանտարկեալին մարմինը նետած ատեննին ահռելի ճիւղ մը լսած էին, որ իսկոյն ջուրին մէջ կորսուած էր իրեն հետ:

Կոմսը դժուարաւ շունչ կ'առնէր. քրտինքը ճակտէն կը վազէր և սիրտը անձկութեամբ կը սեղմուէր:

— Ո՛հ. մրմնջեց Մօնթէ-Բրիսթօ. իմ զգացած տարակոյս մոռացումի սկիզբ մըն էր. բայց ոչ, սիրտս նորէն հոս կը հաստատուի, և վրէժխնդրութեան ծարաւ կը զգայ: Այնուհետեւ այդ բանտարկեալին խօսքը չեղա՞ւ, հարցուց կոմսը:

— Բնաւ. անշուշտ երկուքին մէկը եղած է. գրեթէ յիսուն

ոտք բարձրութենէ նետուած ըլլալով երեսի վրայ ինկած և խօկոյն մեռած է:

— Ոչ, ոտքի վրայ ինկած է, որովհետեւ քիչ մը առաջ ըսիք թէ գնտակ մը կապեցին անոր ոտքին:

— Եւ կամ ոտքի վրայ ինկած է, կրկնեց դռնապանը, այն ատեն գնտակին ծանրութիւնը զինքը ծովուն խորը տանելով, խեղճ մարդը հոն մնացած է:

— Կը ցաւի՞ք անոր վրայ:

— Այո՛, թէև իր տարրին մէջ գնաց:

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք:

Տարածայնութիւն մը կար թէ այդ թշուառ մարդը ատենօք իբր պոնաբարդեան բանտարկուած ծովային պաշտօնատար մըն էր:

— Ո՛վ ճշմարտութիւն, մրմնջեց կոմսը: Աստուած կոհակներու և բոցերու վրայ ծփալու համար ստեղծած է քեզ: Ուրեմն խեղճ նաւաստին միայն քանի պատմողներու յիշողութեան մէջ կենդանի մնացած է, անոր սոսկալի պատմութիւնը կրակարանի անկիւնները կը զրուցուի և ամէն մարդ կը սոսկայ, երբ կը լսէ որ անիկա անջրպետը ճեղքելով խորունկ ծովուն մէջ ընկղմած է: Անոր անունը ի՞նչ էր, հարցուց կոմսը բարձրաձայն:

— 34րդ թիւ կը կոչուէր, պատասխանեց դռնապանը:

— Ո՛վ Վիլֆօր, Վիլֆօր, մրմնջեց Մօնթէ-Բրիսթօ, ո՞րչափ անգամ այս անունով կոչած ես զիս արդեօք, երբ իմ ուրուականս քեզ կը տանջէր երբեմն:

— Պարոնը կը հաճի՞ իր շրջագայութիւնը շարունակել հարցուց դռնապանը:

— Այո, մահաւանդ եթէ խեղճ արբային սենեակը ցուցունէք ինծի:

— Ո՛հ, թիւ 27 սենեակը:

— Այո՛, թիւ 27, կրկնեց Մօնթէ-Բրիսթօ:

Իրեն այնպէս թուեցաւ որ արբայ Ծարիայի ձայնը կը լսէ. երբ ինքը անոր անունը հարցուցած էր, արբան պատին միւս կողմէն այս թիւը պոռացած էր իրեն:

— Եկէք ուրեմն:

— Կեցէք, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, վերջին անգամ մըն ալ այս բանտին բոլոր կողմերը դիտեմ:

— Աղէկ յարմարեցաւ, ըսաւ առաջնորդը, միւսին բանալին մոռցած եմ ասնելու:

— Գացէք բերէք ուրեմն:

— Առէք լամբարը:

— Ոչ, հետերնիդ տարէք զայն:

— Բայց մութը պիտի մնաք:

— Մթութեան մէջ կը տեսնեմ:

— Ի՞նչ կ'ըսէք, ան ալ այսպէս է եղեր:

— Ո՞վ

— Թիւ 34 սենեակին մէջ բնակող. կ'ըսեն թէ մթութեան մէջ այնչափ վարժուած էր որ բանտին ամէնէն մութ կողմը ասեղ մը կրնար տեսնել:

— Տասը տարուան մէջ հազիւ թէ այդ վարժութիւնը ստացաւ, մըմնջեց կոմսը:

Առաջնորդը դուրս ելաւ լոյսով:

Կոմսը ճիշդ ըսած էր. մթութեան մէջ քանի մը երկվայրկեան մնալէն յետոյ՝ ամէն բան լոյսի մէջ եղածի պէս զանազանեցօ:

Այն ատեն իր չուրջը դիտեց. իր բանտին բոլոր կողմերը ճանչցաւ:

— Այո՛, ըսաւ, ահա՛ այն քարը, որու վրայ կը նստէի. ահա պատին վրայ կրթնցուցած ուսերուս նշանը, ահա ճակտէս հոսած արիւնին հետքը, երբ օր մը գլուխս պատին զարնելով, ուզեցի ջախջախել զայն... Ո՛հ, կը յիշեմ այս հաշիւներն ալ, զորս օր մը հօրս և Մէրսէտէսին տարիքը հաշուելու ատենս ըրի, որպէսզի գիտնամ թէ հայրս կենդանի և սիրականս ազատ պիտի գտնե՞մ արդեօք... Այդ հաշիւը ընելէս յետոյ՝ քիչ մը ատեն յուսացի... սակայն անօթութիւնը և անհաւատարմութիւնը հաշուի առած չէի:

Ու կոմսը սկսաւ դառնապէս ծիծաղիլ:

Երազին մէջ կը տեսնէր որ իր հայրը գերեզման կը տանէին... և Մէրսէտէս զէպի տաճարը կը յառաջանար:

Միւս պատին վրայ գտնուող արձանագրութիւն մը իր ուշադրութիւնը գրաւեց:

«ԱՍՏՈՒԱԾ ԻՄ, կարգաց Մօնթէ-Քրիսթօ, ԽԵԼՔՍ ԱՌՈՂՋ ՊԱՀԷ»:

— Ո՛հ, այո՛ դոչեց կոմսը, աս էր իմ վերջին ատեններուս միակ աղօթքը. այնուհետեւ ազատութիւն չէի խնդրեր, այլ կը խնդրէի որ խելքս չկորսնցընեմ. կը վախնայի որ չը խնթենամ և ամէն բան չմոռնամ: Ոստուած իմ, դու իմ խելքս պահեցիր և ամէն բան յիշեցի, շնորհակալ եմ, Աստուած իմ, շնորհակալ եմ:

Այդ միջոցին լոյսը պատերուն զարկաւ. դռնապանը վար կ'իջնէր:

Մօնթէ-Քրիսթօ դիմաւորեց զայն:

— Ետեւէս եկէք, ըսաւ դռնապանը, և առանց վեր ելլելու՝ ստորերկրեայ ճամբէ մը ուրիշ բանտ մը տարաւ:

Այդ բանտին մէջ ալ կոմսին մտքին շատ մը մտածումներ ներկայացան:

Իր ուշադրութիւնը գրաւող բանը պատին վրայ դժուած միջօրէական շրջանակն եղաւ, որուն միջոցաւ արբայ Փարիան օրուան ժամերը կը համբէր, յետոյ անկողնին մնացորդները տեսաւ, որուն վրայ խեղճ բանտարկեալը մեռած էր:

Ասոնք տեսնելով՝ բանտին մէջ զգացած սրտի անձկութեանց տեղ՝ երախտագիտութեան քաղցր զգացում մը կոմսին սիրտը ուռեցուցած էր, և արտասուքի երկու կաթիլներ իր աչքերէն վար սահեցան:

— Ահա հոս կը բնակէր խնթ աբբան, ըսաւ առաջնորդը, և այդ ճամբէն է որ երիաստարդը կ'երթար տեսնելու զայն:

Ու այդ կողմէն տակաւին բաց մնացած ստորերկրեայ ճամբուն ծակը ցոյց տուաւ Մօնթէ-Քէիսթօյին:

— Քարին գոյնէն, աւելցուց դռնապանը, գիտուն մը հաստակեց թէ երկու բանտարկեալները գրեթէ տասը տարի իրարու հետ կը հաղորդակցէին: Խեղճ մարդիկ. այդ տասը տարիներուն մէջ որչափ ձանձրացած ըլլալու են:

Տանթէս գրպանէն քանի մը ոսկի հանեց, և ձեռքը այդ մարդուն երկնցուց, որ առանց զինքը ճանչնալու, երկրորդ անգամ ըլլալով իր վրայ կը ցաւէր:

Դռնապանը ընդունեց զանոնք, կարծելով թէ քանի մը մանր

դրամներ են անոր տուածները, բայց լամբարին լոյսովը այցելուին տուած գումարին արժէքը տեսնելով:

— Պարոն, ըսաւ, սխալեցաք:

— Ի՞նչպէս:

— Ձեր տուածները ոսկի են:

— Գիտեմ:

— Ի՞նչպէս, գիտէ՞ք մի:

— Այո՛:

— Ուրեմն առանց խղճահարութեան կրնա՞մ ընդունիլ զանոնք:

— Այո՛:

Դռնապանը Մօնթէ-Քրիսթոյին երեսը նայեցաւ ապշութեամբ:

— Առաքելութիւն, ըսաւ կոմսը Համլէթի պէս:

— Պարոն, յարեց դռնապանը չհամարձակելով իր բաղդաւորութեան հաւատալ, պարոն, ձեր առատաձեռնութիւնը զարմանալի կը թուի ինծի:

— Բնաւ մի՛ զարմանաք. բարեկամ. ես ատենօք նաւաստի էի. և ձեր պատմութիւնը շատ ազդեց իմ վրաս:

— Պարոն, քանի որ դուք այդչափ առատաձեռն էք, պէտք է որ ես ալ բան մը նուիրեմ ձեզի:

— Ինչ պիտի նուիրէք. բարեկամ. ծովային խեցիներ, յարդի գործուածներ, շնորհակալ եմ:

— Ոչ, պարոն, ոչ, հիմա ըրած պատմութեանս վերաբերեալ բան մը:

— Իրա՞ն կ'ըսէք, գոչեց կոմսը աշխուժօրէն. ի՞նչ բան է ատ:

— Մտիկ ըրէք, ինքնին կ'ըսէի թէ տասնըհինգ տարի բանտարկուածի մը սենեակին մէջ միշտ բան մը գտնուի, ու սկսայ պատերը զննել:

— Ա՛հ, ի՞նչ գտաք, գոչեց Մօնթէ-Քրիսթօ, արբային գաղտնի պահարանը յիշելով:

— Այնչափ փնտռեցի որ անկողնոյն գլխի կողմը և կրակաբանին տակը ձայն հանող խոռոչ մը գտայ, յարեց դռնապանը:

— Այո՛. ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, այո՛:

— Բարեբըր վերցուցի, և ի՞նչ գտնեմ աղէկ...

— Չուանէ սանդուխ մը, գործիքներ. գոչեց կոմսը:

— Ի՞նչէն գիտէք, հարցուց դռնապանը զարմանքով:

— Չեմ գիտեր, բայց կը գուշակեմ, ըսաւ կոմսը. բանտարկեալներուն պահարաններուն մէջէն սովորաբար այդ տեսակ քաներ կը գտնուին:

— Իկո՛, պարոն, չուանէ սանդուխ մը և գործիքներ գտայ:

— Տակաւին պահած էք զանոնք. գոչեց Մօնթէ-Քրիսթօ:

— Ոչ, պարոն, խիստ հետաքրքրական բաներ ըլլալուն, այցելուներու ծախեցի զանոնք, բայց ուրիշ բան մը պահած եմ:

— Ի՞նչ բան. հարցուց կոմսը անհամբերութեամբ:

— Կտաւի շերտերու վրայ գրուած գրքի պէս բան մը:

— Ո՛հ գոչեց Մօնթէ-Քրիսթօ, պահած էք զայն:

— Այո՛:

— Գտցէք բերէք այդ գիրքը, բարեկամ, և եթէ գուշակածս է անհոգ եղիք. բարեկամ:

— Հիմա կուգամ, պարոն—

Ու դռնապանը դուրս ելաւ:

Այն ատեն կոմսը գնաց այդ անկողնոյն մնացորդներուն առջեւ ծնկան վրայ եկաւ ջերմեռանդաբար:

— Ո՛վ իմ երկրորդ հայրս, ըսաւ, դուն որ ինծի ազատութիւն, զիտութիւն և հարստութիւն շնորհեցիր, դուն որ գերագոյն արարած մըն էիր, եթէ գերեզմանիդ խորութենէն կրնաս տակաւին երկրի վրայ մնացորդներուն ձայնը լսել, եթէ հոգիիդ կենդանական մէկ մասը տակաւին կը սաւառնի այս տեղերուն վրայ, ուր զիրար ճանչցանք և շատ նեղութիւններ կրեցինք, ո՛վ աղնիւ սիրտ, գերազանց հանձար, կ'երգնում յանուն այն հայրական սիրոյն. զոր ինձ շնորհեցիր, և այն որդիական ակնածութեան. որ քեզի ուխտեցի, մէկ խօսքով, մէկ նշանով կամ ո՛ր և է յայտարարութեամբ մը ջնջէ սրտիս մէջէն տարակուսանքի մնացեալ մասը. որովհետեւ եթէ այս տարակոյսս չփարատի, խղճի խայթ մը պիտի ըլլայ ինծի:

Կոմսը գլուխը խոնարհեցուց և ձեռքերը իրարու միացուց:

— Ահա՛, պարոն, ըսաւ ձայն մը ետեւէն:

Մօնթէ-Քրիսթօ սարսափած և երեսը անոր դարձուց:

Դռնապանը կտաւ ի այդ շերտերը կը ներկայացնէր կոմսին անոնց վրայ արբա Ֆարիա իր գիտութեան բոլոր գանձերը թափած էր: Այդ ձեռագիրը Խալիլոյ թագաւորութեան վրայ գրուած արքայ Ֆարիայի մեծ գործն էր:

Կոմսը փութով ձեռքին մէջ առաւ զայն, և ամենէն առաջ անոր վերնագիրը աչքին զարնելով՝ կարդաց:

«Վիշապին աղաւանները պիտի խլես. և առիւծները ռոտակոխ պիտի ընես, ըսաւ Տէրը:»

— Ո՛հ, գոչեց կոմսը, ահա իր պատասխանը, շնորհակալ եմ, հայր իմ, շնորհակալ եմ:

Ու գրպանէն թղթապանակ մը հանելով, որուն մէջ հազար ֆրանքնոց դրամատոմսեր կային ըսաւ.

— Առէք այս թղթապանակը:

— Ինձի՞ կը նուիրէք զայն:

— Այո՛, բայց այն պայմանաւ որ մեկնելէս յետոյ անոր մէջ պիտի նայիք:

Եւ այդ դիրքը, որ իրեն համար թանկագին գանձ մըն էր, կուրծքին մէջ պահելէն յետոյ՝ ստորերկեայ բանտերէն դուրս նետուեցաւ և նաւակին մէջ մտնելով՝

— Մարտիրոս քաջէ, ըսաւ:

Նաւակը հեռանալու միջոցին կոմսը իր նայուածքը այդ տխուր բանտին վրայ յառելով, ըսաւ.

— Վա՛յ անոնց, որոնք զիս այս մութ բանտին մէջ բանտարկեցին, և վա՛յ անոնց, որոնք բանտարկուած ըլլալս մոռցան:

Բաթալանցիներու զիւղին առջեւէն անցնելու առեւն՝ կոմսը երեսը դարձուց, և գլուխը իր վերարկուին մէջ փաթթելով՝ կնոջ մը անունը մըմնջեց:

Յաղթութիւնը կատարեալ էր. կոմսը երկու անգամ յաղթած էր տարակոյսներու:

Դրեթէ սիրով լցուած և դորովալից զգացումով արտասանած անունը Հայտէինն էր:

Մօնթէ-Բրիսթօ ցամաք ելլելով՝ դէպի գերեզմանատունը գնաց, ապահով էր թէ Մորէլը պիտի գտնէր հոն:

Կոմսն ալ տասը տարի առաջ այդ գերեզմանատան մէջ ի զուր գերեզման մը փնտռած էր: Միլիոններով ֆրանսա վերագարձողը չէր կրցած անօթութենէ մեռած հօրը գերեզմանը գտնել:

Մորէլ թէ և խաչ մը դնել տուած էր անոր վրայ, բայց այդ խաչը ինկեր էր, և գերեզմանափորը կրակը նետելով այրած էր զայն, ինչպէս ամէն գերեզմանատանց մէջ կ'այրեն ինկած հին խաչերը:

Բարի վաճառականը աւելի բախտաւոր եղած էր. իր զաւակներուն բազուկներուն մէջ մեռնելով, զինքը գերեզմանատունը տարած և իրմէ երկու տարի առաջ մեռած կնոջը քով տեղաւորած էին:

Երկու մարմարէ մեծ քարեր, որոնց վրայ իրենց անունը արձանագրուած էր, իրարու քով դրուած էին երկաթ վանդակներով փակուած և չորս նոճիկներէ հովանաւորուած չրջապատի մը մէջ:

Մաքսիմիլիէն այդ ծառերէն մէկուն կը թընած, երկու գերեզմաններուն վրայ յառած էր մթադնած աչքերը:

Իր վիշտը այնչափ խորունկ էր որ գողցես խելքը պիտի կորսնցնէր:

— Մաքսիմիլիէն, ըսաւ կոմսը, պէտք չէ հող նայիլ, այլ հոն:

Ու երկինքը ցոյց տուաւ:

— Մեռեալները ամէն կողմ են, ըսաւ Մորէլ, Բարիդէն մեկնելու առեւնիս դուք այսպէս չըսի՞ք ինձի:

— Մաքսիմիլիէն, ըսաւ կոմսը, ուղեցիք քանի մը օր Մարտիրոս մնալ, միշտ նոյն փափաքը ունի՞ք:

— Կոմս, փափաք ըսուած բանը չունիմ. միայն թէ ինձի այնպէս կը թուի որ ուրիշ տեղերէն աւելի Մարտիրոս մէջ պիտի կրնամ դիւրութեամբ սպասել:

— Աւելի աղէկ, Մաքսիմիլիէն, որովհետեւ ես պիտի բաժնուիմ ձեռք և դուք խօսք տուած էք ինձի, այնպէս չէ՞,

— Ո՛հ, տուած խօսքս պիտի մոռնամ, կոմս:

— Ոչ, չպիտի մոռնաք, որովհետեւ ամէն բանէ առաջ դուք

պատուախնդիր մարդ մըն էք, Մորէլ, մանաւանդ որ երգում
ըրիք և դարձեալ երգում պիտի ընէք:

— Ո՛հ, կոմս, գթացէք ինծի. խիստ թշուառ մարդ մըն
եմ ես:

— Ձենէ աւելի թշուառ մէկը տեսայ, Մորէլ:

— Անկարելի է:

— Ափսո՛ս, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, խեղճ մարդկութեան
եսասիրութեանէն մէկն ալ սա է որ ամէն մարդ իր քովը լացող և
հեծնող թշուառէն աւելի թշուառ կը կարծէ ինքզինքը:

— Աշխարհիս մէջ իր սիրածը և փափաքածը կորսնցնող
մարդէն աւելի թշուառ մէկը կրնա՞յ գտնուիլ:

— Մտիկ ըրէք, Մորէլ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, և պահ մը
աղէկ ուշադրութիւն ըրէք ըսածիս. մարդ մը ճանչցայ, որ ձեզի
պէս իր երջանկութեան բոլոր յոյսերը կնոջ մը վրայ դրած էր:
Այդ մարդը երիտասարդ էր, ծեր հայր մը ունէր զոր կը սիրէր,
և իր նշանածը կը պաշտէր. անոր հետ ամուսնանալու վրայ էր,
երբ յանկարծ բախտին մէկ հարուածը, որ կրնար Աստուծոյ բա-
րութեանը վրայ տարակոյսներ ներշնչել, եթէ Աստուած քիչ մը
ետքը չյայտնէր որ իրեն համար ամէն բան դէպի մշտնջենական
միութիւնը տանելու միջոց մըն է, երբ յանկարծ բախտին մէկ
հարուածը անոր ազատութիւնը, նշանածը, երազած ապագան
յափշտակեց, և ստորերկրեայ բանտի մը խորը նետեց զայն:

— Ա՛հ, գոչեց Մորէլ, ութը օրէն, մէկ ամիսէն կամ մէկ
տարիէն բանտէն կ'արձակուի մարդ:

— Տասնըջորս տարի ստորերկրեայ բանտի մէջ մնաց, Մորէլ,
ըսաւ կոմսը, իր ձեռքը երիտասարդին ուսին վրայ դնելով:

Մաքսիմիլիէն սարսռաց:

— Տասնըջորս տարի, մրմնջեց:

— Այո՛, տասնըջորս տարի, կրկնեց կոմսը. այդ տասնըջորս
տարիներուն մէջ յուսահատութեան շատ ժամեր ունեցաւ ան.
ան ալ ձեզի պէս, Մորէլ, ինքզինքը աշխարհիս ամէնէն թշուառ
մարդը կարծելով ինքզինքը սպաննել ուզեց:

— Յետո՞յ, հարցուց Մորէլ:

— Յետոյ, վերջին վայրէջանին, Աստուած անոր օգնութեան

հասաւ մարդկային միջոցաւ մը. գուցէ սկզբան այդ մարդը Աս-
տուծոյ անսահման մարդասիրութիւնը չհասկցաւ (որովհետեւ ար-
տասուքով քողարկուած աչքերը բացուելու համար ատենի պէտք
ունին), բայց վերջապէս համբերութիւն ունեցաւ և սպասեց: Օր
մը հրաշքով իր գերեզմանէն դուրս ելաւ, բոլորովին ալլափոխ-
ուած, հարուստ և զօրաւոր. ամենէն առաջ իր հայրը փնտռեց,
բայց հայրը մեռած էր:

— Իմ հայրս ալ մեռած է, ըսաւ Մորէլ:

— Այո՛, բայց ձեր հայրը ձեր բազուկներուն մէջ սիրուած,
երջանիկ, պատուուած, հարուստ և ծերացած մեռաւ, բայց
անոր հայրը աղքատ, վշտալից ու յուսահատ մեռաւ. երբ տոսը
տարի ետքը՝ անոր որդին հօրը գերեզմանը փնտռեց. ան իսկ
աներեւոյթ եղած էր, և չկրցաւ իր այնչափ սիրած հօրը հանգ-
չաց տեղը գտնել:

— Ո՛հ, գոչեց Մորէլ:

— Ուրեմն այդ մարդը ձեզմէ աւելի թշուառ էր, Մորէլ,
որովհետեւ իր հօրը գերեզմանին տեղն անգամ չէր գտեր,

— Բայց գոնէ սիրած կինը չէր կորսնցուցած:

— Կը սխալիք, Մորէլ. այն կինը...

— Մեռա՞ծ էր արդեօք, գոչեց Մաքսիմիլիէն:

— Աւելի դէժ. այն կինը իրեն հաւատարիմ չէր մնացած.
այլ իր նշանածը հալածողներէն մէկուն հետ ամուսնացած էր:
Կը տեսնէք, Մորէլ, որ այդ մարդը ձեզմէ աւելի թշուառ սի-
րահար մըն է եղեր:

— Աստուած այդ մարդը մխիթարե՞ց, հարցուց Մորէլ:

— Գոնէ անոր սիրտը հանդարտեցուց:

— Այդ մարդը պիտի կրնա՞յ օր մը երջանիկ ըլլալ:

— Կը յուսայ, Մաքսիմիլիէն:

Երիտասարդը գլուխը կուրծքին վրայ խոնարհեցուց:

— Խօսք տուած եմ ձեզի, ըսաւ վայրկեան մը լուռ մնալէ
յետոյ և իր ձեռքը Մօնթէ-Քրիսթօյին երկնցնելով. միայն թէ
յիշեցէք...

— Հոկտեմբերի 5ին, Մորէլ, Մօնթէ-Քրիսթօ կղզին ձեզի կը սպա-
սեմ 4ին շեղակայմ նաւ մը Պասթիայի նաւահանգիստը ձեզի պիտի

սպասէ. շեղակայմին անուն է Եւրոս. անուննիդ նաւապետին տուէք, ու ան իմ քովս պիտի առաջնորդէ ձեզ: Այսպէս որոշուած է. այնպէս չէ՞, Մաքսիմիլիէն:

— Շատ լաւ, կոմս, ձեր հրամանը պիտի կատարեմ. բայց հոկտեմբերի 5ը յիշեցէք:

— Տղայ էք ու չէք գիտեր թէ մարդու մը խոստումը ինչ է... Բսան անգամ ըսի որ այն օրը եթէ մեռնիլ ուզէք, ես պիտի օգնեմ ձեզի, Մորէլ: Մնա՛ք բարով:

— Կը բաժնո՞ւիք ինչ:

— Այո՛, ես Իտալիոյ մէջ գործ ունիմ. ձեզ առանձին կը թողում, թշուառութեան հետ առանձին, այն զօրաւոր թեւերով արծիւին հետ առանձին, զոր Աստուած իր ընտրելիներուն կը զրկէ իր ոտքերուն առջեւ տանելու համար. Կանիմէտի պատմութիւնը առասպել մը չէ Մաքսիմիլիէն, այլ այլաբանութիւն մը...:

— Ե՞րբ պիտի մեկնիք:

— Այս պահուս շոգենաւը ինծի կը սպասէ. ժամէ մը արդէն ձենէ բաժնուած պիտի ըլլամ. մինչև նաւահանգիստը կ'ընկերանա՞ք ինծի, Մորէլ:

— Բոլորովին ձերն եմ, կոմս:

— Գրկեցէք զիս:

Մորէլ մինչեւ նաւահանգիստը կոմսին ընկերացաւ. արդէն շոգենաւին ծուխը երկար փետուրի մը պէս, սեւ խողովակէն դուրս կ'ելլէր:

Շոգենաւը շուտով ճամբայ ելաւ, և ժամ մը ետքը. Մօնթէ-Քրիսթոյի ըսածին պէս, սպիտակ ծուխով այդ թռչունը գիշերային առաջին մառախուղէն մթադնած արեւելեան հորիզոնին վրայ կ'աներեւութանար:

ԺԶ. ԳԼՈՒԽ

ԲԷԲԵՆՕ

Կոմսին շոգենաւը Մորթիու հրուանդանին ետին աներեւոյթ ըլլալու վրայ էր, երբ մարդ մը սուրհանդակի կառքով Աքուաբէնտէնթէի փոքր քաղաքէն կ'անցնէր ու Ֆիորէնցայէն Հռոմ տանող ճամբուն կը հետեւէր:

Կառքը, առանց կասկածելի ըլլալու, շատ տրագ կ'ընթանար:

Այդ մարդը ճամբորդութենէ աղտոտած թիկնոց մը հագած էր, Պատուոյ Լէգէոնի ժապաւենով մը զարդարուած. ներքին զգեստին վրայ ալ պատուանշան կար ոչ միայն այդ երկու պատուանշաններէն, այլ և սուրհանդակներուն հետ խօսած ատեն իր արտաստնութենէն յայտնի կը տեսնուէր որ Ֆրանսացի մըն էր:

Տիեզերական լեզուի երկրի մէջ ծնած ըլլալուն մէկ ապացոյցն ալ իր խտրելէն չգիտնալն էր, բացի քանի մը երաժշտական բառերէն. որոնք Ֆիկարոյի կոսսեմին պէս մասնաւոր լեզուի մը ամէն մասնայատկութիւններուն տեղը կրնան զրաւել:

— Այե՛կրօ, կը պոռար սուրհանդակներուն, երբ զառիվեր մը կը հասնէին:

— Մոսկերա՛թօ, կ'ըսէր իւրաքանչիւր զառիվարին:

Աստուած գիտէ թէ Ֆիորէնցայէն Հռոմ երթալու համար Աքուաբէնտէնթէի ճամբուն վրայ ո՛րքան զառիվերներ և զառիվարներ կան:

Սակայն սուրհանդակները շատ կը ծիծաղէին այդ երկու քառերը լսելով:

Յաւիտենական քաղաքին տուջեւ, այսինքն Սթորա հասնելուն, ուրկից Հռոմ կ'երեւի, ճամբորդը չզգաց այն եռանդագին հետաքրքրութիւնը. որով ամէն օտարական զրգռուած, իր տեղէն կ'ելլէ. ամէնէն առաջ հեռուէն երեւցող Սուրբ-Պետրոսի հռչակաւոր գմբէթը տեսնելու համար:

Միայն գրպանէն թղթապանակ մը և անոր մէջէն չորս ծալլուած թուղթ մը հանեց, բացաւ զայն և նորէն ծալլեց այնպիսի

զգուշութեամբ մը. որ յարգանքի կը նմանէր, և դո՛ւ եղաւ ըսելով.
— Լաւ, միշտ քովս է—:

Կառքը տէլ. Բորսիոյի դռնէն անցնելով ձախակողմ ուղղուեցաւ և Սպանիա պանդոկին առջեւ կեցաւ:

Բասթրինի պանդոկապետը, որ մեր հին ծանօթներէն մէկն է, դրան սեմերուն վրայ և գլխարկը ձեռքը ընդունեց ուղեւորը:

Ճամբորդը կառքէն իջաւ, լաւ ճաշ մը հրամայեց, ու Թոմսըն և Ֆրէնչ սեղանաւորներուն ո՛ւր բնակիլը հարցուց. Բասթրինի իսկոյն գոհացուց զայն, որովհետեւ այդ դրամատունը Հռոմի ամէնէն ծանօթ հաստատութիւններէն մէկն էր:

Սուրբ-Պետրոս եկեղեցիին մօտ Տէի Պանքի փողոցին մէջ կը գտնուէր ան:

Ինչպէս ամէն տեղ, Հռոմի մէջ ալ սուրհանդակի կառքի մը ժամանումը իրարանցում առաջ կը բերէ:

Մարիոսի և Կրաքոսի սերունդներէն տասնի չափ երիտասարդներ, ոտքերնին բոպիկ, արմուկնին ծակած, սակայն բոռնցքնին իրենց ազդրերուն վրայ դրած, և թեւերնին կորացած՝ ճամբորդին, կառքին և ձիերուն կը նայէին:

Քաղաքին այդ ընտրեալ ստահակներուն յիսունի չափ Հռոմի դատարկապորտներն ալ միացած էին, որոնք Սանթ-Անճէլօ կամ մօրջին վրայէն Տիբեր գետին մէջ թքնելով ատեն կ'անցընեն:

Եւ որովհետեւ ստահակները ու Հռոմի դատարկապորտները Բարիզներէն աւելի բախտաւոր ըլլալով՝ ամէն լեզու կը հասկնան մանաւանդ ֆրանսերէնը, ճամբորդին բնակարան մը և ճաշ մը խնդրելը ու վերջապէս Թոմսըն և Ֆրէնչ վաճառատան ուր գրտնուելը հարցնելը հասկցան:

Հետեւաբար երբ մեր ճամբորդը, առաջնորդ մը առած, պանդոկէն դուրս ելաւ, մօրդ մը այդ հետաքրքիրներուն խումբէն բաժնուելով, առանց ճամբորդին և անոր առաջնորդին ուշադրութեան ենթակայ ըլլալու՝ քիչ մը հեռուէն քալելով՝ օտարականին ետեւէն գնաց Բարիզի ոստիկանութեան գործակալէ մը աւելի մեծ ճարպիկութեամբ:

Ֆրանսացին այնքան աճապարած էր Թոմսըն և Ֆրէնչ դրամատունը երթալու, որ ձիերը կառքին լծելու անգամ չսպասեց

կառքը կամ ճամբան իր ետեւէն պիտի հասնէր և կամ դրամատան դուռը իրեն պիտի սպասէր:

Կառքը իրեն չհասած՝ ֆրանսացին դրամատուն հասաւ և ներս մտաւ՝ առաջնորդը նախասենեակին մէջ թողլով, որ Հռոմի դրամատանց, եկեղեցիներու, աւերակներու, թանգարաններու և կամ թատրոններու մէջ գտնուող անարուեստ, կամ թէ աւելի ճիշդը, ամէն տեսակ արուեստներ ունեցող արուեստաւորներու հետ իսկոյն խօսակցութեան բռնուեցաւ:

Հետաքրքիրներու խումբէն բաժնուողն ալ Ֆրանսացին հետ ներս մտած էր. Ֆրանսացին գրասենեակին դուռը զարկաւ և առջի սենեակին մէջ մտաւ. նոյնպէս ըրաւ ստուերը:

— Թոմսըն և Ֆրէնչ պարոնները հո՞ս կը գտնուին, հարցուց օտարականը:

Դրագրի մը նշանին վրայ, սպասաւոր մը, որ առաջին գրասենեակին պահապանն էր, ոտքի ելաւ:

— Որո՞ւ գալուստը պիտի իմացնեմ, հարցուց սպասաւորը, օտարականին առջեւէն քալելու պատրաստուելով:

— Պարոն Տանկլարին, պատասխանեց ուղեւորը:

— Եկէք. ըսաւ սպասաւորը:

Դուռ մը բացուեցաւ. սպասաւորը և պարոնը ներս մտան: Տանկլարին ետեւէն մտնող մարդը նստարանի մը վրայ նստաւ:

Դրագիրը գրեթէ հինգ վայրկեան ալ իր գրութիւնը շարունակեց, այդ միջոցին՝ նստող մարդը խորին լռութիւն մը և կատարեալ անշարժութիւն մը կը պահէր:

Դրագիրը գրիչը ձեռքէն թողուց. գլուխը վերցուց, ուշադրութեամբ իր շուրջը նայեցաւ, և դիմացը գտնուողը ճանշնալով:

— Ա՛հա՛ ըսաւ դո՞ւն ես, Բէքքինօ:

— Այո՛, պատասխանեց նստողը լակոնական ոճով:

— Ուրեմն այդ մեծ մարդուն վրայ լաւ հո՞տ մը առիր:

— Չայն գտած ըլլալու արժանիքը մեզի չի պատկանիր, այլ իմաց տուին մեզի:

— Ուրեմն գիտե՞ս ինչ բանի համար գալը, ո՛վ հետաքրքիր:

— Անշուշտ դրամ առնելու եկած է, միայն թէ կ'ուզէինք գիտնալ թէ ինչ գումար պիտի առնէ:

— Հիմա կ'իմացնեմ քեզի, բարեկամ:

— Լաւ, բայց անցեալ օրուան պէս սխալ տեղեկութիւն մի՛ տար:

— Ատ ինչ խօսք է, և որո՞ւն համար ըսել կ'ուզես, արդեօք այն Անգղիացիին համար, որ անցեալ օր երեք հազար սկուտ առաւ տակէ:

— Ո՛չ, Անգղիացին իրօք երեք հազար սկուտ ունէր, և մենք ճիշդ նոյն գումարը գտանք անոր վրայ. ուստի իշխանին համար է խօսքս:

— Ծիշդ չէ՞ր ըսածս:

— Դուք մեզի երեսուն հազար ֆրանք ըսիր, և մենք միայն քսան երկու հազար գտանք:

— Լաւ չէք փնտռեր:

— Լուիճի Վանքան անձամբ փնտռեց:

— Ուրեմն պարտք մը հատուցած է:

— Ռո՛ւս մը պարտք ընէ:

— Կամ գուցէ ծախսած է:

— Կարելի է:

— Անշուշտ այդպէս պէտք է ըլլայ. բայց կեցիր դիտարանս երթամ, գուցէ ճիշդ գումարը չիմացած՝ Ծրանսացին իր գործը լինցնէ:

Բէբբինո հաստատական նշան մը ըրաւ, և գրպանէն համրիչ մը հանելով սկսաւ աղօթք մը մտնել, մինչ գրագիրը այն դռնէն աներեւոյթ եղաւ, ուրկէ սպասաւորն ու պարոնը ներս մը տած էին:

Գրեթէ տասը վայրկեան ետքը, գրագիրը ուրախ դէմքով վերադարձաւ:

— Ի՞նչ լուր հարցուց Բէբբինո իր բարեկամին:

— Արթնցի՛ր, արթնցի՛ր, ըսաւ, գրագիրը, գումարը մեծ է:

— Հինգ կամ վեց միլիոն ֆրանք, այնպէս չէ:

— Այո՛, ուրկէ գիտես:

— Նորին վսեմութիւն Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսին ընկալագրին փոխարէն վճարելի տոմսակ մը ունի:

— Կոմսը կը ճանչնաս:

— Հոսմի, Վենետիկի և Վիէնայի դրամատանց մէջ պիտի վճարուի:

— Ծիշդ այդպէս, գոչեց գրագիրը. ուրկէ այդքան լաւ տեղեկութիւն ստացար:

— Քեզի ըսի որ առաջուց իմաց տրուած է մեզի:

— Ուրեմն ինչո՞ւ կը հարցնես:

— Որպէսզի ապահով ըլլաք թէ մեր փնտռածը ճիշդ նոյն մա՞րդն է:

— Ծիշդ ան է... հինգ միլիոն ֆրանք, գեղեցիկ գումար մըն է, այնպէս չէ՞, Բէբբինո:

— Այո՛:

— Երբեք այդչափ գումար մը պիտի չկրնանք ձեռք անցնել:

— Դոնէ, պատասխանեց Բէբբինո փիլիսոփայօրէն. անոնց վտորուանքը ձեռք բերած կ'ըլլանք:

— Լռէ՛, ահա մարդը կուգայ:

Գրագիրը վերստին իր գրիչը ձեռքը առաւ և Բէբբինո իր համրիչը. դուռը բացուած ժամանակ ասոնցմէ մէկը գիր կը գրէր և միւսը աղօթք կ'ընէր:

Տանկլար ուրախ կերեւէր և սեղանաւորը անոր ընկերանալով՝ մինչև դուռը տարաւ զայն:

Տանկլարի ետեւէն Բէբբինո եւս դուրս ելաւ:

Ինչպէս որ որոշուած էր՝ Տանկլարի ետեւէն հասնելու կառքը թոմսըն և Ծրէնչ դրամատան առջեւը կը սպասէր:

Առաջնորդը անոր դռնակը բռնեւ էր. վասնզի ճամբորդներուն առաջնորդները խիստ մարդահաճոյ անձեր կ'ըլլան և ամէն բանի կրնան գործածուիլ:

Տանկլար քսան տարեկան մարդու մը թեթեւաշարժութեամբ կառքին մէջ ցատկեց:

Առաջնորդը դուռը գոցեց և կառավարին քովը նստաւ:

Բէբբինո կառքին ետեւի նստարանին վրայ ելաւ:

— Ձեր վսեմութիւնը կ'ուզէ՞ Սուրբ-Պետրոսի եկեղեցին տեսնել, հարցուց առաջնորդը:

— Ի՞նչ ընելու համար, պատասխանեց սեպուհը:

— Տեսնելու :

— Տեսնելու համար չեկայ ես Հռոմ, ըսաւ Տանկլար բարձր ձայնով և անյազ Ժպիտով մը կամաց մը աւելցուց .— Ստակ առնելու համար եկայ ես— :

— Ու ձեռքը թղթապանակին վրայ դրաւ, որուն մէջ նամակ մը պահած էր :

— Ուրեմն ձեր Վսեմութիւնը ո՞ւր կ'ուզէ երթալ :

— Պանդոկը :

— Բասթրինին պանդոկը քաշէ, գոչեց առաջնորդը, խօսքը կառապանին ուղղելով :

Կառքը տան կառքի մը պէս արագութեամբ ճամբայ ելաւ :

Տասը վայրկեան ետքը պառոնը իր բնակարանը դարձաւ, և Բէքըրինօ պանդոկին առջեւ գտնուող նստարանին վրայ տեղաւորուեցաւ՝ քիչ մը առաջ յիշուած Մարիոսի և Կրաքոսի սերունդներէն եղող մէկուն ականջին քանի մը խօսք ընելէն յետոյ . ասոր վրայ՝ այդ մարդն ալ իր սրունգներուն բովանդակ արագութեամբ Կապիտոլի ճամբան բռնեց :

Տանկլար յոգնած և գոհ ըլլալով՝ քունն ունէր :

Իր թղթապանակը բարձին տակը դրաւ և քնացաւ :

Բէքըրինօ հանգստանալու ատենն ունէր . իր ընկերներուն հետ մոռա խաղաց, երեք սկուտ կորսնցուց, և մխիթարուելու համար սրուակ մը Օրվիէթոյի զինի խմեց :

Հետեւեալ օրու Տանկլար ուշ արթնցաւ, թէ և առջի իրիկ-ուընէ կանուխ պառկած էր . որովհետեւ հինգ վեց գիշերէ ի վեր հանգիստ քնացած չէր :

Լաւ նախաճաշ մը ըրաւ, և ինչպէս ըսած էր, յաւիտենական քաղաքին գեղեցիկութիւնները տեսնելու հետաքրքիր չըլլալով՝ հրամայեց որ սուրհանդակի ձիերը կէս օրին պատրաստ ըլլան :

Բայց Տանկլար ոստիկանութեան օրէնքը և սուրհանդակապետին ծուլութիւնը հաշուի առած չէր :

Ուստի ձիերը ժամը երկուքէն առաջ չկրցան հասնիլ, և իր անցագիրը, ոստիկանութենէն մակագրուած, ժամը երեքին եկաւ :

Այդ բոլոր պատրաստութիւնները Բասթրինիի պանդոկին դրան առջեւ բաղմամբիւ ստահակներ հաւաքած էին :

Կրաքոսի և Մարիոսի սերունդներն ալ անոնց հետ խառնուած էին :

Պառոնը գոռոզութեամբ այդ խումբերուն մէջէն անցաւ, որոնք փոքր նուէր մը ընդունելու համար, Վսեմութիւն կը կոչէին զինքը :

Տանկլար, ինչպէս արդէն գիտենք, խիստ ռամիկ մարդ մը ըլլալով, գոհ եղած էր մինչեւ այն ատեն պառոն կոչուելուն համար, քանի որ զինքը Վսեմութիւն կոչած չէին . այդ տիտղոսը փաղաքեց զինքը, և քսանի չափ սկուտ բաժնեց բոլոր այն դատարկապորտ մարդոց, որոնք պատրաստ էին ուրիշ տասերկու սկուտի համար Բարձրութիւն տիտղոսը տալ անոր :

— Ո՞ւր պիտի երթանք, հարցուց սուրհանդակը խտլերէն լեզուաւ :

— Դէպի Անքոնա, պատասխանեց պառոնը :

Բասթրինի պանդոկապետը այդ հարցումը և պատասխանը թարգմանեց, և կառքը մեկնեցաւ սրարշաւ :

Տանկլար Վենետիկ կ'ուզէր երթալ և իր հարստութեան մէկ մասը տնկէ առնել . յետոյ Վենետիկէն Վիէննա պիտի անցնէր, ուր գումարին մնացեալը պիտի ստանար :

Իր դիտաւորութիւնը Վիէննա հաստատուիլ էր, որուն զուարճութեանց քաղաք մը ըլլալը հաւաստած էին :

Հռոմի դաշտին մէջ երեք մղոն տեղ չյառաջացած՝ գիշերը վրայ հասաւ . Տանկլար բնաւ մտքէն չէր անցուցած որ այնչափ ուշ ճամբայ ելած էր, եթէ ոչ այն իրիկուն պանդոկը կը մնար . ուստի հարցուց սուրհանդակին թէ ո՞րչափ ատենի պէտք կար՝ առջի քաղաքը հասնելու համար :

— Նոն գաթիսօ (չեմ հասկնար), պատասխանեց սուրհանդակը :

Տանկլար գլխովը շարժում մը ըրաւ, որով «Շա՛տ լաւ» ըսել կ'ուզէր :

Կառքը իր ճամբան շարունակեց :

— Առաջին կայարանը կը կենամ, ըսաւ Տանկլար ինքնիրեն :

Տանկլար առջի իրիկունը ունեցած քունին փափաքը նորէն կը զգար . կրկին ձգտալարելով անգղիական գեղեցիկ կառքի մը մէջ փափկօրէն երկնցած էր, և երկու հուժկու ձիեր կառքը կը քաշէին սրարշաւ :

Գիտէր որ իւրաքանչիւր եօթը մղոնին կը փոխեն ձիերը։
Ի՞նչ պէտք էր ընել, երբ մարդ սեղանաւոր և բարեբախտաբար սնանկացած է։

Տանկլար Բարիզ մնացած իր կնոջը վրայ տասը վայրկեան մտածեց, տասը վայրկեան ալ իր աղջկան վրայ, որ օրիորդ տ'Արմիլի հետ աշխարհ կը շրջէր. վերջապէս տասը վայրկեան ալ իր պարտատէրներուն և անոնց դրամը գործածելու կերպին վրայ մտածեց. յետոյ ուրիշ մտածում չունենալով՝ աչքը գոցեց և քնացաւ։

Սակայն երբեմն կառքը սովորականէն աւելի ուժգին տատանելուն, Տանկլար վայրկեան մը կը բանար աչքերը։

Այն ատեն կը զգար որ կառքը միշտ միեւնոյն արագութեամբ Հոռմի դաշտերուն մէջ կը յառաջանար, ուր տեղ տեղ գտնուած խորտակուած ջրմուկները իրենց ընթացքին մէջ քարացած կրանիթէ հսկաներ կ'երեւէին։

Բայց գիշերը ցուրտ, տխուր և անձրեւոտ էր, կէս քուն մարդ մը աւելի լաւ ըրած պիտի ըլլար աչքերը գոցելով կառքին մէջ սպասել, քան թէ գլուխը դռնակէն դուրս հանել և ո՛ւր գտնուիլը հարցնել սուրհանդակին, որ նոյն ֆաքիսֆօէն ուրիշ բան չէր պատասխաներ։

Ուստի Տանկլար դարձեալ քնացաւ, ըսելով որ ձիերը փոխուած ատեն կրնայ արթննալ։

Կառքը կեցաւ։

Տանկլար մտածեց որ իր այնչափ փափաքած նպատակին վերջապէս հասած էր։

Աչքերը բացաւ, պատուհանէն դուրս նայեցաւ, կարծելով թէ քաղաքի մը կամ գոնէ գիւղի մը քով հասած են, բայց կղզիացած աւերակ տունէ մը դատ բան չտեսաւ, որուն առջև երեք չորս մարդիկ կ'երթեւեկէին ստուերի պէս։

Տանկլար սպասեց որ իր ճամբան լրացնող սուրհանդակը գայ և իր իրաւունքը պահանջէ։

Կը յուսար այդ առթիւ իր նոր սուրհանդակէն տեղեկութիւն մը ստանալ։ Բայց ձիերը քակուեցան, անոնց տեղը ուրիշ ձիեր լծուեցան և ճամբորդէն դրամ պահանջող մէկը չներկայացաւ։

Տանկլար զարմանքով բացաւ դռնակը. բայց հուժկու ձեռք մը զինքը ներս հրեց և կառքը սկսաւ յառաջանալ։

Պառօնը ապշահար, բոլորովին արթնցաւ։

— Է՛հ, ըսաւ սուրհանդակին, ինձի նայէ, Է՛հ, միօ գարօ (սիրելիս) —։

Այս խտալերէն բառն ալ Գալալգանթի իշխանին հետ իր աղջկան երգած երգէն սորված էր Տանկլար։

Սակայն միօ գարօն չպատասխանեց բնաւ։

Այն ատեն Տանկլար պատուհանը բացաւ։

— Հէ՛, բարեկամ, ո՛ւր կ'երթանք, հարցուց, գլուխը պատուհանէն դուրս հանելով։

— Տե՛նքո լա քեքա, գոչեց խիստ և խրոխտ ձայն մը սպառնական շարժումով։

Տանկլար հասկըցաւ որ տեքո լա քեքա գլուխդ ներս քաշէ կը նշանակէ։ Ինչպէս կ'երեւէր, խտալերէն լեզուին մէջ չուտով կը յառաջդիմէր։

Սրտի անհանգստութեամբ մը հնազանդեցաւ այդ ձայնին. իր մտահոգութիւնը վայրկեանէ վայրկեան կ'աւելնար, այնպէս՝ զի իր միտքը, որ ճամբայ ելած ատենը այնչափ հանդարտ էր և քնացած էր, այնպիսի բազմադիմի գաղափարներով լեցուեցաւ, որոնք ճամբորդի մը, մանաւանդ Տանկլարի կոցութիւնը ունեցող ուղեւորի մը ուշադրութիւնը իր շահերուն վրայ կը դարձնեն։

Իր աչքերը մթութեան մէջ այն աստիճան յստակատեսութիւն ստացան զոր սրտի սաստիկ յուզումը մէկէն կը հաղորդէ անոնց, բայց այդ յստակատեսութիւնը տակաւ յոգնելով կը տըկարանայ։

Վախնալէն առաջ մարդ ճիշդ կը տեսնէ. վախցած ատեն աւելն բան կրկին կ'երեւի իրեն, իսկ վախնալէն ետեւ շփոթ կը տեսնէ։

Տանկլար վերարկուով փաթթուած մարդ մը տեսաւ, որ կառքին աջ կողմէն ձիով կ'արշաւէր։

— Զինակիր մըն է գուցէ, ըսաւ, ո՛վ ըլլալս ֆրանսական հեռագիրները քահանայապետական կառավարութեան յայտնեցին արդեօք։

Ուզեց իր անհանգստութիւնը փարատել :

— Ո՞ր կը տանիք զիս, հարցուց դարձեալ :

— Տեկնքո շա քեքսա, կրկնեց նոյն ձայնը, միեւնոյն սպառնական արտասանութեամբ :

Տակլար դէպի ձախ կողմը դռնակը դարձաւ :

Ուրիշ մարդ մը կառքին ձախ կողմէն կ'ընկերանար ձիով :

— Անշուշտ բռնուեցայ, ըսաւ իւրովի Տանկլար, ճակատը քրտինքով պատած :

Նորէն կառքին մէջ նետուեցաւ, բայց այս անգամ ոչ թէ քրնանալու այլ մոտձելու համար :

Ժամ մը ետքը լուսինը ելաւ :

Կառքին մէջէն նայուածքը դաշտին վրայ պտտուցուց. այն ատեն նորէն տեսաւ այն մեծ ջրմուղները, այն քարէ ուրուականները. զորս քիչ մը առաջ տեսած էր. միայն թէ փոխանակ աջակողմէն տեսնելու, այս անգամ ձախակողմէն կը տեսնէր :

Հասկցաւ որ կառքին կէս շրջան մը ընել տալով Հռոմ կը վերադարձնէին զինքը :

— Ո՛հ, ի՛նչ տարաբախտ եմ, մրմնջեց. անշուշտ ֆրանսական կառավարութեան պիտի յանձնեն զիս :

Կառքը մեծ արագութեամբ կը յառաջանար :

Ժամ մը սոսկումով անցաւ, իր ճամբուն վրայ նշմարած իւրաքանչիւր նշանէն փախստականը յայտնի կը տեսնէր որ ետ կը տանէին զինքը :

Վերջապէս մութ քարակոյտ մը տեսաւ, որուն դէմ կարծեց թէ կառքը պիտի ընդհարէր. բայց կառքը դառնալով՝ քարակոյտին քովէն անցաւ, որ ուրիշ բան չէր, բայց եթէ Հռոմը շրջապատող պարիսպներու գոտին :

— Օ՛հ, մրմնջեց Տանկլար. քաղաք չենք վերադառնար. և ոստիկանութիւնը չէ՛ զիս բռնողը. Տէր Աստուած, արդեօք ... — Ու մազերը քստմնեցան :

Հռոմայեցի աւագակներու ծանօթ պատմութիւնները յիշեց, որոնց Բարիզի մէջ այնչափ չէին հաւատար. Ալպէր տը Մորսէրֆ այդ պատմութիւնները ըրած էր տիկին Տանկլարի և Էօթէնիին, երբ երկու երիտասարդները նշանուելու վրայ էին :

— Արդեօք գո՞ղ են ասոնք, մրմնջեց :

Յանկարծ կառքը ազատուած ճամբէ մը աւելի դերբուկ գետնի մը վրայ սկսաւ յառաջանալ :

Տանկլար համարձակեցաւ ճամբուն երկու կողմը դիտել, ու ասորօրինակ ձեւով չէնքեր տեսաւ. Մորսէրֆի պատմութիւնը իր միտքը գրաւած ըլլալով, այդ պահուն բոլոր պարագաներովը կը յիշէր զայն, և կը խորհէր որ անշուշտ Արբիայի ճամբուն վրայ կը գտնուի :

Կառքին ձախակողմը, հովիտի մը մէջ, բոլորակ խոռոչ մը կը տեսնուէր :

Փարագալլայի կրկէսն էր ան :

Կառքին աջ կողմէն արշաւող մարդուն մէկ հրամանին վրայ վառքը կեցաւ :

Նոյն ժամուն ձախ կողմի դռնակը բացուեցաւ :

— Շի՛նսի (իջիր), հրամայեց ձայն մը :

Տանկլար կառքէն իջաւ իսկոյն :

Իտալերէն լեզուն տակաւին չէր կրնար խօսիլ, բայց սկսած էր հասկնալ :

Պառոնը, մեռելատիպ դէմք մը առած, իր շուրջը նայեցաւ :

Սուրհանդակէն զատ չորս հոգի կը շրջապատէին զինքը :

— Տի ֆուա (ասկէ), ըսաւ չորս մարդոց մէկը, Հռոմի դաշտին անհաւասար գծերուն մէջ Արբիայի ճամբան տանող փոքր շաւիղի մը մէջ իջնելով :

Տանկլար, առանց ընդդիմութեան առաջնորդին հետեւեցաւ, իսկ միւս երեք մարդոց իրեն հետեւելը հասկնալու համար ետին նայելու հարկ չտեսաւ :

Սակայն իրեն այնպէս թուեցաւ որ այդ մարդերը, իրարմէ գրեթէ հաւասար հեռաւորութեամբ. պահնորդներու պէս կեցան :

Առանց խօսելու, գրեթէ տասը վայրկեան քալելէ յետոյ՝ Տանկլար բլրակի մը և երկար խոտերով մացառներու մէջտեղը գտաւ ինքզինքը. երեք անձայն մարդիկ ետանկիւնի մը կը կազմէին որոնց կեդրոնը ինքն էր :

Ուզեց խօսիլ, բայց չբոթեցաւ :

— Այնքի (յառա՛ջ), ըսաւ նոյն ձայնը կտրուկ և հրամայական ձեւով :

Այս անգամ Տանկլար երկու կերպով հասկցաւ, թէ խօսքով և թէ շարժումով. քանզի իր ետեւէն քալող մարդը այնպիսի խստութեամբ հրեց զինքը, որ գնաց իր առաջնորդին զարնուեցաւ:

Այդ առաջնորդը մեր Բէբրինո բարեկամն էր, որ բարձր խոտերուն մէջ մխրճուեցաւ այնպիսի մանուածապատ ճամբէ մը, որուն անցնելու ճամբայ մը ըլլալը կուգերը և մողէզները միայն կրնային ճանչնալ:

Բէբրինո թանձր մացառներով ծածկուած ժայռի մը առջև կեցաւ:

Այդ ժայռին արտեւանունքի նման բացուածքէն ներս մտնելով՝ աներեւոյթ եղաւ, քարայրի մէջ անհետացող սատանայի մը նման:

Տանկլարի ետեւէն եկողին ձայնը ու շարժումը սեղանաւորը հարկադրեցին որ Բէբրինոյին հետեւի:

Այլ տարակոյս չկար. Ֆրանսացի սնանկը հոռոմայեցի աւաղակներու ձեռքը ինկած էր:

Տանկլար երկու սոսկալի վտանգի մէջ գտնուող և վախէն զօրացած մարդու մը պէս ըրաւ:

Հոռոմի դաշտին ծերպերէն մէկուն մէջ մտնելու անյարմար փոր մը ունէր, սակայն աչքերը գոցելով՝ Բէբրինոյի ետեւէն՝ ծակին մէջ մտաւ, և իր ոտքերուն վրայ ինկաւ:

Այն ատեն աչքերը բանալով՝ տեսաւ որ իր առջև բացուած ճամբան լայն, բայց մութ էր:

Հիմա որ Բէբրինոն իր բնակարանին մէջ կը գտնուէր, բնաւ պահուրտելու հոգ չըրաւ, այլ կայծահանը զարկաւ և ճրագ մը վառեց:

Վերջապէս զինուորի պէս երկու մարդիկ ալ Տանկլարի ետեւէն ներս մտան, և սեղանաւորին կեցած ատեն, անոր ետեւէն հրելով, հազիւ զգալի զառիթափէ մը վար իջեցուցին. յետոյ տխուր երեւոյթով քառուղիի մը կեդրոնը տարին զայն:

Տանկլարի այնպէս կ'երեւէր թէ իրարու վրայ զետեղուած դաժաղներու նման փորուած պատերուն բաժանումներուն մէջ սև ու խորունկ աչքերով մեռելի գլուխներ կը տեսնէ:

Պահնորդ մը իր ձախ ձեռքը լայնափող հրացանին զարկաւ:

— Ո՞վ է ան գոչեց:

— Բարեկամ ենք, ըսաւ Բէբրինո: Ո՞ւր է մեր պետը:

— Հոն է, ըսաւ պահնորդը, ժայռի մէջ փորուած մեծ սրահի պէս տեղ մը ցուցնելով, ուրկէ լոյսը դուրս կը ցոլար, կամարաձև բացուածքներուն մէջէն անցնելով:

— Լաւ որս մը ունինք, տէր իմ, ըսաւ Բէբրինո, խաւերէն լեզուով:

Ու Տանկլարի վերարկուն օձիքէն բռնելով՝ դուռի նման բացուածքի մը առջև տարաւ զայն, ուրկէ երեւութապէս պետին բնակարանը եղող այդ սրահին մէջ կը մօնուէր:

— Այն մա՞րդն է, հարցուց աւաղակապետը. որ մեծ ուշադրութեամբ Աղեքսանդրի կենսագրութիւնը կը կարդար Պլուտարքոսի մէջ:

— Այո՛, նոյն ինքն է:

— Շատ լաւ, ցուցուցէք տեսնեմ:

Այդ անպատեհ հրամանին վրայ՝ Բէբրինո իր լոյսը այնչափ մօտեցուց Տանկլարի երեսին որ կալանաւորը իր յօնքերը չայրելու համար ետ քաշուեցաւ փութով:

Տանկլարի այլայլած դէմքը սոսկումի ամէն նշանները կը կրէր իր վրայ:

— Այդ մարդը յոգնած է, ըսաւ պետը. անկողինը տարէք զայն:

— Ո՛հ, մըմնջեց Տանկլար, այդ անկողինը անշուշտ պատին մէջ փորուած դաժաղներէն մէկը պիտի ըլլայ. հոն քնանալը կը նշանակէ այն դաշտյններէն մէկէն սպաննուիլ, որոնց փայլելը կը տեսնեմ ստուերին մէջ:

Ընդարձակ սրահին խորերը մթութեան մէջ, չոր խոտերէ կամ գայլի մորթերէ խշտեակներու վրայ պառկողներուն ոտքի ելլելը տեսաւ. այն մարդուն ընկերներն էին, որուն կեսաւու Յիշատակարանները կարդալը Ալպէր տը Մորսէրֆ տեսած էր և Տանկլար անոր Աղեքսանդրի կենսագրութիւնը կարդալը կը տեսնէր:

Սեղանաւորը մեղմաձայն հառանչանք մը հանեց ու առաջնորդին ետեւէն գնաց:

Աղաչելու կամ ձայն հանելու փորձ չրաւ:

Ալ ոչ ոյժ ունէր, ոչ կամք, ոչ կարողութիւն և ոչ զգացում։
Գաշելով տաննեւուն համար, ինքն ալ կ'երթար։

Ուրքը սանդուխի աստիճանի մը ընդհարելով և հասկնալով որ
քիւր առջև սանդուխ մը կայ, դուռն չղարնելու համար, բնաղդու-
մով ծռեցաւ, և միակտուր ժայռէ փորուած խցիկի մը մէջ գտաւ
ինքզինքը։

Այդ խցիկը մաքուր, մերկ և չոր էր, թէև մեծ խորութիւն
ունեցող գետնի մը տակ կը գտնուէր։

Այժի մօրթով ծածկուած չոր խոտէ անկողին մը խցիկին մէկ
անկիւնը փռուած էր։

Տանկլար զայն տեսնելուն պէս, իր ազատութիւնը դուշակեց։

—Ո՛հ, օրհնեա՛լ ըլլայ Աստուած, միմնջեց, ստուգիւ, անկողին
մըն է աս։

Ժամէ մը ի վեր երկրորդ անգամն էր որ Աստուծոյ անունը
օգնութեան կը կանչէր. տասը տարիէ ի վեր այդ բանը պատա-
հած չէր։

—է՛ֆֆօ (ահա՛), ըսաւ առաջնորդը,

Ու Տանկլարը խցիկին մէջ հրելով՝ դուռը անոր վրայ փակեց։

Պարզունակ մը կռնչեց, ու Տանկլար բանտարկուած մնաց։

Եթէ պարզունակը չգրուէր իսկ, պէտք էր Ս. Պետրոս մը
ըլլալ, և երկնքի հրեշտակ մը առաջնորդ ունենալ, որպէսզի կա-
րենար Սան Սէպաստիանոյի ստորերկրեայ գերեզմանատունը պահ-
պանող և իրենց գլխաւորին շուրջը բնակող բազմութեան մէջէն
անցնիլ։

Անշուշտ մեր ընթերցողները հասկցան թէ աւաղակապետը
Լուիճի Վանբան էր։

Տանկլար իսկ այն աւաղակապետը ճանչցած էր, որուն գո-
յութեանը չէր ուզած հաւատալ, երբ Մօրսէրֆ կը ջանար անոր ա-
նունը ֆրանսայի մէջ ալ ծանօթացնել։

Ոչ միայն զինքը ճանչցած էր, այլ և այն խցիկը, որուն մէջ
Մօրսէրֆ բանտարկուած էր, և որ հաւանաբար մէն օտարական-
ներու յատկացուած բնակարանն էր։

Մօրսէրֆի պատմութիւնը յիշելով, Տանկլարի սիրտը հան-
գարտած էր։

Գանի որ աւաղակները անմիջապէս չէին սպաններ զինքը,
ուրեմն սպաննելու զիտաւորութիւն չունէին։

Կողոպտելու համար միայն բռնած էին, և որովհետև իր վրայ
միայն քանի մը ոսկի ունէր, անշուշտ փրկանք պիտի պահան-
ջէին։

Յիշեց որ Մօրսէրֆէն չորս հազար սկուտի չափ փրկանք մը
պահանջած էին, և որովհետև ինքզինքը Մօրսէրֆէն վեր կը դա-
սէր, իր փրկանքը ութը հազար սահմանեց։

Ութը հազար սկուտը քառասունըութ հազար ֆրանք կ'ընէր։

Այդ գումարը վճարելէն յետոյ՝ տակաւին հինգ միլիոն յիսուն
հազար ֆրանքի չափ գումար մը կը մնար իրեն, որով կրնար
գործ տեսնել։

Ուստի իր ազատ ձգուելուն վրայ գրեթէ ապահով, որովհե-
տեւ բնաւ տեսնուած բան չէր որ հինգ միլիոն յիսուն հազար
ֆրանք փրկանք սահմանուէր, Տանկլար իր անկողնոյն վրայ
փոռեցաւ, ուր երկու-երեք անգամ մէկ կողմէն միւս կողմը
դառնալէն յետոյ, քնացաւ այն դիւցազնին հանդարտութեամբ,
որուն պատմութիւնը Լուիճի Վանբան կը կարդար։

ԺԷ. ԳԼՈՒԽ

ԼՈՒԻՃԻ ՎԱՆԲԱՅԻՆ ԿԵՐԱԿՈՒՐՆԵՐՈՒՆ ԳԻՆԸ

Ամէն քնացող պէտք է որ արթննայ, բացի այն քունէն,
ուրկէ կը վախնար Տանկլար։

Տանկլար արթնցաւ։

Մետաքսէ վարադոյրներու, թուշապատ որմերու, կրակարա-
րանին մէջ փռուած փայտին անուշ հոտերուն վարժուած Բարիզ-
ցիի մը համար կուրծապատ քարայրի մը մէջ արթննալը գէշ
երազի մը կը նմանէր։

Իր վրայ գտնուող այծի մորթերուն դպչելով՝ Տանկլար անշուշտ կը կարծէր որ Լաբոնները կ'երազէ:

Բայց այդպիսի պարագայի մէջ երկվայրկեան մը բաւական է ամենէն զօրաւոր տարակոյսը ստուգութեան փոխելու:

— Այո՛, այո՛, մըմնջեց, Ալպէր տը Մորսէրֆին պատմած աւազակներուն ձեռքը ինկած եմ:

Իր առաջին շարժումը շունչ առնելը եղաւ, որպէս զի ապահով ըլլայ թէ վերաւորուած չէ, այդ միջոցը Տոն Բիշօթին մէջ տեսած էր, զոր ոչ թէ կարդացած, այլ անոր մէջէն մէկ-երկու բան քաղած էր:

— Ոչ, ըսաւ, զիս սպաննած կամ վերաւորած չեն, այլ դուք ցէ կողոպտած:

Իսկոյն իր գրպանները խառնեց:

Ամէն բան տեղն էր:

Հռոմէն Վենետիկ ճամբորդութիւն ընելու համար պահած հարիւր ոսկին տաքատին գրպանին մէջն էր, և հինգ միլիոն յիսուսուն հազար ֆրանքնոց վարկատոմսը վերաբեկուն գրպանին մէջ կը գտնուէր:

— Ի՛նչ զարմանալի աւազակներ են ասոնք, ըսաւ ինքնիրեն քսակիս և գրպանիս չեն դպչեր: Ինչպէս երէկ պառկած ատենս կ'ըսէի, անոնք ինչ փրկանք պիտի պահանջեն: Զարմանալի՛ բան, ժամացոյցս ալ քովս է. տեսնենք ժամը քանի է:

Տանկլարի ժամացոյցը, որ Պրէկի գլխաւոր գործերէն մէկն էր, և զոր սեղանաւորը առջի իրիկունը ճամբայ ելլելէն առաջ վարած էր, առտուան ժամը հինգ ու կէս հնչեց:

Առանց այդ ժամացոյցին Տանկլար ժամանակի մասին անստուգութեան պիտի մատնուէր, որովհետեւ ցերեկուան լոյսը խցիկին մէջ չէր թափանցէր:

Արդեօք իր վիճակին վայ աւազակներէն բացատրութիւն խնդրելով էր, թէ սպասելու էր որ անոնք խօսին: Վերջին որոշումը աւելի խելացի բան մը պիտի ըլլար:

Տանկլար մինչև կէս օր սպասեց:

Այդ միջոցին պահնորդ մը դրան առջև իր վրայ կը հսկէր: Առտուան ժամը ութին պահնորդը փոխուած էր:

Տանկլարին վրայ փափաք մը եկաւ տեսնելու թէ զինքը պահպանողը ո՞վ էր:

Ոչ թէ ցորեկուան այլ ճրագի մը լոյսին ճաճանչները ներս կը թափանցէին իրարու լաւ չմիացած դրան տախտակներու միջոցներէն:

Տանկլար դրան ճեղքուածներէն մէկուն մօտեցաւ ճիշդ այն միջոցին ուր աւաղակը քանի մը ումպ օղի կը խմէր, որ թէև տիկի մը մէջ դրուած էր, բայց այնպիսի հոտ մը տարածեց, որ մէ Տանկլար գտնեցաւ:

— Բո՛ւհ, ըսաւ իր խցիկին ամենէն ներսի կողմը քաշուելով:

Կէս օրին օղի խմող մարդուն տեղը ուրիշ պահնորդ մը գրուեցաւ:

Տանկլար իր նոր պահպանը տեսնելու հետաքրքրութիւնը աւնեցաւ:

Նորէն ծակին մօտեցաւ:

Այդ պահպանը մեծ աչքերով, հաստ շրթունքներով, տափակ քիթով հսկայ աւաղակ մը, Գողիաթ մըն էր. իր գորշագոյն մազերը օձի նման գալարուած պատրոյգի պէս իր ուսերուն վրայ գալարուած էին:

— Ո՛ հո՛, ըսաւ Տանկլար. այս մարդը աւելի հրէշի կը նմանի քան մարդկային արարածի մը. իմ բանիս չգար ան:

Նոյն միջոցին, պահպանը գոգցես ապացուցանելու համար օր հրէշ մը չէ, խցիկին դրան դիմաց նստաւ, պարկին մէջէն սև հաց, սոխ և պանիր հանեց ու սկսաւ անյապօրութեամբ ուտել:

— Չեմ կրնար հասկնալ, ըսաւ Տանկլար իր դրան ճեղքուածքին մէջէն աւաղակին ճաշին նայելով, թէ ի՛նչպէս կրնայ մարդ այսպիսի գարշելի բաներ ուտել:

Ու գնաց այծի մորթերուն վրայ նստաւ որոնք առջի պահնորդին օղին հոտը կը յիշեցնէին իրեն:

Բայց Տանկլար թող ուզածը ըսէ և ընէ, բնութեան գաղտնիքները անիմանալի են, անօթի ստամոքսները ամենէն անախտօ կերակուրներուն անգամ կը յօժարին:

Տանկլար յանկարծ զգաց որ իր ստամոքսը դատարկ էր, և այդ ատեն մարդը նուազ տգեղ, հացը նուազ սև ու պանիրը աւելի թարմ երեւցաւ։

Վերջապէս՝ այն բիրտ մարդուն նողկալի կերակուրը եղող հում սոխերը իրեն կը յիշեցնէին Ռոպէրի չինած համեմանքը և խոհարարին վարպետութեամբ պատրաստած չերտած և խորովածը։

Տանկլար ոտքի ելաւ և գնաց դուռը զարկաւ։

Աւազակը գլուխը վեր առաւ և Տանկլար տեսաւ որ իր ձայնը լսուած էր, կրկին դուռը զարկաւ։

— Ի՞նչ կ'ուզես, հարցուց աւազակը։

— Բարեկամ, ըսաւ Տանկլար, իր մատներովը դրան վրայ թմբկահարելով, կարծեմ թէ ժամանակը եկած է որ ինծի ալ կերակուր բերէք։

Սակայն կա՛մ Տանկլարի լեզուն չհասկնալուն և կամ անոր կերակուր բերելու հրաման չունենալուն իր ճաշը շարունակեց աւազակը։

Տանկլար անոր այս ընթացքը նուաստացուցիչ համարելով չուզելով այդ բիրտ մարդուն հետ աւելի խօսիլ, նորէն այծի մորթերուն վրայ պառկեցաւ և ձայն չհանեց։

Ասոր վրայ չորս ժամեր անցան։

Ուրիշ աւազակ մը պահնորդ դրուեցաւ։

Տանկլար, որ ստամոքսին մէջ մեծ անձկութիւն մը կը զգար, կամաց մը ոտքի ելաւ, իր աչքերը նորէն դրան ճեղքուածքին մօտեցուց և իր պահնորդին դէմքը ճանչցաւ։

Ստուգիւ, առջի պահնորդին տեղը Բէբբինօն էր եկողը, որ դրան դիմաց նստաւ ու իր երկու սրունքներուն միջեւ հողէ պլատակ մը դրաւ, որուն մէջ խողի ճարպով եփած սիսեռին ճենճերը ու հոտը կ'ելլէին։

Այդ կերակուրին քով Բէբբինօ դրաւ Վէլէթրիի խաղողով լեցուն փոքրիկ սիրուն կողով մը և Օրվիէթոյի գինիով լեցուն սրուակ մը։

Ստուգիւ. Բէբբինօ որկրամուլ մըն էր։

Այդ ախորժաբեր պատրաստութիւնները տեսնելով Տանկլարի բերնին ջուրերը կը վազէին։

— Տեսնենք, ըսաւ բանտարկեալը. արդեօք այս աւազակը միւսէն աւելի խղճմտանք ունի՞։

Ու կամաց մը անոր դուռը զարկաւ։

— Եկայ, ըսաւ աւազակը, որ Բասթրինիին պանդոկը միշտ յաճախելով, ֆրանսերէն լեզուն լաւ սորված էր։

Ստուգիւ եկաւ դուռը բացաւ։

Տանկլար ճանչցաւ այդ մարդը, որ ճամբան սոսկալի ձայնով «Գլուխդ ներս քաշէ» պոռացողն էր։

Սակայն վիճելու ատեն չէր. ընդհակառակը զուարթ դէմք մը առաւ և քաղցր ժպիտով մը ըսաւ։

— Կը ներէք, պարոն, բայց ինծի ալ բան մը պիտի չտա՞ք ուտելու։

— Արդեօք Ձեր Վսեմութիւնը անօթի՞ է, գոչեց Բէբբինօ։

— Հարցումը զարմանալի է։ Մրմնջեց Տանկլար. ճիշդ քըսանըչորս ժամէ ի վեր բան մը կերած չեմ։ Այո՛, պարոն, անօթի եմ, և բաւական անօթի, յարեց, ձայնը բարձրացնելով։

— Ձեր Վսեմութիւնը կերակու՞ր կ'ուզէ...։

— Հիմա, եթէ կարելի է։

Ասկէ դիւրին բան չկայ, ըսաւ Բէբբինօ. հոս մարդ ուզածը կրնայ գտնել, միայն թէ դրամը տալով, ինչպէս ամէն բարի քրիստոնեաներու տունը կ'ըլլայ։

— Անշուշտ, գոչեց Տանկլար, թէեւ զիս բռնող և բանտարկող մարդիկ պարտաւոր էին գոնէ իրենց բանտարկեալը կերակրելու։

— Ո՛հ, տէր իմ, յարեց Բէբբինօ, այդ սովորութիւնը չունինք։

— Պատճառ մը չկրնար ըլլալ ատ, ըսաւ Տանկլար, յուսալով իր պահնորդին սիրտը փաղաքշել, սակայն այդ կերպով ալ գոհ կ'ըլլամ։ Օ՛ն, թող կերակուր բերեն ինծի։

— Իսկոյն, տէր իմ, ինչ կուզէք ուտել։

Բէբբինօ պտուկը գետինը դրաւ, այնպէս որ անոր ճենճերը Տանկլարի քթի ծակերուն մէջ կը մտնէին ուղղակի։

— Հրամայեցէք, ըսաւ։

— Խոհանոց ունի՞ք հոս, հարցուց սեղանաւորը։

— Ի՛նչ, խոհանոց ունենալնիս կը հարցընէք. շատ լաւ խոհանոցեր ունինք:

— Խոհարարներ:

— Ընտիր խոհարարներ ալ ունինք:

— Ուրեմն վառեակ մը, ձուկ մը կամ որսի միս, և կամ ինչ կ'ուզէ թող ըլլայ, միայն թէ կերակուր բերեն ինծի:

— Ինչպէս որ կը հաճիք. ուրեմն վառեակ մը կ'ուզէք, այնպէս չէ:

— Այո՛, վառեակ մը:

Բէբրինո բոլոր ուժովը պոռաց.

— Նորին Վսեմութեան համար վառեակ մը բերէք:

Բէբրինոյի ձայնը գմբէթներուն տակ կը հնչէր դեռ, երբ վայելուչ, նուրբ և կիսամերկ երիտասարդ մը երեւցաւ՝ արծաթ պնակի մը վրայ դրուած վառեակ մը բերելով:

— Կարծես թէ Քաֆէ տը Բարին կը գտնուինք, մըմնջեց Տանկլար:

— Ահա, տէր իմ, ըսաւ Բէբրինո վառեակը երիտասարդին ձեռքէն առնելով և որդնահար սեղանի մը վրայ դնելով, որ անշնորհաբար աթոռով մը և այծեմորթէ անկողնով խցիկին բոլոր կարասին կը ձեւացնէր:

Տանկլար դանակ մը ու պատարաքաղ մը ուզեց:

— Ահա տէր իմ, ըսաւ Բէբրինո բթածայր փոքր դանակ մը և տոսախէ պատարաքաղ մը ներկայացնելով:

Տանկլար մէկ ձեռքը դանակը և միւս ձեռքը պատարաքաղը առաւ ու պատրաստուեցաւ վառեակը մանրելու:

— Կը ներէք, տէր իմ, ըսաւ Բէբրինո մէկ ձեռքը սեղանաւորին ուսին վրայ դնելով. հոս ուտելէն առաջ դրամը կը վճարեն. կրնայ ըլլալ որ մարդ գոհ չըլլայ դուրս ելած ատեն...:

— Ա՛հ, մըմնջեց Տանկլար, այդ սովորութիւնը Բարիզի մէջ չկայ, հաւանաբար դուցէ զիս կողոպտեն ալ. բայց մենք տաժեռներութիւն ծախենք: Լսած եմ որ Խտալիոյ մէջ կերակուրները խիստ աժան են. Հռոմի մէջ վառեակի մը գինը տասերկու առ պէտք է որ ըլլայ: Ահա ձեզի ոսկի մը, ըսաւ, ու ոսկի մը նետեց Բէբրինոյին:

Բէբրինո ոսկին գետնէն առաւ, և Տանկլար դանակը վառեակին մօտեցուց:

— Կեցէք, տէր իմ, ըսաւ Բէբրինո, Ձեր Վսեմութիւնը տալաւ ինչպէս պարտք ունի ինծի:

— Իրաւամբ ըսի որ պիտի կողոպտեն զիս, մըմնջեց Տանկլար: Բայց խորհելով որ այդ հարստահարութեան պէտք էր հնազանդիլ:

— Ըսէք, այս վտիտ վառեակին համար տակաւին ո՞րչափ պարտք ունիմ, հարցուց:

— Ձեր Վսեմութիւնը առհաշիւ ոսկի մը տուաւ:

— Վառեակի մը համար առհաշիւ ոսկի՞ մը:

— Անշուշտ առհաշիւ է աս:

— Շատ լաւ... ուրիշ:

— Ձեր Վսեմութիւնը տակաւին չորս հազար ինը հարիւր իննսուն և ինը ոսկի պարտական է:

Տանկլար այդ բիրտ կատակին վրայ աչքերը բացաւ արտակարգ կերպով:

— Ո՛հ, այս ի՛նչ ծաղրաշարժ մարդ է, մըմնջեց:

Ուզեց վառեակը մանրել, բայց Բէբրինո ձախ ձեռքով սեղանաւորին աջ ձեռքը բռնելով, միւս ձեռքը անոր երկարեց:

— Օ՛հ, տուէք, ըսաւ:

— Ի՛նչ, կատակ չէ՞ ըրածնիդ, ըսաւ Տանկլար:

— Երբեք կատակ չենք ըներ, տէր իմ, յարեց Բէբրինո ծանրութեամբ:

— Ի՞նչ, վառեակի մը համար հարիւր հազար ֆրանք սեղելնիդ կատակ չէ՞:

— Տէր իմ, չէ՞ք հաւատար, երբ բսենք թէ այդ անիծեալ քարայրին մէջ հաւեր սնուցանելու համար ո՞րքան դժուարութիւններ կը կրենք:

— Բաւական է ըսաւ Տանկլար, ստուգիւ խիստ ծաղրաշարժ և խիստ զուարճալի է ըսածնիդ. բայց որովհետեւ անօթի եմ, ձեռքեցէք որ ուտեմ: Ահա ուրիշ ոսկի մը ձեզի համար, բարեկամ:

— Այն ատեն չորս հազար ինը հարիւր իննսուն և ութ ոսկի կը մնայ պարտքերնիդ, ըսաւ Բէբրինո նոյն անտարբերութեամբ. համբերութեամբ պիտի հասնինք մեր նպատակին:

— Ո՛հ, երբեք, ըսաւ Տանկլար, անոր միօրինակ հեգնութեանէն ձանձրանալով. գացէ՛ք, կորսուեցէք հոսկէ. չէք գիտեր թէ որու հետ է ձեր գործը:

Բէբբինո նշան մը ըրաւ. երիտասարդ սպասաւորը երկու ձեռքերը երկարեց և իսկոյն վառեակը յափշտակեց:

Տանկլար այծեմօրթէ անկողնոյն վրայ նետուեցաւ:

Բէբբինո դուռը նորէն գոցեց և սկսաւ իր կերակուրը ուտել:

Տանկլար Բէբբինոյի ըրածը չէր կրնար տեսնել, բայց աւազակին տկուաներուն կափկափուժը բնաւ տարակոյս չէր ձգեր ըրածին վրայ:

Յայտնի էր որ կ'ուտէր, և մանաւանդ ձայնով ու անկիրթ մարդու մը պէս կ'ուտէր:

— Անկիրթ ըսաւ Տանկլար:

Բէբբինո այս խօսքը չլսել ձեռացուց, և առանց գլուխը տնդամ դարձնելու, իր ճաշը շարունակեց, բայց աւելի կամաց ձայնով:

Տանկլարի այնպէս կը թուէր թէ իր ստամոքսը Դանայեան տակառին պէս ծակուած էր. չէր կարծեր որ պիտի կարենայ երբեք լեցնել դայն:

Սակայն կէս ժամ մըն ալ համբերեց. բայց ճիշդը ըսելու համար, այդ կէս ժամը դար մը թուեցաւ իրեն:

Նորէն ոտքի ելաւ և դրան մօտեցաւ:

— Աւելի երկար ատեն մի՛ տանջէք զիս, և ըսէք շուտով թէ ի՞նչ կ'ուզէք ինէ:

— Բայց, տէր իմ, դուք ըսէք մեզի թէ ի՞նչ կ'ուզէք մեռնէ... Հրամայեցէք, և մենք ձեր հրամանները պիտի կատարենք:

— Ուրեմն նախ դուռը բացէք:

Բէբբինո դուռը բացաւ:

— Կերակուր կ'ուզեմ, ըսաւ Տանկլար:

— Անօթի՞ էք:

— Հարցնելու պէտք չկայ:

— Ձեր վսեմութիւնը ի՞նչ կ'ուզէ ուտել:

— Պատառ մը չոր հաց, քանի որ վառեակները այս անիծեալ մառաններուն մէջ անօրինակ զին մը ունին:

— Հա՞ց կ'ուզէք, շատ լաւ, ըսաւ Բէբբինո. շուտով հաց բերէք հոս, գոչեց:

Սպասաւորը հացի կտոր մը բերաւ:

— Ահա՛, ըսաւ Բէբբինո:

— Ի՞նչ պիտի վճարեմ, հարցուց Տանկլար:

— Ձորս հազար ինը հարիւր իննսուներեք ոսկի. երկու ոսկի կանխիկ վճարած էք:

— Ի՞նչպէս, պատառ մը հացը հարիւր հազար ֆրանք կ'արժէ:

— Այո՛, հարիւր հազար ֆրանք, ըսաւ Բէբբինո:

— Բայց վառեակի մը համար հարիւր հազար ֆրանք կը պահանջէիք:

— Կերակուրներուն համար զանազան գիներ չունինք, այլ մեր գիները որոշուած են. Շատ ուտէք կամ քիչ, տասը պնակ կերակուր խնդրէք կամ միայն մէկ պնակ, միեւնոյն հաշիւն է մեզի համար:

— Դարձեալ կատակի սկսանք. սիրելի բարեկամ, կ'իմացընեմ ձեզի որ ըրածնիդ այլանդակ ու անխոհեմ գործ է. Աւելի լաւ կ'ըլլայ իսկոյն ըսել թէ կ'ուզէք անօթութենէ մեղցնել զիս:

— Ոչ, տէր իմ, դուք կ'ուզէք ինքզինքնիդ սպաննել: Վճարեցէք և կերէք:

— Ի՞նչպէս վճարեմ, տխմար անասուն, ըսաւ Տանկլար բարկութեամբ. կը կարծէք որ մարդ հարիւր հազար ֆրանք կ'ունենայ իր գրպանը:

— Ձեր գրպանը հինգ միլիոն յիսուն հազար ֆրանք ունիք, տէր իմ ըսաւ Բէբբինո. հարիւր հազար ֆրանքնոց յիսուն վառեակի և յիսուն հազար ֆրանքնոց կէս վառեակի գինն է:

Տանկլար սարսռաց:

Գաղտնիքը երեւան ելած էր, միշտ կատակ էր այն. բայց վերջապէս նպատակը կը հասկնար:

Պէտք է ըսել որ այդ կատակը քիչ մը առաջ կարծածին չափ անպատեհ չէր գտներ:

— Այս հարիւր հազար ֆրանքը վճարելէս յետոյ՝ գոնէ պարտքէս ազատած պիտի համարի՞ք զիս, և պիտի կրնամ հանգըստօրէն ուտել:

— Անտարակոյս, ըսաւ Բէբրինո:

— Բայց ինչպէս տամ այդ գումարը, ըսաւ Տանկլար, աւելի ազատօրէն չունչ առնելով:

— Ատկէ աւելի դիւրին բան չկայ. Հռոմի Թոմսըն և Ֆրէնչ վաճառատան վրայ բացուած վարկ մը ունիք. այդ պարոններուն վրայ չորս հազար ինը հարիւր իննսունըութը ոսկիի վճարագիր մը տուէք մեզի. մեր սեղանաւորը կ'ընդունի զայն:

Տանկլար բարի կամեցողութեան արժանիքը գոնէ իրեն պահել ուզեց. Բէբրինոյի իրեն ներկայացուցած գրիչն ու թուղթը առաւ, վճարագիրը գրեց և ստորագրեց:

— Ահա՛, ըսաւ, առէք ձեր խնդրած հատուցագիրը, գրաբերին վճարելի:

— Ահա՛, ձեր ալ խնդրած վառեակը:

Տանկլար հառաչելով վառեակը մանրեց և սկսաւ ուտել. այդպիսի մեծ գումարի մը փոխարէն իրեն խիստ վտիտ կ'երեւէր վառեակը:

Իսկ Բէբրինո հատուցագիրը ուշադրութեամբ կարդալէն յետոյ գրպանը դրաւ և սկսաւ իր սիսեօը ուտել նորէն:

ԺԸ. ԳԼՈՒԽ

Ն Ե Ր ՈՒ Մ Ը

Հետեւեալ առտու Տանկլար դարձեալ սնոթեցաւ. քորայրը ախորժակ բացող օդ մը ունէր. կալանաւորը այնպէս կարծեց թէ այն օրուան համար ընելիք ծախք չունի:

Խնայող մարդու մը պէս վառեակին կէսը և հացին մէկ կտորը խցիկին մէկ անկիւնը պահած էր:

Բայց ասոնք ուտելուն պէս՝ ծարաւ զգաց. այս բանը մտքէն անցած չէր:

Իր ցամքած լեզուն բերնին առաստաղին փակչելով ծառաւին գէմ մաքառեցաւ:

Բայց իր ներսը այրող կրակին չղիմանալով՝ պահնորդը կանչեց:

Պահնորդը դուռը բացաւ. Տանկլար նոր գէմք մը տեսաւ, և մաածեց որ աւելի լաւ կ'ըլլար ծանօթի մը հետ գործ ունենալ. ուստի Բէբրինոն կանչեց:

— Ահա եկայ տէր իմ, ի՞նչ կը փափագիք, ըսաւ տաղակը այնպիսի աճապարանքով մը, որ տղէկ նշան մը երեւցաւ Տանկլարին:

— Տարաւ եմ, ըսաւ կալանաւորը:

— Տէր իմ, ըսաւ Բէբրինո, գիտէք որ Հռոմի շրջակաները գինին շատ սուղ է:

— Ուրեմն ջուր տուէք ինձի, ըսաւ Տանկլար, անոր անիրաւ պահանջումէն ջանալով խուսափիլ:

— Տէր իմ, ջուրը գինիէն աւելի հազուադիւրէն է. այս կողմերը երաշտութիւն կը տիրէ:

— Ո՛հ, կ'երեւի թէ նորէն պիտի սկսինք, յարեց Տանկլար:

Ու կատակի զարնելու համար ժպտելով հանդերձ խեղճ սեղանաւորը կ'զգար որ իր քունքերը քրտինքով թրջուած էին:

— Օ՛հ, բարեկամ. ըսաւ Տանկլար, տեսնելով որ Բէբրինո անկարեկիւր կիցած էր. դաւաթ մը ջուր կը խնդրեմ, պիտի մերժէ՞ք:

— Արդէն ըսի ձեզի տէր իմ, պատասխանեց Բէբրինո ծանրութեամբ, փոքրաքանակ չենք ծախեր:

— Ուրեմն չի՞ մը գինի բեր:

— Ո՞ր տեսակէն:

— Ամէնէն աժան տեսակէն:

— Ամէնքն ալ նոյն գինը ունին:

— Ի՞նչ է անոնց գինը:

— Քսանըհինգ հազար ֆրանք իւրաքանչիւր չիլ:

— Աւելի լաւ կ'ըլլայ, եթէ ըսէք որ զիս կողոպտել կ'ուզէք, քան թէ այդ կերպով դրամս սպառէք, ըսաւ Տանկլար այնպիսի դառնագին ձայնով մը, որուն ազդեցութիւնը միայն կծծի մարդը կրնայ զգալ:

— Կարելի է որ մեր պետին դիտաւորութիւնը ատ է, յարեց Բէբբինս:

— Ո՞վ է ձեր պետը:

— Այն անձը, որուն առջև ձեզ հանեցինք անցեալ օր:

— Ո՞ւր է հիմա:

— Հոս է:

— Կ'ուզեմ տեսնել զինքը:

— Շատ լաւ:

Պահ մը ետքը, Տանկլարի դիմացը կը գտնուէր Լուիճի Վանբա:

— Զի՞ս կանչեցիք, հարցուց աւագակապետը:

— Զիս հոս բերող մարդոց պետը դո՞ւք էք, պարոն:

— Այո՛, տէր իմ:

— Ի՞նչ կը խնդրէք ինչ որ զիս ազատ թողուք:

— Ձեր գրպանը ունեցած հինգ միլիոններէն զատ բան չենք խնդրեր:

Տանկլար զգաց որ ջղային պրկում մը իր սիրտը կը ճմլէր:

— Բոլոր ունեցածս և ամբաւ հարստութենէս մնացածը աս է, պարոն, և երբ դուք յափշտակէք զանոնք, աւելի լաւ կ'ըլլայ որ կեանքէս ալ զրկէք զիս:

— Մեզի արգիւտած է ձեր արիւնը թափել, տէր իմ:

— Ո՞վ է այդ բանը արգիւտողը:

— Այն անձը, որուն մենք կը հնազանդինք:

— Ուրեմն դուք մէկո՞ւն կը հնազանդիք:

— Այո՛, պետի մը:

— Ես կը կարծէի թէ դուք էք պետը:

— Ես այս մարդոց պետն եմ, բայց ուրիշ անձ մը իմ պետս է:

— Եւ ան ալ մէկուն կը հնազանդի:

— Այո՛:

— Որո՞ւն:

— Աստուծոյ:

Տանկլար վայրկեան մը մտախոհ մնաց:

— Ձեր ըսածները չեմ հասկնար, ըսաւ:

— Կարելի է:

— Եւ այդ պէ՞տը ըսաւ ձեզի որ ինծի հետ այսպէս վարուիք:

— Այո՛:

— Ի՞նչ է անոր նպատակը:

— Ձեմ գիտեր:

— Բայց այդ կերպով իմ քսակս պիտի պարպէք:

— Հաւանական է:

— Ըսէք, միլիոն մը կ'ուզէ՞ք:

— Ոչ:

— Երկո՞ւ միլիոն:

— Ոչ:

— Երե՞ք միլիոն... չորս...: Այո՛, չորս միլիոն կուտամ, եթէ ազատ ձգէք զիս:

— Ինչո՞ւ հինգ միլիոն արժած բանին չորս միլիոն կ'առաջարկէք, ըսաւ Վանբա. անիրաւ տոկոս մը առնել կ'ուզէք, տէր սեզանաւոր. և կամ թէ ձեր միտքը չեմ հասկնար:

— Առէք ամէնքն ալ, առէք ամէնքն ալ և զիս ալ սպաննեցէք, գոչեց Տանկլար:

— Ո՛հ, ոչ, հանդարտեցէք, տէր իմ, և ձեր արիւնը մի՛ գրգռէք. այդ կերպով ախորժակնիդ պիտի բացուի եւ պիտի ստիպուիք օրը մէկ միլիոն ուտելու. է՛հ, աւելի խնայողութիւն ըրէք:

— Բայց երբ ձեզ վճարելու դրամ չունենա՞մ, գոչեց Տանկլար սրտնեղութեամբ:

— Այն ատեն պիտի անօթենաք:

— Պիտի անօթենա՞մ կ'ըսէք, յարեց Տանկլար տեգունած:

— Հաւանական է, պատասխանեց Վանբա պողարիւնութեամբ:

— Բայց զիս սպաննել չէք ուզեր, ըսիք:

— Ոչ, չենք ուզեր:

— Պիտի թողուք զիս որ անօթութենէ մեռնի՞մ:

— Նոյն բանը չէ ատ:

— Ո՛հ, թշուառականներ, գոչեց Տանկլար, ես ձեր անիրաւ հաշիւները ի դերեւ պիտի հանեմ. մարդ երկու անգամ չի մեռնիր. կը նախընտրեմ ամէն բանի վերջ տալ. տանջեցէք, չար-չարեցէք և սպաննեցէք զիս, բայց իմ ստորագրութիւնս չպիտի ստանաք:

— Ուզածնուդ պէս ըրէք, տէր իմ, ըսաւ Վանբա:

Ու խցիկէն դուրս ելաւ:

Տանկլար մօնչիւն մը արձակելով այծի մորթերուն վրայ նետուեցաւ:

Արդեօք ո՞վ էին այդ մարդիկը, և ո՞վ էր այդ անտեսանելի պետը. իրեն համար ինչ դիտաւորութիւն ունէին արդեօք, և երբ աւազակներուն ձեռքը ինկողները իրենց փրկանքը տալով կ'ազատէին, ինքը ինչո՞ւ չէր կրնար ազատիլ:

Ո՛հ, անշուշտ արագ և դառն մահ մը լաւ միջոց մը պիտի ըլլար իր կատաղի թշնամիները յուսահատեցնելու համար, որոնք կարծես թէ իր վրայ անխմանալի վրէժխնդրութեան մը գոհացում կուտային:

— Այո՛, բայց ինչպէս մեռնելու էր:

Տանկլար իր կեանքի երկար ընթացքին, գուցէ առաջին անգամն էր որ մեռնելու փափաքով և միանգամայն վախով մահուան վրայ կը մտածէր. բայց իրեն համար ժամանակը եկած էր ա՛յլ իր նայուածքը յառել բոլոր էակներու սրտին մէջ կենդանի եղող այն անողորմելի ոգիին վրայ, որ իր սրտին ամէն մէկ բախման հետ իրեն կ'ըսէր. պէտք էր որ մեռնիս:

Տանկլար այն եղջերաւոր անասուններուն կը նմանէր, որոնք որսորդները տեսնելով կը գրգռուին և իրենց յուսահատութեանը մէջ երբեմն կը յաջողին փախչիլ:

Տանկլար մտածեց որ փախչիլ:

Սակայն պատերը ժայռփեր էին. իր խցիկէն դուրս ելլելու միակ ճամբուն վրայ մարդ մը նստած կը կարդար. և այն մարդուն ետին հրացանակիր ստուերներու անցողարձը կը տեսնէր:

Չստորագրելու համար տուած որոշումը երկու օր տեւեց, յետոյ կերակուր խնդրեց և միլիօն մը տուաւ:

Լաւ ճաշ մը տուին անոր, և մէկ միլիոնը առին:

Այնուհետեւ խեղճ բանտարկեալին կեանքը սովորական ընթացքէն դուրս ելած էր:

Այնչափ նեղութիւն կրած էր որ չէր ուզէր այնուհետեւ ինքզինքը նեղել և աւազակներուն ասէն պահանջումներուն կը հնազանդէր:

Տասերկու օրէն յետոյ իր հարստութեան երջանիկ օրերուն մէջ ըրածին պէս ճաշ մը ընելէն ետքը, հաշիւը ըրաւ և նայեցաւ որ այնչափ վճարագիրեր տուած էր, որ միայն յիսուն հազար ֆրանք մնացած իր իրեն:

Այն ատեն զարմանալի աղքեցութիւն մը կրեց նորէն. հինգ միլիոնը կորսնցնելէն յետոյ աշխատեցաւ մնացած յիսուն հազար ֆրանքը ազատելու:

Նախընտրեց զրկուած կեանք մը անցընել քան թէ այն յիսուն հազար ֆրանքը տալ, և յիմարութեան մօտեցնող յոյսեր ունեցաւ:

Ինքը որ այնչափ երկար ատենէ ի վեր Աստուած մոռցած էր, սկսաւ մտածել որ Աստուած շատ անգամ հրաշքներ գործած էր. կըրնար այն քարայրը գետնին տակը անցընել. քահանայապետական կառավարութեան հրացանակիրները կրնային այդ անիծեալ առանձնարանը գտնել և իրեն օգնութեան հասնիլ. այն ատեն յիսուն հազար ֆրանքը իրեն պիտի մնար. յիսուն հազար ֆրանքը անօթութենէ չմեռնելու համար բաւական գումար մըն էր:

Աղօթք ըրաւ Աստուծոյ որ այդ յիսուն հազար ֆրանքը պահէ, և աղօթք ըրած ատենը լացաւ:

Երեք օրեր այսպէս անցան, երբ Աստուծոյ անունը եթէ ոչ իր սրտին մէջ գոնէ իր շրթունքներուն վրայ յաճախ կրկնուեցաւ:

Մերթ ընդ մերթ զառանցանքի ժամեր ունէր. այնպէս կը կարծէր թէ խեղճուկ սենեակի մը մէջ խշտեակի մը վրայ օրհասական ձերուհի մը կը տեսնէ:

Այդ ձերուհին ալ անօթութենէ կը մեռնէր:

Չորրորդ օրը՝ ա՛յլ կենդանութիւն չէր մնացած անոր վրայ, այլ կենդանի դիակ մը քարձած էր:

Իր առջի օրուան կերածներուն ամենափոքր փշրանքը գետնէն ժողվելով՝ սկսած էր գետինը փռուած փախաթը ուտել:

Այն ատեն պահապան հրեշտակի մը աղաչելու պէս՝ Բէբրի-նոյի աղաչեց որ քիչ մը ուտելիք տայ իրեն:

Պատառ մը հացի համար հազար ֆրանք խոստացաւ:

Բայց Բէքբինո պատասխան անգամ չտուաւ:

Հինգերորդ օրը՝ մինչև խցիկին դուռը հասաւ քաշքրտուելով:

— Ուրեմն դուք քրիստոնեայ չէք, ըսաւ իր ծունգերուն վրայ ելլելով, Աստուծոյ առջև ձեր եղբայրը եղող մարդը սպաննել կ'ուզէք: Ո՛ր էք, ո՛վ իմ նախկին բարեկամներս մըմնջեց:

Եւ երեսի վրայ գետինը ինկաւ:

Յետոյ յուսահատութեամբ ոտքի ելլելով.

— Աւագակապետ, պոռաց, ո՛ր ես:

— Ահաւասիկ եմ, ըսաւ Վանբա յանկարծ երեւան գալով. Ի՞նչ կ'ուզէք նորէն:

— Առէք իմ ունեցած վերջին ոսկիներս, կակազեց Տանկլար, իր թղթապանակը ներկայացնելով, և ձգեցէք որ այս քաղաքին մէջ ապրիմ. այսուհետեւ ազատութիւն չեմ խնդրեր, այլ կը խնդրեմ որ ապրիմ:

— Ուրեմն շատ նեղութիւն կզգաք, հարցուց Վանբա:

— Ո՛հ. այո, և կրնամ ըսել անտանելի նեղութիւն:

— Սակայն ձեզմէ՝ աւելի նեղութիւն կրող մարդիկ եղան:

— Ձեմ կարծեր:

— Այո՛, անոնք որ անօթութենէ մեռան:

Տանկլարի միտքը եկաւ ծերունին, որուն անկողնին վրայ տանջուիլը տեսած էր զառանցանքի ժամերուն մէջ:

Հառաչանք մը արձակելով գլուխը գետինը զարկաւ:

— Այո՛, ստոյգ է, ինչ աւելի նեղութիւն կրող մարդիկ եղան. սակայն անոնք մարտիրոսներ էին դէթ:

— Գոնէ դուք ալ կր զղջա՞ք, ըսաւ տխուր և հանդիսաւոր ձայն մը, որ Տանկլարի մազերը քստմնեցուց:

Իր տկարացած նայուածքով ջանաց շուրջը դիտել, և աւագակապետին ետին վերարկուով փաթթուած ու քարէ սիւնի մը ստուերին մէջ պահուելու մարդ մը տեսաւ:

— Ի՞նչ բանի վրայ զղջամ, կակազեց Տանկլար:

— Ձեր գործած չարութեան վրայ, ըսաւ նոյն ձայնը:

— Ո՛հ, այո՛, այո՛, կը զղջամ գոչեց Տանկլար:

— Ու իր վատուժ բռունցքը կուրծքին իջեցուց:

— Այն ատեն ես ալ կը ներեմ ձեզի, ըսաւ մարդը, վերարկուն իր վրայէն նետելով և քայլ մը լոյսին մէջ յառաջանալով:

— Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսը, ըսաւ Տանկլար, քիչ մը առաջ անօթութենէն և նեղութենէն ունեցած տժգունութենէն աւելի այս անգամ սոսկումէն տժգունած:

— Կը սխալիք, ես Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսը չեմ:

— Ո՞վ էք ուրեմն:

— Ես այն անձն եմ, զոր դուք զրպարտեցիք, մատնեցիք և անպատուեցիք. ես այն անձն եմ, որուն նշանածը դուք խայտառակեցիք, ես այն անձն եմ, զոր ոտնակոխ ըրիք հարստութեան գահը ելլելու համար. ես այն անձն եմ, որուն հայրը անօթութենէն մեռցուցիք, և զիս ալ անօթութենէ մեռնելու դատապարտեցիք. սակայն կը ներեմ ձեզի, որովհետեւ ես ալ ներումի պէտք ունիմ. Էտմօն Տանթէսն եմ ես:

Տանկլար միայն ձիւ մը հանեց, և երեսը մինչև գետինը խոնհարեցաւ:

— Ո՛տքի ելէք, ըսաւ կոմսը, ձեր կեանքը ազատ է. այս երջանկութենէն զուրկ գտնուեցան ձեր միւս երկու մեղսակիցները, որոնց մէկը խենթեցաւ. իսկ միւսը մեռաւ: Ձեր քով մնացած յիսուն հազար ֆրանքը պահեցէք, ձեզի կը նուիրեմ զանոնք, բայց աղքատանոցներու վերաբերեալ ձեր գողցած հինգ միլիոնները արդէն տեղերնին զրկուեցան անձանօթ ձեռքով: Հիմա կերէք և խմեցէք. այս իրիկուն իմ հիւրս էք: Վանբա՛ երբ այս մարդը կշտանայ, ազատ ձգէ զայն:

Տանկլար այդպէս գլուխը ծռած մնաց մինչև որ կոմսը առջեւէն հեռացաւ:

Երբ գլուխը վերցուց, ստուերի պէս բան մը տեսաւ, որ բակին մէջ աներեւոյթ կ'ըլլար, և որուն առջև բոլոր աւագակները կը խոնարհէին:

Կոմսին հրամանին համեմատ՝ Տանկլարին կերակուրներ տուաւ Վանբա, Իտալիոյ ամէնէն ազնիւ գինիէն և ամէնէն ընտիր պտուղներէն հրամցուց, և իր սուրհանդակի կառքովը անկէ հեռացնելով զայն, ճամբուն մէջտեղը թողուց, ուր Տանկլար

մինչև լոյս կեցաւ, որովհետեւ ո՛ւր գտնուիլը չէր գիտեր։
Առտուն տեսաւ որ աղբիւրի մը մօտ կը գտնուէր. ծարաւ
ըլլալուն ուղեց ջուր խմել, և ծնրադրած ատեն ջուրին մէջ
գիտեց որ մաղերը ճերմկեր էին։

Ժ Թ. Գ Լ Ո Ի Խ

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ ՀԻՆԳԸ

Իրիկուան գրեթէ ժամը վեցն էր. պայծառ երկնքին վրայ
փայլող աչնան գեղեցիկ արեւը իր ոսկեգոյն ճառագայթներով
կապտագոյն ծովուն վրայ կը ցոլար։

Արեւուն ջերմութիւնը աստիճանաբար մեղմանալով սկսած
էր այն թեթեւ հովը փչել, որ տաք երկիրներու մէջ միջօրեայ
քունէն յետոյ բնութեան շնչառութիւնն է կարծես, այն քաղցր
սիւզը. որ Միջերկրականին ծովեզրերը կը ղողագնէ, և ծովուն
բարկ հոտին հետ ծառերու բուրուփները խառնուած, ծովեզրք կը
տանի։

Ճիւղրալթարէն Տարտանէլ և Թունուզէն վենետիկ տարած-
ուող այդ ընդարձակ լճին վրայ պարզ ու վայելուչ ձեւով թե-
թեւաշարժ շեղակայմ մը իրիկուան առջի մշուշներուն մէջէն կը
սահէր։

Իր առաջացումը կարապին շարժման կը նմանէր, որ իր թե-
ւերը հովին բացած, ջուրին երեսէն կը սահի կարծես։

Շեղակայմը արագաշարժ և միեւնոյն ատեն շնորհալի ընթաց-
քով կը յառաջանար, իր ետեւէն փոսփորական ակօս մը ձգելով։

Կամաց կամաց արեւը, որուն վերջին ճառագայթները ողջու-
նեցինք, արեւմտեան հորիզոնին վրայ աներեւութացած էր.
բայց իր ցոլացումները զիցաբանական տեսիլները հաստատելու
համար կարծես, իւրաքանչիւր ալիքներուն ծայրը երեւելով, ե-
րեւան կը հանէին Լուսոյ չափաւորածին Ամփիտիտի գլրկը պահ-

ուըտիլը, որ ի դուր կը ջանար իր կապտագոյն վերադուին ծալ-
քերուն մէջ իր սիրահարը պահելու։

Շեղակայմը արագօրէն կը յառաջանար, թէեւ հազիւ նորատի
աղջկան մը խոպոպ մաղերը շարժելու չափ հով կար երեւութա-
պէս։

Նաւուն գլխի կողմը բարձրահասակ և պղնձագոյն մարդ մը
կանգնած, ցամաքին մօտենալը կը դիտէր, որ բրգաձև մութ հո-
ղակոյտի նման կ'երեւէր և ալիքներուն մէջէն դուրս կ'ելլէր
Քաթալանցիներուն լայն գլխարկին նման։

— Մօնթէ Քրիսթօ կղզի՞ն է ան, հարցուց ծանրութեամբ և
խորին տխրութեամբ տպաւորուած ձայնով՝ ուղեւորը, որուն հը-
րամանին ներքե կը գտնուէր փոքր շեղակայմ կարծես առժա-
մապէս։

— Այո՛, տէր իմ, պատասխանեց նաւապետը, կը մօտենանք։

— Կը մօտենանք, մրմնջեց ճամբորդը խիստ մեղամաղձոտ
ձայնով մը։

Յետոյ ցած ձայնով աւելցուց.

— Այո՛, հոն պիտի ըլլայ նաւահանգիստը։

Արտասուքի տխրութենէն աւելի տխուր ժպիտը ցոյց կու տար.
ճամբորդը իր մտածումներուն մէջ ընկղմեցաւ նորէն։

Քանի մը վայրկեան յետոյ, կղզին վրայ բոցի մը լոյսը երեւ-
ցաւ, և իսկոյն մարեցաւ, միեւնոյն ատեն հրազենի մը շառաչիւնը
մինչև շեղակայմ հասաւ։

— Տէր իմ, ըսաւ նաւապետը, ցամաքէն մեզի նշան կուտան.
կ'ուզէ՞ք դուք ալ պատասխանել այդ նշանին։

— Ի՞նչ նշան, հարցուց ճամբորդը։

Նաւապետը ձեռքը դէպ ի կղզին երկնցուց, որուն կողերէն
սպիտակագոյն ծուխ մը վեր կ'ելլէր, և ընդարձակուելով օդին
մէջ կը ցրուէր։

— Ո՛հ, այո՛, տուէք, ըսաւ երազէ սթափած մարդու մը պէս։

Նաւապետը լեցուն հրացան մը ներկայացուց. ճամբորդը
առաւ զայն, կամաց մը վերցուց և կրակեց։

Տասը վայրկեան յետոյ, առագաստները ամփոփեցին և փոքր
նաւահանգիստէ մը հարիւր քայլ հեռու խարխիս նետեցին։

Մակոյկը արդէն իսկ ծովը իջուցած էին չորս թիավարներով և մէկ նաւուղիով:

Ճամբորդը մակոյկ իջաւ, և փոխանակ խելքին կողմը նըստելու ուր կապոյտ գորգ մը փռուած էր, ոտքի վրայ թեւերը ծալած կեցաւ:

Թիավարները, թեւերնին չորցնող թռչուններու պէս, թիերնին կէս մը վերցուցած. կը սպասէին:

— Քաշեցէք, ըսաւ ճամբորդը:

Ութը թիեր միւսնոյն ատեն ծովին մէջ իջան, առանց կաթիլ մը ջուր ցայտեցնելու:

Մակոյկը այդ մղումին հնազանդելով արագօրէն սահեցաւ:

Մէկ վայրկեանէն, բնական կիսալուսնի ձևով փոքր խորշի մը մէջ մտաւ, և բարակ աւաղէ յատակի մը վրայ յառաջացաւ:

— Տէր իմ, ըսաւ նաւուղիդը, մեր մարդոց երկուքին կըռնակը հեծէք, որպէսզի ցամաք տանին ձեզ:

Երիտասարդը այդ հրաւերին կատարելապէս անտարբեր շարժումով մը պատասխանեց, և մակոյկին վրայէն ջուրին մէջ, սահեցաւ. ջուրը մինչև մէջքը կը հասնէր:

— Ո՛հ, տէր իմ մըմնջեց նաւուղիդը, մի՛ ընէք այդ բանը հիմա մեր տէրը պիտի յանդիմանէ մեզ:

Երիտասարդը մտիկ չընելով դէպի ծովեզրը յառաջացաւ, երկու նաւաստիներու հետեւէն քալելով, որոնք ճամբան ցոյց կուտային:

Երեսուն քայլի չափ յառաջանալէ յետոյ ցամաք հասան: Երիտասարդը իր ոտքերը թոթովելով շուրջը կը դիտէր և երթալիք ճամբան կը փնտռէր, որովհետև բոլորովին մթնած էր:

Գլուխը դարձուցած ատեն ուսին վրայ ձեռք մը զգաց, և ձայն մը սարսուցուց զինքը:

Բարի եկաք, Մաքսիմիլիէն, կ'ըսէր այդ ձայնը. ճշդապահ էք եղեր, շնորհակալ եմ:

— Դո՛ւք էք, կոմս, գոչեց երիտասարդը այնպիսի շարժումով մը որ ուրախութեան կը նմանէր, և երկու ձեռքով Մօնթէ-Քրիսթոյի ձեռքը սեղմեց:

— Այո՛, ինչպէս կը տեսնէք, ես ալ ճշդապահ ըլլալ ուզեցի բայց ձեր վրայէն ջուրերը կը վազեն, բարեկամ, պէտք է զգեստնիդ փոխել, ինչպէս կալիպսօ կրնար ըսել Տելէմաքին:

Եկէք ուրիմ, հոս ձեզի համար կատարելապէս պատրաստ բնակարան մը կայ, ուր ձեր յոգնութիւնը պիտի մոռնաք:

Մօնթէ-Քրիսթօ նկատեց որ Մորէլ ետ կը դառնար:

Սպասեց:

Ստուգիւ երիտասարդը զարմանքով տեսաւ որ զինքը հոն բերողները բերանին բացած չէին բնաւ, և առանց դրամ առնելու մեկնած էին:

Դէպի շեղակայմը վերադարձող մակոյկին թիակներուն ձայնը կը լսուէր արդէն:

— Ո՛հ, այո՛, ըսաւ կոմսը, նաւավարներուն դրամը տալ կ'ուզէք:

— Անշուշտ, բան մը չվճարեցի, և անոնք մեկնեցան:

— Հող մի՛ ընէք, Մաքսիմիլիէն, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ ծիծաղելով. իմ նաւաստիներուս հետ պայման դրած եմ, որ իմ կղզիիս մուտքը ճամբորդութեան, ծախքէ գերծ ըլլայ: Ինչպէս կ'ըսեն քաղաքակրթեալ քաղաքներուն մէջ՝ բաժանորդ եղած եմ:

Մորէլ զարմանքով նայեցաւ կոմսին երեսը:

— Կոմս, Բարիդ եղած ատեն այսպէս չէիք, ըսաւ Մորէլ:

— Ի՞նչպէս:

— Այո՛, հոս կը խնդաք:

— Մօնթէ-Քրիսթոյի դէմքը տխրութիւն մը պատեց յանկարծ:

— Իբաւուրք ունիք ինծի յիշեցնել տալու ինքզինքս, ինծի համար ձեզ նորէն տեսնելը երջանկութիւն մըն էր. և մոռցայ որ ամէն երջանկութիւն վաղանցուկ է:

— Ո՛հ, ոչ, ոչ, կոմս, գոչեց Մորէլ իր բարեկամին երկու ձեռքերը բռնելով. ընդհակառակը, ծիծաղեցէք, երջանիկ եղէք, և ձեր անտարբերութեամբը ապացուցէք թէ կեանքը միայն նեղութիւն կրողներուն համար անտանելի է: Ո՛հ, դուք մարդասէր, բարի ու մեծ էք, բարեկամ, և զիս քաջալերելու համար է որ այդ զուարթութիւնը կը կեղծէք:

— Կը սխալիք, Մորէլ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. պատճառը սա է որ իրօք երջանիկ էի:

— Ուրեմն մոռցաք զիս, աւելի լաւ:

— Ինչպէ՞ս:

— Այո՛, հիմա ձեզի կ'ուղղեմ այն խօսքը. զոր ըմբռնամարտը կրկէսին մէջ մտնելով կայսեր ըսաւ. — «Մեռնելու վրայ եղողը կ'ողջունէ քեզ»:

— Ո՛հ, ըսաւ Մորէլ դառն նայուածքով մը, իրօք կարծեցի՞ք որ պիտի կրնամ մխիթարուիլ:

— Մտիկ ըրէք, ըսաւ կոմսը, անշուշտ կը հասկընաք ըսածներս, այնպէս չէ՞, Մաքսիմիլիէն: Անտարակոյս զիս ռամիկ մարդու կամ կոչնակի պէս անորոշ և դատարկ ձայներ հանող շաղակրատի տեղ դրած չէք: Երբ ձեզի կը հարցընեմ թէ արդեօք մխիթարուեցա՞ք, իբր այնպիսի մէկը կը հարցնեմ, որուն համար մարդկային սիրտը դադունիք չունի: Մորէլ, միատեղ իջնենք ձեր սրտին խորը և քննենք զայն: Միթէ անհամբեր վիշտերը տակաւին պաշարա՞ծ են ձեզ, որոնցմէ մարդ մեծեղէ խայթուած առիւծի նման կը խրտչի: Միշտ նոյն սաստիկ ծարաւը կը զգա՞ք, որ միայն գերեզմանին մէջ կ'անցնի: Միշտ այն իտէական վիշտը ունի՞ք, որ կենդանի մարդը կեանքէն դուրս կը հանէ և մեռեալը փնտռել կուտայ, և կամ ուժի տկարութիւն ունի՞ք, և ամէն բանէ ձանձրացած. ձեր յոյսը կորսնցուցա՞ծ էք: Ո՛հ, սիրելի Մաքսիմիլիէն, եթէ այսպէս է, եթէ ձեր ուժը միայն Աստուծոյ վրայ դրած էք և միայն զէպի երկինք կը նայիք, ուրեմն մխիթարուած էք դուք, ալ մի՛ ցաւիք:

— Կոմս, ըսաւ Մորէլ իր քաղցր և հաստատ ձայնովը, մտիկ ըրէք ինծի, ինչպէս պէտք է մտիկ ընել այն մարդուն, որ իր մատը երկրի վրայ երկնցուցած և աչքերը դէպի երկինք վերցուցած կը խօսի: Բարեկամի մը թեւերուն մէջ մեռնելու համար ես ձեր քովը եկած եմ: Թէեւ սիրելիներ ունիմ տակաւին ինչպէս իմ ժիւլի քոյրս և անոր էմմանուէլ, ամուսինը, սակայն իմ վերջին վայրկեաններուս մէջ զօրաւոր բազուկներու և ժպտող դէմքի պէտք ունիմ. քոյրս այդ վայրկեանին կրնայ լայ և նուազիլ, բաւական վիշտեր կրած բլրալուս՝ պիտի չկրնամ անոր վշտակրութիւնը տեսնել. էմմանուէլ կրնայ ձեռքէս զէնքը առնել և տունը իրար անցընել: Բայց դուք, որ խօսք տուած էք, կոմս, դուք որ գերագոյն էակ մը պիտի երեւէիք ինծի, եթէ մահկանացու չըլլայիք, մինչեւ մահուան դուռը խողաղուածեամբ, և սիրով պիտի ընկերանաք ինծի, այնպէս չէ՞:

— Բարեկամ ըսաւ, կոմսը, տարակոյս մը ունիմ դեռ. ար-

դեօք ձեր վիշտը չափազանց ցուցնելիդ ձեր հպարտութեան արդիւնքն է:

— Ո՛հ, նայեցէք, սիրտս հանդարտ է, ըսաւ Մորէլ, ձեռքը կոմսին երկնցնելով. իմ երակներուս բարախիւնը սովորականէն ոչ աւելի սաստիկ է և ոչ աւելի մեղմ: Կը զգամ որ ձամբուն ծայրը հասած եմ ու աւելի առաջ չպիտի երթամ: Ինծի ըսիք որ սպասեմ և յուսամ. գիտէք ի՞նչ ըրիք թշուառ մարդու մը: Ամիս մը սպասեցի, այսինքն ամիս մը նեղութիւն կրեցի: Յուսացի (մարդս խեղճ թշուառ արարած մըն է), յուսացի, բայց ի՞նչ բան, հրաշք մը յուսացի... Ի՞նչ հրաշք, Աստուած միայն կրնայ ըսել, Աստուած մեր խելքին խառնած է յոյս կոչուած յիմարութիւնը: Այո՛, սպասեցի, յուսացի, կոմս, և քառորդէ մը ի վեր երբ իրարու հետ կը խօսինք, առանց գիտնալու, հարիւր անգամ իմ սիրտս վերաւորեցիք, տանջեցիք, ձեր ամէն մէկ խօսքը ապացոյցով հաստատեց թէ ինծի համար այլեւս յոյս չկայ: Ո՛վ կոմս, ո՛րքան խաղաղութեամբ և հանգստութեամբ պիտի հանգչիմ գերեզմանիս մէջ:

— Բարեկամ, չարունակեց Մորէլ. տեսնելով որ կոմսը լուռ կը մնար. հոկտեմբեր 5ը պայմանաժամ որոշեցիք և այսօր հոկտեմբեր 5ն է:

Մորէլ ժամացոյցը նայեցաւ:

— Ժամը ինն է, ըսաւ. դեռ երեք ժամ ունիմ ապրելու:

— Թո՛ղ այնպէս ըլլայ, պատասխանեց Մօնթէ-Քրիսթօ:

Մորէլ մեքենաբար կոմսին ետեւէն գնաց, և երկուքնին ալ քարայրը մտած էին: Մորէլ ո՛ւր գտնուիլը չէր դիտած տակաւին: Իր ոտքերուն տակ գորգեր գտաւ, իր առջեւ դուռ մը բացուեցաւ, անուշահոտ բուրուփներ ամէն կողմ ծաւալած էին լոյս մը զարկաւ աչքերուն:

Այն ատեն Մորէլ կեցաւ, վարանելով աւելի առաջ երթալ, որովհետեւ զինքը չըջապատող մեղկացուցիչ հեշտութեանց չէր վստահեր ինքզինքը:

Մօնթէ-Քրիսթօ մեղմով առաջ տարաւ զայն:

— Զվալլէ՛ր որ մնացած երեք ժամերը այն նախնի Հոռմայեցիներուն պէս անցնենք, որոնք իրենց ներոն կայսրին դատապարտուելով, ծաղկեպսակներով սեղան կը նստէին, ու արեւածաղիկներու և վարդերու բուրման հետ մահը կը շնչէին:

— Ինչպէս որ կը հաճիք, ըսաւ, մահը միշտ մահ է, մահը

մոռացումն է, այսինքն հանգստութիւնն է, այսինքն կեանքի և հետեւաբար վշտի բացակայութիւնն է:

Մաքսիմիլիէն նստաւ և Մօնթէ-Քրիսթօ անոր դիմացը տեղաորոկեցաւ:

Մորէլ ամէն բան տարտամօրէն կը դիտէր և հաւանաբար բան մը տեսած չէր:

— Իբր մարդ խօսակցինք. ըսաւ, ապշութեամբ կոմսին նայելով:

— Խօսեցէք, պատասխանեց կոմսը:

— Կոմս, կրկնեց Մորէլ, դուք մարդկային գիտութեանց բովանդակութիւնն էք, և մերինէն աւելի յառաջգիմած ու աւելի հանճարեղ աշխարհէ մը իջած մարդու ազդեցութիւնը կ'ընէք իմ վրաս:

— Ըսածնուդ մէջ ստոյգ կէտ մը կայ. Մորէլ ըսաւ կոմսը այնպիսի տխուր ժպիտով մը, որ դեղեցկութիւն կ'ընծայէր անոր: Վիշտ կոչուած մոլորակէ մը իջած եմ ես:

— Ամէն ըսածնուդ կը հաւատամ, տառնեց անոնց միտքը հասկնալու, կոմս, և ասոր ապացոյց՝ ինծի հրաժայեցիք որ ապրիմ, և ապրեցայ. ըսիք որ յուսամ և գրեթէ յուսացի: Հետեւաբար պիտի համարձակիմ հարցընել ձեզի կոմս, որպէս թէ արդէն անգամ մը մեռած ըլլայիք. «Կոմս, մեռնելու ատեն ցաւ կը զգայ մարդ»:

— Այո՛, ըսաւ, անտարակոյս, չատ ցաւ պիտի զգաք, եթէ բռնի մահով անշնչացընէք այն մահացու մարմինը, որ յամառութեամբ կ'ուզէ ապրիլ: Եթէ դաշոյնի մը անտեսանելի ահաւանդով ձեր մարմինը յօշօտէք, եթէ գիւրավորէպ գնտակով մը ձեր տխուր ուղեղը ծակէք, խիստ ցաւեր պիտի զգաք, և դժգոհութեամբ կեանքէն պիտի բաժնուիք, զոր ձեր յուսահատական հոգեվարքին մէջ այնչափ սուղ գնուած հանգստութիւնէ մը լաւագոյն պիտի գտնէք:

— Այո՛, կը հասկնամ, ըսաւ Մորէլ, կեանքին պէս մահն ալ վշտի և հեշտութեանց գաղտնիքն ունի. ամէն բան զանոնք ճանչնալէն կախում ունի:

— Ծիչդ այդպէս է, Մաքսիմիլիէն, չատ ճիշտ խօսեցաք: Մահը, իրեն հետ լաւ կամ գէշ վարուելուն հասեմատ, կամ բարեկամ է մեզ և սնուցիչի պէս մեղմով կը սփոփէ մեզ, և կամ թշնամի է ու բռնութեամբ մեր մարմինը կը խլէ: Եթէ ատեն գայ որ մարդիկ հաղարաւոր տարի ապրին, և ինչպէս կ'ըսէիք

մահուան գաղտնիքը իմանան, այն ատեն մահը սիրուհիի մը մէջ վայելած քունէն աւելի քաղցր և աւելի հեշտալի պիտի ըլլայ:

— Եւ եթէ դուք մեռնիլ ուզէիք, այդ կերպով պիտի կրնայի՞ք մեռնիլ, կոմս:

— Այո՛:

Մորէլ անոր երկնցուց ձեռքը:

Հիմա հասկըցայ, ըսաւ, թէ ի՞նչու ժամադիր եղաք ինծի Ովկէանոսի մը մէջտեղը այս առանձնացեալ կղզիին և այս ստորերկեայ պալատին մէջ, որ Փարաւոնի մը, նախանձելի գերեզմանը կրնայ ըլլալ: Զիս խիստ սիրելնուդ համար ուզեցիք որ մահը կրնայ ըլլալ: Զիս խիստ սիրելնուդ համար ուզեցիք, և ձեր հիմա յիշած մահով մեռնիմ, այսինքն առանց հոգեվարքի, և կարենամ վալանթինի անունը արտասանել ու ձեր ձեռքը սեղմել:

— Այո՛, աղէկ գուշակեցիք, Մորէլ, ըսաւ կոմսը պարզմտութեամբ մը, իմ միտքս ալ ատ էր:

— Ծնորհակալ եմ, վաղը ամէն վիշտերէ ազատելու գաղափարը քաղցր կ'երեւի տառապած սրտիս:

— Բանի մը համար չէ՞ք ցաւիւր բնաւ, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ:

— Ոչ, պատասխանեց Մորէլ:

Մորէլ պատասխան չտուաւ, իր պայծառ աչքերը յանկարծ աղօտանալէն յետոյ՝ անսովոր պայծառութեամբ փայլեցան. արտասուքի խոշոր կաթիլ մը այտին վրայ արծաթագոյն ալօս մը գծելով վար գլորեցաւ:

— Ի՞նչ, ըսաւ կոմսը, երկրի վրայ ցաւելու բան մը ունի՞ք որ մեռնիլ կ'ուզէք:

— Ո՛հ, կ'աղաչեմ, գոչեց Մորէլ տկար ձայնով մը, ուրիշ խօսք մի՛ ընէք և իմ տանջանքս աւելի մի՛ երկարէք:

Կոմսը կարծեց թէ Մորէլ կը տկարանար:

Այդ կարծիքը նորէն այն սոսկալի տարակոյսը առաջ բերաւ, որուն անգամ մը յաղթած էր Իֆ դղեակին մէջ:

Այս մարդը երջանկացնելու կը զբաղիմ, մտածեց կոմսը, որպէս զի անոր ընելիք հատուցումս գործուած չարութեանց դուգակշիռ ըլլայ: Բայց եթէ չեմ սխալիր, եթէ այս մարդը երգուգակշիռ ըլլայ: Բայց եթէ չեմ սխալիր, եթէ այս մարդը երջանկութեան արժանի ըլլալու չափ ողորմելի մէկը չէ, ափսոս: Ի՞նչ պիտի ըլլայ իմ գործս, քանի որ միայն բարիք ընելով չարութիւնը մոռնալ կ'ուզեմ:

«Մտիկ ըրէք, Մորէլ յայտնի կը տեսնեմ որ ձեր վիշտը անտանելի է, սակայն դուք Ստուոլոյ կը հաւատաք, և ձեր հոգիին փրկութիւնը վտանգի մէջ ձգել չէք ուզեր»:

Մորէլ ժպտեցաւ ախրագին:

— Կոմս, ըսաւ, գիտէք որ կատակ չեմ ըներ. կ'երդնում որ հոգիս իմս չէ այսուհետեւ:

— Մտիկ ըրէք, Մորէլ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ. գիտէք որ աշխարհի մէջ ազգական չունիմ, և ձեզ իբր զաւակս կը նկատեմ. իմ զաւակս ազատելու համար կեանքս և աւելի իրաւամբ հարրստութիւնս պիտի զոհեմ:

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք:

— Ըսել կ'ուզեմ թէ խիստ հարուստ կեանքի մը բոլոր հեշտութիւնները չճանչնալնուդ համար կ'ուզէք մեռնիլ: Մորէլ, հարիւր միլիոնի մօտ հարստութիւն ունիմ, զորս ձեզի կը նուիրեմ. այսպիսի հարստութեամբ ձեր բոլոր նպատակներուն կրնաք հասնիլ: Եթէ փառասէր էք, ամէն ասպարէզներ ձեր առջև պիտի բացուին. աշխարհիս բոլոր զուարճութիւնները վայելեցէք և ուզածնիդ ըրէք բայց ապրեցէք:

— Կոմս, խօսք տուիք, պատասխանեց Մորէլ պաղարիւնութեամբ, և ժամը տասնըմէկ ու կէսն է, աւելցուց ժամացոյցը նայելով:

— Մորէլ, իմ աչքերուն առջև և տանս մէջ այդպիսի բան մը ընել կը խորհիք:

— Ուրեմն ձգեցէք որ մեկնիմ, ըսաւ Մաքսիմիլիէն տըխրութեամբ, եթէ ոչ՝ պիտի կարծեմ թէ չէք սիրեր զիս:

Ու ոտքի ելաւ:

Շատ լաւ, ըսաւ, Մօնթէ-Քրիսթօ, աւելի զուարթ դէմք մը առնելով. Մորէլ, ուրեմն կ'ուզէք և անխախտօրէն մտքերնիդ դրած էք. այո՛, խիստ թշուառ անձ մըն էք դուք, և ինչպէս ըսիք, միայն հրաշք մը կրնայ բուժել ձեզ. նստեցէք ուրեմն Մորէլ, և սպասեցէք:

Մորէլ հնազանդեցաւ, Մօնթէ-Քրիսթօ ոտքի ելաւ, զգուշութեամբ գոցուած պահարանի մը մօտեցաւ, որուն բանալին ոսկի շղթայով մը իր վրայ կը կրէր, և անոր մէջէն չքեղօրէն դրուագուած արծաթ արկղիկ մը հանեց, արկղիկին անկիւնները չորս կնոջ պատկերները կը ներկայացնէին:

Արկղիկը սեղանին վրայ դրաւ, բացաւ զայն և անոր մէջէն

ոսկի տուփ մը հանեց, որուն կափարիչը գաղտնի զսպանակէ մը սեղմուելով կը փացուէր:

Կապոյտի, ծիրանիի և ոսկեգոյնի ճաճանչներ ունէր ան:

Կոմսը ոսկեզօծ դգալով մը այդ նիւթէն քիչ մը առաւ և

Մորէլի տալով երկար նայուածք մը սեւեռեց անոր վրայ:

Այն ատեն նիւթին կանաչ գոյն ունենալը տեսան:

— Ահա ձեր խնդրածը, ըսաւ կոմսը, և ահա ձեզի խոստացածս:

— Դեռ չմեռած, ըսաւ երիտասարդը, Մօնթէ-Քրիսթօյ ձեռքէն դգալը առնելով, սրտանց չնորհակալ եմ ձեզի:

Կոմսը երկրորդ դգալ մը առաւ, ոսկի տուփին մէջէն լեցունելով զայն:

— Ի՞նչ պիտի ընէք, բարեկամ, հարցուց Մորէլ, անոր ձեռքը բռնելով:

— Մորէլ, ստուգիւ, ես ալ ձեզի չափ կեանքէն ձանձրացած եմ, մօնաւանդ առիթը ինքնին կը ներկայանայ, պատասխանեց կոմսը ժպտագին:

— Կեցէ՛ք գոչեց երիտասարդը. ո՛հ, դուք որ փոխադարձ սէր կը զգաք և յուսոյ կը հուսատաք իմ ըրածս մի՛ ընէք, ձեզի համար մեղք մը կրնայ համարուիլ: Մնաք բարով, ազնիւ և մեծսիրտ բարեկամս, ես պիտի երթամ վալանթինի ըսելու ինչ որ դուք ըրիք ինծի համար:

Մորէլ առանց երկմտութեան և գէպի կոմսը երկնցուցած ձեռքը սեղմելով, Մօնթէ-Քրիսթօյին տուած գաղտնի նիւթը կլլեց, կամ աւելի ճիշդ կ'ըլլայ ըսել ախորժակով ճաշակեց:

Այն ատեն երկուքնին ալ լուռ մնացին: Ալի լուրթեամբ և զգուշութեամբ ներս մտաւ, ծխախոտ և ծխափողներ բերաւ, սուրճ հրամցուց անոնց և աներևոյթ եղաւ:

Կամաց կամաց մարմարէ արձաններուն ձեռքը եղած ճրագներուն յոյսը Մորէլի համար աղօտեցաւ, և խնկամաններուն առջև հոտերը նուազ աղգու դարձան:

Մօնթէ-Քրիսթօ անոր դիմաց, ստուերին մէջ նստած՝ երեսը կը նայէր: Մորէլ կոմսին փայլուն աչքերէն զատ բան չէր տեսներ:

Երիտասարդը անհուն վշտով մը համակուեցաւ, ծխափողը ձեռքէն կը սահէր կարծես. առարկաները անզգալի կերպով իր բնեց ձեւն ու գոյնը կը կորսնցնէին. իր այլալսած աչքերուն այնպէս կ'երեւէին թէ դռներն ու վարագոյրները կը բացուէին:

Բարեկամ, ըսաւ, կը զգամ մեռնիլս. շնորհակալ եմ:

Վերջին անգամ մը իր ձեռքը կոմսին երկնցնելու փորձ ըրաւ բայց իր վատոյժ ձեռքը վար ինկաւ:

Այն ատեն իրեն այնպէս երեւցաւ թէ Մօնթէ-Քրիսթօ կը ժպտէր. բայց ոչ իր տարօրինակ և սոսկալի ժպտովը, որ շատ անգամ այդ խորամիտ անձին գաղտնիքը յայտնած էր իրեն, այլ այն մարդասէր խանդավառանքով, զոր հայրերը ցոյց կուտան անմիտ խօսքեր ընող իրենց փոքր աղոց նկատմամբ:

Նոյն միջոցին կոմսը իր աչքերուն առջև կը մեծնար. անոր հասակը գրեթէ կրկին բարձրութիւն ստանալով, կտրմիր վարագոյրներուն վրայ կը նկարուէր. սե մազերը ետին ձգած էր, և սէգ կեցուածքով մը, վերջին դատաստանին օրը չարերուն սպառնացող հրեշտակներէն մէկուն պէս կ'երեւէր:

Մօրէլ, ուժասպար, թիկնաթոռին վրայ թաւալեցաւ. իր ամէն երակներուն մէջ մեղմ թմրութիւն մը տիրեց: Իր տեսածը երազ մըն էր. իրեն այնպէս կ'երեւէր թէ մահուան առաջնորդող տարտամ զառանցանքին մէջ կը գտնուի:

Անգամ մըն ալ իր ձեռքը կոմսին երկնցնել ուզեց, բայց այս անգամ ձեռքը չչարժեցաւ իսկ ուզեց վերջին ողջոյն մը տալ, բայց իր լեզուն գերեզմանի մը վրայ փակուած քարի մը պէս իր կոկորդին մէջ դարձաւ ծանրութեամբ:

Իր տկարացած աչքերը ակամայ գոցուեցան. սակայն իր արտեւանունքներուն տակէն պատկերի մը շարժիլ տեսաւ. աչքերուն մթադնութեանը մէջ հասկցաւ որ կոմսն էր ան և դուռ մը կը բանար:

Իսկոյն մօտակայ սենեակի մը, կամ աւելի ճիշդը, հիանալի պալատի մը մէջ վառուած խիստ պայծառ լոյսը այդ սրահը յորդեց, ուր Մօրէլ իր քաղցր հոգեվարքին մէջ կը գտնուէր:

Այն ատեն սրահին սեմերուն վրայ հիանալի գեղեցկութեամբ կին մը տեսաւ, որ գունատ էր և մեղմ ժպտով մը իբր գթութեան հրեշտակ կ'երեւէր իրեն:

— Արդեօք երկինքն է որ առջիս կը բացուի, մտածեց հոգեվարքը. այս հրեշտակը իմ կորսնցուցածիս կը նմանի:

Մօնթէ-Քրիսթօ մատովը ծաղկատի կնոջ ցոյց առաւ այն բազմոցը, որուն վրայ Մօրէլ կը հանգչէր:

Կինը, ձեռքերը միացուցած և ժպտի դէմքին վրայ, յառաջացաւ:

Բայց Մօրէլ ուրիշ բան չըսաւ. ներքին յուզման հետ իր բոլոր ուժը միացուցած հառաչանք մը հանելով՝ աչքերը գոցեց: Վալանթին անոր քով վազեց:

Մօրէլի շրթունքները կը շարժէին դարձեալ:

— Ձեզ կը կանչէ, ըսաւ կոմսը, իր քունին մէջէն, որուն ձեր բախտը վստահեցաք, և որմէ մահը կ'ուզէր զրկել ձեզ. սակայն բարեբախտաբար ձեր քովն էի ու մահուան յաղթեցի: Վալանթին, այսուհետեւ իրարմէ պիտի չբաժնուիք երկրի վրայ, որովհետեւ ձեզ գտնելու համար գերեզման մտնել կ'ուզէր: Եթէ ես չըլլայի՝ երկուքդ ալ մեռած էիք, ես կը միացնեմ ձեզ. Աստուած բարեհաճի ինձի շնորհել ազատած երկու անձերուս վարձքը:

Վալանթին Մօնթէ-Քրիսթօյի ձեռքը բռնեց. և իր անզուսպ ուրախութեան եռանդէն, իր շրթունքներուն մօտեցուց զանոնք:

— Ո՛հ, շնորհակալ եղիք ինձի և մի՛ ձանձրանաք ձեր շնորհակալութիւնը կրկնելու, ըսաւ կոմսը. շատ անգամ ըսէք որ ես երջանիկ ըրի ձեզ. չէք գիտեր թէ ո՛րչափ պէտք ունիմ այդ ստուգութեան:

— Ո՛հ, այո՛, այո՛, բոլոր սրտովս շնորհակալ եմ ձեզի, ըսաւ Վալանթին, և եթէ իմ երախտագիտութեանս անկեղծութեանը վրայ կը կասկածիք, Հայտէին հարցուցէք, իմ սիրելի քրոջս, որ Ֆրանսայէն մեկնելէս ի վեր ձեր վրայ խօսելով, այս սօրուն երջանիկ օրուն համբերութեամբ սպասցնել տուաւ զիս:

— Ուրեմն կը սիրէ՞ք Հայտէն, հարցուց Մօնթէ-Քրիսթօ այնպիսի յուզումով մը զոր անկէ գաղտնի պահել կ'ուզէր:

— Ո՛հ, բոլոր սրտովս:

— Ուրեմն մտիկ ըրէ՞ք, Վալանթին, ըսաւ կոմսը, շնորհք մը պիտի խնդրեմ ձեռնէ:

— Ի՛նչ կ'ըսէք, արդեօք այնչափ երջանիկ եմ որ...:

— Այո՛, Հայտէն ձեր քոյրը, կոչեցիք, թո՛ղ իրօք ձեր քոյրը ըլլայ, Վալանթին, ինչ որ կը կարծէք թէ ինձի պարտաւոր էք անոր ըրէք, Մօրէլ և դուք պաշտպանեցէք զայն, որովհետեւ (քիչ մնաց որ կոմսին ձայնը իր կոկորդին մէջ պիտի մարէր) այսուհետեւ առանձին պիտի մնայ աշխարհի վրայ...:

— Ինչո՞ւ առանձին պիտի մնայ, յարեց կոմսին ետեւէն ձայն մը

Մօնթէ-Քրիսթօ ետին դարձաւ, և Հայտէն տեսաւ, որ զու-

նատած և սարսուռքին, խորին ապշութեամբ կոմսին կը նայէր։

— Որովհետեւ աղջիկս, վաղը դուն ազատ պիտի լլլաս, պատասխանեց կոմսը, և քեզի արժան եղած պատիւը պիտի ընդունիս։ Վերջապէս չեմ ուզեր որ իմ ճակատագիրս քուկդ նսեմացնէ։ Ո՛վ իշխանուհի, հօրդ հարստութիւնները և անունը կը վերադարձնեմ քեզի։

Հայտէ գունատեցաւ, ինքզինքը Աստուծոյ յանձնող կոյսի մը նման իր սպիտակ ձեռքերը բացաւ և լալէն այլայլ ձայնով մը ըսաւ։

— Ուրեմն, տէր իմ, պիտի թողնու գիս։

— Հայտէ՛, Հայտէ՛, դուն ծաղկատի և գեղեցիկ, մինչեւ իսկ անունս մոսցիր և երջանիկ եղիր։

— Շատ լաւ, ըսաւ Հայտէ, հրամաններդ կը կատարեմ տէր իմ։ Ժինչեւ իսկ անունդ պիտի մոռնամ և երջանիկ պիտի ըլլամ։

— Տէր Աստուած, գոչեց Վալանթին, Մորէլին թմբած գլուխը իր ուսին կոթնցնելով, կոմս, չէ՞ք տեսներ ի՞նչպէս գունատեցաւ, և չէ՞ք հասկընար որ ըսածնիդ չափազանց կը վիրաւորէ զայն։

— Ի՞նչպէս կ'ուզէք որ հասկընայ, քոյր իմ։ Դիմէ իմ տէրս չէ՞, և ես անոր սպասուհին չեմ։ Բան մը չտեսնելու իրաւունք ունի։

Կոմսը Հայտէին ձայնին այդ հնչիւնէն սարսուռաց, որ մինչև սրտին խորը ազդեց. իր աչքերը նորաւոր աղջկան աչքերուն հանդիպեցան և չկրցան անոնց կրակին դիմանալ։

— Աստուած իմ, Աստուած իմ, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ, ուրեմն ստոյգ է կարծածս։ Հայտէ, ինչ չբաժնուելով երջանիկ պիտի ըլլաս միթէ։

— Ծաղկատի դեռ, պատասխանեց Հայտէ մեղմ ձայնով, կը սիրեմ կեանքը զոր միշտ քաղցր երեւցուցիր ինծի. և մեծ ցաւով պիտի մեռնիմ։

— Պիտի մեռնիմ, տէր իմ։

— Ուրեմն կը սիրեմ գիս։

— Վալանթին, կը հարցնէ թէ զինքը կը գիրեմ, Վալանթին, ըսէ անոր թէ Մաքսիմիլիէնը կը սիրես դուն։

Կոմսը իր կուրծքին ընդլայնիր և սրտին ուռիւր զգաց. թեկերը բացաւ, և Հայտէ ճիշ մը արձակելով. անոնց մէջ նետուեցաւ։

— Ո՛հ, այո՛, կը սիրեմ քեզ, ըսաւ, ինչպէս մարդ կը սիրէ իր հայրը, եղբայրը և ամուսինը։ Իմ կեանքիս պէս կը սիրեմ քեզ որովհետեւ դուն ինծի համար աշխարհիս ամենէն գեղեցիկ ամենէն ընտիր և ամենէն մեծ մարդն ես։

— Ուզածիդ պէս թո՛ղ ըլլայ ուրեմն, սիրելի հրեշտակս, ըսաւ կոմսը։ Աստուած որ իմ թշնամիներուս դէմ յարոյց գիս և յաղթող հանդիսացուց, յայտնի կը ցուցնէ թէ չուզեր որ յաղթութեանս մէջ զղջամ։ Կ'ուզէի ինքզինքս պատժել, բայց Աստուած կը ներէ ինծի։

«Սիրէ՛ գիս ուրեմն, Հայտէ. ո՛վ գիտէ՛ գուցէ քու սէրդ մոռցնել տայ ինծի ինչ որ պէտք է մոռնամ։»

— Բայց ի՞նչ կ'ըսես, տէր իմ, հարցուց նորաւոր աղջիկը։

— Կ'ըսեմ թէ քու մէկ խօսքդ, Հայտէ, իմ քսան տարուան գիտութենէս աւելի միտքս լուսաւորեց. միայն քեզ ունիմ աշխարհիս վրայ, Հայտէ, քեզմով պիտի ապրիմ նորէն քեզմով պիտի կրնամ երջանիկ կամ դժբախտ ըլլալ։

— Կը լսե՞ս, Վալանթին, գոչեց Հայտէ. կ'ըսէ թէ ինձմով դժբախտ պիտի ըլլայ, մինչ իմ կեանքս կուտամ անոր համար։ Կոմսը վայրկեան մը լուռ մնալով ինքզինքին եկաւ։

— Արդեօք ճշմարիտ է գուշակածս, ըսաւ։ Ո՛վ Աստուած իմ, կ'ընդունիմ այդ ճակատագիրը թէ վարձատրութեան և թէ պատիժի համար։ Եկու, Հայտէ, եկու...։

Ու իր թեւը ծաղկատի աղջկան մէջքին անցընելով, Վալանթինի ձեռքը սեղմեց և աներեւոյթ եւ աներեւոյթ եղաւ։

Գրեթէ ժամ մը անցաւ։ Վալանթին ոգեսպար, անձայն և աչքերը սեւեռուն, Մորէլի քով կեցաւ։

Վերջապէս զգաց որ անոր սիրտը սկսած էր բարախել, հագիւ զգալի շնչառութիւն մը անոր շրթունքը բացած էր, վերակենդանութիւնը յայտնող թեթեւ սարսուռ մը պատելով երիտասարդին բոլոր մարմինը։

Վերջապէս աչքերը նորէն բացուեցան. բայց ապուշի և յիմարի նայուածք մը ունէին, պահ մը ետքը յստակօրէն կը տեսնէր իր նայուածքին հետ զգացումը և զգացման հետ վիշտը վերստացած էր։

— Ո՛հ, գոչեց յուսահատական ձայնով, դեռ կենդանի եմ, կոմսը խաբեց զիս։

Ու ձեռքը դէպի սեղսնը երկարելով դանակ մը յափշտակեց։

— Սիրելիս, ըսաւ Վալանթին, իր խիստ քաղցր ժպիտով արթնցիր և երեսս նայէ։

Մորէլ սուր ճիւղ մը արձակեց և դառանցանքի տարակոյսով լցուած, և երկնային երեւոյթէ մը չլացած կարծես, երկու ծունկերուն վրայ ինկաւ...

Հետեւեալ առտու, լուսնալուսն պէս, Մորէլ և Վալանթին իրարու թեւ մտաց, ծովեզերքին վրայ կը պտրտէին. Վալանթին Մորէլին կը պատմէր թէ ինչպէս Մօնթէ-Քրիսթօ իր սենեակը մտնելով, ամէն բան իրեն յայտնած և հրաշքով զիջը մահաւոյնէ ազատած էր, ամենուն հաւատացնելով թէ մեռած է:

Քարայրին դուռը բաց գտնելով դուրս ելած էին. գիշերուան վերջին աստղերը առտուան արշալոյսին մէջ երկինքի երեսը կը փայլէին տակաւին:

Այն ատեն Մորէլ մարդ մը տեսաւ, որ ժայռերուն քով կեցած, նշանի մը կը սպասէր որ մօտենայ, ու Վալանթինի ցոյց տուաւ զայն:

— Ո՛հ, ժադօպօն, է ըսաւ, շեղակայմին նաւապետը:

Ու նշան մը ընելով իրենց քով կանչեց զայն:

— Բան մը ունի՞ս մեզի ըսելու, հարցուց Մորէլ:

— Կոմսի՛ն կողմէ այս նամակը ձեզի պիտի յանձնեմ:

— Այո՛, կարդացէք:

Մորէլ նամակը բացաւ և կարդաց:

«Սիրելի Մաքսիմիլիէն,

«Ձեզի համար նաւ մը պատրաստ կը գտնուի, որ Լիվորնօ պիտի տանի ձեզ. հոն Պ. Նուարթիէ իր թոռը օրհնելու կը սպասէ, ձեզի հետ ամուսնանալէն առաջ:

«Այդ քարայրին մէջ ինչ որ կայ, Հանգ-Էլիզէի տունն և Թէթօրի փոքր-աշտարակս հարսանեկան այն ընծաներն են, զորս էտմօն Տանթէս իր մօրէլ տիրոջը որդւոյն կ'ընէ:

«Օրիորդ տը Վիլֆօր ալ թո՛ղ բարեհաճի անոնց կէսը ընդունիլ. կը խնդրեմ որ Բարիզի աղքատներուն բաշխէ բոլոր այն հարստութիւնը, որ իր խենթեցած հօրը եւ իր մօրուին հետ սեպտեմբերի մէջ մեռնող եղբօրը կողմէ իրեն կ'իյնայ:

«Ձեր կեանքին վրայ հսկելու պատրաստուող հրեշտակին ըսէք, Մորէլ, որ աղօթք ընէ երբեմն այնպիսի մարդու մը, համար որ, Սատանային նման ատեն մը ինքզինքը Աստուծոյ հա-

ւասար կարծեց, և քրիստոնեայի մը խոնարհութեամբ ճանչցաւ որ Աստուծոյ ձեռքն է միայն գերագոյն իշխանութիւնը և անսահման իմաստութիւնը:

«Այս աղօթքները գուցէ իր սրտին խղճի խայթերը մեղմացնեն:

«Իսկ ձեզի, Մորէլ, միայն սա գաղտնիքը ունիմ հաղորդելու. աշխարհիս մէջ ոչ երջանկութիւն կայ և ոչ դժբախտութիւն, այլ մէկ վիճակին միւս վիճակին հետ եղած բաղդատութիւնն է, և ոչ ուրիշ բան:

«Յետին դժբախտութիւն կրողը միայն կարող է կատարեալ երջանկութիւնը վայելիլ:

«Պէտք է մեռնիլ ուզել, Մաքսիմիլիէն, որպէսզի գիտնայ մարդ թէ ո՛րչափ քաղցր է կեանքը:

«Ապրեցէք ուրեմն և երջանիկ եղէք, ով սրտակից զաւակներս, և երբէք մի՛ մոռնաք որ մինչեւ այն օրը որ Աստուած պիտի բարեհաճի ապագան մարդուս յայտնելու, բոլոր մարդկային իմաստութիւնը սա երկու բառերուն մէջ բովանդակուած է:

«Սպասե՛ք եւ յուսա՛ք:

«Ձեր Բարեկամը

«ԷՏՄՕՆ ՏԱՆԹԷՍ

«ԿՈՄՍ ՄՕՆԹԷ-ՔՐԻՍՏՕ»:

Վալանթին այդ նամակէն իր հօրը խենթեցալը և եղբօրը մահը իմանալով՝ հառաչ մը արձակեց և արտասուքի կաթիլներ լռութեամբ իր այտերէն վար գլորեցան. իր երջանկութիւնը շատ սուղի նստած էր իրեն:

Մորէլ իր շուրջը նայեցաւ մտահոգութեամբ:

— Բայց ստուգիւ կոմսը իր առատաձեռնութեան չափը կ'անցընէ, ըսաւ. Վալանթին կրնայ իմ չափաւոր հարստութեամբ ալ դո՛հ ըլլալ: Ո՞ւր է կոմսը, բարեկամ, անոր քովը տար զիս: Ժադօպօ ի՞նչ ձեռքը դէպի հորիզօնը երկնցուց:

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես, հարցուց Վալանթին, ո՞ւր է կոմսը, ո՞ւր է Հայտէ:

— Հոն նայեցէք, ըսաւ ժադօպ:

Երկու երիտասարդները նաւաստիին մատնանշած կողմը նա-

ցեցան, հորիզոնին և Միջերկրական ծովը երկինքէն բաժնող
ձուլ կապոյտ կէտի մը վրայ նշմարեցին որորի մը թեւին նը-
ման սպիտակ առաջատու մը:

— Գնա՛ց գոչեց Մորէլ, գնաց, երթա՛ս բարով, բարեկամս,
հայրս:

— Գնա՛ց, մրմնջեց Վալանթին. մնա՛ս բարով, բարեկա-
մունիս, մնա՛ս բարով, քոյր իմ:

— Ով գիտէ թէ մէյ մըն ալ զանոնք պիտի տեսնե՞նք, -ը
սաւ Մորէլ, իր արտասուքը սրբելով:

— Սիրելիս, ըսու Վալանթին, միթէ կոմսը չէր ըսած որ
Պարզկային բոլոր իմաստութիւնը սա երկու բառերուն մէջն է.

«Սպասե՛լ եւ յուսա՛ր»:

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ԵՒ ՎԵՐՁԻՆ ՀԱՏՈՐ

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ ՏԻՒՄԱ

Կ'արժէ որ Մօնթե-Քրիստոյի սա վերջին հաւորին մէջ ֆրան-
սացի աշխարհահռչակ վիպագրին գրական գործունէութիւնը և
ներքին կեանքը պարզենք ամփոփ կերպով, գաղափար մը տալու
համար մեր ընթերցողներուն, որովհետեւ Տիւմա մեր մէջ ժողո-
վըրդական անուն մը ունի և իր վէպերը ամէնէն աւելի շատ կը
կարդացուին: Ապացոյց իր շատ մը վէպերուն թարգմանութիւն-
ները, որոնք միշտ լաւ ընդունելութիւն գտած են հայ ընթերցող
հասարակութեան կողմէ: Ոչ մէկ օտար վիպագիր տյնքան հաճոյ-
քով ու շահագրգռութեամբ կարդացուած է որքան Տիւմա, որուն
հայերէնի թարգմանուած վէպերը մէկէ աւելի տպագրութիւններ
ունեցած են:

Ահաւասիկ հայերէնի թարգմանուած իր գործերը.

Ամօրի, Բօլին, Բօլ նաւապետ, Երեմ հրացանակիրները, Քսան
սարի ետէր. Պրաժլոն Դերկոմս, Թագուհոյն մանեակը, Մօնթե-
Քրիստ, Ժօզէֆ Պալսամօ, Տիկին Մօնսօրօ (psrq.) Քաթերին
Հունարս (psrq.), Ֆերնանս, Սեն Ժերան կոմսուհին, Պրենվիլիէ
մարքիզուհին, Պօրնիայֆ, Լոնս Պիքնկեմին եեքի բուսկիէրի, Բաս-
սիլի առումը, Էւ Մենասանի աղօրին:

Տիւմա ծնած է 1803 Յուլիս 29ին, Վիլլէր Բօթըրէի մէջ և
մեռած 1872 ապրիլ ամսուն: Հայրը, Աղեքսանդր Տէվի, Մեծն
Նսրօլէոնի ատեն, երեւելի հանդիսացած է զսնազան պատերազմ-
ներու մէջ: Զորս տարեկանին, Աղեքսանդր Տիւմա որը մնացած է:
Փոքր ժառանգութեամբ մը մայր ու տղայ հազիւ կրնային ապրիլ:
Ապագայ հռչակաւոր վիպագրին ուսուցիչը եղած է Վիլլէր Բօթըրէի
երէցը, որմէ քիչ մը յունարէն, քիչ մը լատինարէն և ոտանա-
ւորներ սորված էր: Մաթեմատիքական գիտութիւնը չէր կրնար
ըմբռնել: Միտքը երեւակայութեամբ տողորուած ըլլալով կա-
նուխէն:

Քսան տարեկանին, լաւ ուսում առած չէր տակաւին. բայց
լաւ ձի կը հեծնէր ու որսորդութիւն կ'ընէր: Այդ միջոցին մայրը
Բարիզ շրջեց զաւակը, յիսուն ֆրանք դնելով անոր ձեռքը, իբր
ճամբու ծախք: Բարիզի մէջ հօրը բարեկամներէն զօրավարի մը

գիմեց, գործ մը գտնելու համար: Զօրաւարը տեսաւ որ լաւ գիրէ մը զատ ուրիշ բան չէր գիտեր Աղեքստանդը. ուստի իբր ընդօրինակիչ 1200 ֆրանք տարեթոշակով Օրէշանի դուքսին քով դրաւ զայն: Տարի մը պաշտօնավարելէ յետոյ ուզեց ուսումը առաջ տանիլ: Բնագիտութեան ու քիմիադիտութեան հետեւեցաւ, բժիշկէ մը դաս առնելով: Գիշերները տքնաջան աշխատութեամբ մը կը պարապէր, մեծ մատենադիրներու գործերը վերծանելով:

Անգլիացի դերասաններ այդ միջոցին Բարիզի մէջ Համլէթը
կը ներկայացնէին :

Այդ թատերախաղը մեծ տպաւորութիւն գործեց Աղեքսանդր Տիւմայի նորափոթիթ երեւակայութեան վրայ, որ դեռ նոր կ'ար-
թըննար, ուժգին ազդեցութենէ մը ցնցուած: Տիւմա սապէս կը
նկարագրէ այդ առթիւ զգացած տպաւորութիւնը: «Երեւակայե-
ցէք կոյր մը, որ յանկարծ աչքերը բանայ ու իր առջեւ գտնէ
աներեւակայելի աշխարհ մը, երեւակայեցէք Ադամի արթննալը
ստեղծումէն յետոյ... Ո՛հ, վնասուածս ատէր, շնորհակալ եմ,
Շէյքսպիր»։ Այդ միջոցին սկսաւ գրել Սթոֆօլ ու Ֆօնքինըպլօ և
Հանրի Գ. թատերախաղերը։ Հանրի Գ. 1829 փետրուարին առա-
ջին անգամ բեմ հանուեցաւ Թէյաթրը Ֆրանսէի մէջ։ Այդ թատ-
րերգութեամբը Տիւմա նոր ձեւ մը ներմուծած է թատերական
արուեստին մէջ, վարպետ թատերագրի մը համբաւը շահելով իրա-
ւամբ։ Իր թատերախաղին հիւսուածքը ճարտար, տեսիլները տը-
պաւորիչ և զգացումները ճշգրիտ կերպով արտայայտուած են։ Այդ
թատերախաղը մեծ ընդունելութիւն գտաւ առաջին ներկայացու-
մին իսկ։ Հանդիսականները խանդավառ ցոյցեր ըրին երրորդ
արարածէն յետոյ մանաւանդ։ Թատրոնը սրտընդոստ ծափահա-
րութիւններու մէջ կը թնդար։ Տիւմայի առաջին յաղթանակն էր օ

Երկրաստորդ հեղինակը գեղեցիկ համբաւի մը տիրացած էր, որ դէպի փառքի գաղաթիւ կ'առաջնորդէր զինքը: Տիւմա նիւթապէս ալ օգտուած էր: Միայն Հանրի Գ. Թատերախաղին ներկայացումէն 30,000 ֆրանք շահեցաւ: Ու իր յաջողութիւններէն արբէլիս, սկսաւ զեղիս կեանք մը վարել Բարիզի մէջ: Տիւմա փառաւոր հացկերոյթներ կուտար, ձերե ու կառքեր կը գնէր, դերասանուհիներու շնորհները կը վայելէր:

Վերջապէս անհաշիւ կը ծախսէր, բարիքեան տենդոտ ու հեշտադրդիւ կեանքը վայելելով անյազօրէն:

Հակառակ վարած անկանոն կեանքին, Տիւմա անխոնջ թափով մը ու անսպառ կորովով մը կը շարունակէր իր գրական արտադրութիւնները, որոնք անընդհատ իրարու կը յաջորդէին մանաւանդ որ Օրլէանի դուքսին թանգարանապետ կարգուելով, ուսելի զիւրութիւն կ'ունենար աշխատելու։ Հանրի Գ. էն զատ իր գրած շատ մը թատերախաղերուն մէջէն ամէնէն կարեւորն են.— Նելի Աեսարակը, Անթոնին, Շարլ Է., Թերեզա, Անժիլ, Րիշար Տարլիկկըրը, Քալիկուլա, ք Սենսիւր օրիորդները Հեման կոմսը, Քարտիին-Հոուարս, Նաբոլեօն։ Այդ թատերախաղերուն մէջ ամէնէն կատարեալ գործն է Նելի Աեսարակը որ մեծ ընդունելութիւն գտած է Ժամանակին և մինչեւ այսօր իր ժողովրդական համբաւը չէ կորսնցուցած։ Պոլսոյ մէջ ալ շատ ներկայացուած է այդ թատերախաղը, լաւ ընդունելութիւն մը գտնելով։ Տիւմա առանձին չէ գրած այդ թատերախաղը, այլ Օկիւսթ Մաքէի աշխատակցութեամբ։

Թատերգութիւններէն յետոյ Տիւմա լոյս ընծայեց Ուղեւորու-
քիւն դէպի Զուիցերիա անուն հատոր մը, ուր պարզ և հաճելի
լեզուով մը գրի առած է իր ճամբու տպաւորութիւնները։ Այդ
թուականէն, այսինքն 1835 էն ետքն է որ Տիւմա ձեռնարկեց
վէպերու երկար շարքի մը հրատարակութեան, պատմական ու
սիրային վէպեր, որոնք մեծ հաճոյքով կը կարդացուէին։ Այդ
ըջանին գրած վէպերուն մէջէն յիշենք ամէնէն գլխաւորները.
Կօլ Է Ֆրանս, Ժօզէֆ Պալսամօ, սը Շարնի կոմսուհին, Սալվաթօ,
Ժօրժ, Դժոխքին ծակը, Կեանքը անապատին մէջ, Անթօնիի յիւս-
սակները, Բօլ նաւապետ, Ժաֆ Օրքիս, Բօլին, Աստանիօ, Սիլվան-
րիք, Ամօրի, Ֆերնանտ, Լուի Ժէ.ի օրով ամուսնութիւն մը։ Վաթ-
սուն հատորի չափ վիպասանութիւն գրած էր վեց տարուան մի-
ջոցին։ Սակայն իր մտքին բեղունութիւնը չէր սպառած. ընդհա-
կառակը՝ հետզհետէ կ'աւելնար, ա՛լ աւելի շահագրգռական ու
ժողովրդական գործեր արտագրելու համար։

Տիւմա, 1841ին, Սիեհ, թերթին մէջ սկսաւ իբր թերթօն հրատարակել Երեւ Հրացանակիրները անուն վէպը, որ աննախընթաց ընդունելութիւն մը գտաւ ժողովրդեան ամէն դասակար-

գերուն մէջ, Վէպին հերոսները, Արամիւս, տ'Արթանեան, Աթոս և Բօրթոս, ժողովրդական անուններ դարձան, իբր մարմնացումը դիւցազնութեան ու ասպետական ոգիի: Նրեք Հրացանակիրները անյադ հետաքրքրութեամբ մը կը կարդացուէր: Տիւմա շատ մը նամակներ կը ստանար, որոնցմով կը խնդրուէր իրմէ վէպին չորս հերոսները չմեռցնել, այլ հարիւր տարի ապրեցնել զանոնք: Ընթերցողներուն լարուած ու տենդոտ հետաքրքրութեան գոհացում տալու համար, Տիւմա երկարեց վէպը, իր հերոսները ապրեցնելով Քսան արքի եսքր ու Պրաթլոն Գերկոմս անուն հատորներուն մէջ, որոնք նոյնքան համով հոտով կարդացուեցան: Վէպերու այդ շարքին հրատարակութեան շնորհիւ Սիեքլ թերթին բաժանորդները մեծապէս աւելցան: Տիւմա ալ նիւթապէս շատ նպաստաւորուեցաւ: Տարին 100,000 ֆրանք կը շահէր իր վէպերուն հրատարակութենէն, ինչ որ անօրինակ յաջողութիւն մըն էր իր ժամանակին համար: Նիւթական յաջողութենէն զատ, վիպադրին հռչակը ոչ միայն Ֆրանսայի մէջ, այլեւ օտար երկիրներ ծաւալեցաւ, իբր ամենէն ժողովրդական հեղինակը: Արդարեւ, մինչեւ այսօր ամէն երկրի մէջ միեւնոյն ախորժով կը կարդացուին իր գործերը: Բայց գտնուեցան նախանձոտներ, որոնք բանագողութիւն համարեցին Նրեք Հրացանակիրները, ըսելով թէ հարիւր տարի առաջ հրատարակուած Արքանեանի յիշատակները անուն գրքէ մը քաղուած է այդ վէպը: Տիւմա չվիստուեցաւ այդ անիմաստ քննադատութենէն: Ընդհակառակը, իր վէպը աւելի սուր հետաքրքրութեամբ կարդացուեցաւ ու մինչեւ այսօր ալ կը կարդացուի: Տիւմա առանց կարեւորութիւն ընծայելու յաջողօտ քննադատներու այդ խժըժանքին, իր բեղուն գրչին արտադրութիւնները շարունակեց: Մօնքե-Քրիսթոյի հրատարակութեան ձեռնարկելով: Այդ վէպը որ Տիւմայի գլուխ գործոցներէն մէկն է, առաջին անգամ իբր թերթին հրատարակուեցաւ Բարիդի Տեպա լրագրին մէջ, ահագին ընդունելութիւն մը գտնելով: Ընթերցող հասարակութիւնը յարաձուն հետաքրքրութեամբ մը կը լսուէր զայն: Մօնքե-Քրիսթո հինգ լեզուներու թարգմանուած էր ֆրանսերէնը հրատարակուելէ երեք ամիս յետոյ: Մարսիլեայ գացողներուն համար պատմական իֆ դղեակը փոքր ուխտատեղի մը

դարձած էր: Աւելորդ պիտի ըլլայ Մօնքե Քրիսթոյի ներքողը հիւսել հոս: Հայ ընթերցողները այս նոր թարգմանութեան շնորհիւ անգամ մըն ալ պատեհութիւնը կ'ունենան ըմբռնելու այդ սրտայոյզ ու շահագրգռական վէպը, որուն ճարտար հիւսուածքը ու զգայուն պատմութեամբը մեծապէս կ'ազդեն ամէն մտքերու վրայ:

Տիւմա շատ դրամ շահեցաւ Մօնքե-Քրիսթոյի հրատարակութենէն: Այդ միջոցին վիպագիրը Ֆիօրէնցայի Բիթ պալատին մէջ կը բնակէր Բօրթ-Սէն-Մարթէն թատրոնի պարուհի Իդա Ֆէրիէրի հետ: 1842ին ամուսնացած էր այդ պարուհիին հետ: Մօնքե-Քրիսթոյի հրատարակութիւնը աւարտելէ յետոյ, Տիւմա Սէն-ժէրմէն անտառին մօտ գեղեցիկ դղեակ մը շինել տուաւ, որուն յատակագիծը կայ իր վէպերէն մէկուն մէջ: Վիպագիրը շատ դրամ ծախսեց այդ դղեակին համար, որ հոյակապ շէնք մըն էր: Բայց Տիւմա չկրցաւ երկար առնել վայելել զայն, որովհետեւ թատերական ձեռնարկի մը մէջ ահագին վնասներու մատնուելով ստիպուեցաւ ծախել, իր պարտքերը վճարելու համար:

Ֆրանսական երկրորդ յեղափոխութիւնը ո'չ միայն նիւթապէս վնասեց վիպագրին, այլ եւ բարոյապէս: Տիւմա այդ շրջանէն յետոյ շատ մը վէպեր գրեց, բայց անոնք բաղդատաբար տկար ու անարժէք գործեր էին: Վիպասանը մեծ շահ մը չըրաւ իր նոր վէպերու հրատարակութենէն Ուստի լրագրութեան մէջ մտնելով, Լը ժուռնալ ֆէ ժուռնալը սկսեալ հրատարակել, որ նմանապէս ընդունելութիւն չգտաւ: Հարկադրուեցաւ այդ թերթը դադրեցնել եւ անոր տեղ ձեռնարկեց հանդէսի մը հրատարակութեան, Հրացանակիր անունով: Ամբողջովին ինք կը խմբագրէր այդ հանդէսը, հրատարակելով իր վէպերը ու յիշատակաբանը:

Տիւմա, վառ երեւակայութեամբ, անսպառ ու բեղուն մտքով մը օժտուած, գրելու արտակարգ զիւրութիւն ունէր: Տիւմայի մտքին բեղմնաւորութիւնը բացատրելու համար կը բաւէ ըսել թէ 257 հատոր վէպ եւ 25 հատոր թատերգութիւն գրած է, իբր աշխատակից ունենալով շատ մը գրագէտներ, ինչպէս Օկիւսթ Մաքէ, Բօլ Մօրիս, Օքթավ Ֆէյիէ, Ժէրար տը Նէրվալ և այլն: Իրաւ որ այդ արտակարգօրէն չափազանց բեղմնաւորութիւնը

Ֆլասած է իր յորդահոս տաղանդին: Այդ պատճառաւ Տիւմայի կարգ մը գործերը, գրական ոեւէ արժէքէ զուրկ, այսօր մոռցուելու դատապարտուած են: Ֆրանսացի վիպագիրը տակաւ իր մեծ համբաւը կորսնցուցած էր իր վերջին գործերուն պատճառաւ որոնք անխնամ ոճով մը ու հիւսուածքով մը պատրաստուած էին, ուրիշ հեղինակներու աշխատակցութեամբ: Իր հակառակորդները հեգնօրէն կ'ըսէին թէ Տիւմա և իր ընկերները վիպասանութեան գործարան մը հաստատած էին: Արդարեւ Տիւմա գրական հրապարակը կ'ողողէր իր արտադրութիւններով: Տիւմա գրական բծախնդրութիւն չունէր բնաւ: Իրեն համար անդիմադրելի պէտք մը եղած էր թուղթին վրայ յորդելու բոլոր գաղափարները ու մտածումները, որոնց նեղ կուգար իր գանկը: Հետաքրքրական է իմանալ մեծ վիպագիրն աշխատութեան եղանակը.

«Օրուան քսանըչորս ժամերէն տասներկուքը յատկացուցած էի աշխատութեան, երեքը՝ ընթերցումի, երկուքը՝ ճաշի և խօսակցութեան, մէկը՝ պտոյտի ու վեցը՝ անակնկալ դէպքերու և քունի...: Տասներկու ժամ աշխատութեամբ մարդ կրնայ մէկ տարուան մէջ գրել յիսուն հատոր վէպ ու երկու-երեք կտոր նոյն իսկ չորս թատերախաղ... իսկ երեք ժամ կարդալով՝ յաջորդ տարուան համար մտքին մէջ կը պատրաստէ յիսուն հատորներ...: Բոլոր թատերախաղերը մտքիս մէջն են... Ուղեղիս լիութեան շնորհիւ, երբ թատերապետ մը ինծի դիմում ընէ, ու է նիւթի վրայ, թատերախաղ մը գրելու համար սկսեալ Պրիամոս թագաւորէն մինչև Լուի-Ֆիլիբ, մէկ տարիէն, վեց ամիսէն, երեք շաբաթէն և նոյն իսկ ութը օրէն կրնամ հասցնել գայն...: Գործը ո'չ լաւագոյն կ'ըլլայ և ոչ ալ գէշ, շուտ պատրաստուած ըլլալուն համար. միայն գրելու համար ատեն կը վատնեմ...: Երբ յղացումի պահը գայ, գրուածքը դանկիս պատերուն զարնուելով դուրս ելլել կ'ուզէ, երախայի մը նման, որ մօրը արգանդը ծծելով իմաց կուտայ թէ ծնելու ժամանակը հասած է»:

Քիչ մըն ալ վիպագիրն ներքին կեանքին վրայ խօսինք, ուր գեղեցիկ դրուագներ չեն որ կը պակսին: Իրիկուն մը, ժամը ութին, Տիւմա առանձինն կը ճաշէր, երբ երիտասարդ գրող մը,

որուն անունը հազիւ ճանչցուած էր քանի մը յօդուածներով, ներս մտաւ արցունքոտ աչքերով:

— Ի՞նչ ունիս, ըսաւ Տիւմա, ոտքի կանգնած:

— Տղաս մեռաւ:

— Խեղճ մարդ. յարեց վիպագիրը, ինք ալ ողբալով տղուն ժահը:

Սիրելի վարպետ, ամենէն գէշը և ամենէն անհանդուրժելին սա է որ յուղարկաւորութեան համար դրամ չունիմ, ըսաւ երիտասարդը:

Տիւմա քիչ մը խորհելէ յետոյ, պատասխանեց.

— Այո՛, գէթ հարկեր ֆրանքի պէտք կայ յուղարկաւորութեան համար... Մեղք, աղջիկս ալ հոս չէ որ անկէ փոխ առնեմ: Ինծի նայէ՛ իւմպէր, հրատարակիչս ե՞րբ պիտի բերէ 12,000 ֆրանքը, ըսաւ վիպասանը, խօսքը ծառային ուղղելով:

— Վաղը ժամը չորսին:

— Վա՞ղը, մի, երեք ոսկի ալ չկայ վրաս... Ինչ որ է, առտուն իննին եկո՛ւր. դրամը կուտամ:

Խեղճ հայրը մեկնեցաւ քիչ մը սփոփուած և յաջորդ օրը որոշեալ ժամուն ներկայացաւ:

— Առ սա դրամը, ըսաւ Տիւմա, պանքտոմո մը դնելով երիտասարդին ձեռքը ու քիչ մը մխիթարելով զայն:

— Ո՛հ, ինչպէս պիտի կրնամ երախտագիտութիւնս յայտնել ձեզի:

— Ինծի շնորհակալ մի՛ ըլլալ:

— Որո՞ւ ըլլամ ուրեմն:

— Իւմպէրին հարցո՛ւր:

— Բայց Իւմպէր պատասխան չի տար:

— Ուրեմն ես պատմեմ յարեց Տիւմա: Երբ հոսկէ գացիր երէկ, խորհեցայ որ ժամանակամիջոցը քիչ էր և ատեն ալ չկար բարեկամէ մը դրամ ուղելու, ուստի նախընտրեցի ժամացոյցս գրաւի դնել Մօնաթը-Բիէթէ և քեզի պէտք եղած դրամը փոխ առնել: Իւմպէն տեսաւ այդ գործը:

×

Տիւմա այդ կարգի շատ մը բարեգործութիւններ ըրած է:

Ազնիւ ու զթոտ հոգի մը, զգայուն և խանդաղատող սիրտ մը ունէր խկապէս, որոնք անկարեկից չէին մնար մարդկային թըշուառութիւններուն առջեւ: Առանց ապագայի իր նիւթական ապահովութեանը վրայ խորհելու, շռայլօրէն կը ծախսէր ո՛չ միայն իր անձնական հաճոյքներուն համար, այլ և կարօտներու օգնութեան հասնելով: Երբ դրամի համար դիմում ընէին վիպագրին, ամբողջ քսակը կը յանձնէր առանց տատամսումիւ Այսպէս գրագէտներու այրի կիներուն և որբերուն մէյ մէկ թոշակ յատկացուցած էր: Ֆրանսացի վիպագիրը եւրոպական արքունիքներու մէջ մեծ պատիւներու արժանանալով՝ զանազան թագակիր գլուխներու ձեռքը սեղմած էր: Կ'ըսուի թէ Աւստրիոյ կայսրը Տիւման իր տեղը հրամցուցած էր: Ու Տիւման, առանց չլանալու այդ տիեզերական համբաւէն, միշտ նոյն խոնարհ ու բարեսիրտ մարդը կը մնար: Մ. Նահանգներու պատերազմին ատեն Տիւման մեծկակ գումար մը ղրկած է կոուի դաշտին վրայ մեռնող զինուորներու ընտանիքներուն համար: Մ. Նահանգներու նախագահ՝ Լինքոլն շնորհակալութիւն յայտնելով խնդրած էր որ Տիւման հարիւր օրինակ ձեռագիր ղրկէ Ամերիկա: Ատոնց իւրաքանչիւրը 600 ֆրանքի ծախուած է: Ալ կրնաք երեւակայել թէ Տիւման ի՞նչ մեծ փառքի տիրացած է թէ՛ իբր գրագէտ և թէ իբր ազնուասիրտ անհատ:

Տիւման միակ զաւակ մը ունեցած է իր ամենէն աւելի սիրած կնոջմէն, Միս Մաքէնէ, զոր ամբողջ հոգւովը կը պաշտէր: Տիւման Որդի իր հօր արժանաւոր զաւակը եղած է, իբր նուրբ գրագէտ մը, որուն վիպական ու թատերական գործերը ֆրանսական ժամանակակից գրականութեան գեղեցիկ զարդերը կը կազմեն: Տիւման որդիի կարեւոր գործերէն ոմանք հայերէնի թարգմանուած են: Գլխաւորներն են՝ Գամելիազարդ Տիկիւն, Կնոջ մը Վեպը, Անթոնիւն:

Ահաւասիկ այն գեղեցիկ և յուզիչ նամակը, զոր մեծանուն բանաստեղծ Վիքթոր Հիւկօ ուղղած է Տիւման Որդիին, իր հօր մահուան առթիւ.

ՅԱՐԻՉ 15 Ապրիլ 1872

«Սիրելիդ իմ եղբայրակից,

«Լրագիրներէ կ'իմանամ որ վաղը, ապրիլ 16, Աղեքսանդր Տիւմայի յուղարկաւորութիւնը պիտի կատարուի ի Վիլէլ-Քօթրէ:

«Հիւանդ զաւակի մը մօտ մնալու ստիպուած ըլլալով՝ չպիտի կրնամ Վիլէլ-Քօթրէ երթալ: Խորունկ ցաւ մըն է այս ինծի համար:

«Բայց գոնէ ձեր մօտ և ձեզի հետ սրտովին գտնուելու կը փափաքիմ: Այն վշտալի արարողութեան ժամանակ չգիտեմ թէ տրդեօք պիտի կարենայի՞ խօսիլ, սրտիս մէջ կսկծալի այլայլութիւններ կը դիզուին, և արդարեւ շատ ու շատ գերեզմաններ հեղհեղէ կը բացուին իմ առջեւ, սակայն դարձեալ քանի մը քօսք ըսելու փորձ պիտի փորձէի: Թոյլ տուէք ուրեմն գրել ինչ որ փափաքելի է ինձ խօսելու:

«Այս դարձու մէջ՝ չկայ ժողովրդականութիւն մը որ Աղեքսանդր Տիւմայինը գերազանցած ըլլայ, իր յաջողութիւնները՝ յաջողութիւններէ գերիվեր են, յաղթանակներ են, փողի շօնդն ունին: Աղեքսանդր Տիւմայի անունն ո՛չ միայն գաղիական, ո՛չ միայն եւրոպական՝ այլ տիեզերական է: Իր թատրը համայն աշխարհի տեսարանն եղած է, իր վէպերն ամէն ազգերու լեզուաւ թարգմանուած են:

«Աղեքսանդր Տիւման այն մարդոց մին է զոր կարող ենք քաղաքակրթութեան սերմահաններն անուանել, առողջ կը գործէ, կը զարգացնէ նա միտքերը չգիտեմ ի՞նչ տեսակ աշխոյժ և կորովի պայծառութեամբ. հոգիները, ուղեղները, իմացականութիւնները կ'արգաստորէ նա. կարդալու ծարաւը կը գրգռէ, մարդկային սիրտը կը բրէ և զայն կը սերմանէ: Սերմանածը գաղղիական գողափարն է: Գաղղիական գողափարը մարդասիրութեան ա՛յնչափ քանակութիւն կը պարունակէ իր մէջ որ թափանցած տեղը յառաջդիմութիւն կ'արագորէ: Աստի է Աղեքսանդր Տիւմայի պէս մարդոց անբաւ ժողովրդականութիւնը:

«Աղեքսանդր Տիւման կը հրապուրէ, կը թովէ, կը գրաւէ, կը զուարճացնէ և կը հրահանգէ: Իր ամէն գործերէն, որ այնքան բաղձապատիկ, այնքան կենդանի, այնքան շնորհազեղ, այնքան զօրաւոր են, կը ծագի լոյս մը որ միայն Ֆրանսայի յատուկ է:

«Տրամայի ամենէն ազդու այլայլութիւնները, կատակերգու-

թեան ամէն հեգնութիւններն ու խորին զննութիւնները, ամէն վերլուծութիւնները, պատմութեան ամէն ակնյայտնի տեսիլները՝ սա բեղմնաւոր և ճարտար ճարտարապետին յօրինած հիանալի ձեռակերտին մէջ կը գտնուին:

«Այս ձեռակերտին մէջ ո՛չ խաւար, ո՛չ գողտնիք, ո՛չ մեքենայութիւն, ո՛չ հանելուկ, ո՛չ ցնորք կան. Տանթէի գոյնը չունի. այլ Վօլթէրի և Մօլլիէրի. ամենուրեք փայլուն, ամենուրեք բաց արեւ, ամենուրեք պայծառութեան թափանցում: Իր կարողութիւնները բազմաառակ են և անհամար: Քառասուն տարի այս ոգին աշխատեցաւ իրրեւ սքանչելիք մը:

«Ո՛չինչ չպակսեցաւ իրեն, ո՛չ պայքար, որ է պարտիք, ո՛չ յաղթութիւն, որ է երջանկութիւն:

«Այս ոգին կարող էր ամէն հրաշալիք գործելու, մինչեւ անգամ ինքզինքը կտակելու, մինչեւ անգամ ինքն իրմէ հտք ապրելու: Մեկնելու ատեն՝ մնալու հնարը գտաւ: Այս ոգին մենք չկորսուինք, դուք ունիք դայն:

«Ձեր հայրն ի ձեզ է, ձեր համբաւն իր փառքը կը շարունակէ:

«Աղեքսանդր Տիւմա և ես, ի միասին գեոտտի էինք: Ես կը սիրէի զինքն և նա զիս կը սիրէր: Աղեքսանդր Տիւմա սրտով նուազ բարձր չէր քան ոգւով: Մեծ ու բարի հոգի մ'էր:

«Ձէի տեսած զինքը 1857էն ի վեր, եկեր էր տարագրիս կրակարանին մօտ՝ ի կէրնսէյ՝ նստելու, և իրարու ժամադիր եղեր էինք ապագային և հայրենեաց մէջ:

«1870ին՝ ժամն հասաւ, պարտաւորութիւնն ինծի համար այլափոխուեցաւ. Ֆրանսա դարձայ յօժարակամ:

«Ափսո՛ս, միեւնոյն հովը ներհակ հետեւութիւններ ունի:

«Մինչդեռ ես Բարիզ կը մտնէի, Աղեքսանդր Տիւմա անկից նոր ելեր էր: Վերջին անգամ մըն ալ անոր ձեռքը չսեղմեցի:

«Այսօր իր վերջին հանգէսին ներկայ չեմ գտնուիր: Բայց անոր հոգին իմ կը տեսնէ: Քանի մը օրէն, — շատ չանցնիր, յուսամ թէ պիտի կարենամ, — այս պահուս ընել չկրցածս պիտի ընեմ. պիտի երթամ, մենաւոր այն հողն ուր կը հանգչի, և իմ աքսորանաց վայրն ըրած այցելութիւնը պիտի տամ իր գերեզմանին:

«Սիրելի եղբայրակից, բարեկամիս որդին, ձեզ կը համբուրեմ:

ՎԻՔԹՕՐ ՀԻՒԿՕ

ՍՈՒՐԲ ԵՆՐՍԵՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ST. NERSES SHNORHALI
LIBRARY

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0374594

5717